
Časopis československé socialistické opozice

Gorbačov, evropská levice a Pražské jaro

JIŘÍ PELIKÁN

I když se zde budeme zabývat událostmi před 20 lety i jejich historickou předehrou, budeme mluvit také o současnosti. Jsme dnes svědky, že hlavní myšlenky Pražského jara se prosazují postupně i v jiných zemích střední a východní Evropy, především — a to je to nové a řekl bych revoluční — v samotném Sovětském svazu pod vedením Gorbačova. Tedy právě v té zemi, která svým postojem a vojenskou intervencí zadusila před 20 lety Pražské jaro.

Myslím si, že nebudu přehánět, když prohlásím, že Gorbačovova politika ekonomických a politických reforem, vyjádřená slovy „perestrojka“ a „glasnost“ de facto rehabilituje Pražské jaro, i když konzervativní síly v Praze a také v Moskvě se pokoušejí to zastřít nebo vyvrátit.

To ovšem neznamená, že bych chtěl položit rovnítko mezi oba tyto procesy. O jejich společných bodech a rozdílech se zde ostatně bude diskutovat.

Hlavním společným bodem je společný zdroj inspirace obou těchto hnutí. Vycházejí ze společného poznání a vědomí, že *stalinský* model socialismu se dostal do neřešitelné krize a že jediným možným východiskem jsou radikální ekonomické a politické reformy, jejichž smyslem je úzké spojení socialismu s demokracií.

Samozřejmě v obou případech nejde o demokracii, jak ji chápeme na Západě, tj. jako pluralitní parlamentní systém, ale o proces demokratizace, který dává občanům více možností na účasti politického a ekonomického rozhodování při ponechání vedoucí úlohy komunistické strany. Tato vedoucí úloha se však nemá nadále uplatňovat administrativními metodami nařizování, ale dialogem s různými politickými a sociálními partnery, reprezentujícími různé zájmy socialistické společnosti.

Rozdíl ovšem spočívá v tom, že Československo roku 1968 bylo všestranně připraveno pro tyto změny předchozím vývojem a v nemalé míře existenci demokratických tradic v této zemi. Kromě toho jde o poměrně malou zemi s jen dvěma národy, Čechy a Slováky, zatímco SSSR je velmoc, rozprostírající se od Evropy až po Daleký východ v Asii s více než 100 národnostními a etnickými skupinami a navíc bez jakýchkoliv demokratických tradic.

Proto v Československu mohlo dojít v roce 1968 ke spojení iniciativy „shora“, tj. progresivních sil v KSČ, s iniciativou „zdola“, tj. s neustálým tlakem veřejného mínění, které podporovalo politiku Dubčekova vedení, ale současně žádalo radikálnější reformy. V Sovětském svazu přichází iniciativa k reformám především „shora“, a to ještě jen od části vedení, především od samotného generálního tajemníka, který má upřímnou podporu inteligence, zato však naráží na značný odpor stranického a státního aparátu. A co je nejzávažnější, musí počítat s nedostatkem důvěry mezi širokými vrstvami obyvatelstva, kterým zatím nemůže nabídnout radikální zlepšení jejich životních podmínek a staví je naopak před celou řadu dosud neznámých problémů (jako je možnost ztráty zaměstnání, potřeba zvýšeného výkonu, sociální diferenciace, nebezpečí zvýšení cen a inflace a s tím spojeného sociálního napětí).

V Československu v roce 1968 byly celkové podmínky pro reformu systému mnohem příznivější a je skutečnou tragédií pro demokratický socialismus, na Východě i na Západě, že tento pokus byl potlačen vnější intervencí.

Na druhé straně je nesmírně významné, že nyní a poprvé přichází signál ke změnám nikoli z „periferie“ impéria, ale přímo z jeho středu, z Moskvy. To znamená, že tento proces obnovy se nemusí vyvíjet pod vnějším tlakem a že mu nehrozí vojenská intervence z Prahy, Varšavy nebo Budapešti.

To ovšem neznamená, že se tato nová Gorbačovova politika může vyvíjet bez nebezpečí a překážek neméně dramatických. Zmínil jsem se již o některých, jako je nedostatek demokratických tradic, dlouhé období stalinismu

a stagnace za Brežněva a jako je otázka národnosti, která je v některých částech země přímo explozivní. Největším nebezpečím je zřetelný odpor konzervativních sil, které mají silné pozice i v samotném vedení KSSS, jak dokazují i nynější polemiky v centrálním tisku.

Není pochyby, že tyto konzervativní síly ve vedení KSSS mají své spojence v některých vládnoucích skupinách v zemích sovětského bloku. Tyto vládnoucí skupiny byly v některých případech dosazeny Brežněvovým vedením a vidí v současném vývoji v SSSR nebezpečí destabilizace. Slovně sice podporují „perestrojku“, ale ve skutečnosti ji chtějí brzdit. Zejména se bojí „glasnosti“ a demokratizace.

Je ironií osudu, že je to právě nynější vedení KSC, které se nejvíce obává úspěchu reforem v SSSR. Má to ovšem svou logiku, protože toto vedení vyvozuje svou legitimitu z vojenské intervence v srpnu 1968, založené na tézi, že Československu hrozilo nebezpečí „kontrarevoluce“. Přesto se ani toto vedení nemůže vyhnout změnám a vlivu Gorbačovovy politiky. Chtělo by je ovšem omezit na ekonomickou reformu bez politické demokratizace. Proto pokračuje dál ve své kampani proti Pražskému jaru a jeho představitelům a ve své politice diskriminace všech, kdo zůstali věrni politice obnovy z roku 1968.

Ačkoliv je důležité, co se děje ve vládnoucí straně, musíme sledovat hlavně to, co se děje ve společnosti. V ní dochází k velkým změnám. Můžeme mluvit v případě Československa, ale i Maďarska, Polska a NDR o probuzení občanské společnosti. Svědčí o tom taková hnutí jako CHARTA 77 a VONS (Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných občanů a Demokratická iniciativa, ale i nově vznikající hnutí ekologická (na obranu přírodního prostředí), rozsáhlá oblast paralelní kultury se „samizdatovými“ knihami a časopisy, nezávislé hudební skupiny, neoficiální výstavy výtvarného umění, a především vlna náboženského obrození, zejména mezi mládeží i ostatními vrstvami obyvatel, jak dosvědčuje velký úspěch petice katolíků za odluku církve od státu a větší náboženské svobody, jež podepsalo již asi 530 000 čs. občanů.

To vše potvrzuje, že i země jako Československo, ale s ní i ostatní země střední a východní Evropy jsou v pohybu. To by si měly uvědomit vlády a politické strany západní Evropy, které často zaměňují politiku „zmírnění napětí“ (détente) s potvrzením politického statu quo v Evropě. Jednání mezi vládami Západu a Východu o odzbrojení, ekonomické a ekologické spolupráci jsou nutná a prospěšná. Ale politické síly Západu, zejména levice, musí vidět své přirozené spojence především v těch silách a nezávislých hnutích, které usilují o změnu ve smyslu demokratických reforem.

Gorbačovova představa „společného evropského domu“ je velmi svůdná. Je ovšem třeba, aby nájemníci tohoto domu měli stejná práva. K tomu je nutno prosadit, aby zásady Závěrečného aktu Helsinské konference o nevměšování a respektování suverenity platily i pro vztahy mezi SSSR a zeměmi střední a východní Evropy, a nikoliv jen ve vztahu k Západu. Je třeba uvítat, že společné sovětsko-jugoslávské prohlášení z letošního roku k tomu otvírá cestu, i když dovoluje různé interpretace. Aby byl tento krok, a s ním i „nové politické myšlení“ Gorbačovova skutečně důvěryhodný, bylo by žádoucí, aby právě letos, v roce 20. výročí vojenské intervence proti Pražskému jaru Gorbačov udělal gesto, kterým by se jasně distancoval od Brežněvovy doktriny omezené suverenity.

Rozhodnutí o stažení vojsk z Afghánistánu ukazuje správným směrem. Ale teprve jasné prohlášení sovětského vedení, že vojenská intervence proti Československu v srpnu 1968 byla „politickou chybou“ Brežněvova vedení by se stalo zárukou, že podobné projevy velmocenského hegemonismu se nemohou v budoucnosti opakovat.

Je Gorbačov k takovému kroku ochten, může jej vůbec udělat? Na to zatím nemám odpověď. Ale právě proto musíme pozvednout svůj hlas, aby se tento požadavek stal součástí politiky celé evropské levice a všech demokratických sil. Bude to významná pomoc, kterou západní levice může poskytnout Gorbačovovým reformním snahám a důležitý příspěvek k tomu, aby se tato „otevřená rána“, která po 20 let levice oslabuje, mohla zacelit.

Úvodní slovo ke konferenci v italské Cortoně 29. - 30. dubna 1988

Cortonské jaro

Cortona je malé městečko staré skoro tři tisíce let, které leží v samém středu Itálie, něco přes sto kilometrů jižně od Florencie. Je tak nádherné, že by člověk normálně očekával, že se o něm bude mluvit a psát spíš v turistických hlídkách a prospektech. Koncem letošního dubna se však zapsalo do kulturně-politických dějin Československa: městská rada Cortony společně s milánskou nadací Giangiacoma Feltrinelliho uspořádaly konferenci „Pražské jaro a jeho ozvěna v Evropě“. V užším slova smyslu byl vlastně ozvěnou Pražského jara i fakt konání této konference (jedné z mnoha v různých zemích západní Evropy), která na první pohled opravdu nijak přímo

s tímto nádherným koutem italského Toskánska ne-souvisí.

Cortonský starosta Italo Monacchini a ředitel Feltrinelliho nadace Salvatore Veca přivítali v pátek 29. dubna v jednacím sále hodně přes stovku účastníků konference z Itálie, z většiny zemi západní Evropy i ze zámoří. Mnozí z nich byli Češi a Slováci, za jejichž jmény v závorkách defilovaly názvy nejvýznamnějších univerzit a výzkumných ústavů, na kterých dnes působí. Československá vědecká pracoviště a univerzity zastoupeny nebyly.

Bývalý ředitel Československé televize a nyní už devátý rok poslanec Evropského parlamentu za italskou socialistickou stranu Jiří Pelikán přednesl zahajovací projev, ve kterém se, mimo jiné, zabýval

dějinnou úlohou Pražského jara i jeho významem pro dnešek.

Po Pelikánově úvodu začala akademická část cortonské konference. Bylo na ni předneseno kolem dvacítky vědeckých přednášek, simultánně tlumočených do sálu v italštině, francouzštině, angličtině a němčině. Je nad možností tohoto stručného informativního článku vypočítat a charakterizovat všechny; nechť tedy čtenář vezme zavděk jenom jakousi fotografickou momentkou prvního dne jednání:

Karel Kaplan (Universität München) hovořil o československých problémech před rokem 1968, Jiří Kosta (Johann Wolfgang Goethe Universität Frankfurt) rozebral ekonomickou krizi raných šedesátých let, Eduard Goldstücker (University of Brighton) se zabýval kulturním vývojem v Československu zejména mezi léty 1953-1968, Jacques Rupnik (École des Hautes Etudes, Paris) referoval o Pražském jaru a dvojité kvalitě politiky KSČ, Karel Bartošek (Institut d'Historie du Temps Présent, Paris) pojednal o renesanci občanské společnosti, Ota Šik (Hochschule St. Gallen) a Jiří Sláma (Osteuropa-Institut, München) hovořili o československé ekonomické reformě šedesátých let a o současných reformních pokusech; Radoslav Selucký (Carleton University, Ottawa) o ekonomické reformě a dělnické třídě.

Značně rozvinutá věta v předcházejícím odstavci ovšem nevypovídá nic bližšího o obsahu jednotlivých referátů a o prezentovaných myšlenkách. Bylo by tedy asi zbytečné pokoušet se o podobnou fotografickou momentku druhého (a závěrečného) dne cortonské konference; předpokládám ostatně, že většina přednesených příspěvků si cestu do Československa najde.

Mi isto toho jen jedna poznámka na okraj: Cortona rozhodně nebyla souhrnem pajánů na Pražské jaro či nostalgickým a sentimentálním vzpomínáním. Ekonomové, historici a politologové, kteří se tu sešli, pracují vesměs v podmínkách svobody vědeckého bádání a svobody projevu. Závěry, k nimž ve své práci docházejí, nejsou stanoveny předem žádnými „politickými orgány“; musí obstát pouze před soudem faktů a jejich (případně různých) interpretací. A z tohoto hlediska se na cortonské konferenci diskutovalo mimo jiné i o problému, který bych obecně vyjádřil touto větou: „V podmínkách systémů sovětského typu je demokratizace proces, jehož produktem sotva může být to, co rozumíme pod pojmem liberální demokracie.“

Zahájil to Jacques Rupnik, když hovořil o mezích, které pro demokratizační procesy v zemích sovětského bloku znamenají koncepce vlády jedné strany a její vedoucí úlohy. A druhý den konference přednesl ředitel Dokumentačního střediska pro podporu nezávislé československé literatury v západoněmeckém Scheinfeldu Vilém Prečan své „pracovní poznámky“ o lidu, veřejnosti, občanské společnosti — jako aktéru Pražského jara 1968. Podrobil v nich rozboru lidové postoje během krátké historie tohoto reformního pokusu a nespokojil se s obvyklým závěrem, že Pražské jaro zničily pouze pásy sovětských tanků.

„Jak to,“ zeptal se, „že lidové hnutí v Československu tak záhy opadá? Jaké byly jeho slabiny? Jak to, že se normalizace a adaptace na obnovený „přádek“ reálného socialismu prosadila tak rychle? Kdy a proč to lidé — to znamená absolutní většina obyvatelstva — vzdali?“

A Prečan na tyto nepříjemné a nepopulární otázky nabídl několik odpovědí: „Odliv aktivity a solidarity širokých mas a jejich adaptaci na normalizační podmínky reálného socialismu nepovažují za výsledek jakési společenské smlouvy, o níž se často hovoří v učených knihách a v povrchní žurnalistice. . . . Jsem toho názoru, že ona soukromá kapitulace, kterou absolvovaly v Československu v letech 1969-71 milióny lidí, a po níž se — traumatizovaní, vnitřně rozvrácení a demoralizovaní — vnějškově přizpůsobili pravidlům reálného socialismu (tedy životu ve lži), byla následkem hlubokého rozčarování a zklamání. Na jeho počátku stála malodušná a kapitulantská politika vůdců Pražského jara.“

A dále: „Moskva pochopila nejpozději osmačtyřicet hodin po zahájení invaze, že k překonání nejkritičtější fáze potřebuje Dubčeka a ostatní progresivní představitele, kteří byli odvléčeni, nebo kteří — ač ponechání Sověty na svobodě — odmítli 21. srpna 1968 sovětskou invazi a vojensko-politický plán bratrské pomoci. Jinými slovy — moskevskou politiku měli pomoci uskutečnit lidé, kteří se stali populární tím, že se proti ní postavili, a jejichž slavnostní návrat do státních a stranických funkcí prosadil lid svou neústupností.“

„Síly ochotné restaurovat totalitní moc podle sovětského receptu se formovaly takřka před očima traumatizovaného, „národním hrdinů“ postupně pacifikovaného a dezorientovaného obyvatelstva, jehož původní solidární heslo „Jsme s vámi, buďte s námi“ zaznívalo stále víc jako zoufalá naléhavá připomínka (buďte přece s námi!), až umlklo, když nacházelo stále menší ohlas, a pak už jen hluché uši.“

Pár řádek, které tu cituji z Prečanova dvanáctistránkového referátu, jsou samozřejmě jen maso bez kostí: jsou to pouze zlomky závěrů autora bez podpůrné a výchozí argumentační konstrukce. O obojím se začalo živě diskutovat už v hektickém a časově přísně limitovaném prostředí Cortony, ale skutečná diskuse bude v exilu i doma nepochybně následovat poté, co se její účastníci budou moci v klidu seznámit se stanovisky.

Cortonské jaro svým způsobem potvrdilo názor jistého českého politika, který mezi diskusi a demokracii kladl rovnítko.

KAREL KYNCL

Vydavatelství prosí čtenáře, aby omluvili typografické nedostatky tohoto čísla. Na odstranění závady na sázecím stroji se pracuje.

Jan Čech

Kde domov

Netvoří prvohor
duněli z mlhy
Roztáté silnice
bez konce bez začátku
Kde domov můj ?
Už jenom kámen hraniční
a celým tělem vzduch
světlého vyhnanství

Za zády káznice a lágry
Láska katů vpředu

Vydána na pospas
teskná voda lučin
Umlčena
v borech a po skalinách
mateřština
nemůže usnout děsem

Noc lampu dolévá
ve dveřích vylomených

Kdo vyřídil
že vztáhla po nás ruce
Kdo rozhodl
že vrátíme se z bezdomovi ?

V krajinu rozšlapaných housli
do tmy
korunovačnických klenotů
Do násilí vyvolených
do klína hlíny nebeské
kde domov můj
k ústům trav
do lesů poskvrněných

do pravdy samozvanců
do města kde se zastavily tiskařské lisy
a země vyvrhla morové sloupy

Na polích hnije žito
čeština přibita k trámu ohořelému
paseky modrásků a stříbro pod nohama
obstoupily cizí strážce
kde domov můj
řeky k pramenům se obracejí
v tajných skrýších
plesnivi chleba
voda se zakaluje
tolikerou povodní
tma patníky rozvracející
rozeřvala se nad probuzenými světnicemi
kde domov můj
V noci s hlinou úzkostnou
mezi čtyřma očima
kde domov můj
potají s literami
Adama z Veleslavína
kde domov můj
vzkaz deště
vypukne holomráz
a propast

U černuchy a květele
složit hlavu
hněv
podél cest
kde domov můj
Vratič a večernice
odestlaly pod oblohou
a my z čeledě plevelů
čistců a vstavačů
sníme mezi laskavcem a hadím morem
kde domov můj
kde domov
kde !

(Z připravované sbírky „Soudný den“)

Paměť

Srpnové dny a hodiny očima Josefa Smrkovského

21. srpna 1968. krátce po jedenácté hodině večer se v průběhu svého zasedání předsednictvo ÚV KSČ dozvědělo, že vojska překročila hranice Československa a že do šesti hodin ráno obsadí celou zemi.

Zanedlouho potom bylo možné se z TASSu dozvědět, že intervenční vojska přišla „na pozvání členů ústředního výboru KSČ, vlády a Národního shromáždění, kteří požádali o pomoc vlády a komunistické strany bratrských zemí“.

Později k tomu J. Smrkovský řekl: „Dodnes nikdo veřejně neřekl ani neuveřejnil v novinách, kdo, kteří lidé ono pozvání učinili. Mluví se i o členech tehdejšího Národního shromáždění, jehož jsem byl v té době předsedou. Krátce po 21. srpnu si předsednictvo Národního shromáždění vyžádalo od všech členů parlamentu, od všech poslanců i ministrů písemná mistopřísežná prohlášení, že nikdo z nich vojska nepozval. Všechna 296 poslanců odevzdalo předsednictvu písemně, že nikdo z nich vojska nezval. Toto prohlášení dali i ti dnešní členové předsednictva ÚV KSČ, kteří roku 1968 byli poslanci NS.“

Když se členové předsednictva ÚV KSČ na své schůzi o nadcházející okupaci dozvěděli, rozpředla se mezi nimi debata, při níž vycházela najevo jejich stanoviska. Atmosféra i průběh schůze a toho, co pak dále následovalo, je dost podrobně a autenticky popsáno několika jejími účastníky. Především Zdeňkem Mlynářem a také Josefem Smrkovským v rozhovoru publikovaném v roce 1975 v Listech.

Předsednictvo se rozhodlo informovat zvláštním svoláním veřejnost. Vypracováním návrhu byl pověřen Zdeňk Mlynář. Smrkovský vehementně prosazoval, aby bylo řečeno, že vstup vojsk do Československa není jen flagrantním porušením norem ve vztazích mezi socialistickými státy, ale i mezinárodního práva. V hádce, která propukla, řekl, že je zrádcem ten, kdo se ztotožňuje s intervencí. Nakonec přiměl předsednictvo k jmenovitému hlasování — kdo je pro a kdo proti: „Každý jak seděl kolem stolu, tak každý jednotlivě: „Jseš pro toto komuniké nebo jseš proti? Začal jsem u toho naproti mně, to byl Kolder, vedle něho Bilak, zaznamenával jsem jednotlivá stanoviska. Byl jsem na řadě před Černíkem. Řekl jsem „Stojím za — Černíku, jseš pro nebo proti?“ Černík řekl „pro“ a poslední: „Dubčeku, jseš pro?“ „Pro.“ Tak později Smrkovský popsal vzrušené zasedání předsednictva. „Sečetl jsem to a opakoval znova kolik je pro a proti, bylo to sedm proti čtyřem.“ Pro byli Dubček, Smrkovský, Černík, Kriegel, Špaček, Piller a Barbírek. Proti Bilak, Kolder, Rigo a Švestka. Prezident Svoboda, který se na schůzi dostavil po telefonickém vyzvání, se hlasování nezúčastnil, protože nebyl členem předsednictva. Prostřednictvím svého tajemníka Sádovského ale požádal, aby bylo zaregistrováno, že i on se staví za svolání.

Popříjetí svolání „Všemu lidu Československé socialistické republiky“ snažil se Smrkovský okamžitě podat zprávu tisku a hlavně rozhlasu, kde se tomu bývalý ředitel Marko snažil zabránit. Smrkovský také pomáhal redaktorům Rudého práva, aby bylo svolání otřeseno ve stranickém deníku, šéfredaktor se pokoušel zmařit to uzavřením tiskárny, zdržením vydání listu a publikováním svého osobního stanoviska.

Mezitím řada účastníků schůze odešla, Černík na narychlo svolanou schůzi vlády. V Dubčekově pracovně zůstali Dubček, Smrkovský, Kriegel, Špaček, Slavík. K ránu přijeli sovětsí výsadkáři s tanky a obrněnými vozy. Obsadili budovu. Přišli i do Dubčekovy pracovny. Přítomným přikázali, že nesmějí vycházet a pořídili jejich soupis. „Byli tam také naši spolupracovníci, například můj tajemník, můj řidič, můj strážný, čekali na nás“ — vzpomíná Smrkovský. „... když třeba chtěl někdo jít na WC, šel s ním samopalník až na záchod a zase ho dovedl zpátky.“

To už ovšem bylo ráno, celá země věděla a viděla co se stalo. Právě když Smrkovský telefonoval s velvyslancem Červoněnkem a říkal mu, že krev padá na jejich hlavy (viděl z okna, jak byl v davu demonstrujících před budovou ÚV sovětským samopalníkem zastřelen mladý chlapec) sovětsí vojáci rozbili přístroj, do kterého mluvil. Vyrvali další kabely ze zásuvek, aby přítomným znemožnili jakýkoliv styk s vnějším světem. Také je odháněli od oken, aby nemohli vidět, co se děje. Ještě v noci se Smrkovskému podařilo zavolat své ženě a říci jí, co se stalo. Teprve později se dozvěděl, že do jeho bytu ve vile ve Střešovicích, přišlo ráno několik mužů, aby prý zajistili Smrkovského ochranu, že je poslal šéf státní bezpečnosti Šalgovič.

Smrkovský dále vzpomínal: „Asi tak po osmé hodině, někdo říkal, že to bylo v 9 hodin, přišel zase ten jejich velitel, dvojnásobný hrdina, s nějakými těmi českými dobrovolníky z ministerstva vnitra a volali nás podle jmen. Dubček, Smrkovský, Špaček, Kriegel, nevím kdo ještě; že je máme následovat.“

Když nás vyvolali, opustili jsme Dubčekovu kancelář a přecházeli tou druhou místností, kde seděli různí pracovníci, vyzvali nás, abychom odevzdali zbraně. Já jsem — každého ošahali, nemá-li něco v kapse — měl nůž, mám ho náhodou i teď, tak jsem jim ho dal na stůl; že je to má jediná zbraň. Ten mi dali zpátky.

Odvedli nás na druhou chodbu do kanceláře Čestmíra Cisaře. Když jsme tam přišli, dobrovolník z ministerstva vnitra za pozornosti těch sovětských důstojníků, to byli všichni důstojníci KGB, nám oznámil, že za dvě hodiny budeme postaveni před revoluční tribunál, kterému stojí v čele soudruh Indra.

Já jsem tak trochu vybuchl: „Jaký revoluční tribunál a jaký soudruh Indra tomu má předsedat!“ A Dubček mne zatahal za rukáv a povídá: „Josef, nemá to cenu, nemluv, mlč!“

Tak jsme si tam v pracovně Čestmíra Cisaře sedli, my na jedné straně stolu, proti nám důstojníci NKVD, plukovníci, podplukovníci, takové šarže to byly. Každý jsme měli už svého. Seděli jsme proti sobě, jako klienti a oni, jako průvodci na anabázi, která pak přišla.“ Později Smrkovský řekl, že kdyby věděl, co ho čeká, jaké ponižování a urážky, že kdyby měl být ještě jednou tomu všemu podroben, že by se raději zabil.

Odpoledne byli internováni vyzváni, aby následovali své průvodce či strážce. Smrkovský si ještě schoval do kapsy pár kostek cukru, jak ho naučily zkušenosti z Ruzyně. Před tím ještě podstrčil svému tajemníkovi tisíc korun, pro rodinu, a také aktovku s různými spisy a přípravnými materiály pro sjezd KSČ. Tu pak dostal v pořádku zpátky. Spolu s dalšími ho odvedli na dvůr budovy a tam naložili s J. Špačkem do obměněného vozu. Do druhého nastoupili Dubček s Krieglem. Všechny čtyři odvezli na letiště v Ruzyni a odtud otlučeným vojenským letadlem někam na východ. Po několika pobytech na záhadných místech při polních letištích a v západních oblastech SSSR zajatci dorazili do Moskvy. Smrkovský svou několikadenní anabázi vyličil velmi podrobně. Když se mezitím v Praze Červoněnkovi nepodařilo z těch, kdo dávali přednost posluhování cizím zájmům, vytvořit tzv. dělnicko-rolnickou vládu, začalo dohadování, bohaté na výhrůžky a ultimata.

Ze zajatců se stali partneři v jednání, i když nerovnoprávní. Mohli se již také umýt a oholit, dostali čisté košile, strážce už je nehlídaly, ale zdravily.

Jednání se sovětským vedením bylo složité a plné zvrátů, dramatických peripetii. Dubček, Smrkovský, Černík, Šimon, Špaček (Kriegel byl nepřítomen, neboť byl izolován na jiném místě) původně odmítali jednat, dokud se neporadí s lidem doma. Brežněv na to řekl: „Jakýpak lid, nejsme na školení, ani jsme se nepřišli hádat. Přišli jsme jednat.“ Dubček a ostatní souhlasili s jednáním až se v Moskvě objeví i další členové předsednictva ÚVKSC. Bilak, Indra a Piller přiletěli 23. srpna s prezidentem Svobodou, který do svého doprovodu přibral ještě ministry Husáka, Dzúra a Kučeru. Pak ještě přicestoval Lenárt, Jakeš, Barbírek, Rigo, Švestka a Mlynář. Mlynář měl zmocnění předsednictva ÚV KSC, zvoleného XIV. sjezdem ve Vysočanech. Smrkovský patřil k nejagilnějším vyjednávačům. Přednášel čs. návrhy, vyjednával propuštění Kriegla a nakonec pro něho jel a přivezl ho do Kremlu. Zde se čs. představitelé od Mlynáře dozvěděli, jak to vypadá doma, že čs. lid důstojně přijal výzvu svých představitelů ke klidu, že jim vyjadřuje plnou podporu a požaduje kategoricky jejich návrat; že pracuje legální vláda za vedení svého místopředsedy Štrougala, že se ke svému plenárnímu zasedání sešli členové Národního shromáždění a že se 22. srpna ve vysočanském závodě ČKD konal mimořádný XIV. sjezd KSČ: za účasti 1.192 z 1.539 řádně zvolených delegátů. Chybělo tři sta delegátů ze Slovenska. Sjezd odmítl porušení suverenity ČSSR a žádal okamžité stažení cizích vojsk, obnovení činnosti zákonných státních a politických orgánů v čele s jejich zvolenými představiteli. Dále schválil výzvu ke komunistickým a dělnickým stranám celého světa a zvolil nový ústřední výbor a kontrolní komisi. Nový ústřední výbor zvolil předsednictvo v čele s prvním tajemníkem A. Dubčekem, kterého v nepřítomnosti zastupoval Věněk Šilhán. Členem předsednictva byl i Smrkovský. Ten a ostatní členové vedení KSČ, dlící v Moskvě, se o sjezdu dozvěděli také od Brežněva, a jak vzpomínal Smrkovský, velice to pozvedlo jejich náladu, sebevědomí a chuť rvát se za práva svého národa. Jedním z bodů tzv. moskevského protokolu však bylo i neuznání platnosti tohoto sjezdu. Brežněva prý zprávy o sjezdu velmi rozčílily. V hádce dokonce začal Smrkovskému tykat. Kosygin se Smrkovského ptal, jak to může on, starý komunista, všechno dělat. Smrkovský mu řekl: „Přesně tak to myslím, jak to říkám; právě že jsem starý komunista, tak budu tím spíš teď dělat politiku, která se opravdívá v souladu s mým svědomím.“ A Brežněvovi: „Vy jste soudruzi zničili to staleté přátelství, které bylo mezi našimi národy; náš národ budoval před sto lety slavjanofilství, lásku k slovanskému Rusku, padesát let k Sovětskému svazu. V našem lidu jste měli přátele nejvěrnější a vy jste tohleto za jednu noc všechno zničili.“

Nakonec bylo konečné znění protokolu hotovo a mělo se přikročit k jeho podepsání. Bylo ještě uhádáno, že s protokolem bude seznámen i dr. Kriegel. Byl přivezen do Kremlu, ne do vládní budovy, ale do úřadu milice, kam Smrkovský spolu se Špačkem zajeli a dali mu text přečíst. Kriegel prohlásil: „Tohle nemohu podepsat. To by byl konec československé samostatnosti . . .“

(Výňatky ze vzpomínkové knihy Václava Vrabce: Vybočil z řady)

Jaroslav Šabata dostal Krieglovu cenu

Docent Jaroslav Šabata, bývalý tajemník krajského výboru KSČ, se stal druhým nositelem ceny Františka Kriegla.

Cena Františka Kriegla byla zřízena v roce 1987 Nadací Charty 77 ve Stockholmu a je udělována za mimořádné zásluhy v boji za lidská práva a občanské svobody, národní nezávislost, suverenitu a demokratický socialismus v Československu.

Dr. Šabata se narodil v roce 1927 na Moravě, získal doktorát na Brněnské univerzitě v roce 1952. Vyučoval filozofii a politické vědy. Byl jedním z organizátorů 14. sjezdu KSČ svolaného v Praze-Vysočanech po sovětské okupaci 22. srpna 1968. V roce 1969 byl

vyložen z KSČ a krátce nato ztratil i své zaměstnání na univerzitě. Řadu let pracoval jako betonář. V roce 1971 byl zatčen a v roce 1972 odsouzen pro „podvratnou činnost“ k šesti a půl letům vězení. Patří k prvním signatářům Charty 77. V roce 1978 byl jedním ze tří mluvčích tohoto hnutí. Byl znovu zatčen v roce 1978 a strávil dalších 27 měsíců ve vězení.

Dr. Šabata patří k nejdůslednějším odpůrcům sovětské okupace a tak zvané normalizace. Je autorem mnoha důležitých politických esejí a otevřených dopisů mezinárodnímu mírovému hnutí. Dr. Šabata je důležitým sjednocujícím činitelem v československé opozici. Působí v rámci Charty 77 mezi představiteli odlišných politických koncepcí, různých náboženských vyznání a protichůdných filozofií a orientuje je k tomu, co všechny spojuje.

ALEXANDER DUBČEK

K 20. výročí invaze

Posielam Vám svoje revolučné pozdravy. Dostal som informáciu o konaní konferencie k zhodnoteniu skúsenosti z r. 1968 pri hľadaní a nástupe politiky obrody socializmu, ktorá dostala prívlastok Pražská či Československá jar, alebo ako sa u Vás v Taliansku hovorí „politika nového kurzu“.

Moje pozdravy patria komunistom, sociálnym demokratom, predstaviteľom rôznych ľavicových demokratických a národnoosloboditeľských prúdov.

Usudujem, že tak konáte práve vo vedomí, že poznatok KSC z r. 1968 v nastúpení obrodnej politiky otváral nový priestor a predpoklad pre povznesenie teórie a praxe socializmu na vyššiu úroveň v súlade s požiadavkou doby. Je to výsledok objektívneho prejavu skúsenosti a teórie a praxe. *Práve v tom, alebo práve preto je nový politický program KSC pred 20 rokmi internacionálnym prínosom.*

Nemôžem tu okrem iného obísť závetný — Krymský list s. P. Togliattiho, v ktorom postrehol nutnosť nových prístupov k sociálnej revolúcii a riešeniu konfliktov pri socialistickej výstavbe. Preto ho považujem za jedného z priekopníkov kritického pohľadu na minulosť a súčasnú cestu socialistickej revolúcie. To mu nikto nemôže uprieť.

Nechcem nadhodnocovať veľký prínos TKS pro vec socializmu. Zostáva však faktom, že od Jaltského listu, cez obdobie L. Longa, E. Berlinguera, A. Natta ide TKS cestou Gramsciovskej „filozofie praxe“ a tak sa zaraďuje medzi tie avantgardné prúdy, ktoré presadzujú (podľa podmienok tej ktorej krajiny) „nový politický kurz“, neoddeliteľnosť socializmu a demokracie, skutočne rovnoprávne medzinárodne vzťahy medzi stranami i krajinami. V tom vidím i *súvislosť* počínok TKS a úsilia KSC v nastúpení obrodnej politiky, vyjadrenej našim Akčným programom pred 20 rokmi.

Hlásim sa i teraz k Vám, k sociálnemu hnutiu, napriek tomu, že som (ako aj statisíce mojich druhov v Československu) dodnes vyhlasovaný za oportunisticko-revizionistického predstaviteľa v komunistickom hnutí.

Stúpenci vojenského zákroku a likvidácie Akčného programu, ktorí sú u moci, poukazujú, že úsilie o nápravu deformácií vzniknutých nedemokratickým zvratom z 21. 8. 1968 podnietila prestavba v ZSSR, ktorú sa snažíme využiť. Nie je a nemôže tomu tak byť. Prestavba svojou *novou* politikou to iba umocňuje. Úsilie „vydedených“ komunistov i inej občianskej iniciatívy trvá celých 20 rokov.

Moje stanovisko v l' Unita *nie je prvé* na obhajobu vtedajšej politiky ÚV KSC a odmietnutie nesprávneho počínania piatich krajín Varšavskej zmlúvy. Preto Vám dávam k dispozícii svoj list Federálnemu zhromaždeniu a Slovenskej národnej rade z r. 1974. (Značná časť sa dostala do publikácie vonku.) Taktiež dávam k dispozícii môj list komunistickým a robotníckym stranám (NDR, Poľska, TKS) z r. 1975, povereným prípravou medzinárodnej porady v Berlíne.

Predovšetkým dávam k demokratickému posúdeniu moje interview časopisu l' Unita zo dňa 10. 1. 1988.

Nie som predstaviteľom opozície proti súčasnej prestavbe, obrode socializmu, jeho „obnove“ ako to výstižne vyjadril M. Gorbačov v telegrame M. Jakešovi. Ba naopak, vitam, podporujem každý krok v tomto smere i keď u nás všetko ešte čaká na realizáciu a naplnenie skutočnými činmi.

Nemôžem ja i moji druhovia prijať názor, ktorý našu politiku r. 1968 a jej Akčný program a jeho nositeľov stále *stavajú do protikladu so súčasnými požiadavkami prestavby*. Reakcia na moju prognostiku z r. 1974 i terajšie interview v oficiálnych kruhoch Československa i krajinách „päťky“ bola a je stále odmietavá. Nie je tu prístup k socialistickej dialógu, a to ani u nás doma, ani v krajinách „päťky“. Priestor dostávajú iba stúpenci obhajoby vojenského zákroku z augusta 1968. Stále tak pretrvávajú „dedičná“ politika, ktorá sa frakčne začala presadzovať v dôsledku vojenského zásahu a proti vôli čs. ľudu a naprostej väčšiny komunistickej strany. Možno dnes sledovať, že vtedajší *stúpenci vojenského zásahu, sledujú svoje osobné, mocenské ambície, majú snahu na tejto základni stavať súčasnú čs. prestavbu*. Zotrvanie na takýchto východiskách sa nemôže stretnúť so žiaducou podporou najširších ľudových mas, ba ani radového členstva strany. Potom ani súčasná „prestavba“ nemôže priniesť tie možné výsledky, ktoré sa od nej očakávajú. Preto i tu zdôrazňujem: vládnúť sa dá, ale viesť nie! Leninova predstava socializmu predpokladá tvorivosť, občiansku iniciatívu a nadšenie! Toho je však v praxi socializmu stále poskromne . . . Kredit, ktorý pracujúci dali strane počiatocným nadšením sa v procese mnohých deformácií vytrácal . . .

Pravda, dalo by sa povedať, že Pražská jar vlastne ani nepotrebuje obhajobu, že sa háji sama svojimi autentickými dokumentami (nie sú verejnosti prístupné) a konaním miliónov ľudí, živých súčasníkov tej doby, komunistov rovnako ako nestránikov a zvlášť vtedajšej mladej generácie — čo bol hádam jeden z hlavných socialistickej výsledkov tej doby. Dnešnej, novonastupujúcej generácii sa od školských lavíc súčasná propaganda snaží naočkovať i tie najhrubšie nepravdy a výmysly o politike a ľuďoch tej doby. Preto sa to vtíka do mysli, aby sa vyjadrila apologetika oprávnenosti zásahu polmiliónovej armády „na záchranu socializmu pred kontrarevolučným zvratom ku kapitalizmu a odchodu Československa od socialistickej spojeneckého spoločenstva“. Keď tvrdíme a ukadujeme na faktoch opak, tak zas vyprodukovali „argument“: „boli ste slabí a nerozhodní“. Dnes sa vie, že rozhodnosť a sila by sa nám priznala iba vtedy, ak by sme násilný obrat — návrat politiky k starým stereotypom vykonali sami. Tam nás chceli zatlačiť! Už samotné rozhodnutie „päťky“ o vojenskom zásahu do pomerov v KSC a našej socialistickej spoločnosti dáva odpoveď akú pozíciu v ÚV KSC, v strane a v našom ľude, národoch a národnostiach (Ukrajincov a Maďarov nevynímajúc) mali československý stúpenci obratu späť.

A k za hlavný výsledok vojenského zásahu ku ktorému siahlo vedení päti komunistických strán, v ktorom brežnevovské hralo rozhodujúcu úlohu, berieme likvidáciu Akčného programu a po 21. 8. 1968 aj Novembrovej rezolúcie ÚV KSČ, vrátane zastavenie prác na novom mechanizme ekonomického riadenia, návrhu zákona o podniku, výsledky komisie previerok politických procesov z obdobia kultu osobnosti a návrhy na inštitucionálnu zábranu možnosti recidív nezákonnosti, ďalej zastavenie diskúzie o publikovanom návrhu stanov strany a to všetko vrcholíme zastavením celého demokratizačného procesu, *potom aj počín tohoto násilného zákroku sa javí ako protirevolučný.*

V záujme ďalšieho postupu socializmu a prestavby, ktorá prebieha v socialistických krajinách a súvisí s novou generálnou líniou v Sovietskom zväze, *by sa mal prehodnotiť akt vojensko-politického zásahu do pomerov v KSČ a čl. spoločnosti r. 1968. Dnešná politika KSSZ je s tým v prikróm rozpore, tak vo vnútrenej ako aj zahraničnej činnosti.* Preto by sa mala celá „päťka“ od augustového vojenského zásahu v Československu verejne dištancovať. Urobila by sa tým nesporne veľká služba socializmu, jeho ideám a mieru vo svete.

Pripomínam to tu a konkretizujem preto, lebo som dospel od doby mojeho interview k názoru, že krajiny „päťky“ by mali dnes vychádzať z toho, že to bolo *ich rozhodnutie*. Preto nie je úplný pohľad na podmienenosť vyrešenia tohoto problému postojom KSČ, ktorá sa stala *objektom ich rozhodnutia*. Toto rozhodnutie (o vojenskom zásahu) predsa nečinil ÚV KSČ ani ústavné orgány čl. štátu. Musím i v tejto súvislosti podčiarknúť, že by aj formálne „pozvanie skupinou“ neopravňovalo spojencov k vojenskému zásahu. Nie iba pre *anonymnosť pozývateľov, ale hlavne pre ich nelegitímnosť.*

Domnievam sa, že prehodnotenie, priznanie chybného kroku zo strany piatich účastníkov vojenského zásahu do Československa, ktorý tak tragicky zasiahol komunistov, ľavicové a demokratické sily by bol príspevkom k tomu, aby proces vyhlasovanej prestavby, informovanosti a demokratizácie sa stal dôveryhodnejší a tým aj príťažlivejší, pravdivejší. Je to vyzvané i nespornou podobnosťou základných inšpiračných a programových ideí toho o čo sme usilovali v Československu r. 1968 a tým, čo dnes prebieha v socialistickom spoločenstve.

Na tomto poznaní nemôžu nič zmeniť inesporne negatívne javy, ktoré u nás boli toho sprievodným javom. Aj to bolo *zákonité* a nezáviselo to iba od vôle vtedajšieho vedenia strany a štátu. Napokon ukazujú to i niektoré poznatky v tých krajinách, ktoré na cestu prestavby vstúpili.

Na margo nášeho nového politického kurzu r. 1968 je žiaduce poukázať, že našim základným popudom bola *kritická revolučná teória*, skúsenosti vlastnej strany a sociálneho hnutia. Chápem dobre a je to nutné ďalej skúmať, podobne ako iné problémy, že zatiaľ čo u nás mohlo dôjsť prv k uplatneniu nového politického kurzu, v Sovietskom zväze trvalo iný časový úsek kým sa preukázala záostalosť politického myslenia Brežneva a jeho vedenia (nedalo preniknúť objektívne dozretým potrebám KSSZ), čo postupne, ako sa konštatuje, spôsobilo znostávanie a stagnáciu verejného života Sovietskeho zväzu a socialistického spoločenstva.

V našej veľkej krajine, ktorá vychádzala a bola ovplyvnená odlišnými tradíciami sa tiež mohlo prv preukázať a preukázalo sa, ako je nutné, aby strana a široká demokratická verejnosť v celej ľudskej činnosti hľadali nové cesty.

S svojho času na obranu našej obrodnej politiky som sa chcel odvolať na Lenina. Odhovorili ma od toho. Vzal som tiež v úvahu, že Brežnev a sovietské vedenie bolo citlivé na argumentáciu, ktorá zachádza za rámec ich súčasného stanoviska. Vtedy som od toho upustil, (i keď v novej politike ma to inšpirovalo) lebo naše socialistické hnutie bolo príliš zovreté (v stalinskom a brežnevovskom období) do schémy „všeobecne platných princípov“ a vtláčili do toho všetko, čo kto potreboval. Pritom Lenin upozorňoval (Detská nemoc „ľavičiarstvo“ v komunizme), že „v tomto zmysle musíme priznať taký význam *niektorým hlavným rysom* našej revolúcie“ (podčiarkol A. D.). Tamtiež Lenin predvídal, „že by bolo chybné púšťať zo zretela, že po víťazstve proletárskej revolúcie aspoň v jednej z pokročilých krajín nastane pravdepodobne príkrý obrat, totiž, že Rusko se vzápätí stane krajinou, ktorá už nebude vzorom, ale opäť sa stane krajinou zaostalou (v „sovietskom“ i v socialistickom zmysle)“.

Nie je tu miesto, ani čas, aby som poukázal, že z *hľadiska vnútorných podmienok* sme mali pre obrodnú politiku priaznivejšie podmienky ako možno má dnes gorbačovovské vedenie strany a štátu.

Pokiaľ ide o mnou spomenuté negatíva, ktoré taktiež sprevádzali naše obrodné hnutie, nemožem tu nepoukázať na skutočnosť, že mnohé idú na vrub toho, že ÚV KSČ nemal vo vedení KSSZ stúpcov nášho nového kurzu. To nie iba oslabovalo, ale v niektorých prípadoch znemožňovalo vyvodit' účinnejšie, rozhodnejšie politické kroky proti cudzím a škodlivým tendenciám.

Základom všetkého nad čím sme sa r. 1968 zamýšľali, je činnosť komunistické strany. Išlo a ide o to, aby strana bola skutočne politickou a ideovou organizáciou v spoločnosti, pôsobiacou na základe poznatkov vedy, národných i medzinárodných skúseností. Jej zmyslom je dbať, aby pôsobili maximálne otvorene a účinne všetky väzby v spoločenskom organizme, vrátane systému kontroly a zhromažďovanie všetkých skúseností. Treba iba si priať, aby každá budúca obrodená strana bola nie dozorcóm nad spoločnosťou, ale aby bola v službách spoločnosti. Politická strana se stane avantgardou nie ústavným uzákonením jej vedúceho postavenia. Nemôže toto postavenie v spoločnosti dosiahnuť tým, že bude stáť nad spoločnosťou. Dosiahne to iba ak sa bude cítiť a pracovať ako súčasť živého spoločenského organizmu. Preto sa nesmie uzavrieť sama do seba. Strana musí žiť životom ľudu, životom pre ľud. Navzdory všetkým ťažkostiam a prekážkam o takúto avantgardnú úlohu strany sme sa u ľudu uchádzali a nie bez úspechu. *Preto stavať obrodu KSČ r. 1968 a jej demokratizáciu do protikladu zo súčasťou prestavbou KSSZ je v naprostom rozpore s objektívnou skutočnosťou.*

Nechcem sa opakovať uvádzaním ďalších faktov, skutočnosťou však je, že Akčný program, stranická a štátna politika r. 1968 boli sovietskej prestavbe blízke, v mnohom obsahove podobné, i keď tu boli špecifiká vychádzajúce z našich podmienok. Akčný program bol vyhlásený za otvorený a boli sme si vedomí, že kritériom teórie je revolučná prax. Povedme si dnes otvorene, či nebola u Brežneva a jeho vedenia i Gomulku a iných obava,

že pretrvávanie čs. obrody, hľadania a experimentu ešte viac poukáže na rastúce zaostávanie v sovietskej teórii i praxi. Že prebudí tých stranických, vedeckých, hospodárskych, kultúrno-umeleckých a publicistických pracovníkov v ZSSR, ktorí taktiež dospeli k podobným poznatkom ako tomu bolo v prípade KSC. Ja osobne verím, že takéto tvorivé sily v KSSZ boli aj predtým. Dnešné úsilie o prestavbu je toho svedectvom. Nebolo im dopriano sluchu a otvoreného posúdenia etapy do ktorej už dávno vstúpil vedecký vyspelý svet.

Teda prekonanie záťaže nášho hnutia je nie stavanie Akčného programu proti perestrojke, ale hľadanie kontinuity a spoločných inšpirujúcich ideí. To je tiež cesta „odkliatia“ vedenia KSC a štátu i státisíce komunistov i nestraníkov postihnutých a naďalej postihovaných pre názor na východiskové cesty z krízy v KSC a čs. spoločnosti. Krízy, ktorá zašla ďaleko za rámec Československa a stala sa záťažou celého ľavicového revolučného hnutia.

Uvedený krok by sa nesporne stal stelesnením toho, čo bolo pred 30 rokmi prehlásené N. S. Chruščovom a opätovne hlbšie a tak precízne vyjadrené pri návšteve M. Gorbačova v Juhoslávii v sovietsko-juhoslovanskej deklarácii z marca t.r.

Chápem zložitost' a obtiaže prehodnocovacieho kroku. Domnievam sa však, že treba na základe „nového myslenia“ vidieť problém KSC a predovšetkým záujem čs. ľudu. To by sa malo stať kritériom prístupov „pätky“ k ich rozhodnutiu a prínosu prekonania tragédie spred 20 rokov. Mala by sa plne a jednoznačne uplatniť Leninova zásada, že strana má hovoriť ľudu vždy a za každých okolností pravdu . . .

Priatelia, od doby mojho interview v LUnite uplynulo niekoľko mesiacov. Od tej doby ide svet naďalej svojim dynamickým pohybom. Zaznamenávajú sa zmeny v riešení mnohých regionálnych problémov. Sovietsky zväz a demokratické sily sveta stále viac nachádzajú spoločnú platformu prežitia ľudstva a spolupráce. V tom sa stále viac zračia všeludské záujmy nad záujmami triednymi. To je významný prvok aj v politike komunistických a ľavicových, demokratických strán a hnutí. Tiež v mojej domovine prebieha neutíchajúci zápas za ľudská práva a základné slobody, za dôstojnosť identity národov i každého jednotlivca.

Nevravím zd'aleka všetko, čo mám na mysli, keď si predstavujem, že sa ocitám týmto prihovorom vo Vašom prostredí. Chcem sa s Vami ešte podeliť o neobyčajný pocit, ktorý prežívam, keď sa občas vrátim k významnému prejavu M. Gorbačova pri príležitosti 70. výročia VOSR. Silne na mňa pôsobí otvorená a čestná rehabilitácia starej leninskej gardy revolucionárov, Bucharina a iných . . . Prežíval som v Sovietskom zväze, kde som s rodičmi žil od r. 1925, prevratné úspechy i vtedajšiu deformáciu socialistických zásad a princípov začiatkom i koncom 30tich rokov, keď som mnohých z tých revolucionárov prečiaroval v učebniciach. Druhykrát som prežíval tohoobrodu v KSC v 50tich rokoch a tretikrát spolu s mojimi druhmi (i keď vi nej podobe) na vlastnej koži po r. 1968. Je toho za dobu mojho života a členstva v komunistickej strane od r. 1939 viac ako dost', aby som hlboko pochopil a jednoznačne podporil úsilie sovietskych komunistov ÚV KSSZ a osobne s. M. Gorbačova v súčasnej prestavbe KSSZ a celej sovietskej spoločnosti, kde sa zrejme *rozhoduje o ďalšom osude socializmu*. Ano, tak to vidím a v tom je dnešná dejinná zodpovednosť KSSZ pred vlastným ľudom i revolučným hnutím vo svete.

Počúvam i viaceré úvahy o možnosti pádu terajšieho reformného vedenia strany a sovietskeho štátu. Neverím tomu a nechcem tomu veriť. *Hlavne pre súčasný priam historický program KSSZ. Tu, vo vzťahu k sovietskej prestavbe je aj jednotiacia línia záujmov všeludských nad triednymi.* Zdorazňujem to s takou vážnosťou, lebo nech si nik v socialistickom svete, ale ani v nesocialistickom (najmä tí, ktorí sa domnievajú, že čím horšie . . . tým lepšie . . .), že v prípade pádu terajších reformných predstaviteľov, stúpenčov sovietskej prestavby, ba sa veci, udalosti a život v Sovietskom zväze mohli vrátiť čo i len do obdobia Brežnevovskej éry. Nie! Vrátili by sa d'aleko a hlboko do éry metód, ktorí dostali názor kult osobnosti. A to je varovné nie iba pre socialistické hnutie, ale aj pre stúpenčov západnej demokracie.

Jedinú reálnu alternatívu vývoja ľudstva vidím v dôslednom uplatňovaní politiky mierovej koexistencie dvoch rozdielnych spoločenských sústav. Terajšia doba nám priam predurčuje, že oba tieto systémy musia žiť na tejto planéte vedľa seba v mierovej koexistencii a spolupráci. Z toho vyplýva aj obapolná zodpovednosť za ďalší osud a vývoj ľudstva. Predpokladám, že od toho by sa zrejmä mala odvíjať aj politika komunistických strán a najmä v Eúrope. V tejto politike by sa potom mala jednoznačne prijať orientácia nie na násilné prevzatie moci, ale program získavania mäs pre sociálne, demokratické, humánne premeny a revolučný pokrok.

Ešte by som chcel pred Vami opäť pripomenúť, že sa nerátam medzi žiadnych disidentov, hoci mnohých sem zaradených poznám z mnohoročnej práce pre vlasť, socializmus. Mnozí z nich za svoju protifašistickú a socialistickú činnosť boli pronásledovaní, žalárovani, ba i odsúdení k trestu smrti (čo sa nestihlo vykonať). Tragédia „osudu“, pretrvávajúca politika znásilňovania svedomia človeka priviedla mnohých na cestu „disidentstva“ a obrany ľudských práv. Je to dôsledok príčiny príčin, odzrkadľuje to minulé i súčasný politický stav v našej spoločnosti.

Bol som a zostávam presvedčeným komunistom, ovplyvneným revolucionármi, ktorí išli pred nami. Som stúpencom socializmu v ktorom demokracia ľudu a demokracie pre ľud má svoje domovské právo. Socializmus a demokracie sú neoddeliteľné. Prvé bez druhého nie je socializmus v pravom zmysle slova. Len spojitost' toho v jednom celku, v jeden pojem, dáva socializmu pravý obsah. Myslim, že chápem aj pozíciu TKS, strany Gramsciovskej, ktorej želim vzostup a uplatnenie v radoch pracujúcich.

Pozdravujem účastníkov konferencie. Pozdravujem talianskych komunistov a všetok Váš talentovaný, vyspelý, temperamentný a spevavý ľud a zvlášť mládež, ktorej odkazujem, aby nachádzala k Vám cestu. Talianska komunistická strana takúto dôveru mládeže si už zaslúžila.

Z projevu, zaslaného mezinárodni konferenci v Bologni (7.-8. července), pořádané Gramsciho ústavem a Nenniovou nadaci v Itálii.

Bilakovy vzpomínky jako samizdat ?

Dostal se nám do rukou text paměti Vasilu Bilaka, tajemníka ÚV KSČ. Zvláštnost tohoto textu spočívá v tom, že koluje po Československu jako „samizdat“, protože sazba pro bratislavskou Pravdu byla na „příkaz shora“ rozmetána. V březnu vyšly v Bratislavě první ukázky, týkající se období před lednem 1968. Už tato část byla některým členům vedení KSČ nepříjemná. Ale jako vpravdě explozivní se jim zdálo líčení historické noci z 20. na 21. srpna 1968.

Bilak sice vzpomíná pod jiným zorným úhlem, než např. Zdeněk Mlynář v knize „Mráz přichází z Kremle“, ale je příznačné, že ani on se dnes nepřiznává k pozvání vojsk zemi Varšavského paktu, třebaže „bratrskou pomoc“ očekával a vítal jako svou záchranu. Klade se znovu otázka, na základě čeho tato vojska vtrhla 20. srpna do Československa a proč ani po 20 letech nejsou ani Praha, ani Moskva schopny uveřejnit popisy těch, kdo si tuto „internacionální pomoc“ vyžádali. To dává za pravdu „Historicovi“ (v č. 2 Listů), že vlastně takové pozvání vůbec neexistovalo a neexistuje. Přiznání pravdy je ovšem nepříjemné jak vedení KSČ, tak i konzervativním silám v KSSS, a proto se stal výtvar Vasilu Bilaka obětí cenzury.

Přestupky paměti

V Praze jsem slyšel nepotvrzené pověsti, že ukázky z paměti Vasilu Bilaka, které vyšly ve víkendové příloze bratislavské Pravdy v prvních březnových týdnech, byly v Rudém právu na poslední chvíli „pozastaveny“. Jestliže je to pravda, napadá mi hned několik důvodů, proč se tak stalo.

Otevřenost, s jakou Bilak popisuje vnitrostranickou rvačku v šedesátých letech, je vzhledem ke stavu naší „glasnosti“ skutečně šokující. Muž, který ve svých funkcích tutlal vždy pravdu jiných svědků, jako by si nad svědným čistým papírem řekl: mějte mě všichni rádi, teď napíšu, jak jsem to já viděl! Výsledkem je děsivý obraz politické kultury mocipánů v době, o které ještě i teď tvrdíme, že byla poměrně slušná. Psal-li Bilak celou svou knihu s touto vervou, budou slabší povahy nad jeho paměťmi ze sedmdesátých let plakat hanbou. V podtextu toho, co bylo dosud vytištěno, jsem četl: Jen si poslechněte, hlupáci, co jsme zač a jak jsme vám vládli!

Obě kapitoly jsou věnovány slovenské vzpouře proti Novotnému a Bilak nijak neskryvá, že se cítí být hrdinou této bitvy. Ideologický tajemník se jako spisovatel odideologizoval. Stržen zřejmě příběhem přešel a antropologické interpretaci dějů a vyličil živě svého šéfa jako omezence, zpitomělého strachem z atentátu nebo otrávení a cítícího se asi mezi slovenskými soudruhy jako mezi vlky. Bilak nijak neskryvá dilema té doby: buď vykopneme myjeho, nebo nás dá všechny zavřít.

Možná se také zamysleli nad tím, jak Bilak vyrazuje tahy, které by objektivní historik nazval asi přípravou k protistátnímu spiknutí. Jak nazvat skutečnost, že druhý vojenský okruh byl odhodlán neplnit rozkazy ústředního velení? Čert ví, zda si byl Bilak vědom toho, o čem svědčí. Na místě je ovšem otázka, zda tomu tak skutečně bylo. Kdo to však má posoudit? Já jsem se v té době přiměřeně zajímá o věci veřejné, ale opravě povaze vzájemné nenávisti a pohrdání mezi soudruhy ve vedení jsem měl jen malé ponětí.

Nikdo by však neměl Bilakovi upírat právo popsát minulé děje tak, jak se mu jevíly. A kdyby hrozilo nebezpečí, že bude s jeho svědectvím manipulováno, měla by mu Petlice nebo Expedice poskytnout možnost samizdatového výkřiku. Tím by se završila grotesknost našich novějších dějin a možná by už pak nemohly v této poloze pokračovat.

Přetištěno z Lidových novin MILAN ŠIMEČKA

Vasil Bilak :

Predsednictvo strany začalo rokovať v útorok 20. augusta 1968 o 14.00 hodine. Celé predpoludnie prebiehali intenzívne rozhovory vo všetkých skupinách. Po Prahe kolovalo mnoho pravdivých i nepravdivých informácií, zveličených a do krajnosti zdramatizovaných tzv. zaručených správ. Spravodajca ČTK v Budapešti získal od svojho maďarského kolegu informáciu, že 21. augusta 1968 maďarské jednotky prekročia československé hranice. Československý korešpondent informáciu odovzdal vtedajšiemu československému veľvyslancovi Púčikovi. Ten okamžite informoval Černíka a Dubčeka. Dubček dobre vedel, čo sa pripravuje, ale ani to ho nepoučilo a nevedlo k nejakému pozitívnemu kroku.

Kontrarevolučné sily si už nechceli nechať ujst' príležitosť. Prestali sa spoliehať dokonca na ohlásenú návštevu generálneho tajomníka OSN U. Thanta, ktorý mal Prahu navštíviť 23. augusta 1968. Druhé centrum sa spoliehalo iba na to, že oznámenie tejto návštevy odradí spojencov od zásahu v týchto dňoch. Nie je nezaujímavé, že minister zahraničných vecí J. Hájek odletel na dovolenku do Juhoslávie! So súdruhom Kolderom, Švestkom, Rigom sme sa dohodli, že musíme v predsedníctve ústredného výboru práve pri druhom bode — Súčasná politická situácia v ČSSR a podmienky činnosti KSČ a návrh ďalšieho postupu — vyvolať zásadnú diskusiu a vynútiť si prijatie rozhodných opatrení, vyplývajúcich zo záverov rokovaní v Čiernej nad Tisou a v Bratislave. Hovoril som tiež s Barbirkom a Pillerom. Obaja sľúbili úplnú podporu. Z 11 členov predsedníctva 6 členov chcelo situáciu riešiť. Bola veľká škoda, že súdruh Lenárt ochorel a na zasadnutí predsedníctva sa nezúčastnil. Nebol sice členom predsedníctva, ale jeho slovo by bolo záväžilo. O Dubčekovi a Černíkovi som si myslel, že sa sotva stotožnia s Kriegelom, Smrkovským a že nakoniec sa pridajú k väčšine. Na Špačkovi nám veľmi nezáležalo. Cisař, Mlynář, Slavík, Sádovský nemali hlasovacie právo. Súdruh Indra bol jednoznačne na strane zdravých síl. Boli sme rozhodnutí rokovať čo aj celú noc, ale vynútiť si prijatie záväzných uznesení. Dubček sa tomu chcel stojeć stoj vyhnúť. Po schválení referátu na mimoriadny XIV. zjazd KSČ a návrhu rezolúcie odporučiť skončiť rokovanie a pokračovať 21. 8. ráno. Dohodnutá väčšina návrh neprijala a tak sa rokovalo o súčasnej situácii v ČSSR. Diskusia bola ostrá, veľmi konkrétna. Na faktoch sa dokazovalo, že ak sa okamžite mocensky nezasiahne proti

kontrarevolučným silám, nebude možné uskutočniť ani zjazd strany. Počas rokovania prichádzalo od pracovníkov aparátu ústredného výboru, ale aj z iných zdrojov množstvo informácií. Prichádzali aj informácie, že sú potvrdené správy o možnosti príchodu spojeneckých vojsk. Černík každú chvíľu vychádzal von zo zasedačky predsedníctva, vracal sa bledý, nervózny a tajomným šepotom odovzdával informácie Dubčekovi. Asi o 22.00 hodine po ďalšom telefonáte Černík oznámil, že správy o sústreďovaní spojeneckých vojsk na československých hraniciach sú potvrdené.

Udalosti dostávali rýchly spád. Kriegel, Smrkovský, Mlynář žiadali prerušiť rokovanie. My sme poukazovali na nelogickosť takového kroku. Naopak, ak je pravda, že spojenci sa pripravujú na poskytnutie internacionálnej pomoci, potom je nevyhnutné, aby predsedníctvo ÚV KSČ zasadalo bez prerušenia a prijalo príslušné uznesenie. Nevie, či sa raz niekomu podari vykresliť atmosféru, ktorá panovala na tomto zasedaní predsedníctva ústredného výboru. Boli sme v jednej miestnosti, ale akoby každý inde. Každému z nás sa vynárali iné obrazy najbližších hodín. Každý z nás si nepochybne predstavoval niečo iné. Najstrašnejšie bolo to, že väčšina členov predsedníctva sa tváril, akoby sa udalosti týkali niekoho iného, a nie Československa.

Približne o 22.30 hodine ozval sa nad Prahou silný hukot ťažkých lietadiel. Bolo jasné, že to je letecký výsadok. Ktorýsi z členov predsedníctva otvoril okno a opýtal sa nás, či je nejaké letecké cvičenie. Dubček povedal, že nevie a viac na to nereagoval. Černík sa opäť vzdialil a po návrate oznámil, že ktosi dal pokyn osvietiť pristávacie plochy na ruzynskom letisku. Pristávajú na ňom ťažké dopravné lietadlá. Dubčeka akoby nezaujímalo, aké lietadlá a prečo. Predsedníctvo rokovalo ďalej o politickej situácii v Československu. Dialo sa čosi neskutočné. Bolo potrebné okamžite reagovať na novú situáciu. Pod vedením Dubčeka sa však rokovalo, akoby sa nič nebolo stalo. Dubček ešte stále tajil, že dostal 17. augusta od Politického byra Komunistickej strany Sovietskeho zväzu list a predsedníctvo o jeho obsahu neinformoval.

Kolderovi a mne ktosi podstrčil na stôl listok, na ktorom bolo napísané: „Vstup spojeneckých vojsk sa odkladá.“ Bolo to nelogické, nepochopiteľné. Na jednej strane potvrdené správy, že vojenský výsadok pristál v Ruzyni a na druhej, že vstup sa odkladá. Čo sa vlastne stalo? Vynáralo sa množstvo otázok. Myslí si niekto, že postačí to, čo je na letisku? Alebo pod tlakom nám neznámych udalostí nechá Československo napospas reakčným silám? Potvrdí sa to, v čo tak húževnato veril Dubček a čo hlásal Kriegel, že to bude len strašenie, a že potom sa vojská stiahnu hneď späť? Hlavou sa mi preháňali stovky pochybností, nejasností a nebolo času sa s niekým poradiť, overiť si fakty. Asi o pol dvanástej prišla ďalšia správa, že cez tie a tie hraničné prechody prekročili spojenecká vojská československé hranice. Týchto prechodov bolo oznámených veľa. Do pamäti sa mi vryli dva — Cínovec a Vyšné Nemecké. To už nebol žart. Vedel som už, že to, čo je na listku, neplatí.

Pravicové živly v predsedníctve ústredného výboru prepadli panike. Vyzvali Černíka, aby okamžite zavolať do predsedníctva ústredného výboru ministra národnej obrany Martina Dzúra. Černík išiel telefonovať. Asi o 10 minút sa vrátil a povedal, že minister národnej obrany oznamuje, že telefonovať a podávať

správy môže, ale vzdialiť sa z generálneho štábu nemôže. Urobil dobre, že neprišiel do predsedníctva. Hrozilo nebezpečenstvo, že pod tlakom pravicových sil by bol nútený vydať nebezpečný rozkaz. Ktosi navrhol, aby sme zavolali prezidentovi republiky a zistili, čo vie on o vzniknutej situácii. Z Hradu prišiel odkaz, že prezident republiky si ľahol a spí. Dubček žiadala, aby ho zobudili a aby prišiel do budovy ÚV KSČ, že zasadá predsedníctvo strany a on žiadala, aby bol prezident prítomný.

Asi o pol jednej po polnoci prišiel Ludvík Svoboda do predsedníctva. Nikdy nezabudnem, ako sa tváril, keď sa objavil vo dverách zasedačky. Otvoril dvere, jeho milá, sympatická tvár žiarila úsmevom a spokojnosťou a povedal: „Tak už sú tu.“ Chvíľu trvalo, kým sa zorientoval, kým zistil, ako sa tvária jednotliví členovia predsedníctva. Kriegel, Smrkovský, ale i Dubček a Černík boli z jeho slov i správania šokovaní. Dubček vyzval prezidenta, aby sa posadil a spolu s Kriegelom a Smrkovským vykrikol: „Ty si ich pozval, ty si o tom vedel?“ Prezident stratil úsmev aj istotu a prekvapene i zarazene povedal: „Nie, nie.“ Priznal, že bol u neho sovietsky veľvyslanec Stepan Vasilevič Červonenko a informoval ho o situácii. Ďalej prezident povedal, že videl, ako sa situácia od rokovaní v Čiernej nad Tisou a v Bratislave nenapravovala, ba zhoršovala a tak považoval za prirodzené, že členovia predsedníctva ústredného výboru, vlády a Národného zhromaždenia — ako je informovaný — požiadali spojencov o pomoc.

Po tomto stanovisku prestalo predsedníctvo ústredného výboru ako najvyšší politický orgán existovať. Dubček začal plakať, rozhaloval si košeľu, kričal — čo mi to urobili, bože, čo mi to urobili — a vyhlásil, že od tejto minúty sa vzdáva funkcie prvého tajomníka ÚV KSČ.

Spomenul som si, ako sa nedávno v hoteli Praha vyhrážal, že ak by sa to stalo, ak by prišli spojenecké vojská, potom vraj spácha samovraždu. Stále som sledoval pohyb jeho rúk. Sedel som od neho asi na dva metre a bol som odhodlaný urobiť všetko, aby som zabránil nejakému nerozmyslenému činu, ktorý by z neho nakoniec urobil martýra. Dubček však sedel nepričetne, pozeral sa do neznáma a na diskusiu vôbec nereagoval. Koniec koncov ani nemohol, lebo každý si hovoril niečo po svojom. Černík bol bledý ako stena a počúval, čo sa hovorí. Pre Kriegla nadišla jeho chvíľa. Počas rokovania spravidla nesedel, ale stál, opretý o stôl. Aj teraz sa postavil a začal zo svojho vnútra vylievať všetku špinu, zlosť, nenávisť, ktorá bola v ňom po roky utajená.

Nikdy som nebol rasista, nacionalista. Hodnotil som ľudí podľa práce, skutkov, vernosti ideám pokroku, vernosti komunistickej strane, socializmu, spojenectvu so Sovietskym zväzom. V každom národe sú ľudia dobrí i zlí, hrdinovia i zbabelci. Tých lepších, čestnejších je v každom národe veľa väčšina. Nehodnotil som inak ani Židov. Mal som v živote a dodnes mám dobrých priateľov medzi Židmi. Sú to čestní, pracovití členovia našej strany, vlastenci Československej socialistickej republiky, iní sú sionisti. Sú to najzúrivejší nepriatelia pokroku, obhajcovia imperialismu, rasizmu, nepriatelia Sovietskeho zväzu, ale i židovského ľudu. Kriegel k nim patril telom i dušou. On, syn staviteľ'a odkiaľsi zo západnej Ukrajiny začal hystericky obhajovať naše dejiny, československú kultúru. Spomínal akýchsi tatárskych chánov, kto-

ri vraj prišli tejto noci zničiť „našu kulturu, dedičstvo otcov“.

Toľko nenávisti môže zo seba vychrliť iba človek, ktorého duša nepozná nič iba nenávisť. Správal sa ako besná šelma, na ktorú spadne klieť. Bol presvedčený, že už nemá kam utiecť a že sa s ním bude zaobchádzať tak, ako by bol on zaobchádzal s nami, keby boli nepriatelia socializmu dokončili svoj zločinný zámer. Bol presvedčený, že je to jeho koniec a tak hral hrdinskú rolu. Kriegelova drzosť a hrubosť posmelila Mlynára. Aj on vyprázdňoval svoje vnútro naplnené špinou a nenávisťou.

To, že Kriegel, Smrkovský, Mlynár a ďalší čakali vstup vojsk, dokázali aj tým, že Mlynár predložil pripravený návrh odsúdenia vstupu vojsk. Na chodbách budovy ústredného výboru sa sústredila celá skupina najreakčnejších pracovníkov rozhlasu, televízie a tlače. Aj to slúžilo ako nátlak na Predsedníctvo ÚV Komunistickej strany Československa.

Súdruhovia Kolder, Jakeš, Indra, Rigo, Švestka a ja sme sa usilovali zabrániť schváleniu vyhlásenia, ktoré Mlynár predložil. Treba priznať, že nás týmto krokom skutočne zaskočil. Bolo jasné, že prijatím takeého vyhlásenia si strana nielen spáli všetky mosty k budúcej novej dohode so spojencami, ale — čo bolo najtragickejšie — Predsedníctvo ÚV KSČ by sa týmto vyhlásením postavilo do čela československej kontrarevolúcie.

Potrebovali sme získať čas. Žiadali sme prestávku na preštudovanie návrhu. Návrh vyhlásenia bol taký nehorázný, zlý, nepriateľský, taký hrubý a vulgárny, že nebolo potrebné na ňom nič študovať. Iba ho celý roztrhať, zamietnuť a autora podobného návrhu v tú istú minútu vylúčiť zo strany a dať ho pod zámku. No na to sme neboli pripravení a potrebovali sme získať čas.

Bolo mi jasné, že Kriegel, Smrkovský a Mlynár sa nezmenia, ale čo ak emócie opadnú a Dubček, Černík a vari aj Špaček začnú uvažovať v podmienkach politickej reality? Nijaký vedúci politik, tým menej politik revolučnej strany a socialistického štátu sa nesmie v krízovej situácii správať ako odmietnutá žena. V takej situácii musí prevládnúť rozum, trpezlivo uvažovanie, musí sa okamžite zhodnotiť skutočnosť, nemyslieť iba na to, čo sa stalo a prečo sa to stalo, ale prodovšetkým hľadať východisko zo vzniknutej situácie. Keď horí dom, nelamentuje sa, nediskutuje sa, ako vznikol požiar, kto ho asi založil. Musí sa hasiť a zachraňovať, čo sa zachrániť dá. Kriegel, Smrkovský a Mlynár dom podpálili, oni boli podpaľiaci a tak sa aj správali. Nemali v úmysle hasiť. Naopak, ich záujmom bolo ďalej prilievať do ohňa olej. Žiaľ, Dubček stratil nervy a ako zbabelý a neschopný kapitán prvý opúšťal loď. Vzdal sa funkcie a myslel si, že tým rieši situáciu. Priznám sa, bol som presvedčený, že medzi tým ako budeme „študovať“ a diskutovať o obsahu vyhlásenia, obsadí jednotka, ktorá pristála na Ruzynskom letisku, rozhlas a televíziu, a časť jednotky sa objaví pred budovou ústredného výboru.

Mal som viac naivnú, ako logickú predstavu, ale podvedome som veril, že do zasadačky predsedníctva zrazu vkročí major alebo plukovník Sovietskej armády, zasalutuje a vzrušeným hlasom oznámi, že na základe žiadosti a záväzku z rokovani v Bratislave prišli splniť svoju internacionálnu povinnosť. Tým by bol odpadol problém diskutovať o Mlynárovom návrhu. Situácia sa však na veľkú škodu vyvíjala cel-

kom inak. Prestávka poslúžila nie nám, ale pravičiarom. Neistota zavládla medzi zdravými silami a pravičiar ziskali prvé slovo. My sme zakolísali. Nemali sme pripravené nijaké varianty, pravičiar mali. Stačilo zavolať pár verných a odhodlaných pracovníkov aparátu ÚV KSČ, ktorých bolo v tom čase v budove ÚV KSČ dost' a postaviť ich pred zasadačku predsedníctva a nikoho z pravičiarov nepustiť von. I takýmto jednoduchým opatrením sa mohlo predísť nepredstaviteľným politicko-morálnym a hospodárskym škodám.

My sme prestávku využili na to, že sme sa pokúšali napísať nový návrh vyhlásenia a overiť si, kde je jednotka, ktorá bola vysadená na letisku. Kriegel, Smrkovský, Mlynár, Cisař a Špaček vedeli lepšie, čo treba robiť. Obsadili najdôležitejšie telefónne a ďalekopisné linky a dávali kontrarevolučným strediskám pokyny, čo robiť, čo organizovať. Krajské výbory strany a okresné výbory strany, Ľudové milície, nevedeli, čo sa deje, nedostali nijaký príkaz, a tak väčšina krajov a okresov pasívne čakala, čo sa deje a čo sa bude diať. Vysadená jednotka stála na letisku. Rozhlas a televíziu začali obsadzovať kontrarevolučné sily a vyzývali domácu i medzinárodnú reakciu do boja proti tzv. okupácii. Taxikári dostali pokyn jazdiť po Prahe s ustavičným trúbením zobudiť celé mesto. Druhé centrum získalo zoznam všetkých náhradných pracovísk v Prahe, krytov a stanovisk civilnej obrany i spojovacie linky určené pre prípad vojny. Na všetko bola pravica pripravená. So všetkým kalkulovala. Mala pripravené aj náhradné priestory pre vysielanie rozhlasu a televízie.

Z niektorých okresov prišli správy, že obyvateľstvo veľmi srdečne víta sovietskych vojakov. Mnohí občania, keď sa prebudili, vynášali chlieb, slaninu, pivo, kto čo mal poruke. To dávalo nádej, že ďalší vývoj určí situácia v krajoch a okresoch, a nie to, čo sa odohrávalo na uliciach v Prahe. V predsedníctve vládla bezradnosť. Keď sa Dubček vzdal funkcie, nikto nevedel, kto má riadiť predsedníctvo. Ktosi navrhol, aby sa predsa len pokračovalo v rokovaní. Požiadal som o slovo. Prosil som všetkých prítomných členov, aby si uvedomili našu spoločnú zodpovednosť pred dejinami, pred stranou, pred národom a nedopustili nič, čo budú musieť naprávať naše deti a vnuci. My i oni sme tu, v tejto zemi, tu budeme žiť a budeme žiť po boku Sovietskeho zväzu. Ani na chvíľu nesmieme zabúdať, že to bol sovietsky vojak, ktorý nám priniesol slobodu, že Sovietsky zväz je náš najvernejší spojenec. A dnes — zdôvodňoval som — k nám prichádza sovietsky vojak ako priateľ, a nie ako okupant, ako to chcú vykresľovať aj niektorí členovia predsedníctva. Pripomínal som, že to, čo sa stalo, nás predsa nemôže prekvapiť, ani sa nesmieme tváriť prekvapení. Museli sme to očakávať ako logické vyústenie. To, čo sa stalo, stalo sa nevyhnutne.

I dnes som presvedčený, že niektorí by vari boli súhlasili s mojimi argumentmi, keby nemali strach o svoju povesť. Myslim si, že medzi nich patril Dubček i Černík. Kriegel, Smrkovský, Mlynár žiadali rýchlo zasedanie skončiť a čo nejskôr oboznámiť československú a svetovú verejnosť so stanoviskom Predsedníctva Ústredného výboru KSČ k vstupu vojsk. Černík takisto žiadal skončiť rokovanie predsedníctva, pretože musí zvolať vládu, aby taktiež mohla zaujať k vstupu vojsk stanovisko.

V takejto situácii sa veľmi ťažko argumentuje a

diskutuje. Nielenže situácia bola neprehľadná, ale nedalo sa nič logicky a trpezlivo vyargumentovať. Jeden druhému skákal do reči. Kriegel neprijímal nijaké argumenty. To je pochopiteľné. Podobne postupoval Smrkovský i Mlynář. Niektorí boli ticho a boli ochotní pridať sa aj na našu stranu. Ale predseda ich ovplyvňovalo to, aké stanovisko zaujme Dubček a Černík. Myslel som si, keď sa diskusia pretiahla tak dlho po polnoci, že aj uznesenie alebo stanovisko, ktoré predsedníctvo prijme, už nebude mať kto odvysielat'. Boli sme presvedčení, že v rozhlase a v televízii budú mať službu ľudia čestní, charaktérni a že neprečítajú stanovisko Predsedníctva ÚV KSČ.

Aj napriek silnému odporu sa nám podarilo značne prepracovať pôvodný návrh vyhlásenia, ako ho predložil Mlynář. Ovplyvnilo ho trochu Dubčekovo nečakané priznanie, že dostal list Politbyra Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho zväzu a že nemal ešte čas ho predsedníctvu prečítať. Opakujem, list bol adresovaný Predsedníctvu ÚV KSČ, zo 17. augusta 1968. A Dubček to priznal 21. augusta 1968. K takému listu malo byť skutočne zvolané ešte 17. 8. predsedníctvo i vláda a posúdiť ho. A keď sa tak nestalo, potom aspoň na začiatok rokovania, skôr, než sme začali diskutovať o zjazdovej správe a návrhu rezolúcie zjazdu. Ešte pred bodom o celkovej situácii v Československu bolo potrebné list rozdať, aby ho členovia predsedníctva mohli preštudovať.

Už úvod listu signalizoval, že situácia je veľmi vážna. Pokúsím sa aspoň niečo z jeho obsahu reprodukovať. „Drahi súdruhovia,“ začínal sa list, „vývoj udalostí po našich stretnutiach v Čiernej nad Tisou a v Bratislave nás núti položiť vám otázku. Zostalo ešte niečo medzi nami z toho vzájomného pochopenia, ktoré bolo dosiahnuté na základe týchto stretnutí a je vedenie Komunistickej strany Československa ochotné realizovať dosiahnutú dohodu?“ Ďalej sa hovorilo, že v Čiernej nad Tisou nám sovietski súdruhovia svoje obavy o osud socializmu v Československu v súvislosti s rastúcou hrozbou kontrarevolúcie vyjadrili. Predseda si musíme spomenúť, že sme došli k spoločnému záveru: situácia v ČSSR sa dotýka životných záujmov celého socialistického spoločenstva. Predsedníctvo ÚV KSČ v Čiernej nad Tisou i v Bratislave priznalo, že situácia v strane i v krajine si vyžaduje aktívne a rozhodné opatrenia proti každému, kto diskredituje KSČ, kto útočí proti základom socializmu, kto sa pokúša podkopať bratské priateľstvo Československa so Sovietskym zväzom a ďalšími socialistickými krajinami a že z toho sme na seba vzali záväzky. No vedenie Komunistickej strany Československa a socialistického štátu namiesto toho, aby organizovalo boj proti kontrarevolúcii, jej nechalo voľný priebeh. Sme nútení pripomenúť vám to — písalo sa v liste — pretože veľa závažných faktov svedčí o tom, že udalosti sa vyvíjajú tým smerom, ktorý zďaleka nezodpovedá zmyslu našej dohody.

Politbyro ÚV KSSZ vyjadrilo presvedčenie, že Predsedníctvo ÚV KSČ prijme list so všetkou pozornosťou, že správne pochopí obavy sovietskych komunistov a ich znepokojenie a prijme nevyhnutné, neodkladné opatrenia. Politické byro súčasne prosí, aby s listom boli okamžite oboznámení všetci členovia Predsedníctva Ústredného výboru Komunistickej strany Československa. Dubček nič z toho nesplnil. Verím, že história tomu dá správnu morálno-politickú charakteristiku.

Oboznámenie sa s obsahom listu Politbyra ÚV KSSZ prispelo aspoň k tomu, že sa nakoniec podarilo do vyhlásenia predsedníctva dostať jednu, dve vety, ktoré dávali záruku, že nedôjde k najhoršiemu. Predsedníctvo ÚV KSČ — hovorilo sa — vyzýva všetkých občanov našej republiky, aby zachovali pokoj a nekladli postupujúcim vojskám odpor. Preto ani naša armáda, bezpečnosť a ľudové milície nedostali rozkaz na obranu krajiny. Celý ostatný obsah prehlásenia bol veľmi zlý a nepodarilo sa ho zmeniť.

Žil som v nádeji, že nakoniec, keď sa bude hlasovať, predsedníctvo takého obrátenie sa k československému ľudu neprijme. Žiaľ, Piller a Barbírek podľahli strachu a nehlasovali s nami. Za obrátenie sa k všetkému ľudu Československej socialistickej republiky hlasoval A. Dubček, J. Barbírek, O. Černík, F. Kriegel, J. Piller, J. Smrkovský, J. Špaček. Proti hlasovali: V. Bilák, D. Kolder, O. Švestka a E. Rigo. Ostatní, ako súdruh Indra, Jakeš — nemali hlasovacie právo. Za predpokladu, že by boli Piller a Barbírek dodržali sľub, mohlo byť šesť hlasov proti piatim a situácia by nenadobudla taký dramatický vývoj. Tisíce dobrých funkcionárov nemuseli v skúške prepadnúť.

Vyhlásenie Predsedníctva Ústredného výboru Komunistickej strany Československa z 21. augusta 1968 dezorientovalo tisíce čestných občanov Československej socialistickej republiky. Verejnosť nič nevedela o sporoch v predsedníctve, väčšina členov strany i obyvateľstva si myslela, že Dubček nezradí stranu a republiku, proto zrazu nevedeli pochopiť, čo sa deje, čo je správne a čo nie. Rozhlas a televízia ustavične opakovali, že nás prišli okupovať spojenecká vojská a zmarit Československu možnosť budovať „lepší socializmus“. Po zverejnení stanoviska Predsedníctva ÚV KSČ kontrarevolučné živly získali legalitu.

Vyhlásenie Predsedníctva ÚV KSČ sa stotožňovalo s heslami kontrarevolúcie. Čestní občania se stiahli do ústrania a ulicu ovládli protisocialistické a kriminálne živly. Oni sa zrazu stali „obhajcami stranických uznesení“. Oni predstavovali „vôľu ľudu“, oni tlmočili „záujmy českého a slovenského národa“.

Mnohi si mysleli, že je to zlý sen, ale, žiaľ, bola to tragická skutočnosť. Socialistické vlastenectvo sa prehlušilo primitívnym nacionalizmom a antisovietizmom.

Predsedníctvo ÚV KSČ skončilo rokovanie 21. augusta o 2.15 hodine po polnoci. Dubček, Kriegel, Smrkovský a jeho ďalší blízki sa sústredili v Dubčekovej pracovni. Kontrarevolučné živly preberali iniciatívu do vlastných rúk. Sfanatizované bandy, povzbudzované rozhlasom ničili smerovacie tabule, strhávali označenie ulíc a námestí. Asi si mysleli, že sovietske jednotky nenájdu Prahu a rozhodujúce objekty. Vyvolávala sa neistota a strach. Vydávali sa falošné správy, že sa začalo hromadné zatváranie predstaviteľov obrodného procesu, že sa vraždia nevinní ľudia a iné nezmysly. Objavili sa prvé „dôverné informácie tajných svedkov“, ktorí vedeli, akorokovalo Predsedníctvo ÚV KSČ, kto ako hlasoval, kto je vlastenec a kto zradil. Dušan Havlíček, vtedajší vedúci oddelenia tlače ÚV KSČ, ktorý bol chvíľu prítomný v zasedacej miestnosti predsedníctva, sa vydával za tohto tajomného svedka. Neskôr zradil vlasť a emigroval.

Nepriamo, ale dosť zrozumiteľne sa cez rozhlasové

správy naznačovalo, že zradcov treba likvidovať. Ako názorný návod sa stavali prvé šibenice a na nich vešali figuríny Bil'aka, Koldera, Indru, Jakeša a ďalších podľa chuti a osobných „sympatií“. Tieto sfanatizované, po krvi túžiace bandy prichádzali pred okresné výbory strany a domáhali sa, aby vedenia okresných výborov strany verejne vyhlásili vernosť Predsedníctvu ÚVKŠČ a jeho výzve. Mnohé predsedníctva okresných výborov tomu podľahli. Na budovy OV KŠČ a

KSS sa vyvesovali čierne zástavy alebo štátne zástavy na pol žrde. Každú hodinu sa vydávali falošné, nepravdivé správy, koľko československých občanov bolo zastrelených. Tým sa chcelo docieľiť — a aj sa docielilo — že občania mali strach vyjsť na ulicu. Bandy ovládli ulicu a mohli si robiť, čo chceli.

(Tretí kapitola z pripravovanej knihy vzpomínok — v Praze nevyšla, sazba rozmetána)

ZDENĚK JIČÍNSKÝ

Pražské jaro 1968 a jeho kritiky

Pražské jaro, reformní a demokratizační, bylo složitým sociálně-politickým fenomenem. Již tehdy, v roce 1968 byl tento proces doma i v cizině různě posuzován. Široká diferenciace soudů a stanovisek k němu se ani po časovém odstupu příliš nezměnila.

Rozdílné kritické přístupy přetrvávají v různých variantách dodnes. Pražské jaro, jako kterýkoli jiný historický proces, lze posuzovat různě, z různých hledisek, podle různých hodnotových kritérií apod. Má-li však takováto kritika být momentem poznávání pravdy, musí respektovat určitá pravidla zkoumání, jistě základní — vnitřní i vnější — skutečnosti a vztahy, které determinovaly možnosti tohoto procesu, předurčovaly jeho povahu i celkový průběh.

V obsáhlé literatuře o Pražském jaru se lze setkat s jeho obhajobami i obžalobami, s kritikami různých jeho kritik. V tomto příspěvku se soustředíme na dvě klíčové otázky četných vnitřních i vnějších kritik Pražského jara. Jde zejména o kritiky vycházející z liberálně demokratické orientace, jak ji představuje např. revue „Svědectví“ a jeho hlavní redaktor P. Tigríd. Příznačné je, že tyto kritiky jsou často myšlenkově nekonzistentní a samy o sobě vnitřně rozporné.

Protagonistům Pražského jara se často vytýká politická naivita, utopismus, píše se o „prezentaci zbožných přání a naivních úmyslů uprostřed politického realismu v zájmové sféře orientální neodespocie“. 1) Bylo jejich chybou, že věřili, že se Sovětským svazem a jeho spojenci se dá jednat jako s partnery, které lze přesvědčit, že čs. reformní proces je socialistický, že nikterak neohrožuje sovětský mocenský systém ve střední a jihovýchodní Evropě. V této souvislosti se jim pak předhazuje jako nedostatek, že nepostupovali dost takticky, že se třeba zbytečně o mnoha věcech moc mluvílo a jako paradox se někdy dokonce uvádí, že prý v Čechách „se ani k žádným podstatnějším reformám nepřistoupilo — jen se o všem velice veřejně a hlučně diskutovalo.“ 2)

Čs. reformní pokus o obrodu socialismu, o socialismus s lidskou tváří neuspěl. Byl záhy po svém začátku zardoušen vojenským zásahem Sovětského svazu a jeho spojenců 21. 8. 1968. Vzhledem k tomu se všechny úvahy o tom, co mělo a nemělo čs. vedení učí-

nit, co dělalo dobře a co špatně, v čem se čs. veřejnost — včetně sdělovacích prostředků — chovala správně a v čem nesprávně, stávají neověřitelnými hypotézami. Protože se žádná historická událost neopakuje, není možné spolehlivě prokázat pravdivost těch či oněch soudů.

I při sympatickém postoji k Pražskému jaru se někdy klade otázka, zda to stálo za to, zda může krátké opojné období Pražského jara a s ním spojeného celonárodního nadšení vyvážit dlouhá léta stagnace a destrukce, jež po něm následovala a trvají až do současnosti. Odpovědi bude jisté, že pro čs. společnost — a v ní zejména pro český národ — by bylo lepší, kdyby Pražské jaro vůbec nebylo a kdyby nedošlo k cizí vojenské intervenci. Hluboký úpadek čs. společnosti ve všech sférách jejího života, do něhož se potom dostala, je nepřiměřeně tvrdým trestem za půl roku národní euforie.

Tato otázka je falešná. Problém byl v tom, zda se tehdy dalo postupovat jinak a vyhnout se onomu negativnímu konci. I zkušenosti jiných socialistických zemí, např. Maďarska v r. 1956 a Polska začátkem 80. let, necháme-li již stranou obecné zkušenosti evropského politického vývoje, potvrzují jen známou skutečnost, že historie se nerídí zákonem ekonomie času ani ekonomie sil, ale že jimi často hrozně plýtvá. Jinak řečeno, racionálně odůvodněná řešení a postupy, které by umožňovaly maximální efekt (optimální řešení) s minimem ztrát, nebývají prakticky uskutečnitelné. I dějiny socialistických zemí prokazují, přes četná samolibá prohlášení jejich ideologů o vědecké politice apod., že jejich vývoj postupuje složitými cestami s častými oklikami a zvraty, vede k dříve netušeným chybám a ztrátám a pod.

V Československu se vytvořila v druhé polovině 60. let z řady objektivních a subjektivních příčin krizová situace. V celé čs. společnosti probíhaly — v té či oné podobě — spory a diskuse o dosavadním socialistickém vývoji, promýšlely se návrhy potřebných změn a sililo společenské vědomí o jejich nezbytnosti. Uvnitř KŠČ jako vedoucí a vládnoucí strany se vyhrotil rozpor o další postup a přístup k řešení naléhavých společenských problémů. Přitom třeba vzít v úvahu, že Československo bylo dříve hospodářsky i

kulturně vyspělým státem, který prošel obdobím poměrně rozvinuté politické demokracie. KSČ v něm byla od svého vzniku masovou stranou a tento svůj charakter dále posílila po II. světové válce, kdy se stala, jak počtem svých členů, tak i voličů, nejsilnější stranou ve státě. Téměř všechny strany v Československu se po II. světové válce hlásily k socialismu, i když to přirozeně neznamenalo, že — zejména po únoru 1948 — sdílely představy oficiální politiky KSČ o socialismu a cestách a způsobech jeho uskutečňování. Po XX. sjezdu KSSS se uvnitř KSČ silně aktivizovaly reformní síly, které si přály modifikovat dosavadní dogmatickou a sektářskou politiku apod. Jejich reformní nástup byl však silně zabrzděn po tzv. maďarských událostech v r. 1956 a v rámci kampaně proti tzv. revizionismu koncem 50. let v souvislosti s uveřejněním nového programu KS Jugoslávie.

Čs. politický systém jako systém sovětského typu neměl fungující mechanismy, které by umožňovaly a zaručovaly plynulé změny (včetně kádrových) na nejvyšších místech mocenské hierarchie. Převažoval v něm direktivní centralismus. Vnitrostraničná demokracie, která mj. měla garantovat i ověřování správnosti politiky, fungovala jen velmi omezeně. Působením těchto rozporů, mezi nimiž mělo značnou váhu napětí v česko-slovenských vztazích, se na přelomu roku 1967 a 1968 vyhroutil napětí v ÚV KSČ, jehož důsledkem byla změna v osobě I. tajemníka ÚV KSČ. Místo A. Novotného se jím stal A. Dubček. Tato tenze v ÚV KSČ v koncentrované podobě zrcadlila napětí v celé straně a zprostředkovaně i v celé čs. společnosti. Všichni, kdo si přáli změny, kdo cítili, že již nelze čs. společnost dále ovládat starými metodami, byrokraticko-centralistickým způsobem, viděli historickou příležitost k uskutečnění žádoucích změn. Proto záhy — i vzhledem k váhavému postupu nového vedení KSČ, které bylo politicky heterogenní, byli v něm stoupenci reformu i konzervativci — se uvnitř KSČ rozvinul silný tlak reformním i demokratizačním směrem, který se rychle přenesl — zejména zásluhou sdělovacích prostředků — do celé čs. společnosti. Zvláště rychle silil v českém národě, v slovenském národě se úsilí koncentrovalo na změnu státního uspořádání ve federativním smyslu. Pohyb „shora“ byl tak brzy podporován a stimulován pohybem „zdola“, který nezdolka překračoval intence těch „nahore“. V tomto spojení reformního a demokratizačního úsilí shora i zdola, v této jeho revolučně reformní dialektice je charakteristický rys Pražského jara.

V této souvislosti lze dovést, že průběh krize vzhledem k povaze KSČ a celé čs. společnosti sotva umožňoval takové její řešení, kdy by se sice vyměnila vedoucí osobnost v čele vládnoucí strany, ale pokračovalo by se i nadále v jen mírně pozměněné staré politice. Nebylo možné se omezit jen na zavádění ekonomické reformy (v téže době s ní začínali i v MLR) a v politice postupovat dosavadním způsobem. Rozpory uvnitř KSČ mezi stoupenci reformu a konzervativci byly příliš vyhrcované.

Reformní síly v KSČ v čele s A. Dubčekem, který se stal charismatickou osobností a symbolem Pražského jara, viděly jedinečnou možnost k obrodě socialismu v Československu a snažily se ji využít. Vypracovaly promyšlený program změn ve všech oblastech života společnosti, Akční program, který byl přijatelný pro většinu členů KSČ i pro většinu celé čs. společnosti.

Reformní představitelé KSČ nebyli tak naivní ani

neodpovědní, aby si neuvědomovali meze, které čs. vývoji jsou stanoveny členstvím ČSSR ve Varšavském paktu, jejím začleněním do sovětské sféry vlivu po II. světové válce, aby necítili riziko spojené s pokusem o nový čs. socialistický experiment. Vedení KSČ (v této relaci jsou míněni jeho reformně orientovaní členové) bylo ovšem samo determinováno vlastními politicko-ideologickými koncepcemi, komunistickým přesvědčením i celým dosavadním vývojem KSČ i čs. společnosti, jejichž většina byla opravdu socialisticky zaměřena a přesvědčena o tom, že Československo — i při svém členství ve Varšavské smlouvě — má svrchované právo samo rozhodovat o tom, jaké změny musí provést, aby se uvolnil prostor jeho dalšímu socialistickému vývoji a odstranilo vše, co tomu brání.

Reformní síly v KSČ samozřejmě věděly o sovětské intervenci v Maďarsku v r. 1956. Měly však za to, že jednoznačně socialistická orientace čs. politiky v roce 1968 znamená takový rozdíl oproti maďarským událostem v r. 1956, že vnější zásah do čs. věci není důvodný. Když pak koncem jara a začátkem léta 1968 tlak se strany SSSR i NDR a PLR na Československo zesílil a hrozba intervence se stávala reálnou, muselo vedení KSČ řešit dilema, jak dále postupovat. Měli čs. veřejnost burcovat před nebezpečím hrozícího sovětského vpádu, jemuž však stejně nebylo možné účinně vojensky čelit, a dát tak nejen průchod, ale přímo zápalný signál ke vzplanutí protisovětských emocí v čs. společnosti, které by se jen obtížně daly zvládnout, aniž mohly vést k nějakému pozitivnímu řešení, nebo postupovat tak, aby se tyto nálady v čs. veřejnosti mirnily, a s vedením SSSR a jeho spojenců se snažit o překonání vzniklého napětí, vysvětlit jim a přesvědčit je, že čs. reformní proces je neohrožený, ale že je i v zájmu rozvoje Varšavské smlouvy a celého socialistického společenství. 3)

To, co se dnes může jevit jako naivní, iluzivní vidění reality, však vycházelo tehdy z respektování převažujících nálad v KSČ i v celé čs. společnosti, pokud jde o vztah k Sovětskému svazu. Pozitivní vtaň k němu, který byl po roce 1945 více než jen součástí utopických představ nemalé části společnosti o socialistickém vývoji v Československu, ale v něčem dokonce přímo jejich zdrojem, (když navazoval na silné tendence „slovanského bratrství“ a starého rusofilství), byl sice v období po únoru 1948 značně narušen a oslaben, nicméně v r. 1968 stále trval a jako politická realita hrál v reformní čs. politice v r. 1968 stále ještě nemalou roli. I to byl důležitý moment, proč nebylo v Československu možné tehdy provádět převážně pragmatickou politiku, oproštěnou od ideologických motivací a aspirací. 4)

Ne lze přehlédnout ani to, že v r. 1968 nebyl konzervativní charakter politiky tehdejšího vedení KSSS tak zřejmý. Toto vedení v čele s Brežněvem svrhlo sice v r. 1964 N. S. Chruščova, ale mohlo mu do jisté míry oprávněně vytýkat subjektivismus ve vnitřní politice, různé nedostatečně promyšlené organizační změny a improvizace apod. Samo přitom začalo v r. 1965 (A. K. Kosygin jako předseda rady ministrů SSSR) uskutečňovat ekonomickou reformu. Byly tam sice velmi znepokojivé jevy v kulturní sféře, ale ty vlastně byly v SSSR, ponecháme-li stranou období za života V. I. Lenina, trvalým jevem, takže se z nich ještě tak jednoznačně neusuzovalo na celkovou změnu sovětské politiky. Bylo tu i známé ujištění L. Brežněva ve vztahu

ke změně A. Novotného ve funkci I. tajemníka, že „to je vaše věc“, které se zdálo nasvědčovat tomu, že sovětské vedení není proti změnám v Československu.

Stává se někdy, že titíž kritikové, kteří vedení KSČ vytýkají, že nevažovalo dost realisticky, když podcenilo nebezpečí pro čs. reformní proces se strany SSSR a jeho spojenců, mu zároveň předhazují, že nebylo dost demokratické, že chtělo uchovat vedoucí úlohu KSČ ve společnosti, že nechtělo připustit vytvoření otevřeného politického systému včetně existence opozičních stran a demokratického zápasu o politickou moc ve státě; že se stavělo proti obnovení sociální demokracie apod.

Jsou to známé úvahy o „kvadratuře kruhu“, o „kulatém čtverci“ demokratizace, tj. o snahách spojit nespojitelné, když Akční program KSČ z dubna 1968 chtěl — a obsahoval v tomto směru řadu závažných požadavků a návrhů změn — dosáhnout rozsáhlé demokratizace v čs. společnosti a zároveň se snažil v ni uchovat vedoucí úlohu KSČ.

V tehdejší politické realitě nešlo přirozeně o abstraktní úvahy o abstraktních modelech optimální demokracie v Československu, ale o řešení konkrétních problémů konkrétního politického systému v jeho vnitropolitickém i mezinárodně politickém kontextu. Proto reformní síly v KSČ se ani v době Pražského jara nechtěly vzdát vedoucí úlohy této strany ve státě i ve společnosti a právem v ni tehdy spatřovaly záruku socialistického vývoje v Československu. Motivy pro toto stanovisko byly v různých složkách těchto sil různé. Byly tu pocity jisté satisfakce, přesvědčení, že nyní se KSČ může skutečně osvědčit jako vpravdě avantgardní síla společnosti, bylo to racionálnější vědomí, že Československo patří do sovětské zájmové sféry, že tím jsou dány nepřekročitelné limity pro změny v Československu, tyto hranice je nutno respektovat, i když je zároveň nutno maximálně využít prostor mezi nimi k uskutečňování změn, bylo tu i vědomí, že rozhodující potenciál sil v čs. společnosti je soustředěn v KSČ apod. I při uznávání různé motivace postojů reformních sil v KSČ je podstatné, že KSČ se nechtěla uzavřít vůči společnosti, že naopak usilovala o demokratické ověřování souhlasu společnosti se svou politikou, že vycházela z existence plurality zájmů v čs. společnosti a uznávala i nezbytnost jisté pluralitní institucionální struktury, jejímž prostřednictvím by se různé sociální zájmy projevovaly a prosazovaly.

Reformní síly v KSČ si však přitom uvědomovaly, že ČSSR je součástí sovětské mocenské sféry, že je — v té či oné míře — závislá na sovětské politice a že je tím determinována i možnost samostatného postupu ve vnitřních čs. věcech. Proto v odůvodňování svých projektů se vcelku vyhýbaly přímé kritice sovětské politiky a sovětských poměrů vůbec, aby nezavdávaly zbytečné důvody k obviňování z antisovětismu apod. (i když tomu stejně zabránit nemohly). Věděly také, že základní rysy a struktury politického systému musí být uchovány, aby nemohl být čs. vývoj označován za protisocialistický a protisovětský. Ti, kdo vyžadovali neomezenou politickou demokracii založenou na volné hře politických sil, zcela přehlíželi tyto skutečnosti, jako by neexistovaly. Vedle toho zcela přehlíželi i faktor času; za půl roku nelze, i kdyby to bylo možné, zcela přeměnit v demokratickém smyslu politický systém. Povlnivý a postupný vývoj je pro demokracii

příznivější než vývoj katastrofický.

Pro velkou většinu čs. společnosti byl reformní program KSČ včetně jejího pojetí demokratizace přijatelný a proto mu dávala i svou podporu — lidé nechtěli nemožné. (Heslo radikální studentské levice ve Francii z té doby: „Jsme realisté, chtějme nemožné“, bylo většině čs. společnosti cizí, blízké bylo jenom marginálním radikálním skupinám mezi studenty aj.) Z téhož důvodu také v průběhu Pražského jara požadavak čs. neutrality neměl významnější ohlas nikoli proto, že by si čs. občané nepřáli, aby Československo mělo postavení jako sousední Rakousko, ale protože dobře chápali, že to je nemožné, nedosažitelné.

Kritikové, kteří na základě svého negativního vztahu ke KSČ a k sovětskému systému prokazovali, že čs. reformní pokus, inspirovaný novým vedením KSČ, v r. 1968 nemůže uspět, nebo po jeho zlomení vojenskou intervencí tvrdili, že bylo předem jasné, že tento experiment je odsouzen k zániku, však nemohli dát uspokojivou odpověď, co měli reformní komunisté v době Pražského jara 1968 dělat.

K dyby se vzdali pokusu o změnu systému a pokračovali ve staré politice, aby proti sobě nepostavili SSSR a jeho konservativní spojence, NDR a PLR, dostali by se do konfliktu s čs. lidem, který očekával a vyžadoval hluboké sociálně-ekonomické a politické reformy. V takovém případě by jim tito kritikové vytýkali, že čs. komunisté opět jen potvrdili, že jsou v „cizích službách“, že jim jsou zájmy SSSR nad zájmy čs. lidu. Konec konců tuto rozpornost jejich výchozí pozice dosvědčuje i jejich obviňování reformních komunistů z nedostatku demokratičnosti, ze snahy uchovat si ve společnosti vedoucí úlohu. Není také nikterak prokazatelný častý závěr těchto kritiků, pramenící z jejich zásadně odmítavého postoje ke komunismu vůbec a k čs. komunismu, zvláště pokud jde o eventuální degeneraci Pražského jara i bez vnějšího vojenského zásahu (jako se to stalo v Polsku pod vedením Gomučky po roce 1956). I když nelze s určitostí říci, co by se z požadavků Pražského jara splnilo, a co ne, lze mít oprávněně za to, že by vývoj vedený reformně orientovanou KSČ probíhal pro čs. společnost příznivěji než tomu bylo v éře normalizace, kdy se k moci dostaly nejkonservativnější síly v KSČ, které z ní na půl milionu stoupců reformem vyřadily.

Na závěr lze říci, že čs. zkušenost v r. 1968 byla jedním z příkladů toho, co se v politickém vývoji společnosti nejednou stává, že dochází k zápasům, které, jak se později prokáže, končí neúspěšně. Na jejich začátku a v jejich průběhu se však situace jejich aktérům vždy takto nejeví, a i když se jim tak třeba i jeví, přesto do tohot zápasu z nacionálních, mravních a j. motivů vstoupí a vstoupit musí, protože v rámci volby, před níž jsou postaveni, nemají jinou možnost.

Otištěno bez vědomí autora

- 1) Recenze knihy Vl. Kadlece „Dubček 1968“ ve Svědectví 1987, č. 82, str. 428
- 2) Obrys 1987, č. 4, str. 22-23
- 3) Podrobně rozebírá tuto problematiku A. Dubček ve svém rozhovoru s redaktory italské L'Unita,
- 4) Po 21. 8. 1968 se znaménka plus a minus vztahu čs. společnosti k Sovětskému svazu (a Rusku) obrátila.

SRPNOVÝ APRÍL

(fejton)

Loni v létě jsem měl mrzuté řízení s kosy na zahradě, kteří jednali, jako by oni byli obrývali rybiz a hnojili ho, pleli a prořezávali. Když jsme se jen přiblížili k červeným keřům, kosové prolétávali rozčileně kolem, křičeli, a když jsem řekl „No co, no co!“, házeli po mně kamením, a když jsem jim to bez zásahu oplácel, posmívali se: „Čtyři oči máš, nevidíš!“ Jen to, že jsem pětsetkrát těžší než oni, bránilo jim, aby se mnou zatočili tisíckrát ostřeji, než jsem točil já s nimi. Jednoho rána jsme přišli, a rybiz do kuličky obraný! Samozřejmě, plodů má být tolik, aby se i na ptáky trochu dostalo; rybizu máme dost. Ale kosové si jednou takto přivstali i na višně, z nichž nám nenechali nic! Tehdy jsem si přál mít v ruce flintu. Jenže byl by to čtenáři divný obrázek — já střílející čtenářovy ptáčky. A tak mi napadlo něco lepšího, o čem nemusí čtenář vědět: počkám na jaro, až si udělají hnízdo, snesou vajíčka a budou na nich minit sedět, jako by byla jen jejich. Ten radostný čas právě uhořel.

Máme jaro roku osmaosmdesátého, které se už asi nevyznamená ničím příznivě památným; teď, po jmenování nové nesamostatné vlády, je to zřejmé. Ona většina jar přejde tak běžně jak pondělí v týdnu: kolik svých pondělků si pamatujete? Schválně vzpomínám, která jara mi vystupují z obecného pojmu nějak osobitě. Našlo by se jich možná šest, vyznačím tu tři.

Raného, ještě holého jara roku 1941 se tatínek rozhodl natřít v chalupě okna a dveře. Ustanovili se s maminkou na barvě zvané hrášková zeleň. Já jsem byl z jeho úmyslu nešťastný: tatínek bude celé dny sedět v oknech a dveřích. Toho jara totiž jsem dorůstal touhy i odvahy konečně zastavit a oslovit cerku, která kolem našeho prošla tam a zpátky jen jednou denně — pro mléko. Nenápadně jsem ji vyhlížel, ale většinou ji propásl, nebo jsem na dvorek vyletěl neskoro, nebo maminka řekla: „Co letíš,“ a já jsem zahl dozadu k záchodu, raději. Začlo natírání. Vůně terpentýnu, fermeže a emailu se linula od nás všemi dírami. Jedli jsme ji čtrnáct dní ke chlebu, táhla se mnou do školy. Byl to dech smutku a nezdaru: to jsem měl místo levandulového šátečku. Nemohl jsem spávat, nařikal jsem si sám: proč u nás nejde v mém věku oslovit před lidmi děvče a jít s ním, jak v knížkách? Bylo mi líto, že nenávidím maminku, když mi něco poručí, zrovna když ona už brzo půjde kolem nás, a byl bych rád zařval „Táhni ztama!“ na tatínka, který seděl v okně, popískával si a zálibně táhl štětku po hraně rámu, když konečně šla. Dívala se velikýma hnědýma očima ze šestimetrové vzdálenosti do našich oken a vzorně zdravila: „Dobrý den.“ Seděl jsem právě třeba na bedně s dřevem a roztržitě dělal úkol, když jsem uslyšel zvenku ten očekávaný vzácný hlas, na který tatínek, přerušiv pískání nebo i práci, významně přivětivě odpověděl: „Dobrý deň.“ A zas to bylo na čtyřadvacet hodin ztraceno, a co já budu dělat?

Seděl jsem zas v hloubce světnice a tatínek stál v okně. Najednou přestal tiše pískat. „Ludvo,“ řekl, „vtrhni do bot a běž mi koupit sirky. Rychlo!“ Obul jsem, s údivem, boty a šel. Otvíral jsem branku na cestu, zrovna když ten pěkný hlas tatínka zdravil: „Dobrý den.“ — „Dobrý deň,“ odpověděl tatínek výrazně přátelsky. O čem jsem s ní po cestě mluvil a jaké to bylo, nevím už, navždy mi však zůstal až na patře v ústech smysl pro jarní příchut' emailu, a když ucítím správný email, chutnám zas to jaro.

Jenže, jak vidím, příběh se mi zas natáhl přes odhad, proto druhé jaro vynechám a přikročím rovnou k jaru 1968. Jak jdou věci a čas, vytratili se mi z obrazu toho jara lidé i události, ba skoro všecko konkrétní, čeho bude letos důkladně vzpomínáno, a zůstalo miz něho cosi úhrnně národního a přitom slavnostně přírodního jak růst trávy, rozpuk květů a jarní ptačí počínání. Až na patře se mi vybavuje pocit slavnostní změny života a světový vzduch. Samozřejmě jsem napřed ničemu dobrému nevěřil; ještě když už začaly vycházet Literární listy. Ale když přes mou nevíru jaro pokračovalo, bral jsem je jako div století. Události, jež sez e života hruly do novin, a noviny, jež do nich směly mluvit, to byl přírodní zázrak civilizace. Zahrnoval něco určujícího z roku 1946, něco z Masarykovy republiky, dokonce cosi až z hrdosti Havlíčkovy. Stála přede mnou možnost svobodné novinářské práce podle vlastního rozumu a na vlastní odpovědnost. Už jsme přeci oželeli svou radost z ukončení války a vysmáli jsme se snům o „spravedlivém řádu“, a teď to tu všecko bylo znovu: Je po válce! My zvítězíme? Ustavíme vlastní vládu! Obnovíme samostatnou republiku? Každý bude moci pracovat dle nadání a vůle! Dělníci budou řídit továrny? Soudy budou soudit podle zákonů! Parlament napíše lepší zákony? Lid si zvolí lepší parlament! Je možné, jak jsem si myslel, když jsem si v roce 1946 zvolil komunistickou stranu, že se z ní vyvine strana schopná pracovat pod kritikou ostatních občanů a vedle jiných stran?

Bylo to neuvěřitelné a úžasné, ale věci k tomu očividně mířily. Bylo to tak . . . politicky přirozené! Byla to rehabilitace přirozeného v nepřirozenosti politiky. Bylo to hlavně nadějně, jako když tráva roste, stromy se rozpukávají a ptáci si staví hnízdo.

A proto jsem teď chodil po zahradě, hledal ta kosi hnízda a pravil: „Tady v altánu nebudete vy kosové mít hnízdo žádné,“ a vynesl jsem je na kompost. „Tu vám z těch pěti vajíček povoluju jenom dvě,“ pravil jsem v dřevníku a tři vajíčka odložil do křoví. A samičce na hnízdě v buxusu, která se neminila odvalit, ani když už jsem nad ní měl ruku, jsem jasně pravil: „Nehleď na mě tak pitomě. Pro tebe vedoucí úlohu, předvoj a všecko dělám podle svého vlastního usnesení já, a máš to navěky!“

(Přetištěno z Obsahu č. 4/88)

Duben 1988

Michal Reiman

100 dní Miloše Jakeše

Výsledky minulého zasedání ÚV KSČ jsou dobrou příležitostí, aby se zhodnotilo, jakou podobu vtiskl Miloš Jakeš československé politice za tu krátkou dobu, co vykonává funkci generálního tajemníka ÚV KSČ.

* * *

Odstoupení Gustáva Husáka z mocensky nejdůležitější funkce ve státě završilo další etapu zápasu o podobu postnormalizační politiky, který probíhal uvnitř vedení KSČ. První, v níž byl ještě hlavním protagonistou Husák, skončila po dlouhém váhání a přešlapování rozhodnutím, že československé vedení podpoří Gorbačovovu „perestrojku“. V dalším vývoji pak šlo o podobu československé přestavby.

Již předem bylo jasné, že nepůjde o radikální společenskou a hospodářskou reformu. V Československu nebyly a nejsou síly, které by ji byly schopny prosadit a uskutečnit. Reformisté uvnitř KSČ byli hned na počátku sedmdesátých let vypuzeni ze všech jen trochu významnějších pozic, noví reformisté se uvnitř vládnoucí strany teprve prosazují a svádějí své první zápasy o místa v mocenských strukturách. Společnost sama, i když se už probouzí z normalizační letargie, a i když některé nezávislé aktivity už nelze přehlížet (Charta 77, hnutí náboženské obrody), dosud nemůže přímo ovlivňovat průběh událostí.

A však normalizační politiku, která realizovala politické cíle vojenské intervence z 21. 8. 1968, z nichž hlavním bylo zastavení reformního procesu Pražského jara a prosazení Brežněvova konceptu reálného socialismu, provádělo Husákově vedení jako celek. Negativistická politika, řídicí se zásadou „kdo nejde s námi, jde proti nám“, mu znemožnila, aby si někdy získala aktivní podporu významných společenských sil. Proto bylo mocensky odkázáno především na podporu sovětského vedení.

Z tohoto důvodu každá varianta československé přestavby musela především respektovat sovětské zájmy a musela být formulována tak, aby zajistila jejich tvůrcům podporu sovětského vedení. To má v Československu především zájem na zachování klidu a politické stability. Nechce, aby mu případný jim nekontrolovaný společenský pohyb v Československu komplikoval i beztak složitou domácí situaci. Dnes stačí, že Československo podporuje „perestrojku“ a konkrétní podoba československé přestavby pro ně není rozhodující.

Postupně vykrystalizovaly dvě základní varianty dalšího postupu. První můžeme snad označit za pragmatickou koncepci umírněné reformy. Vycházela z Gorbačovova pojetí demokratizace jako nutné podmínky pro úspěch přestavby, a proto počítala s jistým uvolněním rigidní normalizační politiky. V širším proudu informací (československé období „glasnosti“), v otevřenější kulturní politice a v poměrně značné decentralizaci rozhodovacích pravomocí v ekonomice se viděla příležitost, jak vystoupit z izolace a postupně získat politickou podporu alespoň některých vrstev pro politiku KSČ.

Druhá, v zásadě konzervativní koncepce, se opírala

o předpoklad, že sovětská přestavba je se svými hesly o jednotě demokracie a socialismu, o „glasnosti“ atd. sice nutná, neboť jinak by v SSSR propukla otevřená krize, a její radikální prvky jsou jen dočasnými instrumenty pro uvolnění napětí a pro získání podpory veřejnosti. Sovětskou hospodářskou reformu viděli stoupení této koncepce v souladu s převažující sovětskou praxí jen jako soubor změn, které mají zlepšit fungování ekonomiky, a nic víc. Poučení zkušenostmi z „obrodného procesu“ roku 1968 jsou přesvědčeni, že v zásadě je nutné zachovat status quo, že jakékoli pootevření dveří i značně krotkým reformám nutně povede k tomu, že uvnitř československé společnosti budou postupně narůstat požadavky na další a další reformy a že konzervativní politikové při takovém vývoji nutně přijdou o své mocenské postavení. Proto počítají s takovými úpravami ve fungování systému, které aspoň dočasně uvolní tlaky na podstatné reformy, oživené vývojem v SSSR, a udrží životní standard jako nezbytnou podmínku pro alespoň pasivní konsensus obyvatelstva.

Není nezajímavé, kdo podporoval jednotlivé varianty. První vypracovali pragmaticky orientovaní členové Husákově vedení (klíčovou osobou je mezi nimi premiér Štrougal), kteří věděli, že ekonomická reforma se značně opozdila a že zdaleka nestačí jen kosmetické úpravy. Reformem se nebojí, protože většina z nich se podílela na reformách šedesátých let a s konzervativci se spojili z těch či oněch důvodů až po úspěchu vojenské intervence. Při přípravě reformy seskupili kolem sebe v pracovních komisích řadu mladších odborníků, jejichž rozbor situace i návrhy na nutná opatření byly mnohdy pozoruhodné.

Profilující skupinu mezi zastánci druhého přístupu tvoří lidé (A. Indra, M. Jakeš, V. Bil'ak, K. Hoffman a další), kteří byli protireformně orientováni už v roce 1968. Tehdy si přáli a vítali vojenskou intervenci, v jejímž průběhu se dokonce podíleli na nezdařeném pokusu o ustavení tzv. dělnicko-rolnické vlády, která měla nahradit Dubčekovo vedení. Vycházejí z ideologie reálného socialismu, vyznávající a konzervující nehybnost řádu a věci. Reformy spojené s autonomním společenským pohybem zásadně odmítají, o změnách uvažují jen tehdy, když pokračování v dosavadní politice ohrožuje stabilitu jejich moci. Mocenskou základnu mají ve stranickém aparátu, v němž si postupně vychovali následovníky ze „svazáků“, kteří po roce 1969 založili svou politickou kariéru na aktivní podpoře normalizační politiky.

G. Husák, kterému v té době už bylo 75 let, se dlouho snažil o kompromis mezi oběma skupinami. Když se ukázalo, že není možný, vyklidil svou mocenskou pozici.

* * *

Prosadila se konzervativní varianta. Stalo se tak předně proto, že ji podporovaly ty síly v sovětském vedení, které v dané chvíli formulovaly politiku vůči socialistickým zemím a kterým bylo proti mysli v Československu experimentovat s přestavbou. Za druhé, konzervativní síly měly lepší postavení v centru moci, jímž je aparát KSČ. Za třetí, prokázaly ve vnitrostranických zápasech větší zdatnost, rozhodnost a obratnost.

Právě dva posledně jmenované faktory rozhodly o tom, že se Miloš Jakeš stal generálním tajemníkem KSČ. Jeho politický profil lze snad nejlépe charakte-

rizovat jako reálně socialistický konzervatismus. Dubčekova reformní politika mu zajistila postup ve stranické hierarchii (v roce 1968 se stal předsedou ústřední kontrolní a revizní komise KSČ). Potom aktivně podporoval Brežněvovu srpnovou intervenci i normalizační politiku, v níž jako předseda ÚKRRK měl klíčovou úlohu v odstraňování stoupců reformem z KSČ i ze státního aparátu. Od roku 1977 prosazoval jako tajemník ÚV KSČ pro zemědělství a jako tajemník odpovědný za ekonomiku právě tu hospodářskou politiku, která zavedla zemi do krize. Dlouho byl proti jakýmkoli reformám.

Přesto je Jakešovým údělem provádět československou přestavbu. Je v paradoxní, vnitřně rozporné situaci: reformy jsou mu cizí, ale jako reálný politik ví, že to bez nich nejde. Zároveň ho asi láká představa, že by se mohl zapsat do dějin jako československý Gorbáčov. Z posledních projevů a z výsledné podoby návrhů na přestavbu hospodářského mechanismu lze soudit na to, jak se s tímto dilematem vyrovnává. Z návrhů na velmi umírněnou hospodářskou reformu zbylo jen torzo. Prakticky jde jen o přesun některých pravomocí z centra na podniky, o reorganizaci ministerstev a podniků a o změnu soustavy ukazatelů, které řídí činnost podniků. K zásadním změnám nedochází: základní dispoziční oprávnění k celospolečenskému kapitálu si nadále ponechávají ve svých rukou orgány KSČ. Rozhodující výkonná pravomoc nad podnikovou sférou zůstává reorganizovaným hospodářským ministerstvům. Z voleb do „samosprávných“ orgánů a ředitelů a podniků se vytratil jakýkoli demokratizační náboj tím, že kandidáty na tyto funkce nelze navrhnout bez projednání a souhlasu příslušných orgánů KSČ.

Když Miloš Jakeš mluví o demokratizaci, mluví ve skutečnosti o něčem jiném. Demokratizace státu, v němž si udržuje mocenský monopol jedna politická strana, musí být procesem, v němž se tato strana začne stále více dělit o moc s občany (demokratickým bude takový stát až tehdy, když se monopol moci jedné strany zcela rozplyne).

Demokratizaci však nenahradí výzvy k zlepšení fungování národních výborů a organizací Národní fronty — po těch se bezvýsledně volá už desítky let. Nepomůže ani zřízení podnikové samosprávy zbavené práva o čemkoli podstatném rozhodovat. Nikoho jistě nenadchne ani taková úprava volebního systému, kdy voliči budou mít možnost si vybírat mezi více kandidáty jedné strany a jejich politických soupeřů (a nikoli mezi kandidáty agitujícími pro různé alternativy řešení společenských problémů).

Skutečná demokratizační opatření nejsou na obzoru. Například nové usnesení o kádrové práci nepředpokládá odstranění kádrového stropu pro nestraníky, uvolnění politických bariér omezujících jejich přístup k vedoucím místům na všech stupních hospodářského a státního aparátu, k tvůrčí práci ve vědě, kultuře a školství. Československá varianta „glasnosti“, zlepšení veřejné informovanosti se omezila jen na publikaci zpráv ze zasedání předsednictva ÚV KSČ a federálních a národních vlád, trvá však kontrola toku informací, cenzurní omezení vědy a kultury, zákaz svobodných diskusí o starší i nedávné historii atd.

To samozřejmě není náhodné. Nepředpokládá-li se provedení zásadní hospodářské reformy, pak není potřeba demokratizačními opatřeními přesvědčovat lidi, že už se nemusí bát. Že má smysl aktivně vstoupit

do zápasu s dědictvím minulosti. Z hlediska prosazené konzervativní koncepce stačí pasivní konsensus občanů: nežádá se, aby lidé režim milovali, ale trvá se na tom, aby proti němu nic nedělali. Budou-li požádáni (např. ve volbách), mají pro režim zvednout ruku.

Podstatné pro Jakešovo vedení je, jak takový konsensus udržet. Jakeš a spol. jsou přesvědčeni, že změny ve způsobu fungování hospodářského mechanismu zastaví pokles výkonnosti československé ekonomiky a udrží životní úroveň na dnešní úrovni, která zaručuje, že v zemi nedojde k sociální krizi. Dál si jej chce zajistit řadou populárních opatření, která, pokud se realizují, by situaci lidí v lecčems zlepšila, ale nedotýkala by se podstatných stránek systému. Do podzimu, jak slíbil před svým odchodem už G. Husák, budou zvýšeny penze a příspěvek v mateřství, prodloužena placená mateřská dovolená. Má se zredukovat rozbujelá administrativa, a to i v aparátu KSČ. Následuje celá série reálných i méně reálných slibů. Všem se slibuje, že bude zlepšeno zásobování. Nemocným se má zajistit dovoz léků a těm, kteří se bojí AIDSu, bude zvýšena výroba jednorázových injekčních stříkaček. Turistům mají být ulehčeny formality při cestách do zahraničí, motoristé mají být potěšeni redukcí povinných technických prohlídek jejich vozidel. Dokonce babičkám se má ulehčit: když jim dojde uhlí, nebudou muset běhat od čerta k ďáblu, aby dostaly potvrzení, že je nemají, ale bude se jim věřit, když to řeknou samy.

Nové vedení samozřejmě nespolehá na to, že tato opatření zaručí společenský mír a odstraní veškerou nespokojenost. Akce bezpečnosti, které v průběhu několika dnů přivedly vniveč Husákovu dlouholeté úsili, aby Československo ztratilo punc země soustavně porušující helsinská ujednání, nejdou na vrub jejího neobratného počínání. Násilné zadržení signatářů Charty 77 před očima náměstka britského ministra zahraničí, který je pozval na rozhovor, policejní manévry kolem pobožnosti na počest blahoslavené Anežky České, tvrdé rozehnaní pokojné demonstrace katolíků v Bratislavě a další podobné akce jsou promyšleným signálem nového vedení, který má sdělit občanům, že má v úmyslu rozhodně zasahovat proti každé opoziční aktivitě.

* * *

Pokud se věci budou vyvíjet tak, jak si to dnešní vedení představuje, pak sice budeme v příštích měsících svědky mnoha změn — například v soustavě řízení ekonomiky, v obsazení nižších, vysokých i hodně vysokých funkcí, ale zároveň se v Československu nic podstatného nezmění.

Hospodářská reforma, která není reformou, ale jen dalším, trochu vylepšeným souborem opatření, nijak nezmění fungování hospodářského mechanismu a nemůže být proto nástrojem k překonání dlouhodobé hospodářské stagnace. Totéž platí pro zákon o podniku a o družstvech. Zázračným lékem na neduhy ekonomiky nebude ani snížení počtu ministerstev a jejich úředníků. Je známo, že byrokraté jsou produktem systému (a nikoli naopak) a že všechny dosavadní pokusy se stejnou léčbou vždy rychle zkrachovaly (viz např. akce 77 000 lidí do výroby v padesátých letech). A pokud jde o sliby, že na trhu bude více nedostatečného zboží a že se provede řada sociálních opatření, pak za daného stavu ekonomiky je lze splnit jen tak, že se buď ještě více omezi prostředky vkládané do modernizace ekonomiky (nutné vklady do budoucnosti se tedy projí), nebo že se zboží doveze na úvěr (opět se

zadlužíme), nebo se dá do oběhu více peněz (roztočí se inflační spirála).

Totéž, jak jsme si ukázali, platí i pro „demokratizaci“. Lidé v Československu nejsou naivní a po zkušenostech minulých desetiletí jsou víc než skeptičtí. Slova jim nestačí. Přesvědčit je mohou jen skutečné činy.

Někteří lidé soudí, že pro dnešní vedení je dosavadní postup jen přípravou na další kroky v procesu přestavby. Tato představa však není dostatečně podložena. Pro ni mluví alespoň tři argumenty:

Zaprvé, ekonomika nutně potřebuje reformu, nemá-li se v dohledné budoucnosti zhroutit. Každý další odklad je pro ni zhoubný.

Za druhé, současné vedení je vedením značně konzervativním a samo nikdy reformní program nezformuluje.

Za třetí, pokud by připustilo, aby takový program zformulovali jiní, nebude ve svém dnešním složení schopno řídit reformní proces.

Třetí bod si zasluhuje hlubší objasnění.

První vystoupení Miloše Jakeše přenášená rozhlasem a televizí byla pro veřejnost šokem. I ti, kteří se pamatovali na projevy A. Novotného, byli zaraženi tím, že nemá elementární kulturu projevu, že neumí sdělit posluchačům své myšlenky a že s nimi nedokáže navázat kontakt. Mnozí si kladli otázku, jak vůbec mohl M. Jakeš svou funkci získat.

Odpověď dalo poslední zasedání ÚV KSČ. Jakeš ukázal, v čem je jeho síla. Výborně ovládá pravidla hry o mocenské pozice, která platí v komunistické straně. Je zřejmé, že umí čekat na svou příležitost, že se nepouští předem do sporu, když nemůže uspět. Zároveň ale umí vystihnout a využít vhodnou chvíli. Není — na rozdíl od G. Husáka — „osamělým běžcem“; má kolem sebe spojence, lidi se shodnými zájmy.

To zvláště názorně ukázala usnesení ÚV KSČ zejména v těch bodech, kde se hovoří o omezení počtu funkčních období funkcionářů KSČ i státu a o kádrových změnách.

V omezení počtu funkčních období na dvě má Jakeš nástroj, který *může* použít pro odsun kohokoli z jakékoli funkce: prakticky všichni členové dnešního vedení jsou na svých místech od roku 1969, zatímco on sám do své nové funkce teprve nastoupil. Ukázal však zároveň, že s tímto nástrojem zachází zatím obezřetně. Odešlo sice několik z těch, co nepatří do jeho nejbližšího politického kruhu a místo nich přišli „jeho“ lidé. Vyvaroval se však roztržky s umírněnými reformátory, protože ví, že taková roztržka by mu víc uškodila než prospěla, protože by hluboce rozštěpila KSČ a oslabilo pozice jeho vedení v očích veřejnosti.

Ale jestliže je Miloš Jakeš mistr vnitrostranické politiky, pak není typem politika přestavby. Reforma se zpravidla provádí na úvěr — nejdříve musí lidé něco obětovat, aby jim to budoucnost vynahradila *).

Vůdce, který má společnost provést obtížným obdobím, musí mít charisma: musí být obdařen schopností přesvědčit veřejnost, že víc, co chce, že ví, jak toho dosáhnout, že je mu možné důvěřovat. M. Jakeš tento dar nemá. To je jeho osobní slabina, proto se nemůže stát, jak by si možná přál, československým Gorbačovem.

Pro všechny tyto důvody i osobní vlastnosti Miloše Jakeše a jeho kolegů je nové vedení nutně vedením přechodným. To, co ve skutečnosti udělat může, je příprava podmínek pro přechod k podstatnějším refor-

mám: tím, že prokáže neúčinnost a nemohoucnost konzervativních přístupů, vycházejících ze zásad normalizační politiky.

Délka přechodného období bude záviset na mnoha faktorech, vnějších i vnitřních, především na postupu přestavby v SSSR, na jeho stanovisku k srpnové intervenci i k Pražskému jaru, na stavu československé ekonomiky, na rychlosti, s jakou se českoslovenští občané začnou znovu angažovat ve veřejném životě, na politice současného vedení i na počínání Miloše Jakeše osobně. To se ostatně ukáže už v příštích týdnech a měsících.

Duben 1988

*) Reforma z roku 1968 byla z tohoto hlediska atypická, protože byla vyvolána národnostní a politickou krizí, zatímco ekonomika byla po krizi let 1962-64 na vzestupu. Proto se nejen nemusela snižovat životní úroveň, ale byly dokonce prostředky pro její zvyšování.

O Pražském jaru 1968 v Oslu

Na mnoha místech v Evropě se v souvislosti s 20. výročí Pražského jara diskutuje o tehdejších československém reformním vývoji, o následcích jeho potlačení sovětskou vojenskou intervencí i o vztahu tehdejšího československého reformismu k současné politice Michaila Gorbačova v SSSR. V oficiální Praze se tento trvajícím zájem o Pražské jaro dál pokládá za „nepřátelský“, avšak umlčet jej nelze — argumenty se nedostávají a zlostné pomluvy neúčinkují.

Norský „Výbor solidarity s Československem“, jemuž předsedá předseda norského parlamentu a přední sociálnědemokratický politik, Reiulf Steen, uspořádal 26.-27. května 1988 seminář „Východní Evropa za Gorbačova — od Pražského jara 68 k Perestrojce 88“ v Oslu; zúčastnili se jej nejen Norové, ale i Švédové, Dáni, Finové a Islandčané. O problematice dané tématem tam referovali Zdeněk Mlynář, Jiří Pelikán, Jiří Kosta, Zdeněk Hejzlar, Lena Jonson a Martin Saeter, a z Prahy zaslal příspěvek prof. Jiří Hájek. Také v Norsku se v souvislosti se seminářem mnoho psalo a mluvilo o československé minulosti i přítomnosti.

Katalánská cena pro Zdeňka Mlynáře

Katalánská organizace španělské socialistické strany a organizace její mládeže a odborů udělila letošní cenu za významný příspěvek k rozvoji kritického socialistického myšlení Zdeňku Mlynářovi. V zastoupení Mlynáře převzala cenu na tisícovém shromáždění 6. května 1988 v Barceloně Lise Londonová. Ve svém vystoupení informovala nejen o práci Zdeňka Mlynáře, ale i o 20. výročí Pražského jara 1968, o situaci v současném Československu, o Chartě 77 a o významu Gorbačovovy perestrojky pro možné pozitivní změny v SSSR i v zemích východní Evropy. Španělští účastníci shromáždění vyslechli její projev s mimořádným zájmem.

Hodina Bratislavy

25. 3. 1988

Na manifestáciu som nemienila ísť, okolo 17. hodiny v deň jej konania sa rozpršalo, náhlila som sa domov z mesta Hviezdoslavovým námestím k stanovištu autobusov pod most SNP. Tak som uvidela posledné prípravy k manifestácii, ktorá sa mala započat' o hodinu, to znamená o 18. hodine, a skončiť o 18,30. Pred kostolikom Notre Dame i pred Národným divadlom boli už zástupy, zrejme jadro manifestačného zhromaždenia, lebo údajne od kostolika mal sa pohnúť sprievod občanov katolíckeho vyznania na obchádzku námestím okolo parku so sochou básnika nad vodotryskom.

Na manifestáciu veriacich a ich priateľov sa očividne pripravovali aj strážcovia verejného poriadku, zaplnili chodníky i širšie priestranstvá medzi nimi: a nielen oni! Kol dokola parku krížili neustále v hustom zoradení ťažké nákladné vozidlá Dopravných podnikov mesta, Technických služieb, Verejnej bezpečnosti aj iných podnikov, zaplňali vozovku na všetky štyri strany tak, že ledva pomedzi ne tu i tam daktó ešte prebehol, aby prešiel ta, kde zástup veriacich hustol v dav. Bol to bizarný obraz: ešte bolo ďaleko do zotmenia, ale už všetko bolo rozsvietené, a vody sa dosť študilo z nebies, ale vodu chrlili na dlažbu aj striekacie spravy vozidiel spod predných náprav.

Na stanovišti pod mostom Slovenského národného povstania bolo už tiež hotové zhromaždenie — ale z ľudí, čo na nástupištiach čakali na autobusy. Čakala som s nimi temer polhodinu i ja, šomrali všetci, čo za prevrat, prečo až toľko policajtov, vozidiel, striekačiek na nejaký nábožný sprievod veriacich? Vraj ani mnohé vlaky dnes už do Bratislavy nedošli, a stredoškólakom v školách povedali, že ten, čo pôjde na manifestáciu, bude zo školy vylúčený, a vysokoškólakov už od štvrtku vyslali domov na víkendy — kto sa tu čoho už natoľko bojí? Autobus nešiel nijaký ani z Petržalky ani do Petržalky, šomrali niektorí, že už ani Angeliku neuvidia, lebo chvíľu, presne o 18. hodine, začnú ju vysielat' v televízii. Videla som i ja, že pokým sa manifestačné zhromaždenie neskončí, ani autobusy nebudú, rozhodla som sa ako väčšina čakajúcich vrátiť sa, odkiaľ som prišla — na námestie.

* * *

Policajti a ich druhovia v civile sa ešte hustejšie než pred polhodinou rojili po chodníkoch, začali upozorňovať ľudí, zazerali na neposlušných, aj mne jeden sekol, — čo vraj nejdem domov. Ledva som sa držala, aby som neodsekla: — A ako? Pre vašu parádu ani autobusy nechodia!

Mohutné, počas pomalej jazdy žmurkavo blikajúce ťažkotonážne vozidlá pestrých farieb, vyligotané od dožďa, jazdili ešte tesnejšie pri sebe ako pred polhodinou, jedno za druhým, jedno pri druhom stále dokolečka dokola, veru by už nik nebol medzi nimi prešiel k divadlu, usúdila som, že asi ani sprievod nebude mať kade ísť, na to spravili tú hustú veľkoprehliadku vozidiel. Chytil ma príslušník Verejnej bezpečnosti za rameno, práve keď som zabočiac z námestia do Strakovej ulice chcela vyjsť do prvého domu hore k rodine, že odtiaľ z balkóna všetko najlepšie uvidím. Do domu nepustili policajti ani stáleho obyvateľa bytu v dome, lebo nemá pri sebe legitimáciu, len tak z domu kamsi odbehol, prostovlasý a bez kabáta musel hľadať záchyľu pod inou strechou, zavreté všetko, už len „u fašistov“, ako nazýva naša mládež cukrárničku-kaviáreň v budove Zväzu protifašistických bojovníkov, sa svietilo. Mňa už nepustila policajtská paža nielenže do domu, ale ani späť na námestie, viedla ma krátkou priechodnou uličkou Strakovou k hornému ústiu priechodu, tam už kordón strážcov a vozidiel nepúšťal nikoho k námestiu, dala som sa im posošiť i ja mimo priestoru možného úniku — do staromestských uličiek. Ešte som prešla i celou Leningradskou ulicou, ale všade priechody zatarasené, na križovatkách kordónmi, na uzamknutých bránach pred dvorovými priechodmi cez Leningradskú na námestie ešte aj reťazami. Po uličkách starého mesta nás chodilo dosť, okrem skupiniek veriacich, poznateľných podľa zvlášť disciplinovaného chovania a súdržnosti v skupinách, aj obyčajní chodci, prízerači.

Zastala som si k takej skupinke pred predajňou Luxus, pred nami na pár krokov stála pred budovou vydavateľstva Slovenský spisovateľ skupina príslušníkov VB so svojimi vozidlami, hneď pri nich pred bulharskou predajňou dve skupiny chlapcov a dievčat pod dáždňikmi, naľavo od policajnej zatarasy pri bohatých výkladoch slovenskej literatúry zhlukovali sa nepokojní, pokrikujúci mladší ľudia, na ktorých — nevedela som prečo — z oblokov činžovných domov vyzierajúci diváci pohoršlivo pokrikovali tiahle „fuj, fuj, fuj“. Vytušili, že sú to nejakí nahuckávači, rozplameňovači? Chasa, podpieraajúca stĺpy a výklady budovy Slovenský spisovateľ, se upokojila, stíchla, už len raz zavolala „Nech žije Slovan“, a bol pokoj.

* * *

O 18. hodine presne zapálili si dve skupinky veriacich manifestujúcich dievčat i chlapcov pred nami (chrptom k bulharskej predajni) sviečky a niečo si nad nimi šepkali. Chránili si svetlo sviečok, krytí odhora všetci dáždňikmi, ešte i dlaniami. Od blízkeho námestia zaznel rozšírenou priechodnou ulicou k nám spev, a hneď nato hŕkanie, pískanie, šplachot a neviem čo ešte — kakovonickú ostrú zmes zvukov sme zrazu prestali vnímať pod náporom nového vtieravého zvuku: od Rolandovho námestíčka nad nami prenikavo zahúkal klaksón, prudko sa prírútil uzúňkou vozovkou pešej zóny Rybnej brány bachratý autobus, prudko zabrzdil pred nami, odskočili sme v poslednej chvíli k múrom. Z autobusu sa vyrojili v priehľadných prilbách,

s veľkými hranatými štítmí pred trupmi neznáme mužské bytosti, akoby z nejakej inej planety, nebolo na nich miestečka, ktorým by sa ich pokožky boli trebárs len vzduchu priamo dotýkali, takí boli celí uzamknutí do svojho skafandru, a ich tváre i pohyby meravé púšťali strach : kto sú čo sú čo chcú ? Obleky polovychádzkové, polopracovné, dvojdielne, kabátik na gombíky ku krku — vojaci to nie sú, veď niekto medzi nimi ani na 18 rokov nevyzerajú, do radov Ľudových milícií sotva patria, tak kto sú a čo zač ? Ľudia si šepkali, nejaká špeciálna, špeciálne prevychovaná vycvičená jednotka, aj naznačovali skade.

Zoradení do dvojstupu odpochovali ráznym ťažkým, dunivým krokom Leninskou ulicou nadol i nahor, a zase nahor nadol, tak pochodovali a mysleli si vždy vydýchli, keď sa od nás vzdialili, a vždy sme mali tenko kdesi, keď sa k nám blížili.

Pomalý bude aj pol siedmej, pozrela som na hodinky, sviece dohoria, ľudia sa rozídu, vozidlá odjachajú. Pozrela som na obe skupinky dievčat i chlapcov oproti, stáli pod dáždnikmi s horiacimi sviečkami bez hlasu, ticho manifestovali, ani chasa naľavo od kordónu nepokrikovala, v priestore našej križovatky zrejme bolo všetko neporovnateľne pokojnejšie než na Hviezdoslavovom námestí, kde nie dvadsať, ale možno i dvetisíc veriacich už manifestuje postojácky, obklopených nespočítateľnou silou polície, prizeračov, pozorovateľov, vozidiel i striekačiek. Veď to aj znovu bolo počuť k nám, zmes zvukov striekacej spravy, vrčanie vozidiel, ľudských pokrikov i neznámo čoho ako nehmotná, ale celým námestím cez priechody až dovnútra rozplazená améba doliehal i k nám. Ale u nás ďalej pokoj.

* * *

Iba keď tu pár minút pred 18,30, tesne pred časom ukončenia manifestácie, zastane v dvojstupovom pochode zrazu ako na rozkaz špeciálna jednotka, vrhne sa na tých ani nie dvadsať mladých veriacich, ticho manifestujúcich pred bulharskou predajňou, a zovrúc ich polkruhom svojich útočiacich tiel, vráza do nich štítmí, tlačí ich k VB vozidlu a zdvihne i opendrekované paže, bije po hlavách zhora. Kričí celá ulica, najprv z oblokov nad nami, potom i z chodníkov : — Bijú, bijú ich, nič im nerobili, došliapu ich, mlátia ich, fuj, fuj, fuj ! Nevidíme už sviečky, ani hlavy, dáždniky, postavy, nič nevidíme z dvoch skupiniek dievčat a chlapcov, ktorých som mala stále pred očima, s hrôzou sledujem brutálny atak tiel a štítov špeciálnych útočníkov, či nemienia svoje obete celkom zmačknuť o bľach pristaveného vysokého vozidla, ale nemôžem vidieť, či ich, sprešovaných, do voza vyhodili, alebo čo iné s nimi spravili : niekoľko z útočníkov špeciálnej jednotky obrátilo sa už proti kričiacej ulici, kričím ešte i ja s celou ulicou, kričím všetci už len fuj, fuj, fuj. Štíty pred sebou, vykročia špeciálni v bielych helmách proti nám, zachráni sa kto ako vieš, roztrasená vbehla som i ja do najbližšej brány, ani neviem ako, iba keď už čupím pod schodmi starého domu, ktorého obyvateľ, nájomca bytu už 50ročný, vykladá, aký toto bol dom kedysi, poriadok všade, ešte i pod schodmi, — dnes ? Bordel všade ! Nik za nič nezodpovedá, pustne všetko !

* * *

Ani na námestie ani k mostu SNP nás stráže ešte ani o dvadsať minút nepúšťali, boli sme usmernení veľkou okľukou popod Michalskú bránu nahor k inému stanovištu autobusov. Ulica Pod Michalskou bránou jedna rodina, ľudia s ľuďmi, človek sa nebál človeka, hovoril každý, čo si o všetkom myslí, a hovorili i tí, čo prišli od iných strán s nákupnými taškami, celí vystrašení, že vozidlá Žiguli VB cez chodníky pod arkády Manderláku aj pod spojovací pavilón medzi dvomi Priormi do ľudí vrážali, aj na nástupištiach pri električkách — a nejaký Žiguli VB voz aj pred hotelom Kyjev vrazil do skupiny Juhoslovanov turistov, takže trma vrma bola i tam, kde nebola manifestácia, kde sa ľudia len ako inokedy s nákupmi premávali . . . , ledva odskakovali od tých vozidiel, mohlo sa stať, že sa niektorým ani nepodarilo, bože, čo sú toto za časy ! Ulice, už roky a roky vo večerné hodiny pusté, nevlúdne, zastrešujúco mlkve, zrazu šumeli ľudskými hlasmi, hýbali sa ľudskými krokmi, zvučali smiechom, lebo zato napriek všetkému, čo sa v predvečer okolo Hviezdoslava a pred Národným divadlom zbehlo, i niečo osviežujúceho, nádejného padlo na národ, pohnaný poza kordóny na obchôdzku ďalšími okľukami k autobusom.

O nejakú hodinku, už v teple a suchu a hlavne v klude, zapálila som si televízor — a tu čo nám neprinesla Československá televízia vo svojich správach zo sveta ? Manifestáciu v Paríži ! Neprehľadne dlhý sprievod tichý i sem tam hlasnejší, ale nikým ničím nerušený. A k obrázku komentár, že by lepší ani komentátor z čias studenej vojny a nevinných obetí nepriniesol. Netajím, rozbúrilo ma to nesmierne, a tak sa pýtam : to nás už až za takých blbcov, beranov považujú, až tak nami opovrhujú, pche si bol, pche si a pche budeš, len my hore sme čo sme a všetko môžeme, ale ty kuš, dívaj sa s vďačnosťou i na obrázok, ktorý ti ukazujeme, a myslí si čo chceš, kašleme na to, čo si myslíš, čo cítiš — natoľko sú bezuzdní vo svojej svojvoľnej panovitosti, že práve dnes a ako naschvál práve po takých brutálnych atakoch na bezbranných pokojne manifestujúcich veriacich občanov nám otrčajú práve takéto obrazné, dokumentárne dôkazy o tom ako v iných, neďalekých európskych krajinách občania manifestujú a ešte i pochodujú, a nik ich za to nezráža a nezaráža sa do nich štítmí ani vozidlami ani chrličmi vody a nerozváža ich sprešovaných na nočné výsluchy ?

A nám srdce ešte zdívene bije od strachu, keď sme na mlátiacich násilníkoch, vycvičených, špeciálnych, i my zakričali s ulicou : „Fuj, fuj, fuj !“ ?

(Přetištěno z Obsahu)

Jak se v KSČ přestavěli

V Komunistické straně Československa se od dob její bolševizace postupně ustálilo pravidlo, že základní rozhodnutí jsou připravována a přijímána sekretariátem a předsednictvem ÚV, které vystupují fakticky jako nadřazené instance vůči ústřednímu výboru, jenž je podle stanov nejvyšším orgánem strany mezi sjezdy. Ústřední výbor se stává za „normálních“ okolností pouhým přívěskem svého sekretariátu a předsednictva: formálně schvaluje předkládané dokumenty, o nichž bylo již jinde předrozhodnuto. Když se tedy zasedání ústředního výboru konají pravidelně a ve stanovených termínech, je to známkou toho, že vše běží hladce, bez poruch, a naopak, odkládají-li se zasedání ÚV z jednoho termínu na druhý apod., znamená to, že ve vedení existují neshody a rozpory, prostě to neklape.

K takovým situacím dochází ve vedení KSČ stále častěji. V uplynulém roce se například konala pouze dvě pracovní zasedání a letošní zasedání ohlášené původně na leden, bylo nejdříve přeloženo na březen, aby se pak konalo až začátkem měsíce dubna. Budiž však na omluvu Komunistické strany Československa řečeno, že to nemá lehké. Téměř celých dvacet let ospravedlňovala svůj nárok na moc tím, že zabránila různým „vylepšovatelům“ socialismu, aby provozovali svou nekalou činnost, neboť socialismus prý nemá zapotřebí žádného vylepšování. Nyni však má sama toto „vylepšení“ realizovat. Před vedením strany se neustále vynořuje otázka jeho oprávnění, neboť jeho postavení je hluboce otřeseno, ať se ospravedlňuje jakkoli. Tato otázka se pokaždé znovu bude vracet oknem, bude-li vyhozena dveřmi. Komunistická strana Československa prožívá hlubokou mravní krizi, jež se projevuje především jako krize její legitimnosti.

Spor o orientaci

A tose také do určité míry odrazilo ve sporu o strategickou orientaci KSČ, který propukl po nástupu J. Andropova k moci v Sovětském svazu, aby se potom za Gorbačova přenesl i na stránky tisku, a tím na veřejnost. A k tomu hned řiznou výměnou názorů na stránkách *Rudého práva* při příležitosti čtyřicátého výročí Košického vládního programu mezi Štrougal, Biřákem a Fojtikem. Tehdy byly ještě fronty zcela průzračné: na jedné straně L. Štrougal jako stoupenec opatrně formulované snahy o přehodnocení dosavadní politiky, zejména na poli ekonomickém, a na druhé straně Biřák a Fojtik jako odpůrci jakéhokoli přehodnocování politiky dosud praktikované (kterou zásadně obhajovali a zároveň ostouželi Štrougalovy postoje jako přízemní pragmatismus a technokratický výprodej ideologických principů). Tedy na jedné straně stoupeni reformy a na druhé straně její přími a nesmlouvaví odpůrci. Toto rozestavení front přetrvávalo zhruba do konce roku 1986. O tom podává jasné svědectví ve zvlášť srozumitelné podobě Biřákov interview pro časopis *Spiegel* v roce 1985, vystupování Husáka po 27. sjezdu KSSS a 17. sjezdu KSČ, a zejména Fojtíkův projev na přelomu léta a podzimu roku 1986 na aktivu propagandistů Plzeňského kraje.

Obrat v lednu 1987

Překvapivý obrat o 180 stupňů nastal začátkem ledna 1987 přijetím a zveřejněním „Zásad přestavby

hospodářského mechanismu“ a hlavně bezvýhradnou slovní podporou výsledků lednového zasedání ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu, jež vyvolalo přímo údiv na všech světových stranách, doma i v zahraničí, sovětské vedoucí představitele nevyjimaje. Proto nebylo vůbec náhodné, že se u nás netrhly s návštěvami dveře a Prahu v krátkých intervalech navštěvovali vysoce postavení činovníci počínaje Ševardnadzem, Sokolovským, Zajkovem a konče samotným Gorbačovem. Nastala druhá etapa sporu o strategickou orientaci politiky KSČ. Původní průzračnost protikladných pozic byla zastřena tím, že se posunul předmět sporu, zda reforma — nebo žádná reforma. Od ledna 1987 jde o to, *jaká* reforma; zda podle gorbačovského modelu, za něž se nyní přimlouval stále vehementněji Štrougal, zatím co Biřák s Fojtikem náhle začali horlit pro vlastní specifickou cestu, proti mechanickému kopírování sovětského modelu. V této druhé etapě hledání orientace, provázené značným kolísáním, zaznamenával bodový zisk především Štrougal, jak svým stále sebevědomějším vystupováním, tak i příznivou celkovou politickou povětrnostní situací, která přicházela z Východu. Hned v únoru svolal pražský městský výbor KSČ aktiv vedoucích funkcionářů, na němž hlavní a velmi kritický projev přednesl po úvodním slově A. Kapka Lubomír Štrougal. Ten ironizoval včerejší puncované zastánce sovětského modelu za každou cenu, kteří dnes zdůrazňují národní specifickosti, když se to hodí do jejich konzervativního krámu. Pozoruhodné bylo, že přítomný Jakeš v závěrečném slově bezpodmínečně podpořil Štrougalovo vystoupení. Obdobně se v této sestavě objevili na shromáždění vedoucích hospodářských manažerů z celé republiky, na němž o měsíc později hovořil a dotazy zodpovídal vysoký host ze Sovětského svazu, dnešní vedoucí tajemník moskevské organizace strany Lev Zajkov. V tomto období nebezpečně se rýsující nové koalice ve vedení se trýznil i Jan Fojtik věčnou otázkou oportunistů všech dob: zda nastal ten pravý čas pro opuštění potápějící se lodi, tedy kam a ke komu se přimknout?

Mobilizace

Zdá se však, že se po odjezdu M. Gorbačova z Prahy začala bortit slibně se tvořící koalice ve vedení strany. V projevu k horníkům při příležitosti padesátého výročí mostecké stávký se Štrougal patrně dopustil přílišného úprku vpřed, když vyzval vedení, aby nevyklučovalo malicherně z účasti na budoucí radikální přestavbě všech sfér společenského života nikoho, kdo má k tomu co říci a myslí to dobře. Varoval před nedostatečnou velkorysostí, která by mohla ohrozit samotné základy politiky přestavby, kdyby se nevyužilo intelektuálního potenciálu všech občanů bez ohledu na minulé chyby. Byla to tedy jednoznačná výzva k jakémusi národnímu smíření. A když potom o dva týdny později zazněl hlas národního umělce Miloše Kopeckého na sjezdu českých filmových a divadelních umělců v Praze, v němž Kopecký vyzval všechny, kteří to myslí s politikou přestavby jen na oko, aby odešli, pokud je ještě čas, a který měl nevidaný ohlas v celé zemi, nastala mezi skalními normalizátory mobilizace. Vystoupení Biřáka na celostátním sjezdu filmových a divadelních umělců, jenž se konal o čtrnáct dní později, poté vystoupení Indry a Fojtíka na dalších sjezdech uměleckých svazů a hlavně pak vystoupení Miloše Jakeše na sjezdu architektů ukázaly, že konzervativci

pochopili, odkud vítr fouká. Všichni se zvláštním důrazem odmítli výzvy k národnímu smíření. V tomto duchu vystoupili i další členové předsednictva v Čechách a na Slovensku, mezi nimi Hoffmann, Korčák, Lenárt, tedy jednoznačně v dohodě mezi sebou a proti Štrougalovi. Pravděpodobně v těchto měsících uzrála i myšlenka rozdělení funkce generálního tajemníka a prezidenta republiky.

Husák se vzpírá

Po vzájemné domluvě a ve jménu hotově většiny ve vedení obrátili se Biřák, Jakeš, Indra a Hoffmann na Husáka s tímto návrhem: politika přestavby bude vyžadovat mimořádného vypětí sil, a proto by mu rádi pomohli, prozatím alespoň tím, že by mu odpomohli od funkce generálního tajemníka strany. Jinak mu vyslovili veškerý respekt za práci vykonanou pro tzv. normalizaci. Vzhledem k zásluhám mu hodlají garantovat funkci prezidenta republiky na doživotí a zároveň členství v předsednictvu strany. Husák odmítl tyto návrhy jako pučistické a prohlásil, že na to nikdy nepřistoupí, protože dobře ví, že by mu pak přišli odpovědnost za všechny chyby či omyly minulého období. Řekl, že má ještě dosti sil a odhodlanosti, aby zvládl i toto období vývoje, když prý už to prokázal koncem šedesátých let, kdy byla situace mnohem těžší. A jal se jezdit po vlastech českých. Ve stálém doprovodu Štrougala účastnil se dožinkových slavností v jižních Čechách, kde po gorbačovsku tlachal s naorganizovaným prostým lidem, besedoval s funkcionáři kraje, poté navštívil brněnský veletrh, na kterém se celý tento „nový“ rituál opakoval. V té době si štrougalovci libovali v domněni, že tím byla otázka rozdělení funkce sňata z pořadu dne a biřakovci byli vykázáni do příslušných mezí. Avšak džin byl už jednou vypuštěn z láhve. Na příštím zasedání předsednictva se celá záležitost znovu ohřála a Husák opět rozhořčeně odmítl odstoupit. Až prý nastane čas, sám navrhne za sebe svého nástupce, kterého si už vyhlédl a vychovává si jej. „A nebude to nikdo ani z vás, ani z vás,“ měl prý říci a ukázat rukou na jednu i druhou stranu. Tím následníkem měl být zcela bezvýrazný a neznámý Josef Hamaň.

Avšak marnost nad marnost! Věci dostaly svou vlastní logiku. Aparát strany nemluvil o ničem jiném než o nadcházejících změnách a výhledech a „pučisté“ neměli jiné východisko, než dovést celou záležitost až do hořkého konce. Ustoupit nebylo možné a ostatně nebylo ani kam. Nastala horečná činnost před blížícím se plenárním zasedáním ÚV a pod tímto časovým tlakem stihalo jedno zasedání předsednictva druhé. V průběhu posledních osmi dní předcházejících plénu ÚV to byla ještě tři maratónská zasedání, neboť nic nemělo být ponecháno náhodě, vše muselo být připraveno tak, aby plenární zasedání bylo postaveno před hotovou věc. Jinak by se mohlo, nedejbože, stát, že by plénum bylo dezorientováno a muselo by se samo rozhodovat! Husák dosti dlouho odolával, Kapek jej „hájíř“ po svém, to znamená, že spíše stál sám proti všem a zejména proti Biřákovi. Štrougal manévroval, neboť myslel už na svou budoucí pozici. Když se ukázalo, že z těch šarvátek vyšli víceméně všichni s nějakými šrámy, ale že nejvíce utrpěla přece jen Husákova autorita a jeho způsobilost integrovat takto rozhaštěné spřežení, nastala ona osudová situace. Mělo to být zprvu 7:4 ve prospěch Jakeše (čtvrtým proti byl prý Colotka). A tak nakonec nastoupila klasická „sjed-

nocující“ režie. Husák byl odvolen a Jakeš zvolen „jednomyslně“. Definitivní rozhodnutí padlo asi týden před plenárním zasedáním ÚV KSČ a celá Praha se touto zvěstí bavila. A tak strana, která měla posledních dvacet let po celém světě pověst jedné z nejkonzervativnějších a která odpovídajícím způsobem odolávala novému reformnímu kursu přicházejícímu z Moskvy, provedla otočku: jako první se sadila předáka dosazeného k moci Brežněvem.

Motiv režisérů

Zde se bezděčně vnucuje otázka, proč si vlastně konzervativci místo Štrougala vzali na mušku Husáka, tedy vlastně člověka, který nese hlavní zodpovědnost za normalizaci v sedmdesátých letech, a který, bůhsud, nebyl a není žádným exponentem anebo dokonce bojovníkem za reformní orientaci strany? Naše odpověď zní: pravděpodobně byl hlavní překážkou, která musela být zdolána, aby bylo možno dostat se Štrougalovi na kobytku. Neboť v průběhu let se proměnila Husákova pozice ve vedení strany. Z někdejšího exponenta jednoho křídla ve vedení (jedno křídlo reprezentovali tak řečeni „zvatelé“ — jako Biřák, Indra, Jakeš a Hoffmann, druhé „nezvatelé“ — jako Štrougal, Kempný, Colotka a Svoboda) se stal vůdcem integrujícím oba proudy. Toto postavení mu umožňovalo hrát roli arbitra při vzájemných sporech, který tu dá jedné straně za pravdu a druhou vypeskuje, jindy rozehraje rozpory mezi nimi ve svůj prospěch, a tak si udržuje nade všemi převahu podle devízy starých Římanů: rozděl a panuj. Taková politika vyžaduje udržovat stejné spřežení pohromadě a nedopouštět jeho časté přepřahání. A tak se stal Husák fakticky záštitou Štrougala a jiných. Musel tedy jít nejdříve on.

Samotné zasedání ÚV svolané na 18. a 19. prosince 1987 proběhlo vcelku hladce. Režie klapala dobře. Husák zdůvodnil svou demisi podle starého, dobrého stalinského modelu, že dobrý bolševik se musí umět sám nakopat do zadku a ještě svému trýzniteli políbit ruku. A pak navrhl za svého nástupce Miloše Jakeše jako nejvhodnějšího člověka, ačkoli ještě týden předtím se o něm na předsednictvu vyjadřoval velmi pohrdavě. Na téma rozdělení funkce prvního tajemníka a prezidenta republiky, které bylo posuzováno odděleně od hlavní zprávy, promluvil šest členů ÚV. To bylo v režijním záměru. Jenže přece jenněco v režii zaskřípalo: Antonín Kapek vybočil z řady a jako jediný člen předsednictva se k prvnímu bodu jednání ÚV vyslovil a „rozbalil to“.

Kapkovovo rozloučení

Nejdříve vyjádřil své pochyby o praxi nepřetržitého rozdělování a slučování funkcí generálního tajemníka strany a prezidenta republiky, neboť se tak podle jeho mínění děje bez solidního uvážení, ukvapeně, a bývá to motivováno spíše osobními ambicemi jednotlivců a malých skupinek, než věcnými důvody. Když prý kritizoval tuto praxi v roce 1968, dostalo se mu označení konzervativce a jak to potom dopadlo, to dnes všichni vědí. Upozemňoval však i na opětně kvapně a neuvážené slučování obou funkcí v roce 1975, což rovněž zůstalo bez ohlasu. Ocenil, že se mu za jeho tehdejší vystoupení soudruh Husák nemstil. A nyní se opět funkce rozděluje bez věcného zdůvodnění, neboť hlavním motivem této změny jsou zákulisní machinace

ambiciózních jedinců a zejména soudruha Biláka, jehož nadměrný vliv je ve vedení tolerován nad žádoucí mírou. On sám prý nesleduje svým kritickým vystoupením žádné postranní nebo osobní cíle, protože se hodlá vzdálit z veřejného života.

V další části svého vystoupení hovořil o neméně brizantním problému. V roce 1968 se zdůvodňovala změna ve vedení strany existující asymetrií v československých vzájemných vztazích. Dnes se však vytvořila nová asymetrie, tentokrát v neprospěch Čechů. Projevuje se to v nepřiměřených nárocích na investice a podílu na národním důchodu, a to bez ohledu na skutečný stav věci. To často vyvolává dojem, že Slovensko je samostatným státem ve státě. Zdůrazňoval zároveň, že tyto názory vyslovil několikrát na předsednictvu strany, snad aby nevypadal jako nedisciplinovaný frakcionář, který prozrazuje plénu ÚV něco, co by nemělo vědět. V průběhu Kapkova projevu se prý ozývaly výkřiky nesouhlasu a podiv nad tím, že člověk s takovými názory mohl vůbec zastávat tak vysoké funkce ve straně.

Mnoho povyku pro nic ?

Po obědě přednesl pak hlavní zprávu předsednictva ÚV nový generální tajemník Miloš Jakeš. Seznámil plénum s rovněž „jednomyslně“ přijatou strategií politiky přestavby, která se ve stručnosti dá charakterizovat takto: kolem ekonomiky a reorganizace řízení mnoho povyku; o demokratizaci, velmi pečlivě dávkované, radši méně řeči; kolem glasnosti ticho; v kádrové politice po staronovu; a vůči obětem roku osmašedesátého stará politika. Na politice vůči lidem z roku 1968 a vůbec vůči kriticky smýšlejícím občanům není třeba nic měnit, protože se prý nikomu nebrání, aby se podílel na veřejném životě (!). Ústřední výbor nakonec schválil tento nesourodý, zmatený paskvil jako strategii. Tvrdit, že orientace na reformu navazuje plynule na předchozí politiku, je totéž jako tvrdit, že mezi politikou potlačování reformy a politikou jejího zavádění je kontinuita. Pravděpodobně jde pouze o kontinuitu jednoho a téhož vedení.

Průběh diskuse na 7. zasedání ÚV rovněž odráží stav současných nedemokratických praktik, jež vládou ve straně. Členové předsednictva nezasáhli do diskuse, aby svou interpretací přispěli k lepšímu pochopení „nové strategické linie“. Snad byla obava, že by se v jejich interpretaci mohly projevit jisté disonance. Z osmnácti diskutujících členů ÚV pouze jediný promluvil k hlavním problémům předloženým ve zprávě, alespoň na konceptuální úrovni. Ve vystoupení tři až čtyř dalších diskutujících se odrazilo alespoň částečně kritické mínění obyčejných lidí. Zbylé diskusní příspěvky byly už zcela strženy podle osvědčených praktik: podávání zpráv o zkušenostech z práce strany na závodech a dolech, v zemědělských podnicích a úřadech, s trochou úspěchů a také nedostatků, s mírnou kritikou směrem k bezprostředně nadřazeným orgánům a s větší a smělejší kritikou směrem dolů. U kritičtějších diskusních příspěvků bylo patrné, že byly ještě pěkně proškrtány pečlivou rukou stranických cenzorů, než byly otištěny. Soudě tedy podle obrazu diskuse, nedovtipili bychom se, že šlo o mimořádné plénum ústředního výboru, projednávající koncepci politiky, jež představuje „dosud nejhlubší zásah do ekonomické a společenské struktury naší společnosti, k jakému u nás došlo od roku 1948“.

Československý paradox

Přesto bylo 7. zasedání ústředního výboru strany v prosinci 1987 událostí důležitou a vyvolalo zájem i naší nepolitické veřejnosti. Neotřáslo však nikým, ani stranou, ani lidem. Jednak se o odchodu Husáka dlouho před plénem všeobecně hovořilo a týden před plénem si o tom štěbetali už i vrabci na střeších. A za druhé, emocionálně to nehnulo nikým, neboť Husák byl neoblíbeným, i když snad obávaným panovníkem. Zato nový generální tajemník není ani obávaný, ani oblíbený.

Došlo k jakémusi československému paradoxu. Zatímco v SSSR a v některých dalších zemích sovětského bloku jsou na vzestupu stoupenci reformy, u nás ve stejném období upevnili své personální pozice ve vedení vladnouce strany tak řečení „zvatelé“ (tj. lidé, na jejichž „pozvání“ se v roce 1968 odvolávala Brežněvova vojenská protireformní intervence). Jenže situace je zásadně jiná než na začátku sedmdesátých let, kdy se „zvatelé“ chopili svého protireformátorského díla. Je jiná v Sovětském svazu, u našich sousedů, jiná v Evropě i u nás. A proto dělat předčasné závěry — ať už pesimistické či optimistické — by bylo ukvapené. Drama se teprve rozvíjí a jeho protagonisté jen postupně vstupují do děje, jehož vyústění zdaleka není předurčeno.

Karel Trinkewitz

Sirotci a fojtíci

Když jsme v lednu 1968 vysvětlovali zahraničním přátelům a návštěvníkům, že začátkem roku došlo skutečně v Československu k něčemu víc než „škatule hejbejte se“ na soukromém hřištiátku nomenklatury, a že dochází a dojde ke skutečnému společenskému pohybu, nikdo nám nevěřil. A když se dnes pokoušíme vysvětlit týmž či podobným, že v československé společnosti za léta gorbačovismu k žádnému pohybu nedošlo a nedochází a že „kádrové změny“ v první polovině roku nejsou nic jiného, než „škatule hejbejte se“ na soukromém hřištiátku nomenklatury, jež se k nerozeznání podobá mafii, zase jen kroutí hlavou a nechťejí nám věřit.

Prítom všichni víme, a s větší jistotou než tenkrát, že je to tak. Nejen pro ten nomenklaturní kotilión a jiné mafiozni tanečky, ale především proto, že lednu 1968 předcházelo víc než desetiletí postupné obnovy demokratických reflexů, návyků občanské společnosti ve stále širších vrstvách obyvatelstva. Lednové změny se právě proto mohly setkat s odezvou zdola, po níž marně touží a volá Gorbačov v SSSR. Jaru 1988 předcházelo naopak bezmála dvacet let společenské narkózy, umrtvování sebemenšího demokratismu a občanských reflexů, zlostejňování a zcyničtění jednotlivců i společnosti, její totální atomizace a demoralizace, zkrátka a dobře sovětizace. Takže když dnes nomenklaturní mafie začíná měnit tón, může se, alespoň dočasně, spolehnout, že na vyprahlé půdě či spálené zemi společnosti se to setká s ozvěnou, omezenou na jednotlivce či úzkou vrstvičku, jak si na to stěžuje Gorbačov v SSSR.

Sovětizace československé společnosti se tedy podařila? ptáte se. Dočasně ano, než se znovu probudí historické společenské podvědomí, jež je tak zásadně jiné než v Rusku a jeho bližších provinciích. Ale už dnes je tu jeden rozdíl. SSSR je velmoc, sovětský komunismus je velmocenský, nacionální, má globální váhu. Perestrojka kulhá na obě nohy, glasnost mutuje a chraptí, protože jedna i druhá potřebují pohyb zdola, aby z nich mohlo něco vzejít. Ale nahore, na špici, tam, kde se vládne — a v těchto sférách se vládne všude stejně — a kde stačí osvícený monarcha, provozuje se už po delší dobu politika, především zahraniční, ale taky třeba policejní, která může na poměrně dlouhý čas vyvážit kulhavost reforem, nezájem a lhostejnost, cynismus či nedostatek demokratických návyků veřejnosti. Dál o tom netřeba, každý si tu dosadí co ví. A není toho málo.

Československý komunismus je naopak globálně bezvýznamný (jeho jediným trumfem byla kdysi socialistická tradice země a nikde jinde neexistující míra konsensu, jež zmizely dávno dávno tomu). Je antinacionální, dovezený, jediným zdrojem jeho legitimacy jsou dnes sovětské tanky a místní policie (jeden policajt na deset občanů v produktivním věku, což nás nesporně řadí ke světové špičce, před třeba Haiti, Chile či Paraguay. Prostor k aktivitě tam, kde se vládne, je tedy minimální. Navíc jde přesně o opak toho, oč jde, alespoň do jisté míry, v SSSR — neprobudit jednotlivce či společnost z narkózy. Zbývá tedy vsadit na jediné — že Gorbačov nevydrží. Mafie se touhle sázkou netají, její představitelé na všech úrovních, od poručíků a plukovníků k tajemníkům, ujišťují s úsměvem, že to chce klid, tohle jsme už všechno viděli, zažili, přežili, a navíc, my se neopíčíme po SSSR, přece po nás nebudete chtít, abychom poslušně opakovali, co říká Moskva. Ze se vám chce blít? Poslužte si. Někdy to i pomůže k oživení organismu.

Malér je v tom, že tohle se v Moskvě ví, štěbetají si tam o tom vrabci, s ohromným úžasem vám o tom vykládá každý návštěvník z SSSR — že vám není hanba, holoubkové! — a místní mafie s hrůzou zjišťuje, že Míša se drží a zřejmě vydrží, možná dokonce déle než do dvaadevadesátého roku, na kdy zdejší úřady naplánovaly datum místních reforem, protože to je maximum, které tomu byly ochotné dát.

A tak tam sedí, na hradě, na nábřeží, v sekretariátech, ve služebnách, na okrscích i okresech, o ministertvech, soudech a jiných velitelstvích nemluvě, a stále víc si uvědomují, že prosté zdvojnásobení počtu Vasilů či výměna šedesátiletých plukovníků a tajemníků za čtyřicetileté, ba mladší, by nemusely stačit. Sedí tam, sirotci uplynulé éry, sirotci po Stalinovi, Brežněvovi, Černěnkovi, na sekretariátech si zase nalepují Leninovu bradku, policajti se po andropovsku liberálně usmívají a povolují včera nepovolitelné, v zoufalé shánce po nových adoptivních rodičích by brali dnes i Chruščova, neboť sirotci úděl je krutý, rodná matka strana v takových případech spíš k ničemu a sovětská dnes spíš macecha. Postrádající národní hrdosti, jejímž jménem by se mohli bít v prsa, postrádající zahraniční politiky či jakéhokoli, byť regionálního významu, jak se blíží datum dvacátého výročí, které jim svět nezapomene a jež stále víc tíží v moskevském žaludku, hledají, jak by to všechno vysvětlili.

A tady vstupuje na scénu fojtík, nebo spíš fojtíci. Pokud to nevíte, v novočeštině znamená „fojtík“ jedince, který dokáže všechno vysvětlit. *) Proč se chladu má říkat teplo, a horku zima, proč je málo moc a hodně skoro nic, proč je svoboda jednou nutnost poznaná a jindy poznání nutnosti, i když pro dvě generace jde už o nutnost zcela nepoznanou. Fojtíci píšou do novin, do rádia, do televize — protože v audiovizuálních médiích se už dávno jenom předčítá napsané —, objíždějí okresy, kraje, Moravu, Slovensko, dalekou i blízkou cizinu, sprátelenou a ještě raději zneprátelenou, a všude vysvětlují, že my nejsme SSSR, že u nás už dávno, že my jsme přece vždycky, a pokud to vypadalo jako opak, tak jste nám špatně rozuměli, nebo společnost nebyla zralá, či byla občas přezralá, že zítra bylo u nás už včera, apozitíri bude zas jako předevěřem, to se spolehněte. Tohle všechno nedělá fojtíkům žádnou potíž, jsou ve svém živlu, milují to a všichni kmotři a kmotříčci z mafie jim závidí, ti se mají, fojtíci, můžou žvanit co chtějí, na jejich úseku se to nedá spočítat, ani znásobit, ani vydělit, ani sečíst, ani odečíst a stejně to nikdo neposlouchá ani nečte, ale co máme dělat my, chudáci sirotci ve financích, v průmyslu, v zemědělství, ve vědě, ve zdravotnictví, v energetice, ve školství, všude nám zatéká, a strana nás v tom nechá, macecha, svede to na nás, jako vždycky, jen fojtíci budou kecat a kecat a kecat, že socialismus je u nás důsledkem historického pokroku, vývoje, ach bože, že je huba nebolí, ale nebolí, vylžou se ze všeho, i dnes, jako tenkrát a jako vždycky, a my v tom zůstaneme.

Tolik sirotci o fojtících. Jenže věc má háček. I fojtíci jsou totiž sirotci. Denně otevírají sovětský tisk, jako už tolik desetiletí, hledají světýlka naděje, o koho se opřít, o co. Vědí, samozřejmě, protože fojtíci jsou hloupi, leč nikoli na hlavu padlí, že drtivá většina sovětské tiskové šedi vypadá sice víc než uspokojivě, ale tuší stále víc, že o tu nejde, nebo o ni jde stále méně.

A nedávno jim do jejich už tak rozmazaných kruhů šlápl svou ruskou botou sám soudruh Dobrynin, kterého poslala na sirotky sovětská strana macecha. Aby to bylo všechno ještě horší, vybral si znova Prahu k tomu, aby tu vyhlásil, že všechno je jinak, i s proletářským internacionalismem, i s třídním bojem, i se stranou, prostě vůbec se vším. Ještě že soudruh Dobrynin platí u nás taky za fojtíka, navíc sovětského, takže to nikdo nečte. Jenže lidé jsou potvory a nakonec se dovědí všechno. Třeba i to, že fojtíkům už jde dávno jenom o jedno: jak uchovat a ubránit partajní aparát a vůbec celou nomenklaturu na všech úrovních. O tom si však štěbetají vrabci na střeše a soudruh Dobrynin dobře řekl, jak s tím souvisí pokles vlivu komunistického hnutí ve světovém měřítku, jmenovitě v zemích, kde slovo a pojem demokracie něco znamenají či znamenaly.

Studující denně hlášení služeben a sekretariátů o náladách lidu, zjišťují fojtíci, že týž jim to sice nikdy nežral, ale teď to říká pořád víc nahlas a pošklebuje se jim, strouhá jim mrkvičku. To se ví, že to není revoluce, dokud bude mrkvička, můžou v tomhle ohledu klidně spát, jenže co když mrkvička najednou nebude, když všechny ty neschopné kádry v materiální sféře způsobí, že se sesype tahle poslední židle, na níž fojtíci sedí, pak půjdou právě oni první, protože kde zase vezmou sprátené tanky?

A tak pobíhají a jezdí a hovoří a piší a opisují a přepisují a popírají a zapírají, jejich sirotci úděl je čím dál krutější, za chvíli nebude odkud brát, a co. A dějiny piší na zeď na jejich adresu pevnou, jako vždy neomalenou rukou, že je věc velice těžká, holou řítí zabít ježka.

DALIMIL

*) Samička téhož, zvaná „fojtice“, se zabývá především vysvětlováním, jak překládat gorbačovskou ruštinu do fojtíkovské češtiny.

O čem Rudé právo nepíše

„Gorbačovova doktrína“

Ve světovém tisku byly zdůrazněny a komentovány ty prvky sovětsko-južoslávské deklarace podepsané Michailem Gorbačovem v Dubrovniku v březnu 1988, které svým obsahem popírají tzv. „Brežněvovu doktrínu“ omezené suverenity socialistických zemí, a které se proto pokládají za výraz změny sovětské politiky vůči těmto zemím. Jde o proklamaci „respektování nezávislosti, svrchovanosti a územní celistvosti, rovnoprávnosti a nevměšování do vnitřních záležitostí pod žádnou záminkou“ a o zdůraznění, že „nikdo nemá monopol na pravdu a nemůže si činit nárok na to, aby komukoli vnucoval své představy o společenském vývoji“.

Zahraněční komentátoři konstatovali, že respektování této nové „doktríny“ by mohlo vytvořit jiné vztahy mezi SSSR a socialistickými státy než dosud, a že by takové sovětské zásahy jako vojenské intervence v Maďarsku 1956 a Československu 1968 neměly už být možné. Současně zdůrazňovali, že by Gorbačovovu důvěryhodnost podstatně zvýšilo, kdyby zejména brežněvovské násilí na Československu 1968 výslovně odsoudil.

Ekologická situace v Polsku

Do zahraničí se dostal tajný oficiální materiál o ekologické situaci v Polsku v roce 1985 a vzbudil velké znepokojení, zejména u skandinávských sousedů. Konstatuje se v něm mimo jiné, že celá jedna třetina polských občanů žije v oblastech s tak znečištěným ovzduším, že to je na hranici dýchateľnosti, a že jen

10 procent vodních zdrojů je použitelných jako pitná voda. Nejhorší ekologická situace je v Horním Slezsku, kde znečištění ovzduší i vody je větší než kdekoli jinde v E vropě, a kde škody na zdraví jsou tak velké, že polovina dětí a mládeže ve věku 6-18 let trpí chorobami dýchacích cest a polovina těhotenství žen probíhá se zdravotními komplikacemi.

Řeky Visla a Odra jsou z větší části bez ryb, a Visla znečišťuje škodlivými látkami vodu gdaňského zálivu Baltského moře z celých 95 procent celkového znečištění. Hlavní příčinou znečišťování ovzduší je skutečnost, že 79 procent energie se v Polsku stále ještě získává spalováním uhlí. Jen v Krakově a okolí je v provozu 200 000 topných zařízení na uhlí, a město má nejvyšší nemocnost i nejvyšší dětskou úmrtnost v zemi. Závěrem zprávy je konstatováno, že se „Polsko nachází na hranici ekologické katastrofy“.

Přiznání o Afganistanu

Každá diskuse o intervenci v Afganistanu byla až do roku 1987 v SSSR zakázána. Na podzim 1987 se však objevily v tisku první kritické články, a také sovětsí diplomaté začali v soukromých rozhovorech otevřeně připouštět, že rozhodnutí intervenovat bylo chybné a pro sovětské zájmy škodlivé.

Když Michail Gorbačov letos oznámil, že sovětská vojska z Afganistanu odejdou, stala se i sovětská diskuse o příčinách neúspěšného a krvavého afgánského dobrodružství otevřenější a konkrétnější. *Litératurnaja gazeta* obvinila už v únoru experty, že nesprávně analyzovali situaci v Afganistanu a mylně informovali politiky, diplomaty i vojáky. Oleg Bogomolov, ředitel

Institutu pro hospodářství socialistických zemí při Akademii věd, však takové paušální obvinění odmítl, a uvedl, že jeho institut předložil již na konci sedmdesátých a na počátku osmdesátých let „nadřazeným místům“ několik analýz, které před intervencí a jejím rozšiřováním rozhodně varovaly. Citoval z memoranda z ledna 1980, že „výsledkem intervence bude ohrožení politiky snižování mezinárodního napětí a omezování zbrojení ve světě, že fronta Sovětskému svazu nepřátelských států bude posílena a konsolidována, a že prestiž SSSR v rozvojových zemích, zejména islámských, bude ohrožena, stejně jako možnost normalizace sovětsko-čínských vztahů“. Bogomolov teď konstatoval, že se to vše i přes tehdejší varování bohužel stalo.

„Zelení“ na vzestupu

Strany „Zelených“, které se v mnoha zemích vytvořily z různých skupin ochránců životního prostředí, odpůrců využívání atomové energie i z jiných hnutí „jedné otázky“, se sice všude potýkají s velkými programovými i organizačními problémy, avšak jejich počet i vliv vzrůstá. Mají už své poslance v parlamentech Německé spolkové republiky, Finska, Lucemburska, Rakouska, Belgie, Itálie a Švýcarska, a tradiční etablované politické strany je — nerady, avšak přece jen — musejí brát na vědomí. I když jde stále ještě o malé strany, přispěla jejich existence nesporně k tomu, že se ekologické problémy všeobecně začaly brát vážněji a odpovědněji.

„Zelení“ vytvořili i svou evropskou organizaci mezinárodní spolupráce, na jejímž jarním zasedání v dubnu 1988 v Antverpách se podíleli zástupci stran z 19 evropských zemí. Jejich existenci připomněla i kandidatura Antoine Waechtera ve francouzských prezidentských volbách, a předvolební výzkumy veřejného mínění ve Švédsku ukazovaly reálnou šanci „Zelených“ získat si na podzim 1988 zastoupení i ve švédském parlamentě.

Ligačov kontra Gorbačov ?

V době Gorbačovovy návštěvy v Jugoslávii v březnu 1988 publikovala *Sovětskaja Rossija* údajný dopis čtenářky Niny Andrejevové z Leningradu, v němž byla obhajována Stalínova politika a vyslovovány obavy ze současného vývoje v SSSR. Uveřejnění „dopisu“ Gorbačova pobouřilo, a jeho pobouření bylo ještě větší, když se zjistilo, že původní dopis čtenářky byl podstatně rozšířen a „doplněn“ šéfredaktorem listu Valentinem Čikinem, a že jeho uveřejnění bylo schváleno samým Jegorem Ligačovem.

Tvrdi se, že si Gorbačov na politbyru vynutil udělit Ligačovovi „napomenutí“, a v *Pravdě* vyšel 5. dubna článek „Principy perestrojky — revolučnost v myšlení i jednání“, který byl nepřímým, ale velice zřetelným odmítnutím litery i ducha „dopisu“. Ligačova řeč na shromáždění o lidovém umění o několik dnů později se pokládá za jakousi „sebekritiku“: prohlásil tam, že „není návratu ke starému“, že „proces demokratizace je neodvolatelný“, a že je „nepřípustné přikrášlovat minulost a zamlčovat nenahraditelné škody Stalínova období, kdy byli ničeni zcela nevinní lidé“.

Volba delegátů na celosvazovou konferenci KSSS přinesla v květnu řadu důkazů o skrytém a úporném boji stranické byrokracie proti stoupencům Gorbačovovy politiky. Návrhy delegátů se sice projedná-

valy v základních organizacích strany, avšak o konečné nominaci rozhodly vyšší stranické orgány, a to umožňovalo „vyeliminování“ pro aparát nepohodlných kandidátů. Tento osud potkal na příklad v Moskvě jak kandidáta univerzity Gavrila Popova, tak historika Jurije Afanasjeva, známého kritika stalinismu a jednoho z autorů dopisu ÚV KSSS z počátku května, v němž Afanasjev spolu s Andrejem Sacharovem, režisérem Jefimem Klimovem, spisovatelem Michailem Šatrovem a jinými vyjádřil znepokojení nad rostoucími intrikami konservativců proti „perestrojce“.

Současně se objevily v sovětském tisku články diskutující způsob volby generálního sekretáře strany a přimlouvající se za přímější způsob volby, dokonce za hlasování o alternativních kandidátech mezi všemi členy strany. Má se za to, že Michail Gorbačov snad zamýšlí upevnit svou pozici potvrzením své dočasné nesesaditelnosti nějakým takovým způsobem.

Rostoucí počet uprchlíků ve světě

V souvislosti s problémy, které vyvolává nynější restriktivní přistěhovalecká politika mnohých evropských vlád, se objevují stále víc znepokojující čísla o rostoucím počtu uprchlíků ve světě. Odhaduje se, že během 20. století bylo politickým, národnostním a náboženským útlakem a pronásledováním, avšak také válečnými hrůzami, hladomorem a sociální bídou donuceno k úteku ze své vlasti 80 až 90 milionů lidí. V současnosti přibývá průměrně 5000 uprchlíků denně, tj. nejméně dva milióny ročně. Komisařát pro uprchlíky při OSN má registrováno asi 15 miliónů uprchlíků, z nichž se celých 90 procent nachází v chudých rozvojových zemích a jen 10 procent v bohatých průmyslových zemích. Odhaduje se, že mezi nimi je asi 70 procent žen a dětí, a asi 50 procent dětí a mládeže pod 15 let. Největší počet uprchlíků je nyní v Pákistánu a Íranu.

Hegedüs o perestrojce

Andras Hegedüs, kdysi stalinistický předseda maďarské vlády a v posledních desetiletích kritický posuzovatel poměrů v Maďarsku i v jiných zemích sovětského komunismu, vyslovil v italském deníku *Il Manifesto* svůj názor na Gorbačovovu politiku. Řekl mj.: „Jsem přesvědčen, že nynější sovětské vedení již překročilo Rubikon: byla skutečně zahájena fáze reformu, jakkoli je situace stále ještě plná rozporů. Za rozhodující pokládám, že se sovětská společnost začíná pohybovat směrem ke společnosti pluralistické. Mnohokrát jsem ovšem zdůraznil svůj názor, že západní typ parlamentárního a vícestranického pluralismu není pro dnešní společnost socialistických zemí východiskem, že však ani zachovávaní „monolitní“ vlády jedné strany není s to zvládat situaci. Je třeba pluralismu, avšak musí se vědět, že vytvoření budoucího pluralistického systému bude dlouhým a složitým procesem.“ Jako jednu z hlavních podmínek Gorbačovova úspěchu označil Hegedüs „zlepšení životních podmínek sovětských lidí v dohledném čase“, protože bez toho se může vyvinout situace pro Gorbačova velmi nepříznivá.

Polemika o Togliattiho stalinismu

Rehabilitace Nikolaje Bucharina a jeho druhů v SSSR vyvolala v Itálii polemiku kolem stalinistické minu-

losti Palmira Togliattiho a italské komunistické strany všeobecně. Socialistický šéfredaktor *Avanti* Ugo Intini a jiní mluvčí socialistů — také Bettino Craxi — dali najevo, že Palmiro Togliatti byl jako „druhý muž Kominterny po Dimitrovovi“ v době moskevských procesů oddaným stalinistou, a aktivně přispíval k „odhalování“ nevinných obětí stalinského teroru.

Luciano Lama a jiní komunisté však takové obvinění prohlásili za jednostranné a upozornili, že osobnost Togliattiho je třeba hodnotit historicky a komplexně, a nezapomínat zejména na Togliattiho rozhodující přínos pro demokratizaci PCI v pozdější době. Socialistický senátor Norberto Bobbio upozornil na to, že v poválečných letech byli stalinisty i někteří přední socialisté, zejména Nenni a Morandi. Tajemník PCI Achille Occhetto vyjádřil názor, že v situaci, kdy pro italské komunisty už není ruská revoluce ani sovětský systém žádným akceptovaným modelem, nemají diskuse o minulosti jejich bývalých představitelů velký aktuálně-politický význam. PCI otevřela pro vědecké bádání svůj stranický archiv z válečných a prvních poválečných let.

Bida vietnamského hospodářství

Politické vedení Vietnamu uznalo, že se nemá skrývat zoufalá hospodářská situace země, a provádí — anebo se připravuje provést — radikální změny ekonomického systému. Začíná si vážit hospodářských odborníků z bývalého kapitalistického Jižního Vietnamu a svěruje jim odpovědná místa.

Vychází teď najevo, že hrubý národní produkt na jednoho obyvatele není ve Vietnamu větší než 140 dolarů ročně, což je právě jedna setina produktu v industriálních zemích Evropy. Inflace dosahuje až 900 procent. Zaměstnanci, zejména veřejní, dostávají svou mzdu v dávkách rýže, a protože je rýže nedostatek, dostávají zpravidla nejvýše polovinu toho, co jim přísluší. Uznává se teď, že zestátnování bylo chybou, a vyzývá se k soukromému podnikání. Naprostý nedostatek kapitálu způsobil, že Vietnam teď nabízí zahraničním firmám podnikání v zemi za tak výhodných podmínek, jaké neposkytuje ani Čína; zatím však bez větších úspěchů. Po Jižním Vietnamu se „zdědilo“ členství ve Světové bance a v Mezinárodním měnovém fondu, kde se teď vietnamská vláda uchází o půjčky; jejich poskytnutí je však komplikováno tím, že Vietnam už dávno zastavil splácení úroků z půjček starých.

Pozoruhodné setkání v Dánsku

Dánští slavisté zorganizovali v březnu 1988 v muzeu Luisiana u Kodaně zatím ojedinělé setkání významných představitelů ruské kultury v emigraci s jejich kolegy žijícími doma, v SSSR. Shromáždění a diskusi se zúčastnili i četní slavisté ze severovýchodních i jiných zemí, mezi nimi i slovenský jazykovědec prof. Lubomír Durovič, žijící ve Švédsku.

Z kulturních osobností v exilu byli přítomni mj. Lev Kopelev, Andrej Siňavský, Efim Etkind, Vasilij Axjonov a Boris Müller. Z Moskvy přijeli Vasilij Iskander, Michail Šatrov, Alexej German, Vladimír Dudincev, a především profesor Jurij Afanasjev. Jeho vystoupení bylo přijato s velkým zájmem — a se sympatiemi.

Afanasjev totiž nevybízal emigranty k návratu do SSSR a nevyčítal jim, že zemi opustili. Naopak, odsoudil pronásledování, které je k emigraci donutilo,

a vybízal ke spolupráci mezi představiteli ruské kultury doma i v zahraničí. Žádal jen, aby se i v emigraci „uznávala existence SSSR alespoň v tom smyslu, jak to dnes činí prezident Reagan“, což vůbec nemusí znamenat uznání systému v jeho dnešní podobě, protože „to přece nečiní ani nynější vedení v Moskvě“. O minulosti řekl, že Sovětský svaz zažil tři velké války: dvě války světové a tu válku, kterou vedl proti sovětskému lidu Stalin. Nebylo divu, že sklídl potlesk a uznání, a že mu Boris Müller z exilového časopisu *Grani* poděkoval za „chytrá slova, která zahrála srdce každého věrného Rusa“.

L'Humanité polemizuje s Botvinem

Komunistický kandidát ve francouzských prezidentských volbách André Lajoinie získal jak známo jen necelých 7 procent hlasů. To byla polovina hlasů, které kandidát KSF získal v roce 1981, a jen pouhá třetina hlasů získaných ve volbách 1973. KSF sestoupila definitivně z pozice kdysi nejsilnější strany francouzské levice mezi malé a bezvýznamné strany.

Neobvyklé bylo, že kritika katastrofální politiky KSF přišla tentokrát i z Moskvy. Alexander Bovin otevřeně napsal v „Izvestijích“, že KSF jde od porážky k porážce, protože nemá žádný program a nenabízí žádná řešení, která by byla pro Francouze přitažlivá. Přizpůsobení politiky současným podmínkám Francie, kapitalismu vůbec a situaci vzniklé „perestrojkou“ se v SSSR neprovedlo a neprovádí. Úspěch nebezpečně pravicové strany Le Pena je i projevem nedůvěry voličů ke komunistům.

„L'Humanité“ šla na počátku května do protiútku. Obvinila Bovina, že „přisluhuje Mitterrandovi“ a že „nic neví o politice KSF, o situaci v kapitalistických zemích ani o politickém životě Francie“. Sovětská kritika je ovšem totožná s kritikou komunistických francouzských „renovátorů“, kteří se pokoušejí — zatím málo úspěšně — odstranit George Marchaise a změnit kurs strany.

Květnový neklid v Polsku

Vedle oficiálních prvomájových manifestací — a proti nim — došlo ve 12 polských městech k lidovým protestním demonstracím. Ve Varšavě, Gdaňsku, Wroclavi, Plocku a jinde policie brutálně zasáhla, na 90 účastníků demonstrací bylo zatčeno, a dočasné bylo zadrženo i 200 aktivistů Solidarity.

Zvyšování cen, které vláda pokládá za nezbytný předpoklad k provedení ekonomické reformy, vyvolalo v Polsku nový sociální neklid. Životní podmínky jsou zejména pro městské obyvatelstvo i tak velice tíživé. Za požadavky zvýšení mezd a platů, avšak i za požadavek odborové plurality včetně uznání Solidarity, došlo na počátku května k vlně stávek. V některých případech byly mzdové požadavky prosazeny, v závodech Nowa Huta byli stávkující zlomeni brutálním zásahem policie, a v Leninových loděnicích v Gdaňsku skončila stávka bez výsledku. Vedení Solidarity včetně Lecha Walesy stávky podporovalo, ale k možnosti generální stávky bylo skeptické; obavy se také potvrdily. Sejm uzákonil 11. května rozsáhlé plně moci vládě v záležitostech ekonomických a sociálních opatření, avšak zákaz stávek, který byl očekáván, vydán nebyl.

Ze stávkového střetnutí nevyšla žádná ze stran jako vítěz, nýbrž obě v podstatě utrpěly porážku: potřeba reformy včetně nepopulárních opatření se totiž uznává i v řadách opozice, avšak nedůvěra k režimu činí

vládní politiku neprosaditelnou. Někteří pozorovatelé se domnívají, že odhalená slabost obou proti sobě stojících táborů by mohla snad konečně vést režim i Solidaritu k jakémusi dialogu namísto konfrontaci. Je to ovšem předpověď velice nejistá.

Otevřená kritika stalinismu v SSSR

Sovětská debata o stalinismu nabyla v jarních měsících 1988 na ostrosti a konkrétnosti. V „Literaturnaja Gazeta“ uveřejnil Fjodor Burlacký článek, v němž označil stalinistický etatistický socialismus za „kasárenský komunismus“ a Stalina za obdivovatele samovlády Ivana Hrozného a Petra Velikého — včetně jejich ideji o ruské velmocenské expanzi. Burlacký poukázal i na to, že Stalinova „ideologie“ měla velice neblahý vliv na vývoj v zemích Východní Evropy a v Číně, a odsoudil i pozdější sovětské „interpretace“ reformních pokusů v těchto zemích, také „extrémní odsouzení a odmítnutí“ debaty o socialismu a reformního pokusu v Československu šedesátých let.

V květnu uvedla sovětská televize program „Proces“, který byl připraven k vysílání již loni, ale pak z opatrnosti přece jen odložen. Jde o tvrdý soud nad stalinismem, a sovětské diváci mohli mimo jiné poprvé vidět filmové záběry ze života Stalinem likvidovaných osobností jako Trocký, Bucharin, Rykov a jiní, a také otřesné záběry z procesu proti Bucharinovi a druhům.

V pořadu prohlásil akademik Vladimír Tichonov, že na 15 milionů drobných a středních rolníků zničila násilná kolektivizace, z jejichž katastrofálních následků se sovětské zemědělství nevzpamatovalo dodnes. Bylo také konstatováno, že sovětské vítězství ve II. světové válce vůbec nebylo zásluhou Stalina, nýbrž že jeho „zásluhou“ byly naopak nesmírné sovětské ztráty, protože nechal těsně před válkou likvidovat na 40 000 nejzkušenějších důstojníků, mezi nimi 80 procent vyšších velitelů. Mýtus o Stalinových válečných „zásluhách“ odmítli také spisovatel Aitmatov a generál Volkonov v článku v „Izvestia“: poprvé poukázali na velikou pomoc, kterou se SSSR dostalo z USA a Velké Británie, a na Stalinův zločin internace navrátivších se válečných zajatců. Časopis „Ogoněk“ přinesl v květnu líčení pamětníků o vražedné úloze Andreje Ždanova v roce 1939 při čistkách v Ufě, Kazani a Orenburgu: strčení domnělých „nepřátel“ bylo masové a vězení byla přeplněna k nesnesení. V televizní diskusi, vysílané v polovině května z Leningradu, odpověděl jeden z účastníků panelu na otázku po existenci či neexistenci socialismu v SSSR takto: „V polovině třicátých let nebyl Stalin ani marxista ani socialista. Byl samoděržavným vládcem s imperialistickými cíli“.

20. května 1988

Z. H.

Přísně utajená návštěva

Čerstvě zvolený člen předsednictva KSČ a její vrchní ideolog Jan Fojtík navštívil ve dnech 14.-17. 4. na pozvání SPD západní Německo. Pobýval převážně v Bavorsku, kde se mu věnoval bývalý tajemník a nyní člen předsednictva SPD Peter Glotz. Německé sdělovací prostředky o návštěvě dlouho ani nevěděly. Nebýt Fojtíkova rozhovoru s Barbarou von Ow, který vyšel po jeho odjezdu v *Süddeutsche Zeitung*, byla publicita celé návštěvy rovna nule.

Kdo Fojtíka zná, těžko ho v tomto rozhovoru poznává. Změnil — na cizím hřišti — dílem slovník i dikci a snažil se odpovídat šalamounsky. Zde pár příkladů: Na otázku, co znamená demokratizace v ČSSR a zda přinese také liberalizaci v duchovní sféře, odpověděl: „Nemáme zájem na mocenském monopolu (!), chceme, aby se každý, kdo může, na veřejném životě podílel — samozřejmě v souladu s naší politikou“ (!). Na doplnění otázky, zda se pod vlivem glasnosti změni třeba postavení opozičních skupin, říká: „Kdyby se formovaly jako konstruktivní skupiny, rádi bychom s nimi spolupracovali.“ Ale dodává: „Avšak tyto skupiny nejsou opozičními ve smyslu, že by nás kritizovaly za naše chyby, nýbrž negují náš politický systém. Nemohou pak přece očekávat, že je uznáme.“ Na další dotaz, jak je to s Akčním programem z roku 1967, na jehož přípravě se přece osobně podílel, říká skromně: „Byl jsem nevýznamným členem redakční komise . . . Proto se za to nestydím. Pracovali jsme tehdy podle svého nejčistšího svědomí. Ostatně program obsahuje mnohé správné myšlenky, škoda, že nebyly realizovány“ (!). Na ožehavý dotaz, zda on, podobně jako

někteří sovětské intelektuálové, vidí paralely mezi Pražským jarem a perestrojkou, odpovídá: „K do chce v dějinách hledat paralely, najde je vždycky. Určité události jsou na prvý pohled podobné. Vezměte si však pojem demokratizace. Za určitých podmínek mohou být ve jménu demokratizace prováděny destruktivní, jindy zase konstruktivní akce.“ Až když je v rozhovoru zatlačen do kouta, zaútočí. Na otázku, zda to není pro politické vedení ČSSR obtížné, přijít k moci proto, aby potlačilo někdejší reformy, a dnes být jejich organizátorem, odpovídá: „Tak se to může zdát — ovšem jen tehdy, považujeme-li obě reformní hnutí za identická. Jedná se však o různé věci. Co bylo tehdy potlačeno, bylo potlačeno právem. Nejednalo se o reformu, nýbrž o ohrožení socialismu . . .“ Můžete si tedy představit i dnes, ptá se žurnalistka, takové potlačení toho, co ohrožuje, a Fojtík zase couvne: „ . . . byla to výjimečná situace. Dnes považují podobnou intervenci (!) za nemožnou.“

A méně utajené sympórium

SPD to vskutku nemá lehké: snaží se navazovat styky se zkompromitovanými garniturami vládnoucích stran východního bloku a současně se od nich i distancovat a udržovat styky i s jejich opozičními či exilovými odpůrci. K 20. výročí Pražského jara svolala jménem nadace F. Eberta (raději) dál od hlavního města, do Akademie G. Heinemanna ve Freudenbergu, sympórium pod titulem: „Jaro, které nezmizelo — aktuality reformního programu Pražského jara po 20 letech“. Sympórium sice čteně navštívené, nicméně

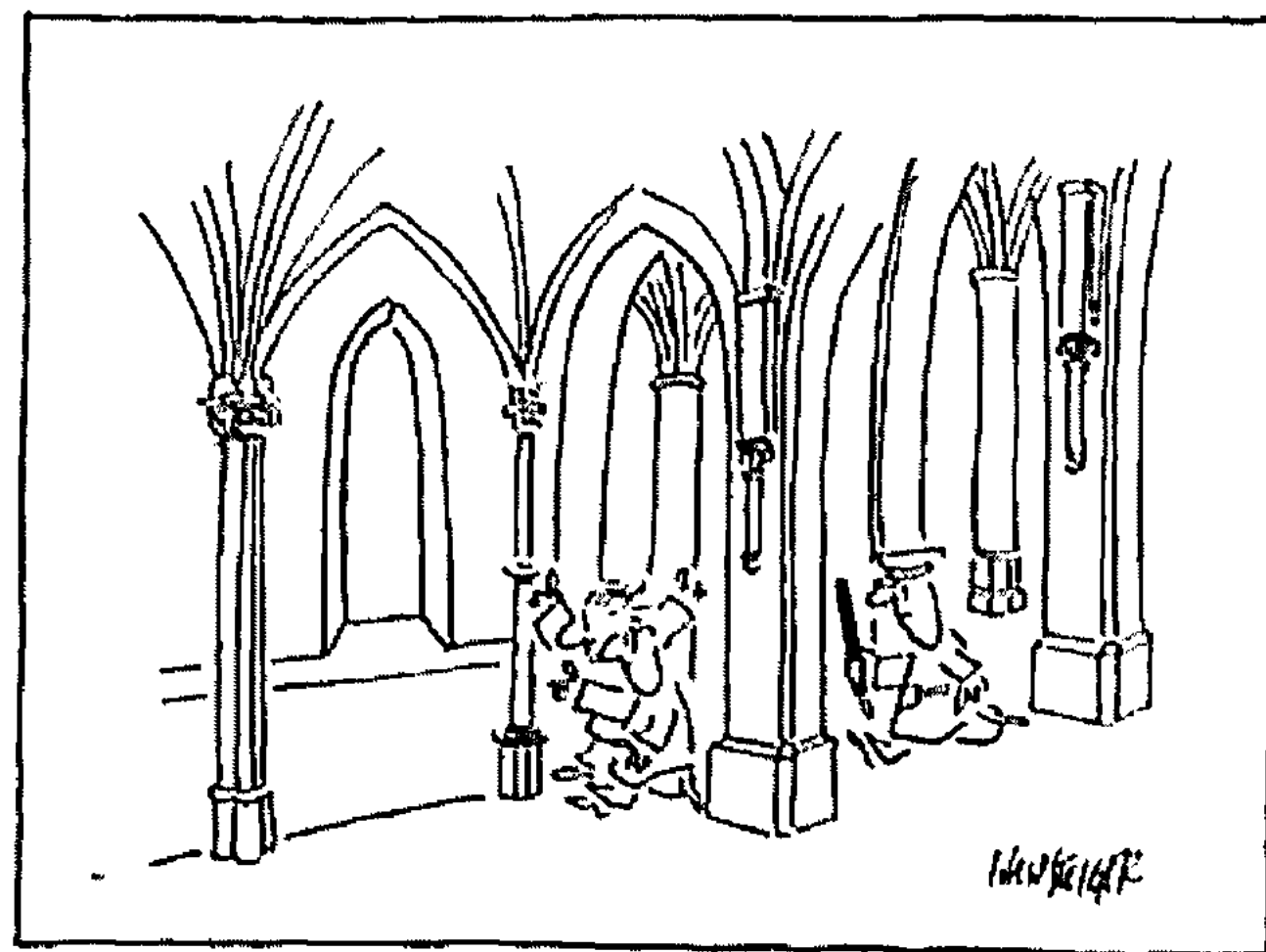
také bez větší publicity. Hlavní příspěvky přednesli dr. Zdeněk Mlynář a prof. Horst Ehmke. Mlynář nastínil trvajici aktuálnost reformních myšlenek z doby Pražského jara, ale kriticky zdůraznil také nedostatky či omyly oné doby. Prof. Ehmke (člen předsednictva SPD) se snažil vysvětlit sociálně demokratickou pozici vůči komunistickému hnutí v historických souvislostech a příčiny zájmu SPD na liberalizaci zemi východní Evropy.

Zajímavé bylo též vystoupení předního sovětského vědce A. Mzarbunova, jednoznačného zastávce perestrojky. A. Mzarbunov se nezúčastnil zasedání s představiteli východoevropského exilu poprvé, a přiznal, že přesvědčení o paralelnosti či identitě některých reformních myšlenek z roku 1968 a dneška se v SSSR prosazuje, že je stále častěji předmětem debat a úvah. Popřel, že by v sovětské oficiální politice došlo od začátku roku 1988 k negativnějšímu přístupu k někdejšímu Pražskému jaru. . . . Poznamenal, že mu imponuje sebekritický pohled Mlynářův a že ztroskotání Pražského jara jistě nebylo jen důsledkem vnějšího zásahu. Na to mu důrazně odpověděl Jiří Pelikán v tom smyslu, že přes nutně kritický pohled na minulost, nelze z něho vyvozovat jakékoli zlehčení či dokonce omluvy pro tehdejší intervenci. Dokud se nové moskevské vedení nezřekne „Brežněvovy doktriny“ omezené suverenity socialistických států a důsledně nepřehodnotí svou dosavadní politiku vůči nim, nelze brát změny sovětské politiky do všech

důsledků vážně. Z. Mlynář připomněl také přítomnost sovětských vojenských jednotek v Československu, které jsou sice dnes součástí celkového odzbrojovacího procesu, nicméně připomínají nadále svou existenci důvod svého příchodu, symbolizují podřízenost Československa Sovětskému svazu a jsou významnou podporou všem protireformně orientovaným dogmatikům v čs. vládnoucí garnituře.

V diskusi se objevila nejrůznější témata politická i ekonomická. Zmíněna byla i Stalinova teze „sociál-fašismu“ a vyslovena nutnost, aby sovětská politika odmítla důrazněji i všechny důsledky této někdejší teze, jež dnes brání v hledání nových cest spolupráce mezi Západem a Východem.

-am-

K dvacátému výročí Akčního programu KSČ

„Stúpenci „tvrdej päste“ miesto hľadania pozitívneho východiska na prekonanie záťaže minulosti by asi chceli, aby polovica nášho obyvateľstva na skutočné deje roku 1968 celkom zabudla, stratila historickú pamäť a ta druhá polovica, mladšia, aby sa o r. 1968, jeho faktoch a ľuďoch nič pozitívneho nedozvedela. . . .“
Alexander Dubček v rozhovore s L'Unita 10. 1. 1988

Před dvaceti lety byl přijat Akční program KSČ, základní politický dokument Pražského jara 1968. Program byl vypracován po týdnech usilovné práce početných skupin politiků i vědeckých pracovníků, kteří v otevřených diskusích vyjadřovali stanoviska k řešení naléhavých společenských problémů. Vypracovaný návrh programu byl po diskusi v ÚV KSČ jednomyslně schválen. Jménem komise pro přípravu A-programu D. Kolder tehdy vyslovil dík za obětavou a náročnou práci všem, kdo se zúčastnili na přípravě Akčního programu. Byly to stovky soudruhů z vědeckých a technických pracovišť, z vysokých škol, stranických a státních orgánů, z hospodářské i politické praxe. Zdůraznil dále, že program „je proto dlouhý, že vzhledem k charakteru přelomu, kterým procházíme, vzhledem k měnící se úloze strany ve společnosti, nelze ho koncipovat jinak, než jako základní politický pohled na současnou dobu a její potřeby, jako platformu, která se bude dotvářet a konkretizovat. (Rok šedesátýosmý v dokumentech a usneseních ÚV KSČ, Svoboda Praha 1969, str. 62-63).

Akční program byl tehdy výsledkem a projevem

dosaženého vědeckého poznání problémů vývoje čs. socialistické společnosti a obsahoval promyšlené realistické návrhy na jejich řešení. Měl by být proto spolu s dalšími základními dokumenty Pražského jara 1968 — opět zveřejněn, aby se čs. společnost s ním mohla znovu, v r. 1988, seznámit. Byl by to významný podnět k otevřené celospolečenské diskusi o problémech dalšího čs. vývoje, bez níž není žádná opravdová změna (přestavba v Gorbačovově smyslu) v Československu možná. A. Dubček v citovaném rozhovoru oprávněně napsal, že „kdyby se zveřejnil Akční program z dubna 1968 spolu se všemi základními stranickými a státními dokumenty připravenými v tak krátké době v r. 1968, mohlo by to zřetelně ukázat na analogické procesy (se sovětskou přestavbou) a dnes nám napomoci přijímat opatření, adekvátní současným domácím i zahraničním poměrům.

Akční program byl zároveň odrazem dlouhého a složitého vývoje, kterým KSČ — a zprostředkovaně celá čs. společnost — prošla zejména po XX. sjezdu KSSS v r. 1956. Svědčil o odhodlání těch sil ve vedení strany i v celé straně, které si uvědomovaly hloubku politické krize i nezbytnost nových řešení a nových přístupů k nim a na základě toho i nutnost pracovat nově a uskutečnit nezbytné celospolečenské změny. Akční program byl jistě výsledkem kompromisů, ale především byl projevem dobré vůle většiny strany a celé společnosti ke změně, vůle, jež se konkretizovala v reformních požadavcích a návrzích programu.

Byl to program celkové reformy, dnes by se řeklo komplexní přestavby všech stránek života společnosti — včetně její politicko-státní organizace. Byl konci-

pován na základě tvůrčí ideologie marxismu. Vycházel z kritického hodnocení dosavadního čs. vývoje, včetně vývoje teorie a praxe socialismu po XX. sjezdu KSSS. Byl to promyšlený program změn pro čs. společnost, ve které došlo k sociálnímu i kulturnímu vzestupu širokých lidových vrstev. Požadované a navrhané reformy měly vrátit čs. společnosti nejen dynamiku v hospodářské oblasti, včetně účinného využívání poznatků vědecko-technické revoluce, ale zároveň ji umožnit, aby se mohla rozvíjet jako společnost demokraticky organizovaná a demokraticky se spravující. Zdůrazňování „lidské tváře“ socialismu, jeho demokratického charakteru, postihovalo vnitřní smysl společenské přeměny „obrodného procesu“, užije-li se tehdejší terminologie.

V tomto stručném stanovisku nelze ani zmínit všechny hlavní požadavky Akčního programu. Pro oživení paměti starších a pro případné poznání mladších však bude účelné přece jen některé myšlenky AP uvést v jejich autentické formulaci, protože i způsob jejich vyjádření byl důležitý. Oprošťovat se od starého „dřevěného jazyka“ dřívějších stranických dokumentů a snažit se mluvit ke společnosti řečí jí blízkou a srozumitelnou.

* * *

AP požadoval hlubokou politickou reformu. Proto nově formuloval i úlohu KSČ v politicko-státním systému. Vedoucí úlohu chápal jako záruku socialistického vývoje, uznával však nezbytnost, aby si KSČ permanentně ověřovala, zda společnost s její politikou souhlasí a získává ji pro ni. Proto předpokládal řadu opatření k upevnění vedoucí úlohy strany ve společnosti na základě rozvinutí vnitrostranické demokracie.

„V současné době zvláště záleží na tom, aby strana prováděla takovou politiku, aby si plně zasloužila vedoucí úlohu v naší společnosti. Jsme přesvědčeni, že to je v současné situaci podmínka socialistického vývoje země... Komunistická strana se opírá o dobrovolnou podporu lidu; neuskutečňuje svou vedoucí úlohu tím, že vládne nad společností, ale tím, že nejoddaněji slouží jejímu svobodnému, pokrokovému socialistickému vývoji. Svou autoritu si nemůže vynutit. Svou linii nemůže prosazovat nařizováním, ale prací svých členů, pravdivostí svých ideálů... Strana si je vědoma, že nebude hlubšího rozvoje demokracie v naší společnosti, jestliže se důsledně neuplatní demokratické zásady ve vnitřním životě a práci samotné strany, mezi komunisty. Rozhodování o všech významných otázkách a kádrové obsazení funkcí musí být zajištěno demokratickými pravidly jednání a tajným hlasováním.“

„Komunisté musí stále znovu v rámci demokratických pravidel socialistického státu usilovat o dobrovolnou podporu většiny pro linii strany... Strana se musí snažit, aby její členové — jakožto nejaktivnější pracovníci na svých úsecích — měli i tomu odpovídající váhu a vliv v celé společnosti, aby zaujímali funkce ve státních, hospodářských i společenských organizacích. Avšak to nesmí vést k praxi dosazování členů strany do funkcí v rozporu se zásadou, že do orgánů celé společnosti vybírá vedoucí představitelé tato společnost a jednotlivé její složky a že za svou činnost funkcionáři těchto složek odpovídají všem občanům nebo členům společenských organizací.“

„Je třeba odstranit praxi diskriminace a vytváření „kádrového stropu“ pro ty, kdo nejsou členy strany.“

Požadavek radikální změny byl vztažen na celý politický systém. „Jde o to, přetvořit celý politický systém tak, aby umožňoval dynamický rozvojsocialistických společenských vztahů, slučoval širokou demokracii s vědeckým, odborně kvalifikovaným řízením, upevňoval společenský řád, stabilizoval socialistické vztahy, napomáhal kázní a společenské disciplíně.“ „Základní vztahy politického systému musí poskytnout pevné základy proti starým metodám subjektivismu a mocenské libovůli.“

AP přikládal velký význam správnému vymezení odpovědnosti všech článků politického systému. „Musí být jasné, kdo, který orgán a který pracovník za co odpovídá, jakou má pravomoc a jaké povinnosti... Je nezbytné, aby všechny složky měly své samostatné postavení“.

„Na tvorbě státní politiky se podíleli celá Národní fronta, politické strany, které ji tvoří i společenské organizace. Politické strany NF jsou sobě navzájem partnery... KSČ chápe Národní frontu jako politickou platformu, která nedělí politické strany na vládní a opoziční v tom smyslu, že by se vytvářela opozice proti linii státní politiky jako linii celé Národní fronty a vedl se politický boj o moc ve státě.“

„Dobrovolné společenské organizace musí být založeny na skutečně dobrovolném členství a aktivitě.“ „Zároveň je ještě letos zapotřebí zajistit uplatnění ústavních shromažďovacích a spolčovacích svobod tak, aby byla zákonem zaručena možnost vzniku dobrovolných organizací, zájmových sdružení, spolků apod., podle současných zájmů a potřeb různých vrstev a skupin našich občanů bez byrokratických omezení a bez monopolních práv jakékoli organizace. Jakákoli omezení v tomto směru mohou být dána jen zákonem a jen zákon může stanovit, co je protisociální, zakázané a trestné.“ „Zákonem zaručené svobody musí v tomto smyslu plně platit v souladu s ústavou i pro občany různé náboženské viry a vyznání.“

„Nelze zajistit účinný vliv mínění a názorů pracujících na celou naši politiku, nelze čelit snahám o potlačení kritiky a iniciativy lidu, jestliže pro všechny občany nezajistíme důsledně právními prostředky ústavně zaručenou svobodu projevu a vůbec všechna politická a osobní práva občanů. Socialismus nemůže znamenat jenom osvobození pracujících lidí z nadvlády vykořisťovatelských třídních vztahů, ale musí přinést pro plné uplatnění osobnosti více, než dává kterákoli buržoazní demokracie.“

AP odpovědně přistupoval k závažnému společenskému problému překonávání důsledků nezákonnosti předchozího období. „Vážnou skutečností je i to, že *doposud nebyla do všech politických a občanských důsledků provedena ani rehabilitace lidí* — komunistů i nekomunistů — kteří byli obětmi nezákonnosti v minulých letech.“

„Strana si je vědoma, že nevinně odsouzeným a pronásledovaným lidem nikdo nevrátí ztracená léta jejich života, bude však prosazovat, aby zmizely jakékoli stíny nedůvěry a ponižování, důsledky, které nezákonné zásahy měly často pro rodinu a příbuzné postižených a bude důsledně dbát na to, aby všichni takto pronásledovaní lidé měli plnou možnost uplatnit se v práci, ve veřejném životě i v politické činnosti.“

Požadavky AP se tu netýkaly jen odčinění krivd a

zločinů spáchaných v minulosti, ale zahrnovaly i vytváření účinných záruk, včetně institucionálních, k tomu, aby se zabránilo v budoucnosti jakémukoli návratu k autokratickému způsobu vládnutí. Zpráva komise ÚV KSČ, která byla za tímto účelem vytvořena, a její doporučení se v důsledku vojensko-politické intervence z 21. 8. 1968 již v Československu nezveřejnila. Naopak, režim tzv. normalizace nejen že zarazil již prováděné rehabilitace, ale vrátil se k nedemokratickému, byrokraticko-centralistickému uplatňování moci včetně kabinetní justice, ke které již podle požadavků AP nikdy nemělo docházet. Charakter „normalizační“ moci spolu s represivním postihem staniců stoupců obrodného procesu v Československu znovu rozštěpil čs. společnost na členy KSČ a ostatní, na plnoprávné i méněcenné (v různých stupních) občany se všemi negativními důsledky, jež z toho plynou pro celkový život čs. společnosti.

„Široké demokratické pojetí politických a osobních práv občanů, jejich právní a politické záruky, považuje strana za nezbytný předpoklad nutného upevnování společenské kázně a řádu, stabilizace socialistických společenských vztahů. Libovůle a nejasné stanovení práv i povinností vede k neodpovědnosti, k pocitu nejistoty, a tím i k lhostejnosti vůči veřejným zájmům a potřebám.“

„Je třeba vypracovat takový volební systém, který bude v souladu se změnami v našem politickém životě. Volebním zákonem je nutno přesně a jasně upravit demokratické zásady přípravy voleb, navrhované kandidáty i způsob jejich volby.“

AP kladl velký důraz na to, aby celý státní mechanismus fungoval demokraticky, ale zároveň efektivně a kvalifikovaně. Proto „v celém státním a politickém systému je nutno promyšleně vytvářet vztahy a pravidla, umožňující dát na jedné straně *potřebnou jistotu odpovědným kádrům* i jejich funkčnímu postavení a na druhé straně umožňující *potřebnou směnu kádrů* tak, aby byl běžně možný nástup politicky a odborně schopnějších lidí na místo těch, kteří již na svou práci nestačí“.

„Politika strany vychází z požadavku, aby v celém státním mechanismu nedocházelo k přílišnému soustředování moci v jednom článku, v jednom aparátu nebo u jednotlivce. Je nutno zajistit takové rozdělení pravomocí a systému vzájemné kontroly mezi jednotlivými články, aby případné chyby a přehmaty jednoho článku byly včas napraveny činností druhého. Tomu musí odpovídat nejenom vztahy mezi volenými a výkonnými orgány, ale i vztahy uvnitř mechanismu výkonu státní moci i správy a rovněž postavení a funkce soudů.“

* * *

Akční program rovněž pozitivně reagoval na problémy v česko-slovenských vztazích. Zdůraznil, že čs. republika jako společný stát dvou rovnoprávných národů — Čechů a Slováků — „musí důsledně dbát na to, aby státoprávní úprava vztahů mezi našimi bratrskými národy a postavení všech ostatních národností ČSSR se vyvíjely tak, jak to vyžaduje upevnování jednoty státu, vlastní rozvoj národů a národností a jak to odpovídá potřebám socialismu“. — Na základě zhodnocení dosavadního tzv. asymetrického systému vytýčil jako úkol přípravu nového federativního uspořádání čs. státu, jež se mělo stát součástí

přípravy XIV. sjezdu KSČ a nové ústavy. Podle stejných zásad měla postupovat i výstavba strany a společenských organizací.

Zároveň AP uložil úkol vypracovat statut upravující postavení a práva jednotlivých národností, Maďarů, Poláků, Ukrajinců a Němců a zaručující možnosti jejich národního života a rozvoje jejich národní osobnosti.

V této oblasti reálný sociálně-politický vývoj předstihl záhy požadavky AP a již koncem dubna se vytvořily vládní orgány, které měly vypracovat návrh nového federativního uspořádání vztahů Čechů a Slováků, jež bylo uzákoněno koncem října 1968. Federativní principy uvnitř KSČ byly sice připraveny, nebyly však zásadně projednány a uplatněny.

Významné místo měla v Akčním programu ekonomická reforma a s ní spojená demokratizace v této oblasti. „Program demokratizace v hospodářství spojuje ekonomickou reformu těsněji s procesy, které jsou před námi v oblasti politiky a celkového řízení společnosti a podněcuje ke stanovení a uplatnění nových prvků, které by ekonomickou reformu dále rozvíjely. Program demokratizace hospodářství zahrnuje zejména uskutečnění samostatnosti podniků a podnikových seskupení a jejich relativní nezávislost na orgánech státu, plné a reálné uplatňování práva spotřebitele určovat svou spotřebu a svůj životní styl . . . Vzniká potřeba demokratických orgánů v podnicích, jež by měly vymezenou pravomoc vůči vedení podniků . . . I socialistická ekonomika vytváří postavení pracujících, v němž existuje potřeba organizovaně hájit jejich lidské, sociální a jiné zájmy. Centrální funkci odborů by se mělo stávat stále výrazněji poslání hájit zaměstnanecké, podnikové zájmy dělníků a pracujících, vystupovat z tohoto hlediska jako významný partner při řešení všech otázek hospodářského řízení.“ „Podnik musí mít právo volby svého organizačního začlenění, nadpodnikové orgány (typu dnešních generálních a oborových ředitelství) nemohou být nadány státní administrativní moci . . .“

„Je nutno skoncovat s dřívějším zjednodušeným schématickým přístupem k utváření organizační struktury výroby i obchodu. Je proto také nutné počítat s rozvojem malých a středních socialistických podniků. Ve vývoji organizační struktury výroby i obchodu je nutno otevřít prostor pro ekonomické soutěžení mezi podniky všeho druhu a forem podnikání, v prvé řadě ve sféře výroby a prodeje spotřebního a potravinářského zboží.“

AP přikládal velký význam rozvoji družstevnictví, zvláště zemědělského. Dále požadoval přijmout „neodkladná opatření ke zdokonalování a rozšiřování všech již existujících forem „služeb“ včetně rozvoje drobného osobního podnikání.“

AP nově koncipoval úlohu státu v ekonomice: „Rozhodování o plánu a hospodářské politice musí být jednak procesem vzájemné konfrontace a sladování různorodých zájmů — podnikatelských, spotřebitelských, zaměstnaneckých, různých společenských skupin obyvatelstva, národů apod. — jednak procesem vhodné kombinace pohledu na dlouhodobý rozvoj ekonomiky a na její bezprostřední prosperitu. Za nezbytnou součást hospodářské činnosti státu je třeba považovat účinná opatření, která by chránila spotřebitele proti zneužívání monopolního postavení a hospodářské moci výrobních a obchodních podniků.“

„Plán a celostátní ekonomická politika musí vystou-

pit jako pozitivní síla ve směru normalizace trhu, proti tendencím ekonomické nerovnováhy i proti monopolizaci ovládnutí trhu. Společnost musí plánovat s potřebným rozhledem, perspektivou, vědecky objevovat možnosti svého budoucího rozvoje a volit jeho nejrozsáhlejší směry . . .“

„Hospodářskou strukturu Československa, její technickou úroveň, koncentraci i specializaci je třeba rozvíjet tak, aby byla schopna rychleji reagovat na hospodářské změny doma i ve světě.“

„Z hlediska zdrojů hospodářského růstu v Československu mají právě pracovní síly, jejich schopnost a kvalita, technicko-kulturní úroveň, jejich mobilita a přizpůsobivost zcela mimořádnou důležitost. Dokonce z hlediska budoucího hospodářského růstu nemá čs. hospodářství nadějnějšího zdroje, než jsou právě jeho velké lidské zdroje.“

Akční program stavěl do popředí nezbytnost zhodnocení práce podle toho, co přináší společnosti. „Dnes, kdy se stírají třídní rozdíly, se hlavním hodnotícím měřítkem postavení lidí ve společnosti stává podíl, jakým člověk přispívá společenskému rozvoji . . .“

Usilujeme-li dnes o odstranění rovnostářství, o uplatnění zásady výkonu v hodnocení podniků, nechceme tím vytvářet nějaké nové privilegované vrstvy. Chceme, aby na všech úsecích našeho života závisela odměna lidí na společenském významu a efektivnosti jejich práce, na rozvoji pracovní iniciativy, stupni odpovědnosti a rizika. To je v zájmu rozvoje celé naší společnosti. Zásada výkonu vyzdvihuje technickou vyspělost, rentabilitu a produktivitu práce, autoritu a pravomoc odpovědných vedoucích, princip hmotné zainteresovanosti, zdůrazňuje rostoucí význam kvalifikace všech pracujících.“

„Tato skutečnost si vyžádá zásadní změnu v dosavadní kádrové politice, v níž se po léta podceňují hlediska vzdělání, kvalifikace a schopnosti.“

Akční program se při formulování svého pojetí sociální spravedlnosti a cest k jejímu uplatnění a zajištění nepotřeboval zabývat problematikou bezpracných zisků, neoprávněného obohacování, korupce a spekulace apod., protože tyto jevy, i když v té době sice také existovaly, byly relativně bezvýznamné. K jejich explozi došlo až na tzv. politiky normalizace v 70. letech. Byly vlastně jejich produktem, stejně jako tomu bylo v SSSR za brežněvovské éry, která umožnila neobyčejné rozšíření tohoto tiživého dědictví, s nímž se v současnosti pokouší vypořádat Gorbáčevovo vedení.

* * *

AP věnoval velkou pozornost rozvoji vědy, vzdělanosti a kultury a zdůraznil, že „v současné etapě musíme rozvoj naší společnosti v mnohem větší míře opřít o rozvoj a uplatnění vědy, vzdělanosti a kultury“.

„Má-li být vědecký výzkum neustále iniciátorem nových řešení, nových myšlenek, které se nikdy nespokojují s dosaženým poznáním — musí mu být zajištěno svébytné autonomní postavení a nesmí být podřizován vnějším zásahům a direktivám — jako tomu bylo v minulosti. Vědecké diskuse, vědecká díla, časopisy apod., nemohou podléhat žádné cenzuře.“

„V současné době, v době nástupu vědecko-technické revoluce ve světě se významně mění společenské postavení vědy. Její uplatnění v celém životě společnosti se stává základní podmínkou intenzivního

rozvoje ekonomiky, péče o člověka a jeho životní prostředí, kultury společnosti a růstu osobnosti, moderních metod řízení a správy, rozvoje vztahů mezi lidmi a řešení nejrůznějších otázek, jež přináší současná doba . . . Proto strana pokládá za jeden ze svých prvořadých úkolů vytvářet stále širší prostor pro rozvoj tvůrčí vědecké práce a pro včasější a účinnější uplatňování jejich výsledků ve společenské praxi.“

„Zásadní změny nás očekávají na úseku společenských věd, na něž nyní doléhá plná váha odpovědnosti na přípravu poznatků potřebných k tomu, aby se socialistická společnost mohla pohybovat po nových a neznámých cestách . . . Strana bude prostřednictvím svých orgánů dávat podněty k rozvoji společenských věd a přispívat k jejich orientaci na důležité společenské problémy ; do vlastního procesu tvůrčí vědecké práce však nezasahuje a opírá se tu o iniciativu a společenskou odpovědnost vědců samých. — Vědecké sebepoznání společnosti předpokládá, že bude překonána strnulost, že bude plně obnovena svobodná diskuse, střetávání rozdílných názorů, s nimiž je nutno počítat jako s trvalou součástí našeho teoretického života. Proto strana předpokládá za jeden ze svých prvořadých úkolů vytvářet stále širší prostor pro rozvoj tvůrčí vědecké práce a pro včasější a účinnější uplatňování jejich výsledků ve společenské praxi.“

Další rozvoj socialistické společnosti je podmíněn růstem vzdělanosti lidu . . . Považujeme proto další rozvoj našeho školství za přední úkol. Proto je dnes prvořadým úkolem soustředit hlavní pozornost a všechny síly na cílevědomé zvyšování úrovně, náročnosti i hodnoty vzdělání, zejména prohlubovat a zvyšovat všeobecnou vzdělanost lidu a rozšiřovat základnu pro účinnější výběr a výchovu talentů, modernizovat obsah, formy i prostředky vzdělání . . . Dynamický rozvoj našeho hospodářství i celé společnosti vyžaduje skoncovat s nedoceňováním vzdělanosti i potřeb školy a učitelů a zajistit, aby naše školství dostávalo podstatně větší díl ze společenských zdrojů pro svůj rozvoj.“

Rozvoj kultury v nejširším smyslu je jednou ze základních podmínek dynamického a harmonického rozvoje socialistické společnosti. . . Kultura a umění nejsou pouhou ozdobou hospodářského a politického života, ale životní nutností socialistického zřízení. Zaostává-li kultura, brzdí to pokrok politiky a ekonomiky, demokracie a svobody, rozvoj člověka a lidských vztahů. Péče o kulturu, hmotnou i duchovní, není pouze starostí kulturní fronty, ale musí se stát záležitostí celé společnosti . . .

Odmítáme administrativní a byrokratické způsoby uskutečňování kulturní politiky, distancujeme se od nich a budeme jim čelit. Umělecká tvorba nesmí být podrobována cenzuře . . .

Je nutné překonat zúžené pojetí společenské a lidské funkce kultury a umění, přeceňování jejich ideologické a politické úlohy a nedoceňování jejich základních obecně kulturních a estetických úkolů v přeměně člověka a jeho světa. Strana bude střežit a zabezpečovat jak svobodu umělecké tvorby, tak právo na zpřístupnění uměleckých děl.

„Společensky spravovat kulturu znamená především vytvářet příznivé podmínky pro její rozvoj. Zákonitě vznikající rozpory budou řešeny diskusí a demokratickým rozhodováním. Potřebnou autonomii kultury a umění musí vyjadřovat také samosprávné rozhodování kulturních pracovníků v oboru jejich činnosti. Pro

státní orgány musí být nepostradatelnými partnery.

Celou oblast kultury, vzhledem k jejímu významu, je nutno důstojně a odpovědně ekonomicky zabezpečit, ochránit ji před živelností trhu a komercializací. Plánované vklady do kultury se musí soustřeďovat v orgánech, které řídí kulturu, a ty je mají rozdělovat v kulturních institucích. Předpokladem fungující ekonomiky kultury je zvyšovat hospodářskou samostatnost a odpovědnost kulturních zařízení, podniků a kolektivů. Samostatné hospodaření je povede k racionálnějšímu využívání prostředků a možností ke zvyšování podnikavosti.“

V závěru se Akční program zabýval mezinárodním postavením a zahraniční politikou ČSSR. Trval na základní orientaci čs. zahraniční politiky po II. světové válce, na spojení a přátelství se Sovětským svazem a ostatními socialistickými státy a požadoval, aby se „přátelské vztahy s našimi spojenci nadále prohlubovaly na základě vzájemné úcty, svrchovanosti a rovnoprávnosti, vzájemného respektování a internacionální solidarity. V tomto smyslu budeme aktivněji a s promyšlenou koncepcí přispívat ke společné činnosti RVHP a Varšavské smlouvy“.

AP se hlásil k politice mírového soužití s rozvinutými kapitalistickými zeměmi a zdůrazňoval, že „naše zeměpisná poloha, jakož i potřeby a možnosti průmyslové země vyžadují, abychom prováděli aktivnější evropskou politiku, směřující k rozvíjení vzájemně výhodných styků se všemi státy a mezinárodními organizacemi a k zajištění kolektivní bezpečnosti evropského kontinentu“. — Kriticky vytykal nedostatky dosavadní čs. zahraniční politiky a požadoval, „aby čs. zahraniční politika plně vyjadřovala jak národní, tak internacionální zájmy socialistického Československa“.

Tvrzení ideologů tzv. normalizace, že i „oficiálními místy byl nastoupen kurs na roztržku se Sovětským svazem a ostatními socialistickými státy“ (RP z 4. 1. 1988 ze stati „Leden a dnešek“) je účelová lež, kterou lze v Československu takto oficiálně hlásat, protože ji v mase medií není možno vyvrátit.

Bylo by možno uvádět ještě další citace z Akčního programu k problematice demokratizace a uvolňování prostoru socialistickému rozvoji čs. společnosti, ale pro tento účel snad uvedené výňatky postačují. Na konec však přece jen několik myšlenek ze závěrečné části Akčního programu: „Chceme plně v duchu našich tradic a dřívějších rozhodnutí rozvinout v naší zemi vyspělou socialistickou společnost, zbavenou třídních protív, ekonomicky, technicky a kulturně vysoce rozvinutou, sociálně a národnostně spravedlivou, demokraticky organizovanou, kvalifikovaně řízenou, umožňující bohatstvím svých zdrojů důstojný lidský život, soudružské vztahy vzájemné spolupráce mezi lidmi a svobodný prostor pro rozvoj lidské osobnosti.“

„Chceme přistoupit k budování nového, hluboce demokratického a čs. podmínkám odpovídajícího modelu socialistické společnosti. Vlastní zkušenosti i marxistické vědecké poznání nás však vedou shodně k názoru, že těchto cílů nelze dosáhnout po starých cestách, s použitím prostředků, které se dávno přežily a hrubých metod, které nás stále strhávají zpět. Prohlásíme s plnou odpovědností, že naše společnost vstoupila do nesnadného období, kdy se už nemůžeme spoléhat na tradiční schémata. Nemůžeme stěsnávat život do šablon ani nejlépe myšlených. Nyní také nám

připadá úkol razit si cestu neznámými podmínkami, experimentovat, dávat socialistickému vývoji novou podobu . . .“

V samém závěru Akční program prohlášoval: „Chceme vytvořit podmínky, aby každý čestný občan, kterému leží na srdci věc socialismu, věc našich národů, pocítil, že je vlastním strůjcem osudů této země, své vlasti, že je potřebný, že se s ním počítá. Necht' se proto Akční program stane programem obrody socialistického úsilí v naší zemi. Není síly, která by mohla vzdorovat lidu, který ví, co chce a dovede jít za svým cílem.“

Takové byly vůdčí ideje tohoto nejvýznamnějšího politického dokumentu Pražského jara a jejich shoda se základními myšlenkami sovětské přestavby skutečně není náhodná ani jevová, ale vyjadřuje shodnou podstatu obou procesů, ať to současná mocenská garnitura v Československu jakkoli popírá.

* * *

Akční program byl politickým aktem strany, která měla ve státě vládnoucí postavení a která se v krizových podmínkách snažila o svou vnitřní renezanzi a o obnovení živých organických vztahů se společností. Ta přirozeně chtěla zachovat své vedoucí postavení ve společnosti, chtěla jej dosahovat především politickým a ideovým působením, nikoli administrativně policejními metodami.

Dubčekovské vedení KSČ si bylo vědomo začlenění Československa do Varšavské smlouvy a důsledků, které pro ně plynou z jisté závislosti na Sovětském svazu a jeho politice. Proto se i ve formulacích Akčního programu snažili zdržet všeho, co by na sovětské straně mohlo být — vzhledem k tehdejšímu ideologickému dogmatismu a politickému konzervatismu — vydáváno za protisovětské — a tudíž i protisocialistické koncepce a stanoviska, za oslabování socialistického společenství apod. (Je jinou otázkou, že to nebylo posléze nic platné; tyto intence při vytváření Akčního programu byly silné a nutno je tu připomenout — i pro ty kritiky, kteří vytykali Akčnímu programu přílišnou opatrnost či nedostatečnost některých jeho obecně politických požadavků).

Akční program nebyl však obecně demokratickým programem, nestanovil svobodu vytváření opozičních politických stran, nekoncepce optimální model demokratického politického systému, jak jej chtěli vidět někteří jeho kritikové. Snažil se však — na základě rozboru vnitřních i vnějších podmínek — vyjádřit nejnaléhavější potřeby nacionálního, sociálně politického a kulturního vývoje čs. společnosti a naznačit žádoucí změny, cesty a prostředky k jejich uspokojování. Vycházel ze základního předpokladu, že skutečný socialismus není možný bez rozvoje demokracie, bez dalšího rozvoje všech stránek občanského života. Proto i jeho devizou bylo — shodně s dnešní sovětskou přestavbou — více demokracie, více socialismu. I po časovém odstupu lze právem říci, že Akční program skutečně vyjadřoval základní potřeby dalšího socialistického vývoje čs. společnosti.

V reformním demokratizačním procesu Pražského jara zdrojem pohybu nebylo již jen stranicko-státní centrum, ale i různé složky a síly občanské společnosti. Vzhledem k tomu by si moc sice mohla vůči společnosti dovolit méně, ale zato by mohla dosáhnout více při praktickém uskutečňování společenských

přeměn, protože by se mohla opírat o aktivní podporu i iniciativu důležitých sil společnosti, v čemž by účinně napomáhala i nově podnícené národní sebevědomí.

Přihlíželo se i k tomu, že mladá generace vyrostla v odlišných podmínkách. Komunistická strana odmítala jak stavění dělnické třídy proti inteligenci, tak i různých zájmů jednotlivých generací. Za naléhavý úkol považovala obnovit všude kontakt s mladými lidmi a dosáhnout toho, aby převzali odpovědnost, jež jim náleží. Jak aktuálně znějí tato slova — jako by byla vyslovena dnes.

Sociálně-politický pohyb čs. společnosti v době Pražského jara byl složitý, mnohostranný a vnitřně rozporný. Proto přirozeně i Akční program již v době svého vzniku byl různě interpretován a hodnocen podle toho, které stránky či momenty se akcentovaly — a je tomu tak až do současné doby. Reformní proces byl násilně přerušen vnějším vojenským zásahem v srpnu 1968, v počátečním stádiu svého vývoje. Proto nelze ani jednoznačně uzavřít, jak by tento proces postupoval, které požadavky Akčního programu — a jak — by se uskutečnily a které nikoli, jaké by byly skutečné výsledky požadovaných změn.

Toto konstatování však zdaleka neznamená, že každý soud v Akčním programu má stejnou hodnotu z hlediska historické pravdy. Existují jistá vědecká pravidla, která umožňují rozlišovat. Konfrontuje-li se s nimi „Poučení z krizového vývoje“, z něhož stále vychází oficiální ideologie, ukazuje se jasně utilitární, mocensko-pragmatický účel jeho tvrzení, který se skutečným rozbohem a poznáním tohoto politického dokumentu a dějinného období, v němž vznikl, s dějinnou pravdou nemají nic společného.

Představitelé tzv. normalizace, kteří se k moci dostali v důsledku cizí vojenské intervence, se záhy od Akčního programu distancovali. Prohlásili jej za revizionistický, kontrarevoluční apod. a ve své činnosti zničili všechno, co z požadavků Akčního programu a Pražského jara přetrvávalo i za jejich vlády. Uskutecnila se jen federalizace státu; byla však v logice působení byrokraticko-centralistického systému zbavena demokratického obsahu.

Tito lidé, kteří ztotožnili zájmy národa, společnosti, socialismu, se svými mocenskými ambicemi a zájmy, spatřují logicky v jakékoli kritice své politiky útok proti socialismu a jeho principům, zradu dělnické třídy apod. Z těchto důvodů také kategoricky odmítají shodnou podstatu myšlenek Akčního programu a čs. reformního procesu r. 1968 a současně sovětské přestavby, jakkoli je z hlediska možné společensko-vědní analýzy nesporná.

Akční program byl již v době svého přijetí — a je dosud — předmětem kritiky jinak orientované, která mu vytýkala, že má v sobě neřešitelný vnitřní rozpor („kvadratura kruhu“, či „kulatý čtverec“ demokratizace) totiž snahu uchovat i při rozvíjení demokratizace vedoucí úlohu KSČ. Nelze takovouto kritiku bez dalšího odmitat, ale spíše o to vyzvat tyto kritiky Akčního programu, aby znovu — po zhodnocení tzv. normalizace a jejich důsledků uvážili své dřívější soudy a vrátili se k požadavkům Akčního programu a posoudili je v tehdejší dobovém kontextu i v tom, zda — a co — z nich zůstává živé v současnosti.

Dnes, když nové vedení KSSS v čele s M. Gorbáčovem vytýčilo dějinný úkol komplexní přestavby sovětské společnosti a státu, je doma i v cizině zcela logicky srovnáván s jejími požadavky reformní proces

Pražského jara a jeho základní programový dokument, Akční program KSČ. A nutno říci, že všechny základní požadavky jsou shodné. To, co M. S. Gorbáčov vyhláší za revoluční přeměnu sovětské společnosti, bylo obsaženo — a v mnoha směrech konkrétněji — v Akčním programu KSČ z dubna 1968. V Československu, v malé, ale hospodářsky a kulturně vyspělé středoevropské zemi s poměrně rozvinutými tradicemi demokratického politického vývoje, bylo mnohem snazší vypracovat a uskutečňovat, kdyby to vnější podmínky dovolily, program rozvoje socialismu na základě široké demokratizace, než je tomu v současnosti v SSSR. Vážné historické bádání prokazuje, že i v relativně krátké době se v Československu dosáhlo pozoruhodných pozitivních výsledků v hospodářství i v jiných oblastech života společnosti.

Akční program i celé Pražské jaro 1968 patří k nejvýznamnějším a nejsvětlejším stránkám socialistického vývoje Československa. Jsou součástí jeho historie a žádné jejich mechanické opakování není možné. Zároveň však — vzhledem k tomu, že v SSSR probíhá přestavba, kterou i současné vedení v ČSSR prohlašuje za podněcující příklad — nabývá nového inspirujícího významu pro současný vývoj i Akční program. Dvacet let, které od té doby prošlo, vytvořilo v Československu novou situaci. Má-li v Československu postupně dojít k výraznějšímu ideovému a praktickému pohybu, má-li se i v něm obrodit socialismus (zřejmě nikoli náhodou toto přání vyslovil M. S. Gorbáčov ve svém blahopřání M. Jakešovi, nově zvolenému generálnímu tajemníku ÚV KSČ), pokud je to vůbec ještě možné, musí se sejmout kletba kontrarevolučnosti z Akčního programu a celého Pražského jara 1968 a jejich požadavky a praxi sice kriticky, ale zároveň pozitivně hodnotit. Byly totiž významným podnětem a přínosem k rozvoji teorie a praxe socialismu, jejichž inspirační síla není ani dnes zcela vyčerpána. Bez odstranění tohoto zátarasu, který brežněvovská éra a s ní spojená tzv. normalizace zbudovaly proti socialistickému vývoji Československa, není ani žádná skutečná „přestavba“ Československa možná.

Československá společnost potřebuje — je to jedna z nezbytných podmínek opravdové změny v Československu — znát pravdu o sobě, o své přítomnosti i minulosti. V tomto rámci potřebuje znát pravdu zvláště i o roce 1968, protože to je období, které — jako žádné jiné — současná oficiální ideologie zanesla obrovským nánosem nepravd a falše. Jejich koncentrovaným výrazem je známé „Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ“, jehož platnost soudobá moc urputně hájí (naposledy M. Jakeš v projevu k 70. výročí únorových událostí z r. 1948), hájíc tím dosavadní zhoubnou politiku tzv. normalizace. Bez pravdivé analýzy minulosti není možné ani vypracovat správnou politiku v současnosti, tím méně ji pak úspěšně provádět.

Bez pravdy nemůže se ani vytvořit a existovat trvalejší důvěra lidu k jeho politické reprezentaci. Pokud se v KSČ nenajdou síly, které se odhodlají k pravdivému rozboru r. 1968 jako čs. pokusu o obrodu socialismu ve smyslu zásady „více demokracie, více socialismu“ a ke kritice tzv. politiky normalizace s jejími negativními a v mnoha ohledech tragickými důsledky na čs. společnost a socialismus v ní, resp. pokud je k tomu čs. společnost nepřiměřená, nelze očekávat ani, že by se nyní proklamované a požadované přestavba mohla stát něčím jiným, než pouhým „přestrojením“, za které je

právem považuje zdrcující většina čs. společnosti včetně nemalé části samotných členů strany.

Politika, která chce být otevřena socialistické budoucnosti, musí být otevřena dnešku i minulosti, jinak degraduje ve svém poslání, jak potvrdila politika tzv. normalizace a nesmí být nadále odcizená občanům republiky, lidu této země, jejichž zájmy by měla vyjadřovat, prosazovat a bránit.

Antonín Benčík, Čestmír Císař, Alfred Černý, Jiří Dienstbier, Luboš Dobrovský, Miluše Fischerová, Václav Grulich, Jiří Hájek, Miloš Hájek, František Haláška, Milan Hübl, Oldřich Janeček, Ludmila Jankovcová, Zdeněk Jičínský, Vladimír Kabrna, Oldřich Kaderka, Vladimír Kadlec, Luboš Kohout, Vladimír Kolmistr, Karel Kříž, Ladislav Lis, Jaromír Litera, Vojtěch Mencl, Zdeněk Prikryl, Pavel Rychetský, Vladimír Řiha, Rudolf Slánský, Václav Slavík, Josef Stehlik, Vladimír Štern, František Šamalík, Jiří Šigut, Věnek Šilhán, Bohumil Šimon, Josef Špaček, Jan Trefulka, Zdeněk Urban, Josef Vágnr, Vladimír Ventura, František Vodsoň, Václav Vrabc, Jiřina Zelenková.

Stále ještě ohlasy na Dubčekův interview

Christian Schmidt-Häuer, nyní dopisovatel týdeníku *Die Zeit* v Moskvě, v r. 1968 dopisovatel deníku *Neue Ruhr Zeitung* a týdeníku *Spiegel* v Praze: Současný Dubčekův interview je naplněn virou, v níž bylo tajemství Dubčekovy popularity, ale i jeho omylů, bezradnosti, a také sebeklamů . . . Dubček přivodil, že roznětka vyvolala systémovou kritiku, ale neznal její mechanismus a byl překvapen její výbušností. V tom tkví mezera, která dělí Dubčeka, formovaného etikou a vtípem, ale nerozhodného a nezpůsobilého analytického myšlení, od právníka Gorbačova. Přitom však i Gorbačovova odvážná expedice může ztroskotat na sovětské skutečnosti.

Zdeněk Mlynář: Je dobře, že po mnoha letech promluvil také symbol Pražského jara Alexander Dubček. Jsem však toho názoru, že my, kteří jsme tehdy nesli politickou zodpovědnost, musíme analyzovat příčiny naší porážky mnohem hlouběji a sebekritičtěji. Jen tak můžeme pomoci těm, kteří mají novou reformní politiku přivést k úspěchu a vyhnout se ztroskotání. Neměli bychom všechno vidět brýlemi našeho vlastního traumatu z r. 1968.

Ota Šik: Sovětský návrh reformy je ovšem v ekonomickém ohledu nedůsledný, nedomyšlený a nebudou-li tyto nedomyšlenosti odstraněny, nemůže sovětská „perestrojka“ dosáhnout svých cílů.

Úvodník LUnita: „Tento dokument vysoké mravní hodnoty a neoddiskutovatelného politického významu bude mít hmatatelné a důležité politické odezvy.“

Paolo Soriano (italský marxistický historik): „Interview má význam důležité výpovědi o traumatu s osudnými následky. Zato nekritický obdiv pro sovětskou perestrojku je riskantní hypotézou. Nic nenasvědčuje tomu, že by Gorbačov chtěl nebo mohl odstranit dnešní vládnoucí garnituru v Praze nebo chtěl veřejně zavrhnout Brežněvův postup z r. 1968. Velmocenské zájmy, potřeba zachovat klid na periférii a teze omezené suverenity zemi reálného socialismu nejsou pro Moskvu méně závažné než kdysi.“ (*Corriera della sera*)

Figaro: Přileje olej do už tak silného ohně polemiky o shodách Jara s perestrojkou. Ta však stěží skončí splněním Dubčekova přání, aby se on a jeho soudruzi dočkali politické rehabilitace.“

Le soir: Lze si představit odchod Sovětů z Afghánistánu, ale respektování autonomie kterékoliv země ve východní Evropě . . .

La Repubblica: Dubček jde daleko za prostý požadavek primogenitury . . .

Die Welt: V případě Československa se bezprostředně střetávají Gorbačovova reformistická přání s imperiálně a ideologicky hegemoniálním požadavkem Sovětského svazu.

The Economist: „Gorbačov má přátele a nepřátele na nepravých místech: nejodhodlanější nepřátelé perestrojky sedí v nejvyšších vrstvách KSSS, a nyní se mu dostavila pomoc z poněkud nepříhodné strany, když totiž Dubček přerušil své mlčení a prohlásil, že invaze Varšavského paktu by byla nemyslitelná, kdyby tehdy byl u moci Gorbačov. V otázce hranic sovětské snášlivosti se Dubček před dvaceti lety katastrofálně zmýlil. Lišila by se opravdu Gorbačovova doktrína od Brežněvovy? Na to nedokáže nikdo na Západě odpovědět, protože na to asi nedovede odpovědět dnes ani Gorbačov.“

Parlamentní frakce Zelených

k výročí Pražského jara

Zelení v NSR věnovali svou veřejnou schůzi 3. 5. 1988 v Bonnu Pražskému jaru a jeho násilnému ukončení vojenskou intervencí armádami Varšavského paktu.

Úvodní referát přednesl Dr. Zdeněk Mlynář. V rozsáhlé a zajímavé diskusi bylo poukázáno jak na paralelu, tak na specifické rozdíly mezi reformním pokusem 1968 v Československu a dnešní perestrojkou a glasností v Sovětském svazu.

Prohlášení nynějšího politického vedení v čele s Milošem Jakešem, že také ČSSR nastoupila cestu přestavby národního hospodářství a společnosti, se setkala s velkou skepsí. Bylo zdůrazněno, že i západoevropská levice může otevřeným postojem přispět k přehodnocení srpnové vojenské intervence a k odstranění bílých míst v dějinách. Zamlčování událostí roku 1968 či jejich falešná interpretace v nynější sovětské diskusi slouží konzervativním silám a oslabuje věrohodnost Gorbačovovy politiky.

R. K.

Na pořadu dne je demokracie a pluralita

S Jiřím Pelikánem v Evropském parlamentu

Dveře v pracovně Jiřeho Pelikána jsou vstupem do modernistického labyrintu Evropského parlamentu ve Štrasburku. Vede mne sem otázka, jaká politika se dělá zde, v „Evropě“, co je s celoevropskou integrací a jak to souvisí s československou otázkou. Jak se ta politika dělá. A protože dotazovanou osobou je Jiří Pelikán, zajímá mě také, jak vypadá jeho práce zde.

Politizovat je ovšem jedna věc a politiku dělat, je věc druhá. Tazatel se zde proto musí trochu ukáznit. Pelikán totiž politiku dělá, a to už dost dlouho. Začal v protinacistickém hnutí a pak byl poslancem již v Československu. Může proto srovnávat. Zřejmě se zde cítí ve svém živlu: odpovídá na telefony italsky, francouzsky, anglicky, německy a dokonce i rusky. Trvá to nějakou dobu, než se dostaneme k pořádnému rozhovoru.

Vybízí mě, abych si nejdříve budovu parlamentu prohlédl. Není to tak jednoduché: na návštěvníka čekají kilometry chodeb. Jiří Pelikán mě nejdříve

vede ke galerii publika, odkud se mohou podívat na plenární zasedání. Prodíráme se doslova zástupy, protože kromě poslanců (518 z 12 zemí) potkáváme i jejich asistenty, novináře a zaměstnance parlamentu, dále mnoho tlumočnicků — tlumočí se zde všechna jednání a do všech jazyků Evropského společenství — a těch je dohromady víc než poslanců. Kromě toho je zde hodně návštěvníků, zvědavých co vlastně ti poslanci dělají. Zatím co zaujmají místo na galerii, Pelikán se objevuje v hloubce mezi soustřednými kruhovými výsečemi poslaneckých lavic. Evropští poslanci v nich zasedají podle politické příslušnosti: od „pravice“, přes „střed“, až po „levici“.

Na pořadu jednání je rozprava k tzv. aktuálním otázkám. Normálně je program plenárního zasedání stanoven měsíc dopředu a podklady k němu, včetně návrhu rezoluce, musí být připraveny v příslušných komisích. Projednávání významných problémů trvá 3-4 měsíce, než se dostanou do programu pléna. Ale jedno zasedání je vyhrazeno právě jen tzv. aktuálním nebo urgentním otázkám. Každý poslanec nebo skupina poslanců může navrhnout projednání nějaké události, která se stala v období mezi dvěma zasedáními a která vyžaduje zaujetí rychlého stanoviska. Itakových návrhů se ovšem sejde mnoho. Proto se na začátku týdenního zasedání parlamentu hlasuje, které problémy se dostanou na pořad. Je to někdy otázka náhody, protože výsledek hlasování je často, s výjimkou mimořádně významných událostí, těsný.

Mám štěstí: na programu tohoto zasedání je porušování lidských práv v Izraeli, ve Vietnamu, v Kolumbii, Jihoafrické republice, a také v Československu. V tomto případě jde o porušování náboženské svobody. Poslanec Pelikán hovoří za socialistickou skupinu. Mluví italsky a v sluchátkách návštěvníků je slyšet překlad v jazycích členských zemí. Pelikán líčí policejní zákrok proti pokojnému shromáždění katolických věřících v Bratislavě, zmiňuje se o podobných opatřeních v Praze, o trvající diskriminaci věřících v zaměstnání, zvláště ve školství, a o petici katolíků, kterou v Československu podepsalo přes 500.000 občanů. Zdůrazňuje, že socialisté hájí občanské svobody všude na světě a mezi nimi také náboženskou svobodu. Vyzývá poslance, aby návrh rezoluce schválili. Po krátké rozpravě se hlasuje a rezoluce je přijata naprostou většinou hlasů.

Vrátili jsme se zpátky do Pelikánovy pracovny a rozhovor mohl začít.

Otázka: *Jak jste se stal poslancem, koho v Evropském parlamentu zastupujete a jak jste za to odměňován?*

Pelikán: *O té první části otázky již psal v Listech Pavel Kohout, který se mnou prodělal část mé volební kampaně v Itálii. Pokusím se o shrnutí pro ty, kteří jeho článek nečetli. V roce 1979 byly první přímé volby do Evropského parlamentu. Italská socialistická strana a její tajemník Bettino Craxi mi nabídli kandidaturu na jejich listině. Dojal mne ten projev důvěry k člověku, který přišel (tehdy) teprve před 10 lety do Itálie a před pouhými 2 lety dostal italské občanství. To by se jinde v západní Evropě nestalo. Také mne jako bývalého poslance čs. Národního shromáždění zajímalo srovnání mezi parlamentní praxí na Východě a na Západě, protože bych byl jediný Evropan, který oboji struktury mohl poznat na základě vlastní zkušenosti. Ale především hlavní důvod byl ten, že jsem od potlačení Pražského jara v roce 1968 vojenskou intervencí došel k názoru, že obnovení svobody a*

nezávislosti Československa se nemůže vyřešit izolovaně, ale v rámci celoevropského uspořádání, tedy překonáním rozdělení Evropy do dvou bloků a otevřením procesu sjednocení Evropy. Tisnil mě pocit, že náš národ patří svou historií a tradicí k Evropě, a přesto je zapominán — nebo zařazován do „východní Evropy“. Takže mne Evropský parlament lákal jako tribuna, ze které se dají vyjádřit tyto názory a odkud bych mohl přesvědčit představitele západní Evropy, že nesmi považovat za „Evropu“ jen sami sebe a na ostatní evropské národy zapominat.

O tom jsem také otevřeně mluvil na svých předvolebních schůzích a s tím programem jsem byl zvolen. Ovšem, byl jsem do Evropského parlamentu zvolen jako jeden z 81 italských poslanců a italskými voliči — na to nesmím ve své činnosti zapominat. Kromě zastupování italských zájmů, má každý poslanec své politické přesvědčení. Podle něho jsme rozdělení v Evropském parlamentu do politických skupin nebo frakcí. Já jsem členem socialistické skupiny, která je v tomto parlamentě nejsilnější. Hned za ni je pak skupina křesťansko-demokratická, pak konzervativní, liberální, komunistická a další. Před každým zasedáním vypracovávají skupiny v otevřené debatě svá stanoviska k jednotlivým problémům, které budou na programu zasedání parlamentu. Pak se přijme rozhodnutí většinou hlasů, ale když s tím některý poslanec nesouhlasí, ohlásí tzv. klauzuli svědomí, což znamená, že si vyhrazuje volnost hlasovat odlišně od své skupiny, jen na základě svého svědomí.

Ptáte se „za kolik“ tu poslaneckou práci děláme. Poslanci Evropského parlamentu jsou placeni stejně jako poslanci parlamentu jejich zemi, tedy ne všichni stejně. Je to slušný plat, který umožňuje, aby se poslanci mohli plně věnovat svému poslání, protože to není čestná funkce, ale práce, která zabere všechnen čas.

Otázka : *S vaší prací poslance jsou spojena celkem tři pracoviště. Jednak v Itálii, kde je tak říkajíc vaše základna, a pak ve Štrasburku a v Bruselu. Proč na tolika místech a jaká je vaše úloha ?*

Pelikán : To je jedna z bolestí Evropského parlamentu, že nemá jedno sídlo, ale hned tři : aparát parlamentu sídlí v Lucemburku, plenární zasedání jsou ve Štrasburku a komise parlamentu a politické skupiny zasedají v Bruselu. Tak se na tom dohodly vlády, když byl parlament založen. Všechny naše pokusy soustředit práci do jednoho z těchto míst vždy ztroskotaly na odporu vlád těchto zemí, z nichž žádná nechce z prestižních i ekonomických důvodů ustoupit. Dovedete si představit, co času ztratíme cestováním mezi těmito městy. Jak musíme bydlet po hotelích, jak se neustále s námi stěhují tuny dokumentů, stovky úředníků a tlumočnicků a co to všechno stojí peněz ! Je to samozřejmě i fyzicky náročné.

Ale abych to vzal po pořádku : ve Štrasburku se konají plenární zasedání, která trvají celý týden. Většinou jednou měsíčně, ale někdy, když je víc práce, jako na příklad při projednávání rozpočtu, i dvakrát do měsíce. Možná, že jste si všiml, že při debatě v plénu je hodně poslaneckých míst neobsazených. To neznámá, že ti poslanci ve Štrasburku nejsou přítomni. Během zasedání se prostě koná celá řada schůzí různých komisí a pracovních skupin, takže program je plný od rána do půlnoci.

V Bruselu se konají schůze komisí parlamentu. S výjimkou týdně, vyhrazeného plenárnímu zasedání, komise zasedají každý týden. Každý poslanec totiž musí být členem dvou komisí a zúčastnit se jejich práce. Komise jsou vlastně jakousi kuchyní parlamentu, kde se důkladně diskutuje každý návrh a vypracovává se návrh rezoluce, který pak jde do plenárního zasedání. Já jsem členem komise pro vnější ekonomické vztahy Evropského společenství s třetími zeměmi, členem politické komise a v ní ještě podkomise pro lidská práva.

Neplette si tyto komise parlamentu s Komisí Evropského společenství (v čs. tisku se používá zkratka EHS), která má také sídlo v Bruselu. To je exekutiva, jakási evropská vláda, nebo lépe řečeno zárodek budoucí evropské vlády. My usilujeme o to, aby se stala skutečnou evropskou vládou, odpovědnou před Evropským parlamentem. K tomu je ale ještě daleko : evropské vlády se jen nerady vzdávají svých národních kompetencí ve prospěch evropských institucí. Evropský parlament tlačí vývoj tímto směrem. Zatím jsme dosáhli, že bylo dosaženo dohody, aby na konci roku 1992 byly zrušeny hranice mezi 12 zeměmi, které patří do Evropského společenství a aby od tohoto data byl umožněn naprosto volný pohyb občanů, zboží, kapitálu i služeb.

Otázka : *Proč používáte výrazu „Evropské společenství“ a nikoliv Evropské hospodářské společenství, jak tomu dosud říká československý tisk ?*

Pelikán : Protože toto „společenství“ už přestalo být jen ekonomickým, jak původně bylo založeno, a stalo se společenstvím evropských zemí se společnou politikou sociální, kulturní, zdravotnickou, ochrany životního prostředí, výzkumu mládeže, informací, a také společnou politikou zahraniční a bezpečnostní. To je hlavní zásluha dlouholetého úsilí Evropského parlamentu. Já se tohoto úsilí o rozšíření evropské integrace aktivně účastním, ale současně upozorňuji na nebezpečí, že může vytvořit ještě hlubší propast mezi „západní“ a „východní“ Evropou — pokud nebudeme moci aspoň některé oblasti této integrace otevřít také pro země Střední a Východní Evropy.

Otázka : *Čím se zabýváte v práci Evropského parlamentu a jeho komisí přednostně ?*

Pelikán : Musím studovat všechny problémy, které jsou na programu, protože musím o nich hlasovat a tudíž vědět, o čem jde. To znamená prostudovat týdně stovky stránek podkladů a návrhů rezolucí od otázek ekonomických až po všechny problémy zahraniční politiky. Kromě evropské integrace mne nejvíc zajímají všechny otázky, které se týkají vztahů mezi Západem a Východem a vývoje zemí střední a východní Evropy. V komisi pro vnější ekonomické vztahy projednáváme často přípravu dohody mezi EHS a RVHP a bilaterálních dohod mezi EHS a jednotlivými zeměmi, v současné době s Maďarskem a Československem. Ačkoliv kritizují režimy v těchto zemích, jsem pro rámcovou dohodu mezi EHS a RVHP, protože otevře dveře k bilaterálním dohodám a spolupráci mezi EHS a jednotlivými zeměmi RVHP. Tím se tyto země mohou stát hospodářsky méně závislé na SSSR a současně se více otevřít všestranným stykům se západní Evropou.

Loňského roku jsem předložil parlamentu návrh na vytvoření Evropské nadace pro výzkum Východní Evropy. Jejím cílem by bylo umožnit Evropskému společenství hlouběji poznat politický, ekonomický a kulturní vývoj v zemích střední a východní Evropy. Na tomto základě pak rozvíjet takovou spolupráci, která by pomáhala samostatnému vývoji těchto zemí a jejich zapojení do evropské integrace. Tento můj návrh byl přijat jednomyslně a nyní jsem v užší pracovní skupině, která připravuje základy této nadace.

Jako člen podkomise pro lidská práva jedním o všech případech porušování těchto práv v různých zemích světa. Dochází k tomu, bohužel, ve většině zemí. Parlament odsuzuje všechny takové případy, bez ohledu na barvu režimu, který se takového porušování dopouští. Často ale musím mluvit o situaci lidských práv v SSSR nebo jiných zemích východní Evropy, především v Československu. Nedělá mi to žádné potěšení mluvit o své bývalé vlasti v negativních souvislostech. Raději bych mluvil o jejich pokrocích, ale současný režim mi k tomu dává málo možností. Vypracováváme pro plénum parlamentu každoročně souhrnnou zprávu o stavu lidských práv v Evropě a ve světě a Československo je zatím vždy mezi zeměmi, které tato práva porušují.

Využil jsem také nedávné návštěvy čs. Federálního shromáždění v Evropském parlamentu ve Štrasburku k dotazu, zda čs. vláda nehodlá vyhlásit v tomto roce sedmdesátého výročí založení republiky amnestii pro všechny politické vězně. Nedostal jsem na tuto otázku — a na řadu dalších — žádnou odpověď. Proto jsem se rozhodl podat Evropskému parlamentu návrh rezoluce, kterou se čs. vláda vyzývá, aby takovou amnestii vyhlásila, aby přestala s diskriminací občanů v zaměstnání na základě politických a náboženských kritérií a aby umožnila čs. občanům volně cestovat.

Čs. oficiální tisk už nepíše o Evropském parlamentu jako o tzv. parlamentu a Federální shromáždění má zájem na navázání styků s Evropským parlamentem. To je pozitivní, ale musí si uvědomit, že k tomu je jednak třeba, aby Československo uznalo oficiálně existenci Evropského společenství a aby respektovalo určitá kritéria, kterými se toto společenství řídí a k nimž na prvním místě patří respektování lidských práv.

Ale abyste věděl, že se nespécializují jen na otázky oblasti, ze které pocházím, tak ještě dodávám, že jsem členem delegace Evropského parlamentu pro styky se zeměmi ASEAN (jihovýchodní Asie) a že jsem letos s touto delegací navštívil Malajsko, Filipiny a Jižní Koreu. Tam jsme kromě otázek ekonomických styků těchto zemí s Evropským společenstvím projednávali také četné případy porušování občanských práv. Bylo mi smutno, když jsem v těchto zemích, které ještě nedávno byly koloniemi nebo diktaturami, mohl mluvit se zástupci nejen vládních stran, ale i opozičních a vidět, jaký velký skok udělaly tyto země ve vývoji ekonomiky, ale i demokracie, ačkoliv jsou ještě daleko od toho, co si pod tímto pojmem představujeme. Ale to by stálo za jiný rozhovor.

Otázka: *Jaké jsou hlavní podmínky pro přijetí do Evropského společenství?*

Pelikán: Evropské společenství je dobrovolným sdružením evropských zemí, které je otevřeno jakékoliv další evropské zemi, která se spravuje na základě demokratických principů. Toto společenství bylo původně založeno šesti zeměmi a postupně se rozrostlo na 12 zemí. Některé další země, jako např. Rakousko a Norsko uvažují o svém přistoupení a žádost podalo dokonce i Turecko, které ale zatím nemá šanci, jednak protože není převážně evropskou zemí a jednak ještě nedodrží demokratické principy. Gorbačov v rozhovoru s Craxim uznal, že toto společenství je důležitou skutečností Evropy a vyjádřil přání SSSR s ním spolupracovat. To je velký obrat od minulé propagandy, která líčila Evropské společenství jako „agenturu NATO“ nebo dokonce „amerického imperialismu“. Věřím, že nastává doba, kdy země sovětského bloku budou s tímto společenstvím spolupracovat a že není utopii, kdy v Evropském parlamentu budou zasedat i demokraticky zvolení poslanci z Československa a dalších zemí střední a východní Evropy.

Otázka: *Jaké nové možnosti se otevírají v souvislosti s vývojem v Sovětském svazu za Gorbačova?*

Pelikán: Evropský parlament, stejně jako vlády a politické strany západní Evropy sledují vývoj v SSSR s velkým zájmem a řekl bych s nadějí. Za pozitivní se považují takové signály, jako návrat akademika Sacharova do Moskvy a propuštění části politických vězňů, dále větší otevřenost v oblasti informací, ohlášený odchod sovětských vojsk z Afghánistánu, větší pružnost v jednání o odzbrojení a ochota k přijetí kontroly dohodnutých opatření a samozřejmě především vyhlášené vnitřní ekonomické a politické reformy. Gorbačovova myšlenka „společného evropského domu“ je přijímána sympaticky, ale mnozí si kladou otázku, zda skutečně všichni nájemníci tohoto domu budou mít stejná práva anebo zda někdo bude mít právo třeba nějakého nájemníka z jeho bytu ve společném domě vypudit či potrestat, jak se to stalo Československu v roce 1968. Proto žádají od Gorbačova na příklad takové záruky, jako zřeknutí se Brežněvovy doktriny omezené suverenity, i uznání platnosti zásad Závěrečného aktu helsinské konference nejen pro vztah mezi SSSR a Západem, ale i pro vztah mezi SSSR a jeho spojenci ve střední a východní Evropě. Aby takové prohlášení bylo věrohodné, měl by Gorbačov také uznat, že vojenská intervence proti Československu v srpnu 1968 byla — při nejmenším — omylem.

Ovšem pozor, Gorbačov ještě definitivně nevyhrál. Jsme svědky toho, že se proti perestrojce a glasnosti mobilizují konzervativní síly ve vedení KSSS i v nižších složkách stranického a státního aparátu a že existuje nebezpečí spojení těchto konzervativních sil s nespokojeností široké veřejnosti se špatnou ekonomickou, hlavně zásobovací situací, pokud se nepodaří ji radikálně zlepšit. I když Gorbačov na červnové stranické konferenci upevní svou pozici, boj o reformy bude pokračovat dál a podle mého názoru bude trvat aspoň další dva tři roky, než se politika demokratizace definitivně prosadí.

Dojde-li k tomu, bude to znamenat nejen velké změny v zemích pod sovětskou kontrolou (byť tam budou skupiny, které se jim budou bránit), ale i ve změně atmosféry v celé Evropě. Vždyť i západní Evropa se vyvíjí, a to nejen ekonomicky, ale i politicky. I zde, ovšem v jiné poloze, probíhá úsilí o prohloubení demokracie směrem k větší sociální spravedlnosti a k větší účasti občanů na rozhodování. Víím, že vinou normalizované propagandy a jejich lži se u nás doma většina lidí domnívá, že na Západě, tj. v západní Evropě a ve Spojených státech již existuje

dokonalá demokracie. Jistě, občané těchto zemi mají rozsáhlá politická práva, především právo výběru svých zástupců, politických stran, odborů a mají širokou svobodu vyjadřování a sdružování. To je podstatný rozdíl od zemi s monopolem moci jedné strany a státu. Ale mohu z vlastní zkušenosti potvrdit, že tyto politické svobody jsou značně omezovány podmínkami ekonomické nerovnosti a závislosti. Proto i zde, v této západní společnosti, je ještě velký prostor pro zlepšování. Naštěstí je si toho tato společnost vědoma a neupadá do sebeoslavování.

Jestli tedy tento proces zlepšování či prohlubování demokracie bude pokračovat v této, západní části Evropy a současně bude v podmínkách míru pokračovat proces demokratizace a plurality v SSSR a zemích střední a východní Evropy, pak se mohou otevřít zcela nové perspektivy překonání nynějšího rozdělení Evropy. Získáme vyhlídky na její postupné sjednocení, samozřejmě na základě uznání svébytnosti a kulturní identity každého národa, velkého i malého.

Vidím, že se usmíváte. Asi mne podezříváte, že začínám být snilkem. Možná, ostatně v politice se nedosáhne nikdy nic velkého, když na konci nestojí smělý cíl. Ale z toho, co se dnes děje v Polsku, Maďarsku, v Sovětském svazu a i v Československu získávám přesvědčení, že i tato část Evropy je v pohybu, který se již nepodaří zastavit. Aspoň ne natrvalo. Že se rodí občanská společnost, která je předpokladem a zárodkem těchto budoucích změn.

Na pořadu dne je demokracie a pluralita, dvě vpravdě celoevropské hodnoty.

EMAN PLUHAŘ

LENKA PROCHÁZKOVÁ

KDE JE JARO ?

(fejeton)

V polovině února začalo konečně sněžit, a když jsme se ráno probudili a podívali se z okna naší hotelové ložnice, byly střechy protějších lázeňských domů bílé a socha nakročená v parku měla bílá ramena, ale z druhého patra to vypadalo jako norkový límec.

Pokaždé, když jsme se vraceli chodbou od snídaně, pootevřely se dveře vedlejšího pokoje a ve skulině se blýsklo divoké okno našeho souseda Ázerbájdžánce. Stejně černěblyštivé oči měli v ázerbájdžánské výpravě všichni ti muži a i jinak si byli dost podobní, hlavně vypadali velice zdravě. Když se vyhrnuli na kolonádu, působily jejich úzké snědé tváře s výraznými nosy pokrčenými nad kališky s minerálkou svěže exoticky a myslím, že kdekdo z nich by tady udělal i štěstí, kdyby se procházel sám a ne v prozrazující grupě. Tě ukázněné stonožce, kterou jsme několikrát za den míjeli na ulici, chyběl jen bezpečnostní provaz, jaký mívají jeselské děti, místo něj ji obmykala kňučavá ruština české průvodkyně. Na zasněžené promenádě se naši Ázerbájdžánci tvářili i chovali stádně, lehce našlapovali z pat na špičky a pod černými zimníky jim ostražitě trčely lopatky. Ale my, co jsme s nimi bydleli pod jednou střechou a občas zahlédli, jak se kloužou po navoskovaných chodbách, jak sviští nahorudolu výtahem jako atrakcí na pouti, a hlavně slyšeli, jak si za tenkou zdi pouští z rádia do ucha echo světa (zatímco tomu kamennému v parku vyrostla k norkovému límci i bílá klaunovská buřinka), my, kteří jsme tohle nejdřív náhodně a potom už pozorně vnímali, jsme nakonec poznali pod těmi jejich rozdanými maskami vzájemných hlídačů dychtivé rysy hledačů. Ale bůhví, co chtěli najít v tom oprýskaném lázeňském městě, za čím a proč sem vlastně přijeli. Asi, že ta jediná zdejší hogo fogo ulice byla v jejich prospektech vzpomínaná jako střed Evropy.

Mý jsme sem přijeli za vlastními vzpomínkami, a když jsme si je po večerech zopakovali, vybyl časem čas i na tu družici, která k nám do údolí promítala fata morgána z Nového světa.

Dřív se mi v představách Kanada jevila jako obrovitá lesnatá zem plná ramenatých dřevorubců, kteří při svých lidových slavnostech soutěží v tom, kdo nejrychleji vyšplhá na vršek borovice, při zpáteční cestě orube větve, načež si ten vítězný zatančí se svou uchechtanou manželkou sólový medvědí tanec a pak dá pro kamarády rundu kořalky. V posledních letech jsme tu vyčpělou selanku oživil mladou generací, dcerami oněch medvědů, dívkami zrzavými a lehkonožnými, co vesměs studují pro potěšení v Torontu anglosaskou literaturu. Ale v tom slunném odpolední, kdy v Calgary zažehla dvanáctiletá Robin olympijský oheň a družice tu událost ve zlomku vteřiny odpínkla do naší temné noci, jsem si připadala jako pacient probuzený z dvacetileté narkózy. Co se s tím světem zatím proboha stalo? Co je to za trhlou zemi, která vloží tradiční pochodeň do ruky dítěte, a do jakých kasemat museli pořadatelé zamknout své odstrčené soudružky Kabrhelové, aby jekotem nenarušovaly průběh slavnosti národů? Nebo je nikam nezavřeli? Snad to nakonec nejsou ty půvabně starší dámy v publiku, které, ač zasloužilé, si frivolně navlékly barevné bundy a očividně se spokojily tím, že z ptačí perspektivy představují jeden miniprvek v množině pětikruhů? A vrchol všeho — ta indiánsky zpívaná státní hymna! Je to vůbec normální? Nebo vy si snad dovedete představit, že by se při nějaké mezinárodní slavnosti nabídla světu naše hymna v románštině?

(Když reálná událost přesáhne naši fantazii, když takzvaně nevěříme svým očím, znamená to něco velmi smutného, voní to Dušičkami, páleným podzimním listím a šumí to vzdálenou melodií písně, kterou si zpívá kdosi kdesi za kopcem, vítr k nám přinese potrhané cípky nápěvu, ale slovům už nerozumíme.)

Před závěrečným přenosem z Galgary se náš secesní hotel skoro vyprázdnil. Azerbájdžánci odjeli v autobuse naplněném lázeňskými oplatkami a azurovou solí do koupele. Vraceli se do své krajiny, ke svým životům, pod dohled téhož kamenného.

Malé červené lampičky s trofejními olympijskými světýlky v dlaních galgarských diváků prozařovaly soumrak loučení. U mikrofonu se střídali světoví řečníci, oči sportovnic dam se leskly slzami, když starosta dostal děkovný zlatý řetěz, mnohý kovbojský klobouk tvrdě naražený do čela skrýval dojetím změkklé rysy. A pak se publikum v okamžité potřebě signalizovat světu svou otevřenou duší začalo rytmicky vlnit. Rady diváků s červenými světýlky v rukou vstávaly a po několika vteřinách zase usedaly, ten přírodní pohyb byl zvenčí neovladatelný jak mořský příliv, pochopil to i pan předseda olympijského výboru a pokorně čekal u mikrofonu, až to ty lidi přejde. Nakonec si všimli jeho vzrůstajících rozpaků a na chvíli se zastavili, aby mohl říci svou stručnou závěrečnou řeč, hned potom se však rozvlnili znovu v dětské touze a urputnosti vychutnat sílu chvíle vášnivě do dna.

Seděli jsme v širokém křesle starého středoevropského hotelu a olympijský plamen před námi klesal, slábl, zmizel a my zůstali potmě. Jen dole v parku dál svítily lampy, aby ten nakročený kamenný chlap viděl na cestu.

FRANTIŠEK JANOUC

Popis jedné cesty

(Moskva 24.-31. ledna 1988)

Začalo to všechno někdy v létě 1987, krátce po mém návratu ze Sibíře. Sovětská vláda tehdy navrhla, aby příští helsinská konference byla uspořádána v Moskvě. Západní vlády před návrhem rozpačitě přešlapovaly. Mezinárodní Helsinská federace (MHF) pro lidská práva, pro kterou ještě před nedávnem nemohly sovětské sdělovací prostředky nalézt patričné pojmenování, navrhla sovětským úřadům, že pošle do Moskvy delegaci, aby zjistila, zda zde existují pro práci této konference nutné podmínky. 22. září oznámil sovětský velvyslanec Kašlin na vídeňské konferenci, že delegace MHF může přijet do Moskvy.

Spolu se Švédem Geraldem Naglerem, výkonným ředitelem MHF, jsme byli (já jako člen švédské Helsinské skupiny) vlastně jedinými švédskými členy delegace.

Moje účast nebyla ostatně jediná zvláštnost ve složení naší delegace. Ačkoliv Československo už nějakých pár desetiletí formálně nepatří k západní Evropě, bylo zastoupeno v delegaci MHF hned dvakrát. Kníže Karel ze Schwarzenbergu, předseda Mezinárodní federace, cestoval se švýcarským pasem, já se švédským. Oba jsme však cítili ještě velice československy.

Zkoordinovat se sovětskými úřady datum návštěvy delegace, jejímiž členy byli dva bývalí ministři zahraničí, dva bývalí ministři spravedlnosti, několik poslanců různých evropských parlamentů, řada univerzitních profesorů, jeden laureát Nobelovy ceny, jeden lékař a jeden farář, a kterou vedl známý český šlechtic, nebyl snadný úkol, jak si člověk může lehce představit.

Že se to podařilo v poměrně krátké době, svědčilo o tom, jaký zájem byl o tuto cestu z obou stran projeven. Několik členů delegace — já byl mezi nimi — mělo až do posledního dne problémy se sovětským vstupním vízem. Nakonec se ale celá delegace sešla 23. ledna 1988 v Kodani, odkud měla odlétnout do Moskvy.

V Moskvě nás čekali zástupci Sovětského výboru pro evropskou bezpečnost a spolupráci.

První problémy vznikly kvůli mně. Mladý pohraničník začal prověřovat můj pas a snažil se od kompjuteru dostat potvrzení, že mé vízum je OK. Neuspěl. Za chvíli přišel jeho nadřízený, vynadal mu, že ničemu nerozumí, a převzal jeho funkci. Nakonec přišel nadporučík, řekl, že z toho dělej tyátr a začal komunikovat s kompjutrem sám. Omluvně mě požádal, abych si na pět minut sedl, že to vyřídí telefonicky. Všichni tři ocenili, že mohou se mnou mluvit rusky. S jistou úlevou jsem pozoroval, že mají problémy nejen se mnou. Předseda Norského parlamentu Steen, cestující s diplomatickým pasem, dopadl hůř, prezidenta Random House Roberta Bernsteina, drželi u okénka přes 40 minut, než se jim podařilo počítač umluvit.

Po dvaceti minutách přišel můj poručík a provedl mne průchodem pro diplomaty. Musel okřiknout nějakého svobodníka, který se tomu pokoušel zabránit.

— Opozorilis naši pograničniki, posteskl sipotichu jeden ze sovětských vítačů druhému, nevěda ještě, že mluvím rusky.

— Prosto obkakalis, souhlasil druhý vítač.

Do hotelu jsme díky počítačům a neděli dorazili až kolem desáté hodiny večer.

* * *

V pondělí jsme odmítli exkursi do Zagorska a vydali se do Ústavu státu a práva, kde se na nás přichystala celá brigáda na slovo vzatých odborníků v oblasti práva.

Původně tam měl sice jít pouze univerzitní profesor Eric Siesby z Dánska, který si návštěvu sám vyjednal, ale všechno bylo jinak, všechno bez precedentu jak to napsal sám *The New York Times*. Skoro všechno bylo ten týden dovoleno: i židovské demonstrace, i demonstrace hnutí Hara Krišna, i mnoho dalších věcí, v Moskvě neznámých či alespoň neobvyklých.

Přišlo nás tedy do akademického Ústavu státu a práva dvacet. Uvítal nás akademik Kudrjavcev, člen prezidia Akademie věd a ředitel ústavu. V čtvrt-hodinovém úvodním slově se snažil poskytnout úvod do džungle sovětského práva. Nepoužívám slova

džungle v pejorativním smyslu. Spíše jako velice přesnou charakteristiku současného stavu. Právni experti, se kterými jsme se jak v tomto ústavu, tak i při přijetí u ministra spravedlnosti SSSR i na ministerstvu vnitra setkali, charakterizovali současnou situaci různými, často i nevybíravými slovy. Ministr spravedlnosti mluvil o největší revoluci v oblasti práva, srovnatelné nebo snad i přesahující to, co se dělo po Říjnové revoluci. Je tu zřejmě jistý rozdíl: zatímco právní revoluce po bolševické revoluci byla zaměřena hlavně na negaci starého carského právního systému a byla vykonávána pod heslem, že revoluce nahrazuje právo (a vedla nakonec k přezíravému vztahu k zákonosti), dnes po mnoha hořkých a tragických zkušenostech se stát snaží vybudovat fungující a záruky poskytující právní systém. Jeden z profesorů práva dokonce mluvil o nutnosti zavést ústavní soud, který by posuzoval zákonnost těch či jiných zákonů, nařízení, usnesení. Vedoucí první katedry lidských práv na Moskevském právnickém institutu s ním nesouhlasil. Připomnělo mi to atmosféru a naše diskuse v roce 1968.

Bylo prý nutno zrušit kolem 1200 zákonů, nařízení, pravidel, aby zákon o socialistickém podniku mohl vstoupit v platnost. Nikdo nedovedl odpovědět, co vlastně stanoví zákon o státním tajemství, jaké je jeho znění a jak může být uplatňován při omezování občanských práv.

Žádná z učených právnických hlav ani žádný činitel z praxe neznal jasou odpověď na jednoduchou otázku, jaké zákony platí při povolování společenských organizací a jaké odvolací možnosti existují — zdá se, že společnost, totálně řízená komunistickou stranou, nebyla na takovou základní otázku z pluralistického repertoáru vůbec připravena.

Předsedkyně komise pro revizi trestního práva nám vyprávěla o značné liberalizaci trestního zákoníku: ukládání trestu smrti má být značně omezeno, maximální délka trestu odnětí svobody také. Není prý to bez problémů: veřejné mínění je pro zachování a rozšíření trestu smrti. Inu, bylo k tomu vychováváno po sedmdesát let. Dokonce i z tak vysokých tribun, jako byly stranické sjezdy, i z úst inženýrů lidských duší a tvůrců společenského svědomí, jako byl třeba Alexandr Šolochov. Na můj dotaz, zda existuje statistika vykonaných trestů smrti, jsem nedostal odpověď. Prý nebyla nikdy zveřejněna.

Náměstek ministra vnitra nás upozornil na článek v Pravdě pod názvem Úsměv Fatimy. Vyplývalo z něho, že byl zatčen a odsouzen masový vrah, který za poslední tři roky ve Vitebské oblasti bestialně zavraždil přes třicet žen. Později jsem se dozvěděl, že k uklidnění veřejného mínění bylo za tyto stejné vraždy odsouzeno již nejméně deset osob, a jedna z nich dokonce popravena. Poprava nevinného člověka je však událostí, která by měla vzrušit celou veřejnost a vyvolat bouři protestů. Za dlouhá léta Stalínova teroru lidé v Rusku zřejmě otupěli a zlhostejněli. Navíc tento otřesný případ ukazuje, že mechanismy, které by měly zabránit strašným a neodčinitelným justičním omylům, v SSSR nefungují.

Podle jednoho z návrhů nemá být v budoucnu trest smrti ukládán ženám, osobám mladším 18 a starším 60 let a za ekonomické zločiny. Není ale jisté, zda tento návrh bude akceptován.

I jinak se sovětská trestní praxe liberalizuje: v roce 1980 bylo odsouzeno k trestu odnětí svobody

přes 57 % obžalovaných, nyní je to prý pouze 32 %, přičemž nejvyšší sazba je 10 let odnětí svobody, pro mladistvé dokonce pouze 7 let. První náměstek ministra vnitra SSSR Sizov mluvil o tom, že má být dekriminálnízováno přes 100 paragrafů trestního řádu. Informoval nás, že v roce 1987 bylo pro nedostatek odsouzených zavřeno 40 trestných kolonií. Mezi zavřenými tábory je i pověstný tábor v Poimě, a v Mordovii zůstal zachován pouze jeden tábor. Ministr měl své vystoupení dobře připraveno. Popravil se a řekl: „Vlastně bylo 19, protože včera byli propuštěni další dva vězňové na svobodu.“ Zda jsou jeho údaje pravdivé jsme se přesvědčit nemohli, protože naše žádost o návštěvu jednoho z těchto pracovních táborů byla odmítnuta s poukazem na to, že se jedná o oblasti uzavřené pro cizince — a o tom rozhoduje vláda.

Úřadující ministr byl žoviální a snažil se vyvolat co nejpříjemnější atmosféru. Krásné a vkusně oblečené mladé dámy roznášely čaj s bonbóny, na stolech stály různé nealkoholické nápoje. Rudolf Kuzněcov, náčelník pasového úřadu (pověstného OVIRU), uváděl statistiky o počtech výjezdů a snažil se vyvolat dojem, že i zde bude brzo všechno v nejlepší pořádku. Jenom generál, náčelník sovětských pracovních táborů, který seděl po ministrově pravici, zamračeně mlčel a s neskrývanou nelibostí se díval po mě videokamery. Ještě větší nelibost bylo lze přecíst na obličejích asi půltuctu civilistů, kteří nám nebyli představeni; a kteří pozorovali naše jednání od dvou menších stolků za ministrem.

* * *

V pondělí večer byl byt Lva Timofejeva nacpán k prasknutí. S delegací MHF se chtěli setkat zástupci nejrůznějších nezávislých organizací. Kolik jich je — to zřejmě nikdo neví. Schůze se protáhla až k půlnoci: vystupovali zástupci ukrajinské skupiny, skupiny invalidů, bývalí vězňové, kteří vyprávěli o situaci politických vězňů, zástupci sekty Hara Krišna i židovských aktivistů, několik pravoslavných. Mnozí z členů MHF delegace byli jistě poprvé v podobném prostředí. Bývalí ministři zahraničí van de Stoel a Peter Jankowitsch znali Sovětský svaz z jiné perspektivy. Nyní seděli na podlaze a snažili se domluvit se s představiteli Press-klubu Glasnost (která byla na podzim přijata za členu MHF), jakým způsobem by bylo možné dosáhnout jejich účasti alespoň při některých našich setkáních. Názory na to se často diametrálně lišily: Press-klub Glasnost požadoval, abychom brali jeho zástupce na všechny schůzky, kterých se zúčastníme. Dokonce i já jsem považoval tento požadavek za přehnaný a nerealistický. Dojednali jsme se sovětskou stranou složení delegace — tam nebylo ani slovo o Timofejevovi a jeho přátelích. Snažil jsem se jim to vysvětlit, ale nevím, jak jsem uspěl. Ještě méně uspěli bývalí ministři zahraničí a poslanci různých parlamentů, ačkoliv to byli diplomaté-profesionálové.

S Andrejem Dmitrijevičem Sacharovem a Jelenou Georgijevnou jsem strávil celý úterní večer. Život se odehrává v maličké kuchyňce — a skoro vždy začíná večerí či pitím čaje. K Sacharovovým přichází mnoho lidí, pro které teplé a syté jídlo nebylo vždy samozřejmostí. Pozdě večer zazvonil telefon. Andrej Dmi-

trijevič s někým dlouze a srdečně mluvil. Volající zřejmě chtěl přijít na návštěvu. Sacharov mu říkal, že snad až za čtrnáct dnů, že je nyní příliš zaměstnán. Poté, co domluvil, mi řekl, že to byl jeho syn (z prvního manželství). Uvědomil jsem si, kolik času jsem stál tyto vzácné lidi.

Někdy kolem půl jedné v noci, když jsem, dílem pod vlivem slušného vychování, dílem z únavy začal šlhat po hodinkách, prohlásila Jelena Georgijevna, že mě jen tak nepustí: musím jim pomoci přestěhovat psací stůl z malého bytu v pátém patře, který Andrej používá jako svou pracovnu, do jejich hlavního bytu. Bohužel nebyl nikdo, kdo by tuto scénu zvěčnil fotoaparátom či kamerou: krátce před jednou v noci jsme se Sacharovem táhli po schodech psací stůl. Měl jsem obavu, zda pro něj stůl nebude příliš těžký — zvládl to ale bez většího zadýchání.

V zápisníčku mám seznam vězňů svědomí, členů helsinských skupin, který mi tam pečlivě vepsala Jelena Georgijevna. Seznam se stále mění — v poslední době hlavně směrem dolů. U některých jmen byl jeden i více otazníků.

— Je mezi nimi řada obyčejných kriminálních, říká Jelena Georgijevna.

— Člověk musí být opatrný. Někteří byli dodatečně odsouzeni podle paragrafu 70 až v táboře, za nějakou stávkou, demonstraci, styky se skutečnými politickými vězni. Podobné tvrzení jsem slyšel o den později i z úst úřadujícího ministra vnitra. Snažím se Andreje Dmitrijeviče přimět k vyprávění o tom, jak prožíval rok 1968. Je v rozpacích. Čtu mu své připravené otázky, zdá se ale, že k nim Andrej Dmitrijevič nemá co říct:

— Žil jsem tehdy velice izolován, stýkal jsem se s omezeným okruhem lidí. Poslouchal jsem sice zahraniční rádio — ale měl jsem příliš málo informací o tom, co se odehrávalo v Československu. Z autentických dokumentů jsem viděl pouze 2000 slov, které jsem dostal, tuším, od Medveděva.

— Bezprostřední impuls od Pražského jara nepřišel. Měl jsem tenkrát příliš málo informací, a potom, vzhledem k mým osobním vlastnostem . . .

Sacharov na jaře a v létě 1968 ještě nebyl v „disidentském hnutí“. Nemůže říci, která událost Pražského jara na něho udělala největší dojem, neptal se, zda Sovětský svaz nepřekazí čs. experiment vojenskou silou. Sacharova, který udělal nemožné, aby zabránil v roce 1962 výbuchu sovětské superbomby, nenapadlo, aby se připojil k demonstraci na Rudém náměstí (nevěděl ani, že se chystá). Ačkoliv jim okupace Československa otrásla, nezabýval se myšlenkou uveřejnit nějaký protest či prohlášení.

Den před odjezdem do Moskvy jsem dostal výzvu Charty 77 k solidaritě s Rumunskem. Překládám její výborný text do ruštiny — na Sacharova i jeho ženu udělal hluboký dojem. Mám najednou možnost pozorovat Andreje Dmitrijeviče v akci. Pomoc pro něho není ničím vnějším, okázalým. Musí být konkrétní, rychlá a účinná. Navrhuje posílat balíčky s potravinami a ošacením. Namítám, že by to z SSSR asi nebylo možné — skoro nic se nesmí vyvážet či posílat do ciziny. Sacharov je překvapen novými celními předpisy (viděl jsem jejich část: posílat se např. nesmí věci z vlny, bavlny, lnu či věci, které obsahují tyto materiály, dále textilie s ručním vyšíváním . . .). Dozvídám se, že on a jeho žena posílali v létě a na podzim roku 1981 z Gorkého balíčky do Polska.

— Skutečně jste posílali z vyhnanství v Gorkém potravinové balíčky hladovějícím Polákům?

— Ano, několikrát, potvrzuje Jelena Georgijevna.

Ptám se, zda by Sacharov nechtěl výzvu Charty 77 podpořit. Chvilí váhá, potom souhlasí a na druhé straně jejího českého textu formulujeme stručné prohlášení, které mohu uveřejnit:

Seznámil jsem se s výzvou Charty 77 k solidaritě s rumunským lidem. Považuji tuto iniciativu za velice aktuální. Pokládám myšlenku Charty 77 upozornit Evropu a Evropany na situaci v Rumunsku za velice důležitou a podporuji ji.

Andrej Sacharov
Moskva 25. ledna 1988

Před budovou, kde se mělo uskutečnit naše setkání s výborem Burlackého a s Press-klubem Glasnost, začala při našem příjezdu demonstrace sekty Hara Krišna. Nejdříve se řada civilistů snažila vyrvat plakáty a hesla z rukou demonstrantů, potom ale zřejmě někdo z vyšších náčelníků přišel na to, že potlačovat demonstraci před očima naší delegace není zrovna nejlepší vizitkou, a poručil akci odtroubit. Dával jsem se na uniformované policisty: z jejich očí zářila neukojená touha. Vzpomněl jsem si najednou na Vladimovův román Věrný Ruslan a přešel mi mráz po zádech. Skoro jsem slyšel těžko potlačované vrčení lidských vlčáků a pocítil jsem strach z budoucnosti. Od středy však bylo v Moskvě všechno dovoleno — řada menších či větších demonstrací proběhla bez konfliktů a Ruslanové byli nezaměstnání.

Začaly dlouhé a nudné úvodní projevy. Burlackij, Gorbačovův poradce na vrcholných schůzkách v Ženevě, Reykjavíku a Washingtonu, a jeho soudruzi vyprávěli o své právě zahájené činnosti a o cestě do Holandska, kde se počátkem ledna setkali s řadou západních osobností a diskutovali otázky lidských práv.

Když kníže ze Schwarzenbergu požadoval, aby za naši delegaci mohl pronést krátký projev i Lev Timofejev, rozpoutala se slovní potyčka. Burlackij se cítil omezen ve svých právech předsedy. Řekl, že Press-klub Glasnost nezná, ptal se, zda cílem našeho příjezdu bylo nalezení společného jazyka či uspořádání veřejné podívané. Schwarzenberg se cítil urazen a dal to najevo v krátké, důstojné odpovědi. Jeho stanovisko podpořili dva exministři zahraničí na vysoké diplomatické úrovni. Burlackij pochopil, že zašel příliš daleko a hledal kompromis. Zdálo se, že by byl ochoten dát Timofejevovi slovo, ale narazil na odpor svého zástupce.

Seděl jsem poblíž a viděl jsem, jak se Burlackij potí. Rozhodnutí musel udělat sám, během několika minut. Nemohl se poradit, dostat zelenou. Nakonec se rozhodl:

— Nelíbí se mi sice způsob, kterým jste mě přiměli, abych dal slovo zástupci Press-klubu Glasnost, ale nechť je po vašem. Jak říká čínské přísloví — Nebe nepadne na zem, ryby nepřestanou plavat, ptáci nepřestanou létat, — slovo má Timofejev.

Timofejev vstal, sundal si brýle, které mu zůstaly viset na provázku kolem krku a řekl:

— Pocítil jsem rozpaky našeho předsedy, jak mě vlastně oslovit: obvyklé ruské tovarišč se ke mně nehodilo. Stejně tak se mu nezdálo přiměřené ani

západní oslovení gospodin. Profesor Burlackij řekl tedy pouze: slovo má Timofejev. Neurazil jsem se, zvykl jsem si na podobné oslovení během několika let v lágru. Timofejevův projev bylo krátké, věcné a důstojné shrnutí programu Press-klubu Glasnost.

Burlackij měl pravdu. Timofejev domluvil, předal Burlackému seznam politických vězňů, a nebe stále viselo vysoko nad zemí.

* * *

Když jsme přišli do restaurace na Kropotkinově ulici, Sacharov s Jelenou Georgijevnou nás již očekávali. Stáli v rohu, nějaký americký reportér se snažil získat interview, a slečna v baru, ke které jsem si dal nabít baterie vyčerpané neúnavným filmováním na ministerstvu vnitra, se mě zeptala, který z hostů je „náš Sacharov, naše znamenitost a náš anděl“. Znělo to sice trochu ruský pateticky, ale odpustil jsem to té mladé, hezké dívce, která se jistě narodila dávno po Stalinově smrti. Sacharov je pro mnohé sovětské občany stále poslední jistotou, poslední instancí, kam se mohou obrátit. Dlouhé měsíce po návratu z vyhnanství stály houfy lidí před Fyzikálním ústavem v naději, že uvidí Sacharova. Dodnes lidé žádají zaměstnance tohoto ústavu, aby předali Sacharovovi nějaký dopis.

V lednu 1988 se Andrej Sacharov dokonce začal objevovat na televizních obrazovkách, Moskevské novosti uveřejnily jeho článek, a dokonce i oficiální Pravda informovala o jeho setkání s Gorbačovem.

Chtěl jsem si ověřit, zda se jeho názor na sovětského vůdce nezměnil. Před osmi měsíci mi Sacharov řekl, že podle jeho názoru je Gorbačov schopný, ví co chce, snad je dokonce poněkud cynický. Potom se zamyslel, usmál a dodal: používám výraz cynický v nejlepší smyslu slova. Po osobním setkání s Gorbačovem své kladné hodnocení nezměnil: má k němu důvěru, i když se mu zdá být trochu uzavřený, neříká vše, co si myslí. Trochu jsme o tom diskutovali: pro politika jistá uzavřenost zřejmě nemusí být velkým minusem.

Sacharov byl v lednu v Kremlu na zasedání vedení „Fonda dlja vyživanija i razvitija čelověčestva“. Pocítil jsem skoro jako osobní zadostiučinění, že ho tam pozvali. Uveřejnil jsem totiž před třemi lety velký článek, který se jmenoval Niels Bohr a Andrej Sacharov: Otevřený svět a přežití lidstva v jaderné epoše. Přežití lidstva figuruje i v názvu kremelského Fondu. Tenkrát se ještě o Sacharovovi nesmělo v SSSR mluvit — leda v nadávkách. Sacharov sám má k tomuto Fondu poněkud rozpačitý vztah. Budete k něčemu? Nebude tam jenom jako pravý kámen, kráslici bižutérii?

Na zasedání Fondu přišel sám Gorbačov. S každým se pozdravil a prohodil pár slov. Sacharovovi řekl, že je to první setkání od jejich telefonického rozhovoru. Andrej Dmitrijevič mu odpověděl, že tento rozhovor měl pro něho velký význam: pomohl mu získat větší svobodu a větší odpovědnost. Gorbačov se na něj usmál a řekl, že je rád, že použil obě tato slova — svobodu a odpovědnost.

Několikahodinové diskuse se zúčastnili Sacharov. Mluvil o nutnosti překonávání nacionálních, třídních a skupinových zájmů na celém světě, věnovat se studiu úlohy byrokracie, studovat problémy odzbrojení, práva a obecné právní otázky, otázky otevřené

společnosti, jako jsou svoboda svědomí a názorů, možnost vytváření asociací, proces přijímání rozhodnutí atd.

Sacharov dále řekl, že ačkoliv většina politických vězňů — „uzníkov sověsti“ je již na svobodě, přesto by chtěl požádat generálního tajemníka, aby se osobně zasadil o propuštění všech zbylých a předal mu seznam asi 180 osob, jež na jeho žádost připravili jeho přátelé. V tomto seznamu jsou nejen političtí vězňové, ale také případy, kde existuje podezření, že lidé byli nesprávně odsouzeni, nebo případy, které by zasluhovaly zvláštního humánního zřetele.

Sacharov poslal seznam Gorbačovovi kolem stolu. Jeden z mužů, sedících nedaleko Gorbačova, si jej ponechal. Sacharov se udiveně podíval na Gorbačova, který gestem odpověděl, že to je v pořádku a později vysvětlil, že jde o jeho právního poradce. Sacharov žádal, aby seznam byl přezkoumán nejen orgány justice, ale i zástupci veřejnosti — například novináři, specializujícími se na psaní o soudních a trestních záležitostech.

Po skončení zasedání se Sacharov šel rozloučit s Gorbačovem a řekl mu o svém návrhu, aby v budoucnu byly jaderné elektrárny budovány pod zemí. Gorbačov odpověděl, že Sacharovovy názory a návrhy jsou vždy vítány a že je vždy může psát přímo jemu nebo vládě.

— Zatím jsem se dozvídal o vašich názorech z vašich interview západním novinářům. To není nejproduktivnější způsob styků — snad najdeme v budoucnosti přímější cestu, řekl Gorbačov.

* * *

Na večeri se Sacharovem bylo kromě členů naší delegace několik zahraničních novinářů, Lev Timofejev a Grigorjanc, Sergej Kovaljov, Tatjana Bogorazová a profesor Mejman. Později přišel i Goerge Soros. Řekl mi, že byl přijat Gromykem a nozván na večeri k Ševarnadzemu. „Sorosova nadace — Sovětský svaz“, založená před několika měsíci, má podporu nejvyšších politických míst v SSSR. Přítel George Sorose do Moskvy ukazovala sovětská televize. Uvědomil jsem si, jaký vliv a jaké postavení mají západní finanční magnáti v sovětském politickém vedení. Škoda, že si to velká většina z nich neuvědomuje a nevyužívá v takové míře, jak to dělá pan Soros.

Strávili jsme celé odpoledne u Ševarnadzeho náměstka Adamišina. Snažil se nás — přiznávám, že velice obratně — přesvědčit, že Moskva by se měla stát místem konání příští následné helsinské konference o humanitárních problémech. Sliboval modré z nebe. Pro konferenci a její delegáty budou zajištěny všechny podmínky, jaké byly v Madridu a Vídni. Co se války v Afghánistánu týče, řekl, že politické rozhodnutí o odchodu sovětských vojsk bylo přijato, že do konce roku budou sovětská vojska stažena. Rád mu věřím. Afghánistán je pro SSSR mnohem větším problémem vnitřním než vnějším. Jeden z mých přátel mi prozradil, že více než polovina všech dopisů, které Ústřední výbor dostává od pracujících, se zabývá sovětskou intervencí v Afghánistánu. Afghánistán se stal ve všech ohledech sovětským Vietnamem.

* * *

Ředitel agentury Novosti Valentin Falin vypadal

unaveně. Glasnost zřejmě klade na tuto vnitřní sovětskou informační službu značné nároky. Falin je obratný diskutér — byl mnoho let v diplomatické službě (např. jako sovětský velvyslanec v NSR), zná dobře západní psychologii. Arogantně opravoval své překladatele a jízlivě žádal, aby překládali přesně: nepotřebuje ani cenzuru, ani jejich pomoc. Když se ho pan Bernstein zeptal, zda budou vydávat ruské spisovatele, kteří odešli do emigrace, řekl, že je to otázka umělecké úrovně: vydali Pasternaka, Brodského, Grossmanna. Falin obvinil Západ, že často propaguje ruské emigrantské spisovatele z politických důvodů. Solženicyn je třeba velký spisovatel, ale nikdy sem nepodařilo dosáhnout té umělecké hloubky jakou ukázal v povídce „Matrjonin dvor“. Falin mentorsky žádal Západ, aby nepoužíval jiných kritérií pro sebe a jiných pro SSSR.

— Jsme odhodláni vyjít na světlo s celou historickou pravdou. Je však tak hluboko ukryta, že to nelze udělat ani hned, ani najednou. Ale to přece naši američtí hosté ví z vlastní zkušenosti: 200 let po zavraždění Lincolna a 25 let po zavraždění Kennedyho stále ještě nevíme pravdu o těchto událostech.

Snažili jsme od Falina získat informace o možnostech soukromého vydávání knih či časopisů. Tvrdil, že to je možné: kooperativní tiskárny či státní tiskárny, které mají volnou kapacitu, mohou tisknout publikace soukromníkům.

— Jaká je potom úloha sovětské cenzury, obávaného Glavlitu, zeptal jsem se ho.

Falin tvrdil, že Glavlit se dnes omezuje pouze na ochranu státního tajemství a zákaz šíření pornografie. Že umělecké, politické, historické či jiné aspekty nehrají roli. Znělo to hezky, mělo to však jeden háček: během celého týdne nám nikdo nemohl dát kloudnou odpověď na otázku, co v SSSR státním tajemstvím je a co není.

V Akademii věd SSSR jsme byli přijati velice srdečně. Naše diskuse o vědeckých stycích však narážela na pojmové přehradu. Snažili jsme se naše hostitele přesvědčit, že skutečná vědecká spolupráce vyžaduje svobodu komunikací, cestování. Že cesty vědeckých pracovníků nejsou privilegiem, ale součástí vědeckého výzkumu. Musí být uskutečňovány operativně, bez administrativního schvalování v desítkách orgánů, trvajícím několik měsíců. Uváděli jsme desítky zvláště křiklavých příkladů, kdy známým vědeckým pracovníkům bez udání důvodů nebylo dovoleno cestovat, ačkoliv byli každoročně zváni na kongresy, přednášková turné, k pracovním pobytům. Úřadující prezident Akademie Kotělnikov odpovídal, že Akademie uzavřela desítky smluv se zahraničními akademii (s zemí X mohou letos vyměnit Y člověko-měsíců), že mají na prezidiu několik odborů, které se starají o výměnu a spolupráci s vědci v kapitalistických, socialistických i rozvojových zemích.

Nebyli jsme však sami, kdo tuto akademickou praxi kritizoval. Komise, která měla v rámci perestrojky práci Akademie prověřit, došla k velice kritickým závěrům: obvinila Akademii z přílišné centralizace, byrokratizace, kritizovala nesmyslná ustanovení o cestování do zahraničí . . .

Nemohu zaznamenat všechno. Členové naší delegace se setkali s těmito neoficiálními skupinami: Přátelství a dialog, Moskevská skupina pro vytvo-

ření důvěry mezi Východem a Západem, Občanská důstojnost, Klub sociální iniciativy, Memorial, Perestrojka 88, Svoboda emigrace pro všechny, Demokracie a humanismus, SMOT (svobodné odbory). Dále se uskutečnila setkání se zástupci pravoslavné unijatské církve, „pětitišícníků“, baptistů, katolíků, Židů a zástupci krymsko-tatarských, litevských a ukrajinských národnostních hnutí. Nemluvě o setkáních s přáteli. Atmosféru na našich schůzkách snad lépe zachytila má videokamera. Ale jak sestříhat sedm hodin filmových záznamů, aby divák neusnul? Nemohu svěřit papíru, o čem jsem si s některými přáteli pro jistotu psali na kousky papíru, které jsme podle dobrých starých zvyků hned trhali čipálili. Kdo ví, kde dnes leží a kde budou zítra ležet hranice glasnosti a perestrojky? Dívka s krásnými černými smutnými očima mě poprosila, abych vzal s sebou balíček dopisů z vězení jednoho příslušníka jejich sekty. Těžko jsem to mohl odmítnout — dělal jsem si jenom starosti, jak je doručím. Jejich bezdrátový telegraf však pracoval spolehlivě — den po příjezdu mě navštívil sympatický a inteligentní mladík a poděkoval za pomoc. Dal mi balíček knih a snažil se mě přivést na jejich víru.

* * *

Strávil jsem jeden večer u Lva Timofejeva a díval se, jak se vyrábí Referendum. Vytiskl pro mě první dvě čísla na maličké Toshiba, vlastnoručně mi je svázal a věnoval. Neprozrazují žádné tajemství: na konci každého čísla stojí, že časopis je vyroben na domácím počítači Toshiba 1000 a s pomocí grafického printeru Kodak. Pracují s azbukou v grafickém kodu a jde to zoufale pomalu. Přece je to ale veliký pokrok. Spěchám dodat — v mezích zákona. Vlastnit jakýkoli rozmnožovací stroj je zákonem zakázáno. Přečetl jsem si pozorně první tři čísla Referenda. Na sovětské poměry je to vzácně tolerantní a pluralistický časopis.

Atmosféru v Moskvě necharakterizuje nic lépe než hrst střípků, posbíraných při různých návštěvách a setkáních. Volal mi do hotelu přítel:

— Četl jsi dnešní úvodník Pravdy? To je fantastické!

— Nečetl. O čem píše Pravda?

— O tom se nedá mluvit v telefonu . . .

Známost jednoho z mých známých přijímali v lednu do KSSS. Instruktor jednoho z moskevských okresních výborů jí dal otázku: jaký je váš vztah k Vysockému. Zarazila se. Cítila nějaký chyták. Před nedávnem byl Vysockému posmrtně udělen titul hrdiny socialistické práce a Leninův řád, koncert kuctění jeho památky byl plakátován po celé Moskvě a byl vyprodán. Počet zájemců by lehce naplnil i stadion v Lužnikách.

— Mládež ho má ráda, i sovětská vláda mu udělila vysoká vyznamenání, začala opatrně.

Instruktor jí nedal domluvit:

— Je to protisovětský živel. Podívejte se na jeho písně. Tohle je jenom dočasný ústupek veřejnému mínění . . .

Jeden z důvodů naší cesty bylo zjistit, zda se může jedna z dalších helsinských konferencí, věnovaná

humanitárním otázkám konat v Moskvě. Pokusím se zde formulovat svůj osobní názor.

Budou-li splněny některé základní podmínky, nevidím důvodu, proč by Západ měl uspořádání této konference v Moskvě odmítnout. Za *conditio sine qua non* považují propuštění všech vězňů svědomí, odchod sovětských vojsk z Afghánistánu. Chtěl bych také dodat — odchod sovětských vojsk z Československa a odsouzení srpnového vpádu pěti států Varšavského paktu. Jakkoliv prvořadými jsou pro mne osobně tyto další podmínky, citím, že v mezinárodněpolitickém uvažování by bylo obtížnějším dát stejnou prioritu jako prvním dvěma podmínkám. Bohužel.

Jsem přesvědčen, že perspektiva uspořádání humanitární konference v Moskvě může pozitivně ovlivnit další vývoj v SSSR.

Týdenní pobyt v Moskvě pomalu končil. Byli jsme nevyspalí, unavení. Odmítli jsme tradiční ruskou pohostinnost, aby nás někdo neobvinil, že se necháme vykrmovat. Protože se však většina schůzí protáhla, a protože se v Moskvě těžko dá najíst bez fronty

a příslovečného ruského sejtčas, chodili jsme často spát hladoví. Jediným jistým jídlem byla povinná snídaně, při které jsme diskutovali o našich zkušenostech a připravovali se na další setkání. Pozoroval jsem s pobavením, jak členové naší delegace ukájeli rostoucí hlad bonbóny a sušenkami a čajem v broušených sklenicích, servírovanými skoro na všech setkáních.

Odlétali jsme z Leningradu stejně, jako jsme před sedmi dny do Moskvy přilétli: jako delegace. Výbor Lva Tolkunova dal leningradské celnici přesné instrukce. Obavy, aby mé poznámky, videopásky a jiné materiály z této pozoruhodné cesty nebyly zkonfiskovány, se ukázaly být zcela zbytečnými. Procházel jsem celní kontrolou jako poslední a celník se mě ptal, co jsme to za delegaci. Když jsem mu řekl Helsinská federace, zazářily mu oči. Zřejmě poslouchá rádio. Cizí. V sovětském se o nás vůbec nemluví.

Přesto jsem si oddechl, když se hlučný TU-124 odlepil od země a zamířil na západ. Nebo na Západ.

24. 1. 1988

VLADIMÍR KOLMISTR

Jak jsme koneckonců nebyli generálně zatraceni

„Koneckonců nikoho jsme generálně nezatratili. Řekli jsme, že každý má možnost, aby se na socialistickém základě zúčastňoval veřejného života, pracoval ve prospěch socialismu.“

(M. Jakeš — interview v letadle z Moskvy do Prahy 12. 3. 1988)

Chtěl bych podat malé svědectví o pravdivosti výroku našeho nového generálního tajemníka, vysvětlit obsah tohoto pojmu, jak jsem jej prožil a viděl já, moji blízcí a přátelé. Co ten pojem všechno zahrnuje — neb je to pojem, který se týká osudů mnoha lidí v dlouhém období jejich života i smrti, práce, žití, lásky, přátelství i nenávisti — postihuje celou totalitu člověka.

Tak tedy koneckonců nikoho jsme generálně nezatratili.

* * *

Když jsem skončil 23. 5. 1969 svoji funkci tajemníka OV KSC, z níž mě odvolal okresní výbor, který mě touto funkcí pověřil rok předtím, nebyl jsem koneckonců generálně zatracen. Vrátil jsem se poslušně do svého původního zaměstnání — do armády, kde na mne generál Bedřich řval „že mě dá zavřít“ — ale generálně mne nezatratil. Poslal mne k jakémusi praporu v Michalovcích, což je z Kladna co by kamenem dohodil. A protože jsem do Michalovců odmítl nastoupit, odešel jsem z armády.

Tri měsíce jsem chodil po různých institucích,

podnicích a závodech. Nikde mě generálně nezatratili, ale také mi nikde nedali práci. 1. září 1969 jsem konečně nastoupil v družstvu Středočeská stavba jako studnař.

Drtivá většina pracovníků družstva se ke mně chovala velice hezky, zejména když se přesvědčili, že se nebojím krumpáče ani lopaty, že mi nevadí stát po kolena v bahně na dně studny, třeba i (tě první) 30 metrů hluboké.

Dokonce mi zde i jeden náměstek velice podlézal a dával najevo své protisocialistické přesvědčení, mylně se tak domnívaje, že si mě snad tím více získá. Současně si však velice agilně získával nové soudruhy z OV KSC svým „komunistickým“ přesvědčením a konsolidační horlivostí, až mu dali již dvě ředitelská místa.

Ale předseda družstva byl za to, že mně, generálně nezatracenému, dal práci, z funkce předsedy po roce odvolán. Řádně zvolené představenstvo družstva okresní výbor KSC rozpustil a nahradil „náhradním orgánem“ v čele s S. Linhartem (dříve odvolaným z funkce ředitele školy za morální přestupky a materiální machinace). Tento Linhart mne pak z práce v družstvu na hodinu propustil, „protože jsem dosud nezměnil své politické názory“.

Dnes ještě ne, ale až Gorbačov definitivně z vítězi — bude tentýž Linhart tyto politické názory oslavovat, opěvovat a tvrdit, že je vždy vyznával.

Velká řada mých přátel, kteří také nebyli koneckonců zatraceni, vyletěli z práce. Těžko hledali nová zaměstnání. Někteří dostali zpočátku ucházející práci. K. Stočes na stavebním odboru MNV Kladno a K. Rys

na jednom oddělení ředitelství SONP. Ale brzy je z těchto míst vyhodili. Jen generálně zatracení nebyli. Prožíval jsem to s nimi a snažil se pomoci, jak to šlo. Tak z vlastní zkušenosti vím, jak třeba velice kvalifikovaný profesor kladenského gymnázia M. Strnad, schraňuje doklady 49 institucí a podniků, které jej odmítly zaměstnat. Nakonec dostal v loutkovém divadle podřadnou administrativní a manuální práci.

Výborná učitelka Eva Uherková byla vyloučena ze strany především za to, že při mém odvolávání z funkce na plénu OV prohlásila, že se dobře pamatuje na to, že jsem se pro socialismus angažoval již v době, kdy ti, co mě chtějí odvolat, byli ještě s protisocialistickým přesvědčením v jiných politických stranách. Nesměla za to učit po celých 20 let, ač pro ni práce učitelky nebyla zaměstnáním, ale velkým životním posláním.

Z míst byly na Kladensku vyhazovány desítky a stovky lidí.

Myslel jsem, že mojí výhodou je, že mi fyzická kondice dovoluje dělat těžkou fyzickou práci a že jsem tedy již dále nepostizitelný. A přece jsem byl znovu bez práce. Za týden po propuštění ze studnařiny již přišla domů obsílka a vedoucí odboru pracovních sil ONV mě postihl jako fluktuanta. Nařídil mi, abych šel pracovat do báňských dílen ve Pcherách. Zde se stranický výbor zavázal, že mě bude hlídat a určil mi práci za 1100 Kčs měsíčně. Tuto práci jsem nena-
stoupil.

Má žena nemůže sehnat práci několik let (aby naše rodina neměla dva příjmy). Ani v podnicích, které inzerovaly — že naléhavě přijmou pracovní síly. Ředitel pošty na omluvu, že musí zrušit přijetí mé ženy do práce, ukazuje manželce seznam lidí, kteří nesmějí být nikde v kladenském okrese přijati.

* * *

Ale „koneckonců generální nezatracení“ není jen věcí práce. Je to pojem, postihující člověka se všim všudy.

Můj syn je v první třídě základní školy na příkaz pracovníka OV KSČ, degenerovaného alkoholika Ferbyho přesazen do jiné lavice, neboť seděl vedle dcery rovněž vyloučeného P. Moravce.

Nejsme generálně zatraceni, ale mému příteli — lékaři — domlouvá pracovník ministerstva vnitra, aby se mnou přerušil přátelské vztahy, neboť je velice nemocen a nemohl by přece kopat studny jako já. A chce přeci, aby jeho syn vystudoval a byl jednou též lékař.

Jednomu z ředitelů dolu, při jedné „pracovní“ pitce pracovník StB sděluje, že není dobré, že se jeho žena přáteli s těmi generálně nezatracenými.

* * *

Jsou věci první a poslední v životě. Generální nezatracení postihuje opravdu celý život, a tedy i to poslední, smrt.

Zemře ti přítel, člověk, kterého sis velice vážil — a jdeš mu na pohřeb oklikami, vyhýbáš sez átarasům, když jsi auto zanechal daleko od krematoria, aby náhlá složitá technická prohlídka nezabránila poslednímu rozloučení. Loučíš se tiše, postojíš a vyslechněš smuteční hudbu. A pak musíš vyslechnout „bouři nevole okresního aktivu“ nad tím, že sis dovolil

s několika přáteli dát na rozloučenou Josefu Smrkovskému, ještě víc generálně nezatracenému, kytici s nápisem „Od přátel z Kladna“.

Aktiv žádá potrestání. Vedoucí tajemník vyslechnuv „hlas lidu“ potrestání slibuje a slib plní (jak, uvedu dále).

Zemře ti jiný přítel a jeho rodina je v den pohřbu varována pracovníkem StB, že promluvíš-li na pohřbu, bude pohřeb rozpuštěn. A dokonce zuřiví konsolidátoři Junkové, kteří si za příspěvek ke konsolidaci vysloužili ředitelská místa ve Slánské baterii (až do jejího ekonomického zruinování v roce 1986), mají disciplinární pohovor na OV za to, že se zúčastnili pohřbu generálně nezatraceného Karla Bejčka.

A nestačí ani to. Z hrobu je vykopán popel J. Smrkovského, zrušen je hrob Jana Palacha, F. Kriegel a V. Prchlik jsou spáleni bez obřadu, ale — generálně zatracen není nikdo.

V roce 1979 postihlo neštěstí Mirka Ryse, bývalého slavného hráče kopané a hokeje, nyní žijícího v Chicagu. Tragicky zahynul jeho syn Mirek, který se stal fotbalovou hvězdou USA. Rodina Rysů vždy držela vzácně pohromadě a bratři jsou spjati silnými pouty bratrské lásky. Když chtěli jet Karel a Luboš za bratrem do USA na pohřeb „malého Mirka“, StB je pustila, vzhledem k popularitě, kterou Rysové mezi sportovci mají. Ale Karlovi při tom řekli, aby počítal s tím, že si všichni budou myslet, že jej pouštějí proto, že s nimi spolupracuje a „oni to nikomu vyvracet nebudou“.

Moji rodiče byli přesvědčenými komunisty již za první republiky a aktivními pracovníky protifašistického odboje. Otec zemřel v koncentračním táboře Mathausen v roce 1942. Matka byla z KSČ vyloučena, aniž s ní někdo jednal a aniž ji to bylo sděleno. Otec byl vymazán z dějin kladenské stranické organizace ve všech materiálech, vyšlých po roce 1969. Když mého otce sebralo gestapo, jeho bratr Václav několikrát vyjádřil obavy, abychom návštěvami u něho nepřivedli gestapo také k němu. Po roce 1945 si však umučeným bratrem vylepšoval kádrový materiál kde mohl. V roce 1969 se stal velice zasloužilým členem strany tím, že se ode mne opět distancoval. Proto jsme se nestýkali. Rysovské rodinné vztahy mezi námi nebyly. Ale jít na pohřeb příbuznému je slušnost. Byl jsem donucen být neslušný, neboť nás strýcova manželka požádala, abychom na pohřeb necho-
dili, že by se soudruzi z OV zlobili a na pohřeb nepřišli.

Jsou-li tyto hrůzné věci v životě člověka v časovém pořadí poslední, je život dětí věcí snad první a nejdražší. A právě proto, že život a osud dětí jsou pro téměř každého nejcitlivější, musí být především ony generálně nezatraceny.

Mohl bych napsat mnoho o tom, jakými peripe-
tiami museli projít Ela a Naďa Stočesovy, Táňa a Petr Rysovi, Milena Sedlmajerová, Lenka Hrdá a desítky dalších.

Trenéři mládežnických mužstev hokejového oddílu SONP by mohli vyprávět o pokynech místopředsedy A. Nováka (majitele kladenského hokeje, který jej po odchodu do penze předal rádně synovi), aby toho kluka generálně nezatraceného nenechávali hrát.

Kdo popíše atmosféru v kabině žáků, když trenér připravuje mužstvo na zájezd do SSSR a oznámí, že jeden z nich nesmí jet, protože jeho otec je generálně nezatracen? Jaké morální vlastnosti se takto pěstují?

To pak když dorost jede do Švédska, tak si klidně syn funkcionáře OV dohaduje, s kým bude na zájezdu bydlet, neboť on určitě pojedje místo syna generálně nezatraceného.

Pani ředitelka ZDŠ Švárová dá jasně na srozuměnou učitelce Petřikové, že chce-li ve škole zůstat, chce-li, aby se zapomělo na její postoje v roce 1968, musí dát dceři generálně nezatraceného špatnou známku z matematiky. Mohl bych být jako rodič zaujatý ve prospěch dítěte, kdyby z téhož důvodu dceru nedoučovala jiná učitelka, která ji hodnotila dobře. Potvrdilo to i výtečné hodnocení na vyšším stupni (večerní školy) v Praze, kam generální nezatracení z Kladna tolik nedoléhalo.

Ale ouha!, ještě je tu instituce, která dbá důsledně o to, aby nikdo nebyl generálně zatracen. A tak v den maturity přijde pro dceru hlídka SNB, aby ji předvedla. Naštěstí se hlídka opozdí a dcera je už na cestě do Prahy. Rodičům hlídka sdělí, že má předvést slečnu pro podezření z krádeže. Překazít maturitní zkoušku se nepodařilo a odpoledne StB dceru vyslýchá, jakou ilegální literaturu má doma otec a co z ní četla. A náčelník StB Bilský se chlubí, „jací jsme dobří psychologové, když jsme to s vámi tak sehráli“. — Zaujímá při tom pózu jako maršál Stalin a maršál Brežněv na velikých obrazech na stěnách jeho pracovny.

V deváté třídě má syn výtečné hodnocení prospěchu i chování. Vysoce je hodnocena i jeho veřejně prospěšná práce a sportovní činnost. Ale protože jeho otec a matka jsou generálně nezatracení, nesmí být přijat na žádnou školu. Kdo nevěříš, přečti si hodnocení na I. ZDŠ v Kladně.

Generálně nezatracený dr. A. Sládek nemá dovoleno pracovat ani v Čs včelařství. Žádá proto, aby se mohl vystěhovat za hranice naší země. Nešťastně při tom požádá o pomoc bývalého spolužáka, nyní pracovníka ministerstva vnitra. Je mu to slíbeno, „když se osvědčí donášením na generálně nezatraceného Kolmistra“, jak dosvědčuje dopis, který zaslal tehdejšímu generálnímu tajemníkovi Husákovi.

Je rok 1978. Desáté výročí, kdy sis generální nezatracení vysloužil. Jak to oslavit?

Tak nám přijď ukázat své auto. Ale ale, máš znečištěné zpětné zrcátko a znečištěnou SPZ. Tak ti vezmem techničák a půl roku si nezajedíš. Kdybys náhodou přišel za týden, že máš závady odstraněny, jako to udělal Jarda Večeřa, tak ti také vrátíme techničák, ale seberem řidičské oprávnění. Nejsi generálně zatracen, nemůžeš jezdit. A zopakujeme si to tři roky za sebou. Na jaře ti jeden příslušník papíry vezme, na podzim ti je jiný s podivem vrátí. A když potkáš třetího, rozlitostněného alkoholem, vypláče se z toho, že to musí dělat, že to má nařízené.

Nařídí se i jiné věci. Vždyť přece Štáfek „svému lidu“ slíbil tvoje potrestání za troufalost na pohřbu generálně nezatraceného. A tak se zavede s tebou trestní stíhání. Jako občanskou výpomoc jsi hloubil jednomu občanu studnu. A tak se ti „dokáže“, že použil techniku družstva. Předseda družstva Linhart vystaví na to i písemný doklad. Použil jsi kompresor v hodnotě 70 000 Kčs. Tedy podle § 132 tr. z. jsi zloděj a odcizil jsi věc v hodnotě 70 000. Že ten kompresor, z jehož odcizení jsi obžalován, koupilo družstvo až jedenapůl roku poté, co tě pan Linhart na hodinu propustil pro nezměnění politických názorů, je jen maličkost. Doklady se na SNB prostě ztratí a trestní stíhání se zavede znovu s novými doklady

Škoda, že to prokurátor musel vzít zpět. Přeci jen soudní rozsudek by byl lepší, než koneckonců generální nezatracení.

Vyrůstal jsem v dělnické čtvrti Kladna. Moji rodiče, jak jsem již uvedl, byli funkcionáři strany. Mnoho ze stranické činnosti se odbyvalo u nás v bytě. Vyrůstal jsem v tom. Byl jsem v jednotě proletářské tělovýchovy, ve Spartakových skautech práce. Prostě malý bolševik. Taký mi tak hodně lidí nadávalo.

5. května 1945 visel na našem domě rudý prapor německých komunistů, ukryvaný u nás napůdě celou válku. — O dvě ulice dál bydlela rodina, kde měli nějak zamotané předky. A tak aby měli větší přiděly, rodina začala zdravit Heil Hitler a dětičky nosily „krásný“ stejnokroj.

Dokud jsme nebyli generálně nezatracení, tak jsme si to pamatovali, ale nic se s tím nedělo. Nikomu moc neublížili (alespoň dokumenty o tom nejsou), až na nějaké to vyhrožování.

A le když jsme byli generálně nezatracení, převléklo jedno z dětiček uniformu Hitlerjugend za uniformu Lidových milicí a dotáhlo to až na předsedu MV KSC. A v této funkci na různých schůzích a akcích podávalo svědectví o tom, jaký jsem zavilý nepřítel socialismu. Asi proto, že jsem nedostal tu socialistickou školu v Hitlerjugend jako on.

S tím generálním nezatracením souhlasila celá řada lidí. Ale byli a jsou i taci, kteří s tím nesouhlasili.

„Buď by nás pověsili nebo vystěhovali na Sibiř,“ jak se několikrát při pitkách vyjádřil vysoce kvalifikovaný krajský ředitel Mototechny Václav Vinš, který, když v roce 1971 vstupoval do KSC, měl za sebou jedinou politickou činnost, v Kura toriu, a to, že nechal mnoha vysokým funkcionářům přednostně nebo výhodně auto.

* * *

Že nejsem koneckonců generálně zatracen mi řekl soudruh Jakeš osobně již v roce 1971 (tímto podávám svědectví, že to s. Jakeše nenapadlo až teď při perestrojce), když jsem ho byl navštívit kvůli propuštění od krumpáče a lopaty.

Čekal jsem na něho tehdy před ÚV asi dvě hodiny. Soudruzi vycházející po skončení práce si někteří hned neuvědomili, že jsem generálně nezatracen a zdravili mě „Čest práci“.

Odpovídal jsem tehdy „jen čest, soudruzi, jen čest — práci jsem ztratil . . . Soudruh Bartík, tehdy pracovník českého byra, na mne moc řval, že je to provokace a též již tehdy jinými slovy říkal, že jsme nikoho nezatrátili.

Soudruh Jakeš mne dokonce druhý den přijal a slíbil, že ten extrém napraví. Ale třetí den jej již napravit nemohl, neboť si uvědomil, že by zasahoval do kompetence s. Hájka, vedoucího tajemníka KV.

A tento důsledný zastánce leninských metod (kterému s. Jakeš můj případ předal) mi po sekretářce vzkázal, že nic číst nebude, nic řešit nebude a odpovídat mi také nebude. Ale asi to byla tehdy taková norma, neboť s. Husák mi na můj dopis rok předtím také neodpověděl. S. Hájek to dělal asi hlavně proto, že si nechtěl vzpomenout, jak 26. 8. 1968 jako místopředseda ÚKRRK prosil vedení ÚKRRK, zvolené XIV. mimořádným sjezdem ve Vysočanech, aby jej jako oddaného zastánce XIV. sjezdu nechalo v aparátě.

Ještě musím uvést, že když mě asi po třech letech s. Jakeš potkal v Domě módy, kde doprovázel delegaci finské KS, tak se ke mně vřele hlásil a živě se zajímal, co dělám. Moc se divil, že to soudruzi v Kladně nenapravili (ač je poslancem NS za okres Kladno). Byl již tehdy přesvědčen, že koneckonců nikoho generálně nezatratili. Já to tehdy ale tak nechápal.

Do toho, jak jsme koneckonců generálně nezatraceni, patří samozřejmě mnoho dalšího. Nemohu číst knihy autorů, kteří byli též nezatraceni. Nemohu vidět filmy, kde hraje Triska, Krejča, či Chramostová. Nemohu studovat práce K. Kosika, L. Sochora atd. apod. Snad bych měl malér, kdybych si na magnetofonu hrál hlasitě Waldemara. Čtu-li pokoutně sehnané dílo G. Orwella „Rok 1984“, vystavuji se nebezpečí, že mohu být trestně stíhán. A potkám-li se náhodou s dobrým přítelem, který je (ještě víc než já) generálně nezatracen, jsme fotografováni a bývalý spolupracovník, který teď dělá tu diskrétní práci, mi sdělí, že v úřadě viděl tu fotku.

A mohl bych pokračovat ještě dlouho dál. Třeba o tom, jak jsem byl 1. 4. 1972 povýšen do hodnosti vojína (z hodnosti podplukovníka) a je mi přiděleno číslo voj. odbornosti 999/ „pracovník — schopen těžké fyzické práce“.

Dokonce mám díky tomu jeden světový rekord. Když jsem si byl na okresní vojenské správě pro potvrzení pro důchodový úřad, vystavily mi rozpačité pracovnice potvrzení, že jsem 18 let vykonával vojenskou základní službu.

Nebo bych mohl psát o tom, jak jsem marně žádal o cestovní doklady, neboť „nejsem hoden reprezentovat

Čs. soc. republiku v zahraničí“. Kdybych uměl psát, nemusel by to být špatný román.

3. září 1968 jsem na schůzi stranické organizace StB v ostré výměně názorů s přítomnými pracovníky krajské správy (Molnárovými hochy) na jejich tvrzení, že závěry XX. sjezdu KSSS byly revizionistické a dávno neplatí, odpověděl: „Přijde další sjezd, který je opět potvrdí. Bude to XXV. nebo XXVII., ale přijít musí — je to objektivní nutnost, o které jsem přesvědčen...“

XXVII. sjezd KSSS se již konal a naplnil moje přesvědčení. K jeho závěrům se pomalu začínají hlásit mnozí.

Jsem stále ještě koneckonců nezatracený. Lepim lino — dřív, jak za dob manufaktury. Hlídká mě StB. Po mlouvá mě dál opilec, který v podroušeném stavu porazil autem občana a z místa ujel, ale soud si zařídil v sousedním okrese Mělník.

Tajemník OV KSČ nám říká: „Já s vámi jednat nebudu, já s vámi jednat nebudu.“

Ale brzy začnu potkávat lidi, kteří se 20 let úporně divali do výloh, aby se vyhnuli našemu setkání nebo zdravili, jen když je nikdo neviděl.

Budou se teď usmívat, hlásit se a ptát se: „Tak co, jak se máš? Jak žiješ? Dobře, vidíš? . . .“

Vždyť se vlastně nikomu nic nestalo. Vždyť jsme koneckonců nikoho generálně nezatratili!

Pravnuk obecního chudého — dědy Kolmistra

(Převzato ze samizdatového časopisu „Ze zásuvky i z bloku“, č. 16, 1988)

EVA KANTŮRKOVÁ

Komu jarní slunce svítí

Krkonošská chalupa je zasypaná po střechu, sníh šerí okna, hučí ve vichřičných nárazech a vniká sebemenší škvirou. Přece ale podle kalendáře vím, že začalo jaro. Nad sněhovou vichřicí, která nás tiskne k zemi a dělí od nebes, den ze dne výš stoupá sílicí slunce, které na všem, i na lídech, láká nově v život. Jaro už několikrát v Evropě posloužilo k pojmenování novosti dějů, před sto čtyřiceti lety to bylo jaro národů, o sto dvacet let později, snad jak se evropská civilizace kazila, už jenom jaro pražské. Obě proti sobě vyvolala větší útisk, než proti jakému se bouřila, přesto ale je v jaru síla, kterou trestající podzim už mít nemůže: jaro má jistotu stoupajícího slunce.

Měla jsem štěstí, nedostala jsem se na seznam určených k zatčení, a jedno jarní zazáření jsem mohla zahlédnout. Na první březnovou neděli svolala katolická církev, ta schválená i ta pronásledovaná, ke svatému Vítu do Prahy národní pouť. Katolíci si takový název mohou dovolit, jejich církev má výhodu i přednost, že šla s národem od prvopočátku jeho státního i kulturního formování. Pouť se konala na počest blahoslavené Anežky České, o níž se v nejvyšších katolických kruzích rozhoduje, zda bude prohlášena za svatou. V dnešním katolickém výkladu je Anežka Česká ochránkyní života a jejím rokem v Československu začal desetiletý katolický program duchovní obnovy, který má vyvrcholit milénium svatého Vojtěcha.

Kdo porovná Anežčinu dobu s dobou naší, uhodí jej do očí, že se slabá doba naše dovolává silné doby její. Anežka se narodila asi v roce 1211, její otec Přemysl Otakar I. byl schopný vladař, získal pro svůj rod i české království na německém králi Fridrichovi II. Zlatou bulu sicilskou, významnou mezinárodní smlouvu o přiměřené české samostatnosti. Fridrich II. chtěl syna Jindřicha dát zvolit římským králem, aby tak ovládal Německo, a sám se chtěl stát římským císařem, aby mohl navíc ovládnout Itálii, na to potřeboval i Přemyslovu podporu, a tak své děti zasnoubili. Devítiletého Jindřicha králem skutečně zvolili a osmiletou nevěstu, aby se jí dostalo evropského brusku, poslali na dovýchovu ke dvoru rakouského vévody Leopolda. Ten měl dceru Markétu, dívky byly ke královským ctnostem vedeny spolu, a německou královnou se nestala česká Anežka, ale Markéta Rakouská. Prý vlivem pletichářského biskupa, a taky aby Přemyslovcům nevyrostly stromy příliš vysoko, patnáctiletý ženich Anežku odmítl, Fridrich II. zasnoubení zrušil a zahanbená česká princezna se musela vrátit domů.

Byla to ale doba silných lidí, a nikoli náladových ženichů, proradných přítelkyň a intrikánských biskupů. Jindřich po pěti letech manželství s Markétou zatoužil vrátit se k Anežce a pokusil se o rozvod, otec císař mu ale nové manželství nepovolil; a když proti němu Jindřich intrikoval v Německu, uvrhl jej do vězení, kde za pár roků zemřel. Fridrich II. vedl zničující válku s papežem a severoitalskými vévody o ovládnutí Itálie, a protože ovdovělá Přemyslovci by mu byli žádoucím spojencem, vyhlédl si Anežku pro sebe. Avšak ani válčící císařové a politické sňatky nezakládají sílu doby, velkou osobností se tu ukázala být Anežka, která oba ženichy odmítla a vstoupila do řádu klarisek. Tehdejší duchovní vzepětí se jmenovalo sebezapření, odřikání, chudoba, pokora a služba trpícím, nové kulturní citění, vznícené Františkem z Assisi, lákalo mnoho synů a dcer velkých evropských dvorů, taky Anežčiny sestry a sestřenice; i Anežčin bratr Václav I., sotva začal vládnout, povolal do země minority a vykázal jim místo poblíž pražských hradeb u Vltavy, kde se dodnes říká na Františku. Anežčin vstup do náročného řádu, provázený odmítnutím ženicha tak skvělého, proletěl Evropou jako pověst vynikající svatosti. Tak o Anežce píše královně kastilské papež Řehoř IX., tak Anežku v dopise oslovuje zakladatelka ženské větve řádu a jeho první abatyše v Umbrii, přímá žákyně Františkova Klára. „Zvolila sis raději svatou chudobu a umrtvování těla, ačkoliv jsi mohla užívat cti a slávy tohoto světa a provdat se i za nejvznešenějšího císaře . . .“

V typicky přemyslovské zakladatelské vášni Anežka pak celých padesát let buduje lásku svého života, kulturní skvost českého království, duchovní i hmotné centrum nového hnutí. Nový náboženský ideál není ještě pevně začleněn do církevních struktur, myšlenka chudoby má lehkou příchut' kacířství, a Anežka „s podivuhodnou opatrností“, jak to nazvala svatá Klára, zápolila s třemi papeži, než ustálila řád kláštera na kompromisu, blízském ideálům Františkovým. Nenásleduj falešných rad, psala jí svatá Klára, „chudičkého Krista obejmí“.

Rozsáhlé dvojklášteří, zbytky po zaniklém klášteře minoritů a zachovaný klášter klarisek, vypovídá v řeči architektury o onom přelomu duchovních epoch, který u nás Anežka uskutečnila. Ještě románsky těžké cihlové zdivo původního konventu klarisek poznenáhlu přechází několika kostelními prostory a taky kuchyní a ochozem až do klasického stylu pařížské gotiky; svatyně Anežčina kláštera jsou vůbec prvními gotickými stavbami u nás. Stylovým vyvrcholením je kněžiště kostela svatého Salvátora, do něhož se vstupuje triumfálním obloukem, jehož hlavice jsou vytesány v podobě korunovaných hlaviček, snad portrétů Anežčiny královských příbuzných. Vzácná kulturní památka byla hlavně v minulém století poničena a je dnešnímu režimu ke cti, že komplex zachránil. Ze sbírek Národní galerie je tu umístěno malířství 19. století a obrovitý Brožíkův Hus před Kostnickým koncilem, zavěšený dominantně v jedné chrámové síni, má možná působit protikatolicky kontrastně; jestli kdo měl tento záměr, odkryl jím jen vlastní neznalost. Už Josef Pekař vedl jasný svorník mezi ideami chudoby a služby trpícím, zachvacujícími v Anežčině době vrcholky společnosti, a husitstvím, prosyceným ovšem lidovým kacířstvím; krásná Anežčina tvář, jak si ji představoval J. V. Myslbek, se dobře v síni snoubí s utrápeným a vzdorujícím Husem.

Vypráví se, že moudrá abatyše v klášteře usmířila bratra Václava s jeho synem Přemyslem Otakarem, s oním, který ještě za jejího života zahynel na Moravském poli; Čechy ovládnou Braniboři, doba se ze skvělosti prolomí do bíd a zoufalství, Anežka ale i pak zůstala oporou oslabenému království i svému rodu. Když 2. března 1281 zemře, pověst o ní zaznamená písemná legenda. Již Eliška Přemyslovna se pokusí o Anežčinu kanonizaci, Anežka byla však beatifikována až v roce 1874 zásluhou kardinála Schwarzenberga. Jedinou literární památkou jsou čtyři listy, které jí napsala svatá Klára, poslední dokonce na smrtelné posteli.

Pontifikální poutní mše se u Víta zúčastnily tisíce věřících, jejichž ale ještě daleko větší částí bylo znemožněno dojet do Prahy; a nejméně patnáct přátel, katolíků, nekatolíků i nevěřících, bylo v tu dobu drženo v Bartolomějské ulici nebo v Ruzyni. Po mši zástup věrných pozdravoval kardinála Tomáška před arcibiskupským palácem, za zády jim k tomu pleskala prezidentská vlajka, z boku přihlíželi trochu vyplašení sovětští turisté. A když byl čas k rozchodu, věrní boží obestoupili náměstí, vzali se za ruce, poklekli na zem a nahlas se modlili. Sluncem, které chválilo jejich nové, byl sám bůh. Ale my další taky cítíme jaro obnovy ve vzduchu a k nám taky mluví poučení z Anežčina životopisu. Opatrný kompromis, to budí, ale jen žádné politické sňatky. Hledáme-li, kde jaké slunce svítí, neměli bychom dát na špatné rady a mít za rozžítatele velkých ohňů pouhé podpalovače plynových lamp. Poslyšte k tomu na závěr svatou Kláru: „ . . . klamou se někteří králové a královny tohoto světa, jejichž pýcha se povznesla třeba až k nebi a hlavou se dotkla oblohy nebeské: přece nakonec pomínou jako smetí . . .“

Březen 1988

Vysílací časy a frekvence českého a slovenského vysílání stanice Deutschlandfunk:

6.30 - 7.00 hod. — 41 a 49 m, 7270 a 6190 kHz ;
12.30 - 13.20 hod. — 41 a 49 m, 7150 a 6065 kHz nebo 7130 a 6020 kHz ;
20.00 - 20.30 hod. (stř. vlna) — 194,9 m, 1539 kHz ;
20.30 - 21.30 hod. (kr. vlna) — 31 a 41 m, 9615 a 7285 kHz ;
22.00 - 22.30 hod. (stř. vlna) — 194,9 m, 1539 kHz.

STANOVISKA

VLADIMÍR HORSKÝ.

Gorbačov zajedno s pražskými normalizátory ?

Po své první návštěvě Moskvy ve funkci generálního tajemníka ÚV KSČ poskytl Miloš Jakeš 12. ledna tr. obsáhlý interview, v němž s odvoláním na své rozhovory s Gorbačovem, Ligačovem a Zajkovem mj. prohlásil: „Šlo i o takové otázky, jako pohled na rok 1988 u nás, rok, který je stvořen . . . k osvětlení naší historie. (. . .) A zde — i pokud jde o kritický vývoj — jsou naše stanoviska shodná. Nemáme tady co měnit.“

Tvrzení o shodě se týkalo stanovisek dokumentu „Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po 13. sjezdu KSČ“, který byl dva roky po politickém fiasku srpnové intervence přijat na zasedání ÚV KSČ v prosinci 1970. Textem „Poučení“ se Husákově vedení po vyřazení reformních komunistů podrobilo požadavku Brežněva, prohlásit zákeřný převrat spojeneckého Československa za bratrskou pomoc v internacionálním zájmu záchrany smrtelně ohroženého socialismu — z Prahy předem vyžádanou. Tím měla takřka všeobecně odsouzená agrese získat zdání ideologické a mezinárodněprávní legitimity. Stanoviska téhož dokumentu měl Jakeš na mysli, když dva dny nato své tvrzení ještě zesílil slovy: „Naše stanovisko a poučení, které jsme vyvodili, je neměnné. Bylo vyjádřeno znovu za 7. zasedání ÚV KSČ (??) a je v plné shodě s názorem sovětských soudruhů, jak to vyplynulo z našich rozhovorů se soudruhem Gorbačovem.“

Tato obratná formulace sugeruje představu, že za rozdrčení československého reformního díla pomocí sovětských tanků a za následnou politiku pražských normalizátorů se stává sám velký reformátor v Moskvě. Podobné verzi odporuje ovšem jak logika věci tak bohatý řetěz indicií. Celý uplynulý rok byl prostoupen jevy nasvědčujícími tomu, že mezi pražským režimem na jedné straně a moskevským reformním křídlem na straně druhé existovaly i v těchto otázkách hluboké názorové rozpory.

Praha 1987: Tabuizování srpnové intervence

Začneme faktem, že většina členů stranického vedení, mezi nimi tehdejší i dnešní generální tajemník, se k „Poučení“ v průběhu celého roku 1987 ani jedinkrát veřejně nepřihlásila — a to navzdory opakovaným iniciativám Bil'aka i Fojtíka. Stejně tak nepadla o „Poučení“ žádná zmínka na zasedáních ÚV KSČ.

Ještě výmluvnější je tato skutečnost: I ti členové vedení, kteří Pražské jaro stále atakovali, přecházeli existenci vojenské intervence — s jedinou výjimkou Hoffmannova proslovu na sjezdu sovětských odborů 25. února — naprostým mlčením. Jejich vývody o tehdejších událostech měly pak strukturálně tuto podobu: v srpnu 1969 ocitlo se už Československo vinou pravice ve vedení strany na pokraji kontrarevoluce. Po politické porážce pravice dokázalo nové vedení poměry v zemi konsolidovat.

Toto (posměch vyvolávající) vyklešování rozhodujícího článku v řetězu tehdejších událostí obsahovalo politickou implikaci mimořádného dosahu: V okamžiku, kdy byla „bratrská pomoc“ zamlčena a kdy se černá skvrna intervence přeměnila v další bílé místo novodobých dějin, vypadl z ortodoxní konstrukce události 1968 její úhelný kámen.

Uvážíme-li, jak silně je pražský režim zainteresován na petrifikaci „Poučení“ jako celku, dává tato násilná sebecenzura smysl jen za přijetí hypotézy, že k tabuizování intervence došlo na výslovný pokyn z okruhu sovětských vůdčích představitelů.

Moskva 1987: Náběhy k přehodnocení

Tento logický předpoklad nabude charakteru v podstatě ověřeného závěru, uvedeme-li ho do souvislosti s významnými fragmenty z moskevského politického jeviště téhož roku. Ve zkratce některé z nich:

— Georgij Smirnov, někdejší poradce Gorbačova a dnes ředitel Ústavu marxismu-leninismu při ÚV KSSS, prohlásil 4. listopadu na tiskové konferenci sovětských historiků, že do probíhajícího přehodnocování minulosti je třeba zahrnout „také události 1968 a intervenci v Praze“. (1)

— Georgij Arbatov, další z Gorbačovových poradců, se den nato vyjádřil ve stejném smyslu. (2)

— Georgij Šachnazarov, „pomocník“ v otázkách východní Evropy v osobním štábu generálního tajemníka, potvrdil 5. listopadu existenci Dubčekova dopisu Gorbačovovi, aniž proti tomuto muži, kterého bratrská strana těžce obvinila a ze svých řad vyvrhla, pronesl sebemenší invectivu. (3)

— Obdobně se zachoval týž den na jiné konferenci Vadim Zagladin. (4)

— Valentin Falin, šéf tiskové agentury „Novosti“ a jeden z důvěrníků Gorbačova, vyjádřil v řadě interviewů — byť ve spojení s kritikou údajného vměšování Západu do čs. události 1968 — konciliantní postoj k idejím Pražského jara a nesouhlas s „úlohou cenzora“, kterou tu jeho země hrála. (5)

— Genadij Gerasimov, mluvčí ministerstva zahraničí, odpověděl na otázku ohledně rozdílu mezi Pražským jarem a perestrojkou: „Devatenáct let.“ To bylo všeobecně interpretováno jako rehabilitace československého reformního pokusu“. (6)

Posuzováno vcelku, nepřipouštějí tato a další prohlášení žádné pochyby o tom, že otázky Československa 1968 a jmenovitě sovětské vojenské intervence byly v Kremlu předmětem nového posuzování. S tím koresponduje i skutečnost, že sovětský tisk minulého roku se o existenci intervence 1968 vůbec nezminil.

Náhlá recidiva

Z tohoto zdánlivě čistého nebe udeřil náhle blesk v podobě nehorázného článku k československým událostem 1968, který vyšel začátkem prosince 1987 v č. 49 moskevského týdeníku „Nová doba“. Úctyhodné množství prokazatelně (i faktograficky) nesprávných údajů, které jsou v něm nakupeny, vyhodnotil pak autor (Boris Kozlov) konstatováním, že „zásadní závěry“ vyvozené pražskými soudruhy „z československé krize“ 1968 jsou dnes „stejně nesporné“ jako byly tehdy.

Tento článek, i když otázku intervence ještě obešel, signalizoval už zásadní obrát. 5. ledna 1988 přinesly „Izvestija“ (a den nato též „Pravda“) podstatné výtahy z článku L. Skalického „Leden a dnešek“, který vyšel předchozího dne v „Rudém právu“ a v němž byly události 1968 znovu tvrdě interpretovány ve smyslu „Poučení“. Ve stejném duchu vyzněl i tentýž den vydaný komentář dopisovatele TASSu A. Kondrašova s příznačným titulem „Žádná podobnost mezi sovětskou perestrojkou a událostmi v Československu 1968“. Tím byla původní brežněvovskobil'akovské verzi těchto událostí — včetně hodnocení intervence jako „internacionální pomoci bratrských socialistických zemí československému lidu“ (Kondrašov) — nanovo vtisknuta úřední pečeť. Na tom nic nemění ani výmluvná okolnost, že komentáři TASSu propůjčila publicitu — namísto „Pravdy“ či „Izvestij“ — táž „Sovjetskaja Rossija“, která se dva měsíce později měla vyznamenat prezentací článku Andrejevové, proslulého manifestu protivníků přestavby.

S výjimkou lednového prohlášení TASSu se Moskva drží s vlastními komentáři nazpátek, pokračuje ovšem v praxi přetiskování ortodoxních stanovisek oficiální Prahy. Kromě proslovů a článků prominentních představitelů KSČ publikuje sovětský tisk příležitostně také obsáhlé výňatky z pera prostých redaktorů. Zaznamenávána nejsou naproti tomu odchýlná stanoviska člena předsednictva ÚV a ministerského předsedy Lubomíra Štrougala, (7) třebaže je zřejmé, že zdaleka nejsou stanoviskem jednotlivce.

* * *

Čím byl tento obrát v oficiálním posuzování událostí roku 1968 podmíněn? Proč uvízlo na mělčině přehodnocení, jímž by byla věrohodnost „nového myšlení“ jen posílena?

Vysvětlení je třeba hledat v složitém komplexu interakcí, v němž přední místo zaujímají patrně tyto skutečnosti:

1. houževnatý odpor pražské stranické centrály.
2. oslabená schopnost Kremlu vtisknout bratrským stranám svou vlastní vůli.
3. Gorbačovův omezený akční okruh — v důsledku rozporů uvnitř moskevského vedení.

* * *

Odpor pražského establishmentu vůči kádrové obnově a přehodnocení

Odpor proti Gorbačovově kursu a proti jeho převzetí v Československu se zvedl po lednovém zasedání ÚV KSSS 1987. Zjevný byl i pro veřejnost: mnoha tajemníkům ÚV nešlo jméno Gorbačova buď vůbec přes rty anebo jen ve spojení s jeho mírovými

iniciativami. Jiným funkcionářům vypadlo samotné slovo Sovětský svaz z jejich slovníku. Bohuslav Chňoupek, který na rozdíl od nich šel Gorbačovovi od samého počátku stejně na ruku jako kdysi Brežněvovi, mohl tak na prosincovém ÚV předhodit svým protihráčům „všechno to počáteční váhání, tápání, nejistotu, nejasná a mlhavá stanoviska, obavy a nedůvěru“ a právem — byť eufemisticky — konstatovat: „Sovětská přestavba nás našla ne zcela připravené. Ani teoreticky ani prakticky.“

Zatímco ale v oblasti programatiky stranické vedení moskevskému tlaku pozvolna ustoupilo — na březnovém ÚV vzal Husák po 18ti letech úplně abstinence slovo reforma přes všechny rozpaky znovu do úst — zůstalo v jiných otázkách neoblomné.

Zjevně to bylo v klíčové otázce obnovy vedoucích kádrů. Lev Zajkov, třetí muž v kremelské hierarchii, vyslaný do Prahy k politickému zajištění chystané Gorbačovovy návštěvy, pronešl ve své velké řeči o úkolech perestrojky před tisícíčlennou funkcionářskou elitou 4. března 1987 mj. tato slova:

„Vyskytují se ovšem i takoví, i když jich není mnoho, kteří se změnit nechtějí. S nimi postupujeme jinak. K někdejší zasluzbě přitom nepřihlížíme. Je v životním zájmu lidu i socialismu, aby ustoupili novým, čerstvým silám, pro něž se přestavba stala smyslem a záležitostí celého života.“

V rámci pražské scenerie dopadala tato slova s plnou silou na hlavu Vasila Bil'aka, který se postavil do čela odporu proti jakékoli přestavbě, vyzvedal domácí „Poučení“ na úkor sovětského reformního modelu, sliboval „věrným kádrům“ ochranu a napadal Gorbačovovy stoupence v Praze jako příživníky. S jakou dramaturgií a s jakým důrazem se reformní Moskva o politické vyřazení Bil'aka zasazovala, zůstává doposud skryto. Zjevná je ale např. skutečnost, že všichni Gorbačovovi emisáři (Ševardnadze, Zajkov, Sokolov) právě osobu Bil'aka — tajemníka ÚV pro mezinárodní otázky a tudíž i jejich přirozeného partnera — zásadně mijeli a namísto toho konferovali s reformně naladěným Štrougalem. Pražská centrála nezůstala však své pověsti konzervativní bašty ani teď nic dlužna: Bil'ak uhájil své mocenské postavení a s ním se napevno etablovalo i celé „zdravé jádro opravdových internacionalistů“, tedy někdejší Brežněvovy agentury v KSČ.

Tím byl ovšem předznamenán i následný postoj Husákova vedení k interpretaci události roku 1968. Zatímco se k nim před veřejností vyslovovalo jen okrajově a selektivně, připravovalo ve skrytu komplexní oficiální hodnocení starého ražení. Svůj výraz našlo v dokumentu PÚV „Ideově-politická koncepce významných výročí roku 1988“. Tento elaborát vykládá československé dějiny od roku 1918 ve vysloveně dogmatickém duchu a události 1968 ve smyslu neblahého dokumentu z roku 1970 s výslovným konstatováním, že „závěry ‚Poučení‘ mají svou aktuální platnost“. Okolnosti zrodu a přijetí tohoto elaborátu nejsou jasné. Otištěn byl teprve (v č. 49 Života strany) počátkem prosince 1987 s vágním označením „Z jednání předsednictva ÚV“. Označení „Schválen předsednictvem ÚV KSČ dne 21. října 1987“ se mu dostalo teprve při opakovaném publikování Novou myslí (v č. 1/1988).

Z toho lze vysuzovat, že byl předmětem sporu a že ho vedení drželo delší čas pod pokličkou — politický čas v tehdejší Moskvě se s pražským silně rozcházel

Dokument sám je poměrně slabým odvarem svého původního vzoru. Výmysly o prosebných dopisech tisíců komunistů a nestraníků o bratrskou pomoc chybí zde stejně jako pohádky o aktunim nebezpečí občanské války, teroru proti věrným komunistům a zvratu výsledků druhé světové války. V posledních týdnech dělají pražští vůdci další ústupky Moskvě, když ve svých zahraničních (pro domácí potřebu patřičně cenzurovaných) interview výslovně uvádějí, že opakování „podobné intervence dnes pokládají za nemožné“. (8) (Tento úsudek implikuje ovšem buď doznání, že intervence nebyla ani v roce 1968 „nevyhnutelná“, anebo obvinění dnešní Moskvy, že by kontrarevoluci dovolila zlikvidovat socialismus.)

Zúžené hranice moskevského působení na komunistické strany východní Evropy

Již tato jediná okolnost sama o sobě signalizuje, že dnešní K reml není ani zdaleka všemocný. Přísně vzato, onnipotentní nebyl nikdy. Svědčí o tom tradičně svébytná politika Jugoslávie, Albánie, Rumunska, v mnohém směru i průběh samotných československých událostí 1968-69. Dnešní možnosti Moskvy, vtisknout spojencům vlastní vůli, jsou dodatečně ještě zúženy: Jednak vzhledem k potřebné koncentraci na palčivé otázky vlastní vnitřní, hospodářské a bezpečnostní politiky, jednak vzhledem k nové formulaci principů vztahů mezi socialistickými zeměmi, v nichž je mj. suverenní odpovědnost jednotlivých stran určovat politiku vlastní země, výslovně potvrzena.

Zdravé principy, které sám probojoval a zařadil, nemohl generální tajemník KSSS hodit přes palubu ani v situaci, kdy se jejich respektování paradoxně obracelo jak proti tužbám lidu spojenecké země, tak proti zájmům jeho vlastního ozdraveného kurzu. Zažili jsme to k našemu nezměrnému rozčarování při jeho návštěvě Československa. Na veřejnosti se musel vyvarovat všeho, co by Husákovu vedení mohlo kvalifikovat jako nepřipustné vměšování. Jak se na hosta sluší, musel pro hostitele najít i nějaká slova uznání — formulace o „velkých dosažených úspěších“ použil přitom jak známo všude, i v zruinovaném Rumunsku. Od toho je ovšem třeba odlišit výroky z jeho rozmluv s občany, jež zaváněly uspokojením nad výsledky normalizační politiky: ty ale patrně spadají do kontextu vlivů, jichž se dotkneme později. I kdybychom však přijali předpoklad, že je Gorbačov pronesl výlučně z vlastního popudu, měli bychom si, než se od něho s trpkostí odvrátíme, položit při nejmenším tyto otázky:

Bylo v moci kremelského šéfa, protřást v Praze to stranické vedení, jehož členové se tváří v tvář hroziící odplatě semkli takřka do jednoho v hradbě odporu? A bylo v jeho moci vnutit jim takové oficiální přehodnocení, jež by je zbavilo mocenské legitimace a otevřelo prostor pro politické působení jejich někdejších obětí?

V tomto kontextu je třeba chápat i velice problematický výrok generálního sekretáře z 19. května 1987: „Hodnocení události 1968 v ČSSR je v první řadě záležitost československých komunistů samých.“ Na dilema, s nímž tu je Gorbačov konfrontován, upozornil otevřeně L. Jagodovský, zástupce ředitele Ústavu pro hospodářství světového socialistického systému: Politika, kterou jsme 1968 dělali, byla nesprávná. „Absolutně, ano“ — prohlásil moskevský vědec a současně potvrdil, že „vojenská intervence

1968 je předmětem přehodnocování“. „A však toto přehodnocování“ — podotkl v zápětí — „není otázkou dotýkající se jen naší strany. Jedná se o problém dnešního vedení Československa. Kdyby došlo k přehodnocení zvnějška, vytvořilo by to pro naše československé přátele velice choulostivou situaci.“ (9) Potud Jagodowski. Další problém spočívá ovšem v tom, že podobný postup by vytvořil choulostivou situaci pro samotného Gorbačova, neboť „přehodnocení zvnějška“, provedené proti vůli a přes hlavu vedení spřátelené strany, by prakticky znamenalo kurs na konfrontaci.

Tuto cestu nemohl nastoupit ani tak rizikomilovný novátor jakým je Gorbačov. Prvořadou věcí bylo pro ně, přimět Prahu k ústupkům jiného rázu — totiž kjednoznačně pozitivnímu ocenění sovětské perestrojky (a tím k posílení jeho osobní prestiže v rámci bloku), a k převzetí co možná nejvíce prvků této přestavby i v ČSSR (aby se její ekonomika v zájmu celého RVHP dala ozdravit). Dosáhnout těchto ústupků předpokládalo koncese a koncilianci i z jeho strany.

Nesmiřitelným postojem v otázce kádrů a přehodnocení události 1968 by byl Gorbačov zaháněl pražské funkcionáře do tábora aktivních protivníků nové revoluční politiky s následkem, že by jeho vlastní autorita a mocenská pozice doznaly citelného oslabení i uvnitř moskevského vedení.

Gorbačov a jeho protihrači v Kremle i v bloku

Tato úvaha nás přivádí k poslednímu komplexu důvodů, které zamezily podstatnému přehodnocení československých událostí: Gorbačov neurčuje kurs své strany ani zdaleka suverénně, a boj o orientaci KSSS se nutně promítá i v kontroverzní koncepci a praxi politiky vůči východoevropským spojencům. Mnohé nasvědčuje tomu, že důrazná politika Gorbačovova křídla vůči Husákovu vedení bezprostředně po lednovém plénu ÚV KSSS 1987 byla vlivnými kruhy v Moskvě paralyzována již těsně před dubnovou návštěvou generálního tajemníka u nás. Přesvědčivé působící údaje o tom, že Ligačov s podporou většiny politbyra zablokoval celý tehdejší Gorbačovův kurs o československé otázce — včetně proponovaného odsunu částí sovětských vojenských jednotek — přinesl zejména A. Jacoviello, dlouholetý korespondent levicových italských tisků, výborný znalec sovětské scenerie. (10) Kremelští oponenti tohoto kursu, odvolávající se zejména na rizika destabilizace bloku, sledovali tu namnoze zcela specifické zájmy.

Tak jako Gorbačov, Ševardnadze a Zajkov vystrčili tykadla směrem k reformě naladěným funkcionářům Prahy, zajišťovali si i oni kontakty s tamními tradicionalisty — a činí tak dodnes. Šlo snad jen o záležitost formálního protokolu, když první i poslední stanici Jakeše při jeho audienci u sovětského šéfa v lednu tr. byl právě Jegor Ligačov?

Moskevští konzervativci blokovali přímo také přehodnocení čs. události 1968. Díky „Rudému právu“ („Pravda“ tu přinesla noticku o třech větách) známe řeč Vadima Medveděva před novináři východoevropských zemí z 18. února 1987, v níž opapouškoval sice neadresně, ale s neuvěřitelnou výbojností Bifakovu verzi.) (Poznamenejme, že Medveděv je tajemníkem ÚV KSSS pro vztahy k vládnoucím stranám socialistických zemí a tím také Gorbačovovým expertem a průvodcem v ČSSR. Nedávné kooptování progresiv-

ního Šachnazarova do sboru Gorbačovových poradců se zdá být znamením toho, že sovětský šéf zde vytváří protiváhu.) Charakteristická je dále okolnost, že domněle už pohřbené „Poučení“ slavilo zmrtvýchvstání právě poté, kdy se sovětským konzervativcům v souvislosti s Jelcinovou aférou podařilo autoritu Gorbačova nahodit. Výmluvná je i okolnost, že Kondrašovův komentář TASSu jakožto výraz zesílené váhy tradicionalistů vyšel v týchž dnech (5. leden), kdy se Gorbačov v projevu „Přestavba a ideologická fronta“ (8. leden) cítil nucen dvakrát výslovně konstatovat něco, co předtím ještě nikdy veřejně nevyslovil: „Možná, že budeme muset někdy i ustoupit...“. Prsty ve hře tu měli nepochybně i někteří činitelé SED. Jejich rezistenci vůči novému kursu z Moskvy by vytvoření osy Berlín-Praha podpořilo zajisté více než pravdivé přehodnocení událostí, v nichž se právě jejich strana tak zlovolně angažovala. Je proto jen logické, když týž tiskový orgán SED, který dodnes nenašel místo ani pro historický projev Gorbačova na lednovém plénu ÚV 1987, otiskuje v plném znění plytké články z dílny pražské ortodoxie — Indrův pamflet o Pražském jaru stejně tak jako např. Horákovu insinuaci o Akčním programu KSČ z dubna 1968. (11) SED zůstává své tradici věrna. A Kurt Hager, který Dubčekův kurs ideologicky odrovnával už před dvaceti lety, může dnes za své zásluhy o prohlubování přátelství mezi oběma zeměmi a stranami převzít od pražských držitelů moci vysoký řád.

Jak vidno, namísto proletářů všech zemí spojují se namnoze byrokraté reálsocialistických zemí. Dobýt mohou sice sotva něco navíc, ztratit ale všechno. U vědomí toho drží pozice a vypomáhají si navzájem. To jsou reality, s nimiž je Gorbačov konfrontován — generálně i v dílčí věci přehodnocení československých událostí 1968.

Vina a povinnost odčinění

I při uvážení celé svizelnosti situace vystupuje otázka, zda příslušníci Gorbačovova křídla vyčerpali v dané věci všechny dostupné možnosti. Co jim zabraňuje např. v tom, diskrétně doporučit některým šéfredaktorům ideově jim blízkých médií, aby ve znamení glasnosti příležitostně uváděli také stanoviska, která k československému problému zaujímají třeba komunistické strany Západu? Možnost důsledného řešení je ovšem spjata teprve s výsledkem vnitrostranického zápasu, který se v týdnech před všesvazovou konferencí KSSS dále vystupňovává. Povede-li, na což bohužel nelze sázet, k vytažení odpůrců a tzv. brzdičů nového kursu, odpadnou četné vnitřní brzdy i pro přehodnocení událostí 1968. Je možné, že v takovém případě dovedou moskevští reformátoři v čele s Gorbačovem své pokusy o očistu stranického vedení v Praze až do konce a propracují se jak všeobecně tak i s ohledem na dějiny naší země k tomu, nazývat bezpráví, křivdu a zločin pravým jménem.

Jsou to dlužní v první řadě lidu, který v důsledku neostalinské politiky jejich předchůdců utrpěl těžko odčinitelné škody politického a morálního rázu. Jsou tím zavázáni ideově spřízněným reformním komunistům Dubčekova ražení, kteří byli a namnoze zůstávají vyvrženi na dno společnosti. Jsou to dlužní vůči celé západoevropské levici, jejíž věc byla Brežněvovým kursem vržena o léta nazpátek. Dlužní to v neposlední řadě i svému vlastnímu převratnému konceptu socia-

listické obrody a své mezinárodněpolitické důvěryhodnosti.

Priznakem toho, že podobné vědomí v kruzích sovětských reformátorů skutečně existuje, mohou být úvahy Valentina Falina, vyslovené na poradě vedoucích pracovníků sovětských médií, ideologických zařízení a tvůrčích svazů v budově ÚV KSSS. 8. ledna tohoto roku — tedy tři dny po šokujícím komentáři TASSu. V kontextu svých vývodů, že sovětské dějiny se nevyčerpávají jen vnitřním vývojem, že mnohé v nich „bylo odrazem událostí probíhajících mimo rámec naší země, výsledkem našich vztahů s druhými zeměmi“, řekl Falin doslova:

„Všechny chyby, kterých jsme se dopustili, musí zůstat v minulosti. Nemáme právo na to, opakovat je nebo dopouštět se nových, abychom se za nějakých 10 či 15 let museli znovu korigovat.

My jsme, tak říkajíc, kredit důvěry už vyčerpali nebo jsme blízko toho jej vyčerpali. A my můžeme dnes psát jen pravdu, celou pravdu. A pokud dnes nejsme s to říci pravdu, je lepší neříkat po určitou dobu vůbec nic, až to budeme moci říci později, ale tak, jak je třeba.“ (12)

Posouzení Falinových slov, jakož i našich celkových šancí, dočkat se přece jen lepších dnů, budiž ponecháno čtenářům.

Odkazy :

- 1) Podle agentury dpa a AFP. Zpráva otištěna mj. v „Salzburger Nachrichten“ ze 6. 11. 1987
- 2) Podle moskevského zpravodaje B. Küpperse v „Süddeutsche Zeitung“ z 9. 11. 1987
- 3) Informace mj. v „Die Welt“ ze 7. 11. 1987
- 4) Informace mj. v „Süddeutsche Zeitung“ ze 7. 11. 1987
- 5) Tak např. ve svých interviews pro „Die Welt“, 10. 2. 1987 a „Der Stern“, duben 1987
- 6) Tyto výroky sovětských činitelů z tiskových konferencí byly souběžně zaznamenány více zahraničními zpravodaji a nebyly Moskvou nikdy dementovány, takže o jejich autenticitě může být stěžl pochyb
- 7) Štrougalův interview pro „Frankfurter Rundschau“, 22. 1. 1988
- 8) Fojtikův interview pro „Süddeutsche Zeitung“, 18. 4. 1988
- 9) Interview Jagodovského pro „Akahata“, časopis KS Japonska. Podrobnou informaci s četnými citacemi přinesla „L'Unita“ z 20. 2. 1988
- 10) Článek otištěn v „La Repubblica“ z 8. 4. 1987. K podobným závěrům došel také M. Voslenskij, někdejší tajemník sovětské odzbrojovací komise, dnes ředitel mnichovského Ústavu pro výzkum sovětské přítomnosti
- 11) „Neues Deutschland“ z 8. 3. a z 9./10. 4. 1988
- 12) „Pravda“, 12. 1. 1988. V „Rudém právu“ z téhož dne, které jinak text v „Pravdě“ otištěný převzalo, jsme mohli číst jen první dvě věty.

Bylo Pražské jaro — a co teď ?

Dvacet let uplynulo od pokusu o reformu v roce 1968. Od pokusu, který byl vyústěním bolestného životního procesu velkého počtu členů komunistické strany, z nichž mnozí krok za krokem poznávali již od února 1948 rozchod mezi idejemi a skutečností. Ve složitě mravní diskusi, často přehlušování prvotním nadšením a rozhodnutím překonat staré nedostatky, střetávali se postupně se zlými činy zvučnými zakrývanými oficializovanou a legalizovanou lží, neuvěřitelně promyšleně předkládanou jako pravda. Podvod těžil z nadšení a naděje na radikální osvobození člověka. Mnozí těžce poznávali, že konspirativnost legalizovaných zločinů se stala způsobem státní politiky. Jejich postupně prozření se spojovalo a do sebe vstřebávalo utrpení statisíců anonymních a do bezmoci zatlačených tichých spoluvůrců rostoucího kritického osvobodování pravdivého poznání. Svědomí, mravnost a prozření k pravdě byly síly, které umožnily poznat rozpor mezi idejemi, představami a skutečností a které různými individuálními cestami vedly k oněm aktivitám, jež vyústily do Pražského jara.

Ale skutečnost, že pokus o obrodu vyšel konec konců z komunistické strany, nelze přeceňovat a nelze z ní usuzovat, že tato organizace, založená na svévoli a monopolní moci ve státě, je schopna se tak obrozovat, aby se dokázala ve prospěch skutečné demokracie vzdát svého vedoucího postavení. Bez takového činu by nebylo možno v naší zemi vytvořit demokracii odpovídající povaze naší země, myšlení našeho lidu a uvolnit jeho potlačené schopnosti. V současné době, kdy dosavadní politika a ekonomika ve všech tzv. vyspělých zemích stojí před tak novými úkoly, že vyžaduje akutně hlubokou rekonstrukci, je v naší zemi (nemluvíme o dalších) rozhodující zdroj pro obrodu nikoliv v té či oné politické ekonomické aktivitě dosavadního způsobu, ale v legalizaci moci pravdy a tím probuzené důvěry v mravnost.

Pravda o minulosti a Pražském jaru je velmi potřebná. Měla by sloužit otázce „co teď?“ s vědomím, že jsme do té doby spolu se světem vzdáleni o dvacet let. Situace je podstatně jiná než tenkrát. Nejen u nás, ale v celém světě. Vědomí a myšlení lidí u nás prožilo zkušenost neslýchaného nočního přepadu „bratrskými vojsky“ a únos vlády. Bezdůvodné obsazení země sovětskou armádou počínající si jako „doma“ s opět lživým prohlášením o „dočasném pobytu“. Poslední zbytky a možnosti obnovení důvěry lidu byly zničeny. Jen zoufalá naděje může na chvíli shromáždit lidi u myšlenky na reformu navazující na změny v Sovětském svazu. I když se přestavba v Sovětském svazu podaří, bude odpovídat jeho podmínkám a povaze a bude nepřenosná k nám.

Fyzická a duchovní komunikace v naší zemi nejen dovoluje, ale vynucuje si respekt k pravdě a jednomu ze základních lidských práv, právu na svobodnou informovanost. A tím na demokratické podílňictví na tvorbě společného státního života. Lidé u nás dychtí po svobodném myšlenkovém spojení se světem. Cítí, jak omezování naše vědomí a myšlení chudne. Svobodou vědomí a myšlení může naše země překvapivě rozkvést a založit proces obrody.

Poznání, které je dnes ve světě k dispozici, udělalo

za posledních dvacet let prudký skok. Téměř ve všech oborech. Ve vědě se radikálně uvolňuje z dosavadního mechanistického pojetí světa a člověka a nabízí pojetí zcela nové (Bohm- Příbramova teorie holografického universa), kterýmž podstatně kritizuje dosavadní politiku a ekonomiku. Za posledních dvacet let udělala skok také věda a technika vstupující do výroby tak, že rozevřela pronikavě možnosti přeměny nesamohybného celospolečenského hospodářského stroje na samohybný. Tedy možnosti pronikavého snížení algoritmizovatelné lidské práce a možnost pronikavého růstu volného času. Před dvaceti lety signály o ohrožení ekologickou katastrofou byly známy poměrně malým skupinám lidí, kteří se otázkou ekologie zabývali. Dnes je světové veřejnosti běžně známa řada konkrétních údajů. Jedovatost vzduchu, vody a zejména některých potravin je alarmující. Výbuch v Černobyli předvedl pro celý svět, a zejména pro Evropu drasticky ničivost člověka, slepě oddaného technice, moci a konzumu, výkonu a poručníkovaní přírodě. Počínaje zlou chvílí Černobyli je třeba opravit názor, který říká, že jsme před katastrofou, názorem, že jsme po katastrofě: dále budeme jen postupně zaznamenávat její důsledky a účinky. Především na hodnotě pro člověka nejdůležitější, na zdraví. Černobyl byl nejen jedním z důkazů protilidské cesty ekonomiky, ale také prověrkou politiky: zjištěná fakta dokazují, že všechny vlády nejméně dva dny mlčely o katastrofě a tak připustily, že dva dny se pásli dobytek na trávě zasažené radioaktivitou a děti si na ni hrály. Oficiální důvod: aby bylo zabráněno panice! Lze se jen zeptat: nebezpečně pro koho?

Směr sebeničení člověka v naší zemi pokračuje dál, vnucován cynickou, ke každému násili odhodlanou vládou. Nelze opomenout, že pochválenou panem Gorbačovem. V ničení ekologie jsme daleko na předním místě. Politici dále jednají, banky a ekonomika jakž takž fungují, továrny a elektrárny exhalují, půda se dál sytí rtuť, olovem a kadmiem, dříve osvěžující životodárný déšť dnes sycený mimo jiné kyselinou sirovou a fluorovodíkovou ničí spolu s ostatními politicky vyprodukovanými činnými stromy a lesy. Rychle přibývá rakoviny a jiných onemocnění, prudce vzrůstá rakovinné onemocnění — dříve zcela vyjimečné — u novorozenat. Tak vypadá libezná česká země po čtyřiceti letech vlády systému, který měl přinést všestranné osvobození člověka.

V této jen velmi střídě načrtnuté situaci dožívá u nás až na pokraj všeobecného krachu policejní systém násili a neslýchaného státem legalizovaného porušování lidských práv. Systém, který si svévolně a zcela mimo objektivitu přisvojil označení „socialistický“. Z pravidla se vypočítávají úspěchy, jako např. bezplatné zdravotnictví, právo na vzdělání, právo na práci atd. Snadno lze zjistit, že tyto sociální vymoženosti fungují dobře v sousedním Rakousku a v řadě jiných západních států. Právo na vzdělání, které je v ČSSR silně okleštěno „kádrovým výběrem“ a zcela dušeno svévolnou censurou informací, je v ostatních evropských zemích na vysoké demokratické úrovni. Totéž platí o právu na práci, postiženém také svévolí „kádrového výběru“ a v poslední době dokonce příznáním nezaměstnanosti. Od r. 1968 přibýly k desetitisícům již dříve ze své práce vyloučených další desetitisíce tzv. revizionistů. Násilná vláda nepotřebuje talenty.

Dvacetileté výročí Pražského jara zastihuje zem zu-

boženou, s vymrskanou půdou, prosycenou jedy, poničenými lesy, devastovanou hodnotou pravdy, zákonnosti a zhrubelou prací, zbavenou českého umu a intuice. Vynalézavost ovšem zůstala, uchýlila se do soukromí. Vystává akutní otázka: co teď? Jakými způsoby lze obrodit zemi? Dopřejí-li nám biologické hodiny, které nám dávají termín, vůbec čas na svrchovaně obtížnou obrodu země a podaří-li se nám otevřít dveře do skutečné a bezpodmínečně nutné svobody. Téměř vše nasvědčuje, že východisko, které by otevřelo cestu k ozdravení země, je mimo oblast tzv. realistických činů odvolávajících se na tzv. objektivní podmínky. Je plné a jen v rukách lidu. V jeho uzrání k důsledné politické vzájemnosti a v činech, které jsou takovou vzájemností nesený.

O ozdravení, vracející zemi svéprávnost a lidu svobodu, je vázáno na zrušení monopolního postavení komunistické strany, změnu ústavy v tomto smyslu, utvoření pluralistického demokratického politického systému a vytvoření naprosté nezávislosti na Sovětském svazu. V průmyslové výrobě důsledný přechod k rozhodujícímu postavení vysoce kvalifikované práce a lidského umu. V zemědělství plné otevření možností soukromého hospodaření schopného rehabilitovat péči a lásku k přírodě. Umožnit skrytým a dušeným schopnostem lidí projevit aktivitu a iniciativu soukromým podnikáním a široce ji rozvinout.

Mnozí by takové změny mohli charakterizovat jako odmítnutí socialismu. Takový odsudek považují za projev povrchního lpění na pojetí socialismu, které odpovídá představám ze začátku tohoto století. Československo bylo v r. 1948 zemi demokratické tradice a takové vyspělosti výroby, že i nezločinně prováděná varianta sovětského způsobu socialismu by byla pro něj zcela nevhodná (např. zhoubná orientace na těžký průmysl). Dnes je svět, do kterého svou povahou Československo patří, zcela změněn. Nejen za čtyřicet let, ale i za posledních dvacet. Lze to zřetelně pozorovat na změnách tzv. kapitalismu. Pronikavé zvědečtění výroby, které stále naléhavěji a prudčeji vyvolává potřebu a důraz na vysokou kvalifikaci a osobní tvořivou iniciativu, začalo si vynucovat spolupráci nejen mezi všemi úrovněmi výroby a jejího řízení, ale růst osobních spolupracovníckých vztahů. Dříve ve výrobě neznámá nebo opomíjená hodnota osobních vlastností shromážděných kolem spolehlivosti, hodnověrnosti a iniciativy se stala závažnou právě tak jako kvalifikace. Výroba asimilující rychle se rozvíjející vědu a techniku začala si vynucovat a dále si vynucuje vysokou pozornost k člověku. Naproti tomu reálný socialismus udělal pravý opak. Ponižil lidi na organismy zbavené vlastního myšlení, manipulovatelné strachem z násilí. Zvolil cestu násilné moci a legalizované lži.

Socializace, která může obrodit naši zemi se dnes jeví zcela jinak než před dvaceti lety. Nejen zkušenosti, ale také základní ideje, obraz světa, prodělaly a prodělávají pronikavý vývoj. Na prvé místo vystupuje hodnota vědomí a myšlení a soustřeďuje k sobě řešení osudu současného člověka. V novém myšlení a v souladu s vývojem potřeb ekologie a demokracie vystává svrchovaná závažnost celkovosti. V poznávání, projektech a realizaci lidských činů. Respekt k celkovosti a nové převratné poznání její universální holografické povahy je začátkem změn způsobu života jaký nelze odhadnout. Ozdravení země potřebuje otevřenost vůči hlubokým změnám. Socializace je svou pod-

statou v souladu s hlubokou potřebou celkovosti. Především potřebou rozvoje všestranné vzájemnosti lidí, tvořené na základě plného rozvinutí jejich individuální originality a osobitosti. Teoreticky začíná otázkou vztahu člověka jedince a společnosti. Uznáme-li, že člověk je bytost svou přirozeností právě tak individuální jako společenská (jedinec je ve svém životě nezastupitelný a nemůže se jako člověk vyvinout a rozvíjet mimo společnost) pak socializace znamená otevření tohoto vztahu vývoji na obou pólech. Socializace znamená čínorodé poznávání celkovosti a překonávání dosavadní atomizace, která postihla hlouběji tzv. socialismus, než soudobý kapitalismus. Společnost je člověku jeho universální bytostí, je především jeho universálním vědomím. Společnost není organismus — i když má jeho některé podstatné rysy. Společnost není abstraktum a není pravda, že pouze konkrétní lidé jsou skutečností. Takový názor je mechanistické přecenění významu jednotliviny. Společnost je zvláštní mnohostrádně pohyblivou lidskou bytostí, které je dosud zastaralou politikou odíráno nezbytné právo svobodně se vzdělávat na základě svobodných informací. Socializace by měla v současné době být realizací potřeby takového rozvoje vzájemnosti, který na prvním místě dá plnou svobodu vědomí a na jejím základě umožní rozvoj myšlení pro sebeuvědomění. Promění bohatost poznání a myšlení každého člověka v bohatství všech. Současná doba vyzvedá na první místo osudu člověka a jeho sebetvoření hodnotu vědomí a jeho rozvoj. Socializace bude jen tehdy sourodá s dobou, bude-li respektovat tento její charakter. Porozumění celkovosti v národním, planetárním a ekologickém smyslu je otázkou současného lidského osudu. Na všech úrovních, ve všech vztazích. Spolu s objektivně se prosazujícím radikálním úbytkem podílu lidské práce na výrobě, tedy spolu se zanikáním dosavadního významu práce a její přeměnou ve svobodnou lidskou tvořivou činnost, vyzývá potřeba celkovosti všechny systémy k výraznému socializačnímu kroku. Neuděláme-li ho, prohráme nejen budoucnost, ale pravděpodobně biologický základ naší země, nezbytný pro zdraví a život lidí. Každé staromilství a realistická opatrnost se dnes rovná zradě na blízkých budoucích. Zdraví, pravda a svoboda se staly základními měřítky životní úrovně.

1. 5. 1988

JIŘÍ KRUPÍČKA

Konvergence — ale kam ?

V nadějích optimistů se zabydlelo magické slovo: konvergence. Samovolné, postupné, neplánované, životem vynucené vnitřní sblížení společenských systémů po obou stranách rezavějící železné opony. Skutečnost sama, rostoucí nápor neodbytných problémů tlačí komunistické totality k větší *politické* odpovědnosti a liberální demokracie k větší *sociální* odpovědnosti. Východ se nevyhne růstu občanova svobody a Západ omezení jeho libovůle, a oba systémy se nakonec setkají na linii přirozeného kompromisu mezi svobodou a společenskou odpovědností. Bude-li ovšem splněn základní předpoklad: mír.

T tvrdý životní pragmatik se shovívavě usměje. Kon-

vergence dvou protikladných systémů, dvou neslučitelných pohledů na svět? Snad se podaří rozumnějším lidem na obou stranách zabránit společně sebevraždě, připustí. Není to vyloučeno. Ale o nějakém splývání tak zásadně rozdílných druhů správy státu nemůže být řeč; to nechme akademickým žvanilům.

Podívejte se na obě strany, řekne věřícím. Vlády na jedné ani na druhé straně nechtějí o vaši konvergenci slyšet. Západní ji prohlašují za nesmysl a slibují stále více svobody, východní stíhají pouhou zmínku o ni jako velezradu. Flirtování západních intelektuálů s dětinsky naivní vidinou „demokratického marxismu“ je dnes gestikulací ve vzduchoprázdnu; široké vrstvy ji ignorují. A disidentům na Východě povolují orgány glasnosti právě jen tolik prostoru pro kritiku, aby neohrozila systém. To také představitelé všech druhů perestrojky zcela jednoznačně prohlašují, a žádný disident s fungující mozkovou tkání od nich nic jiného neočekává.

Politická konvergence demokracie a komunismu probíhá jen v profesorských hlavách. Ti jsou za hru se slovy placeni.

Ale: „Grau ist jede Theorie, grün ist des Lebens Baum,“ řekl už před dvě stě lety Goethe. A má pravdu i dnes. Pod šedí neslučitelných politických teorií si lidé po obou stranách opony pilně pěstují zeleň svých soukromých životů, a v tomto úsilí stamiliónů mravenčů není o konvergenci Východu a Západu nejmenší pochyby. To stadium je už dokonce za námi; obě linie se setkaly a běží dnes svorně dál k obdivuhodně shodnému cíli: *mit se dobře*. A s obdivuhodně stejnými důsledky. Základní jednota člověka pod všemi barvami praporů a pletí je nepotlačitelná a nesmrtelná.

Mít se dobře, zítra lip, a pozítří ještě lip. To je ideál, hybná páka života v Torontu jako v Praze, v Paříži jako v Budapešti, v Šanghaji jako v Tokiu, v New Yorku jako v Moskvě roku 1988. Ne však dosud plně v Tehránu, v Jeruzalémě nebo v Kandaháru, tam na konvergenci teprve čekají.

Blázní, zakrouť hlavou rozumný občan Prahy, Toronta nebo kretékoli z metropolí zmoudřelého Západu a Východu — stojí něco na světě za to, aby se lidé zabíjeli a dali zabít? Život je tak zoufale krátký, mám si tu chvíli ještě kazit a krátit kvůli nějaké mlze prázdných slov? Když se člověku nabízí tolik věcí a legrace?

Dnes mám velký barevný televizor a trávím dovolenou na Havaji nebo aspoň na Jadranu, zítra budu mít videokameru a natočím si karneval v Riu nebo aspoň Biennale v Benátkách, a pozítří — všechno bude pozítří. Ve středisku si vyzvednu každoroční balík hormonů pro zaručenou zdatnost ve všech stylech milování do devadesátí let, s přívažkem definitivního léku proti Aids a poukázkou na dvouměsíční zdravotní rekreaci na kterékoli z tropických pláží (pokud tam právě nebudou probíhat operace armád národního osvobození).

Kolik se toho dá ze života vyždímat, když člověk není hloupý, a žádný cancal mu to nekazí kázáním o ideálech, obětech a příštích generacích, nebo o věčných radovánkách a věčném trestu někde za okrajem vesmíru?

Jen kdyby za vši legraci nečihala nakonec ta prokletá nicota, propadliště do bezedna, konec všeho, absolutní nic. I to staromódní peklo bylo lepší, aspoň tam měli teplo. Ale nic, ledové nic? Pojdme si raději dát někde do nosu, dokud to ještě jde.

Proroctví z dob, kdy kniha zákonů vývoje a budoucnosti lidstva se otevřela pro všechny, kdo chtěli číst, znělo: Až jednou si lidská společnost vybuduje racionální ekonomickou základnu na jedinečných výsledcích moderní techniky a organizace, plně se postará o materiální potřeby každého svého člena a uvolní ho od každodenní ubíjející honby za chlebem a střechou nad hlavou — pak užasnou šťastné generace nad zázračným rozvojem lidské osobnosti a zušlechtěním vztahů mezi lidmi. V tomto proroctví se podivuhodně shodli dva lidé jinak zcela protikladných názorů: teoretický otec komunismu Marx a teoretický otec moderního kapitalismu Keynes. A shodně se také dokonale zmýlili.

Materiální hojnost nestmeluje společnost pevnějšími a zušlechtěnými vztahy mezi jejími členy; naopak, atomisuje ji a rozleptává. Člověk nikdy nemá dost, a exploze nových možností dráždí jeho nenasytnou chuť stále víc. Místo osvobození člověka uspokojením jeho základních potřeb, podmaňuje si technika člověka dráždidlem neustále nových, rafinovaných lákadel a návrhů na užívání a zneužívání života. Dělá jej otrokem spotřeby, a věčně neuspokojená chtivost rozhlašuje vztahy mezi lidmi.

V yčerpání z proletářovy dřiny minulosti nenahradila dnes únava z tvořivé činnosti, ale únava z nudy. Největší průmysl moderní doby je výroba zábavy a výplně volného času.

Technická škála možností vyžít se došla dnes v bohatých zemích daleko za představivost Marxovu a Keynesovu. Kapitalismus má nepopíratelný náskok v rozmanitosti a kvalitě prožitků, jež může jednotlivci nabídnout, a proto všechny síly perestrojek v komunismus měřují k jeho dohonění a předhonění. A v tomto závodě nový člověk, ideál všech idealistů předchozích generací, zemřel dříve, než se narodil. Ekonomická základna pohltila nadstavbu i s člověkem. Problémy života vyřeší větší pravomoc ředitelů národních podniků a modernizace strojového zařízení.

Velká byla Marxova vira: rovnoprávně materiální zajištění všech lidí rozplete velký uzel dějin, a zůstanou pouze „neantagonistické“ uzlíčky na vedlejších provázcích. O ty se otec komunismu už nestaral. Proč taky? Postarají se o sebe samy. Rozebereme kapitalismus do posledního šroubku, zapřáhneme třídní nenávisť do útočného vozu třídního boje, vyhraje — a tím prakticky velká historie skončí. Až na ty neantagonistické drobnůstky; s těmi si ovšem nový člověk už hravě poradí.

V nové společnosti zajištěných, rovných a volných „... organizace a technika se postarají o všechny ekonomické potřeby člověka, a tak budu moci dělat jednu věc dnes a zítra něco jiného, lovit zvěř ráno, chytat ryby odpoledne, pěstovat dobytek večer a kritizovat po večeři, zcela podle své chuti“. Chce někdo pádnější důkaz hlubokého humanismu Marxova? Plný rozvoj člověka zbaveného otročiny výdělečné práce, seberealizace lidské osobnosti v její jedinečnosti jako samozřejmá možnost pro každého člena budoucí společnosti — je možno žádat víc?

„Mladík naší doby žije dnes ze dne na den a hovi svým přáním tak, jak ho napadnou; někdy pije a dá si k tomu hrát na flétnu, jindy provádí gymnastiku, jindy se jen potlouká a zanedbává všechno, a někdy tráví svůj čas hrou na filozofování; ... není rád ani cíl v jeho životě, a nazývá je svobodným vyžívá se až do dna.“

Tato slova byla napsána dva tisíce dvě stě let před

Marxovou vidinou člověka beztržní budoucnosti. Muž, který je napsal, se jmenoval Plato. Podával obraz života flákačů z bohatých athénských rodin své doby. Kdo je blíže realitě života bez materiálních starostí a bez sebeomezování, starý filozof ze čtvrtého století před Kristem, nebo moderní prorok z devatenáctého století po něm, když z vědecké analýzy rozporů společnosti přítomnosti mu zazářil nádherný obraz budoucnosti?

Hladový a týraný člověk nezná krásnější vidinu než zemi hojnosti a volnosti. Jinou vidinu pro život na tomto světě ani nemůže mít, mysl se plně topí v bidě přítomnosti. Ani ho nenapadne, vymyslet si problémy pro budoucí zemi hojnosti. Tam už se všechno vyřeší samo. Ani největší proroci šťastné budoucnosti si tím nelámali hlavu.

Bohužel tam, v té zemi hojnosti, problémy teprve začínají. Jiné, složitější, záladnější; úhořovitě vyklouzávají z rukou zmatených analytiků a drze se vysmívají prorokům a apoštolům. Kde zůstala nádherná jednodušost a přímočarost boje proti vykořisťovatelům za větší skývu chleba a proti tyranům za dýchací vzduch svobody?

Ekonomické zajištění společnosti teprve otevírá Pandorinu skříňku zoufale zamotaných, propletených konfliktů dobře živeného a materiálně zabezpečeného člověka se sebou samotným a s druhými zajištěnci, nesrovnatelně zmatenějších než tvrdý, přímočarý boj o více chleba a svobody.

„Nechceme Lenina, nechte nám Lennona,“ volá mládež vyrostlá v oficiálním socialismu, a klade květy k jeho ilegálnímu památníku u staré zdi na Malé Straně. Mnohá tvář ve zrádné emigraci se pousměje: tak vidíte, máte ho tam taky. Showman, požitkář a milionář nastoupil na místo Kristovo v novém náboženství konzumního světa; sám s uspokojením řekl, že jeho jméno je dnes známější než jméno jeho galilejského předchůdce. Rozehrával pradávne chtění těla a emotivitu mysli, nezátížené nadměrným myšlením, zabalil výnosnou davovou psychotherapii do rozhořčených zpěvů o míru, a vedl tak nespokojené mládí světa spotřeby do „hlubin osobnosti“. Bez námahy, bez obětí, bez odříkání; v duchu doby.

„Nechceme Lenina, nechte nám Palacha.“ Ne, zdaleka to nezní tak pěkně, chybí tomu kouzelná souhra zvuku. A pak — Palach už se nenosí. Chtěl toho příliš mnoho, a platil předraženou cenu; nemyslel ekonomicky. Kdo chodí dnes k jeho hrobu, kdo vůbec ví, kde ten hrob je?

Mládenci a děvčata od Lennonova pomníčku se učili chodit, když pražská univerzita, v čele s rektorem, šla za rakvi svého studenta. Bylo to také naposled. Pak už ekonomika, základna života, řekla dost, a když batolata z roku 69 dorostla, ovládla kalkulace zisku a ztráty myšlení země. I u těch mladých. Proč sahat při protestu proti moci do české minulosti, ke jménu, které tu moc dráždí, když můžeme skandovat cizí jméno, nad nímž se moc jen ušklibne?

Ale aspoň protestují; ostatní už to dávno přestalo bavit. Úspěšně konvergují. K obrazu člověka budoucnosti, kde bude existovat Já, pak dlouho nic, pak rodina — pokud tento *neengelsovský přežitek* vůbec přežije — a pak? Kdo by si se zbytečností lámal hlavu? Světová ekonomická církev vyřeší problémy člověka bez balastu idejí. Nezná rozdíly mezi společenskými systémy, dokud jí věrně slouží. A proto také věřící nemají důvod se těmito rozdíly zbytečně zabý-

vat a ztrácet čas, tak potřebný pro důležitější věci.

Zastaralé cirkve nabízejí věřícím věčnou blaženost za skromnost na tomto světě; zastaralé ideologie slibují lepší život budoucích generací za uskromnění, někdy i za oběti dnešních generací. Ekonomická církev neplýtvá prázdny sliby; nabízí dočasnou blaženost za neskromnost, teď a tady. Není rozumnější vyměnit mlhu slibů lepší budoucnosti, dokonce i pro generace ještě nenarozené, za novou videokameru, teď a tady?

Všechno je přeci relativní, i čas. Uměl výborně počítat, hrál pěkně na housle, tak to musel vědět.

Čím víc člověk má, tím víc chce, a tím hůř se se vším loučí. S majetkem i se zábavou. To je kredo a základ světovosti ekonomické cirkve. S materiálním úspěchem ztrácejí rozdíly mezi politickými systémy zajímavost pro masu spotřebitelů. Skromnější lidé minulosti dovedli ještě mít nepraktické ideály, být občany a věřit i v nehmamatelné hodnoty, dokonce i v čest a poctivost. Konzument roku 1988 počítá, a podle výsledků kalkulace posuzuje vládu své země.

Řeky konvergence z Východu a ze Západu ústí do šedivého moře dobře živených, dobře materiálně zajištěných a vnitřně prázdných egoistů, kteří kolotočem stále křečovitější zábavy utíkají před myšlenkou konce. V bazínách a suchopárech okolo ráje spotřeby pár miliard lidí touží velkou touhou po stejném blahu, a nedělalo by jim nejmenší mravní potíže pustit těm blahobytným důkladně žilou.

Edmonton, 7. března 1988

LUBOŠ KOHOUT

Církevní politika státu v létech normalizace a rok 1968

Úspěšná podpisová akce katolických věřících za rozšíření a prohloubení náboženských svobod v Československu (ke konci dubna 1988 překročil počet signatářů půl milionu) podnítila vládní stranicko-státní propagandu k nevráživé protikampani, která pro svoji politickou primitivitu prokazuje bumerangový efekt. Takovýto efekt, zajisté v mnohonásobně větší míře, má a bude mít zásah bezpečnostních orgánů v Bratislavě proti pokojnému shromáždění věřících dne 25. 3. 1988.

Svůj zásadní nesouhlas s církevní „politikou“ vládců, souhlas s dokumentem Charty 77, věnovaným této problematice i solidaritu s katolickými signatáři požadavků za rozšíření náboženských svobod v ČSSR doplňují a konkretizují — jakožto ateista — touto statí, zamýšlející se nad současnou vládní církevní politikou a konfrontující ji s církevní politikou státu v krátkém, pouze sedmiměsíčním období Pražského jara 1968.

* * *

Jako ve všech ostatních oblastech společenských vztahů bylo i v oblasti církevní a náboženské politiky státu v roce 1968 co napravovat.

Popravdě třeba poznamenat, že se původně nezačalo špatně. Marxista Klement Gottwald se bezprostředně

po zvolení prezidentem republiky účastnil katolické mše ve Svatovitském chrámu, již sloužil tehdejší arcibiskup a potom kardinál Beran, za války vězeň nacistických koncentračních táborů.

Na různých poutních místech, mj. i na Velehradě, přijímali katolíci i jiní věřící se sympatiemi prohlášení vůdčího představitele „obrozené“ lidové strany, ministra zdravotnictví pátera Plojgara, že náboženské svobody v lidové demokratickém Československu budou plně zachovány a ctěny. Pro postoj věřících k laickému, ateistickému státu nebyla bez významu ani jeho zemědělská politika, neboť zemědělci již tradičně patřili z valné části k nábožensky věřícím. Ještě v roce 1949, na IX. sjezdu KSČ byla zdůrazněna naprostá dobrovolnost v zakládání družstev, předpokládaly se postupné přechody mezi celkem čtyřmi jejich typy, navazování na dosavadní tradiční družstevnictví, zvláště v českých zemích rozvíjené již od dob Rakousko-Uherska.

Pozemková reforma, jež se samozřejmě týkala i církevních majetků, byla věřícími příznivě přijímána.

Jenže „ne podle slov, ale podle skutků poznáte je,“ pravi Pismo. V témže roce 1949 již zahajují vládnoucí stalinisté v totálním rozporu s autentickým Marxem „zostřený třídní boj“ na všech frontách. Uvádím nejdůležitější akty na „náboženské frontě“ :

1. Dle „sovětského vzoru“, kdy došlo k administrativnímu násilnému splynutí řecko-katolické, unistické církve v prostoru západního Běloruska, západní Ukrajiny, bývalé naší Podkarpatské Rusi o počtu asi 7 miliónů věřících, s pravoslavnou církví, proběhl obdobný proces u nás i na východním Slovensku. Politické „zdůvodnění“ se našlo : banderovské bandy při svém pokusu projít republikou na západ našly často útočiště a spojovací kanály na řecko-katolických farách . . . Již tehdy docházelo ke konfliktům mezi věřícími na jedné, státními represivními orgány na druhé straně. Někaké svědectví v tomto ohledu by mohl případně podat tehdejší krajský funkcionář, působící na východním Slovensku, Vasil Bil'ak.

2. Sřetů mezi věřícími a státními orgány represe přibývalo v souvislosti s plným opuřtěním leninsko-bucharinské politiky dobrovolnosti v zakládání družstev a s přechodem k stalinské politice násilné kolektivizace, nejvíce na Slovensku. Do vězení putovaly tisíce tzv. kulaků — úspěšných soukromých rolníků, neplnicích předimenzované plány dodávek zemědělských produktů. Spolu s nimi se tam ocitli i někteří venkovřtí farářt, kteří se postavili na jejich stranu. Byly i případy, kdy některé vesnice prožívaly doslova stanné právo, pokud se věřící („ozbrojeni“ někdy vidlemi) postavili na odpor státní moci, zatýkající oblíbené kněze.

3. Církev byla zbavena svých předních pastýřů-biskupů i arcibiskupů, pokud se bránili okleřtování církevních práv ; jedni byli uvrženi přímo do vězení, druzi — což byl i „přítad“ arcibiskupa Berana — nemohli vykonávat své církevní úřady, jsouce drženi v „kláštterním zajetí“, pečlivě hlídaném „státotvornými“ kněžimi.

4. Dořlo i k několika skupinovým i individuálním procesům, ba i monřtprocesům s řadou předních představitelů církve, kteří byli obviněni ze škůdcovské a spiklenecké činnosti ve službách Vatikánu, sloužícího zájmům světového imperialismu.

5. Zruřeny a rozpuřtěny církevní řady. Řádové sestry, sloužící v nemocnicích trpícím, si musely obléci řat ostatních zdravotních sester.

6. Prakticky bylo zcela zabráněno výuce náboženství jakéhokoli vyznání na školách a mimo školní prostory. — A mnohé, mnohé jiné.

Dodávám, že v politické oblasti dořlo v rámci „obrozené“ Národní fronty k totální přeměně „obrozené“ Lidové strany v pouhou „převodovou páku“ vůle monopolisticky vládnoucí KSČ.

* * *

Mezi dneřními nonkonformisty — věřícími křesřany — má stále místo představa, mylná a neodpovídající skutečnosti, že reformní komunisté, pronikající později, v šedesátých letech, zejména pak v roce 1968 i mezi politické řpičky, zůstali v tomto ohledu nečinní. Opak je pravdou!

1. V roce 1968 probíhající *souđní rehabilitace* politických vězňů se v plném rozsahu týkaly i dřive vězenných církevních hodnostářů. Dle příkladu tzv. Pillerovy komise se připravovala i *nová politická hodnocení* faktu pronásledování funkcionářů předúnorových politických stran i funkcionářů církevních.

2. Dle A kčního programu KSČ se nastolovaly plně *partnerské* vztahy mezi stranami Národní fronty. Formovaly se i vlastní programy nekomunistických stran. Jako příklad uvádím partii z návrhu lidové strany, předloženého členstvu : Čs strana lidová se dovolávala křesřanské víry a etických zásad, jež promítala do svého programového pojetí práv a svobod občana. V návrhu programu se mj. pravi : „Dnes, kdy se snažime o demokratický a sociálně spravedlivý vývoj společnosti, který zaručuje základní práva a svobody každého jednotlivce, chceme v duchu křesřanství usilovat, aby právní řád byl v souladu s řádem mravním a tvořil základní předpoklad k uskutečnění obecného blaha a prospěchu.“

„Člověk má nejen právo, nýbrž i povinnost jednat vždy podle svého vlastního svobodného přesvědčení a svědomí . . . Tato práva a svobody, které z nich vyplývají, jsou ve své podstatě založeny na důstojnosti člověka, hlásané křesřanstvím. Aby se tyto zásady mohly uskutečnit, je třeba vytvořit příznivé podmínky pro základní poslání občana : *službu člověku i celé společnosti*.“

„Ústavní práva a svobody občanů uplatníme v celém rozsahu Charty OSN, Všeobecné deklarace lidských práv a Paktů o lidských právech. Kromě ostatních nezadatelných lidských práv zdůrazňujeme zvláště právo na svobodu myřlení, svědomí a náboženství, na svobodu přesvědčení a projevu, na svobodu shromažďování a sdružování, na svobodnou volbu povolání a pracovních možností.“

„Za jednu z nezbytných podmínek demokracie považujeme zákonnou úpravu vztahů mezi státem a církvemi, z níž vyvozujeme a proto hájíme právo církvi a věřících svobodně projednávat své náboženství nebo víru soukromě i veřejně, a to náboženskými úkony, bohoslužbami i obřady a právo na svobodnou náboženskou výchovu dětí a na svobodnou výchovu duchovních jednotlivých církvi. Právoplatnými mluvčími církvi jsou pouze řádně ustanovení církevní hodnostáři, kteří svobodně vedou správu svěřených obcí.“

Postavení rodiny jako základního článku společnosti má své nehlubřší opodstatnění v křesřanském světovém názoru. Rodina je nenahraditelným prostředím pro řtastný a zdravý vývoj lidské osobnosti a nezbytným předpokladem celého dalšího úspěšného společ-

čenského vývoje. Jako záruku obrody rodinného života prosazuje ČSL uskutečňování zásad křesťanské etiky a morálky. — Je nezbytně nutné zvýšit prestiž rodiny a zajistit jí optimální podmínky . . . Snížení porodnosti dosáhlo kritického bodu : žádáme proto, aby se Národní shromáždění znovu zabývalo potratovým zákonem a jeho důsledky.“ (Pracovní návrh programu Čs. strany lidové, Lidová demokracie, 23. 5. 1968, str. 2-3.)

Kladu v této souvislosti otázku : kdyby invaze cizích vojsk a po ní následující „normalizace“ nezabránila realizaci tohoto programu, byl by tím socialismus ohrožen nebo posílen ? Právě proto, že realizován nebyl, dosáhl konflikt mezi věřícími a moci tak olbrímých rozměrů a nabyl povahy *vyhraněně politického konfliktu!*

Mezi státem a církví, jak prokazují světové i naše dějiny, vždy docházelo v té či oné míře ke konfliktním situacím. Končily — vždy dočasným — vítězstvím jednoho ze soupeřů nebo vzájemnými dohodami, oboustranně prospěšnými kompromisy, upevněním vzájemné důvěry a tolerance. — Formující se nové stranicko-státní vedení volilo po trpkých zkušenostech uplynulých dvaceti let cílevědomě tuto druhou cestu. Ze strany církevních špiček i většiny vedoucích politiků obrozující se lidové strany se setkala s porozuměním, souhlasem a vcelku s uváženými vstřícnými návrhy a požadavky, ostatně jak svědčí výše uváděné partie z programu lidové strany, jenž se v ničem podstatném neliší — i když zdůvodnění postojů bylo křesťansky motivováno — od Akčního programu (odlišoval se ponejvíce důrazem na individuální lidská a občanská práva i povinnosti).

Byly-li nastolovány partnerské vztahy mezi stranami Národní fronty, pak obdobně tomu bylo i mezi státem a vůdčími kruhy státem uznávaných církví. Především se změnila *státní kritéria* pro hodnocení politických postojů kněžského stavu v tom smyslu, že sama kritika společenských poměrů a rozporů, třeba sebeostřejší, je-li zdůvodněná, nemůže být považována za protistátní akt, jako to bylo pravidlem v letech padesátých a občas i šedesátých, kdy za „protistátní“, „protisocialistickou“ byla považována každá kritika stávající, třeba nesprávné a objektivně socialismu škodící vládní politiky. V celém „osmašedesátém“ a ještě do dubna 1969 *nedošlo k jedinému případu, kdy by stát odepřel knězi právo konat své církví svěřené povinnosti.* A dlužno k tomu dodat, že drtivá většina kněžstva všech církví a vyznání tuto státní důvěru nezklamala a proces společenské obrody aktivně podporovala.

S vůdčími církevními kruhy začalo jednání o obnovení činnosti některých z dříve rozpuštěných kněžských řádů. V daleko větším množství a výběru se vydávala náboženská literatura, a ještě více beletrie, psaná z pozic věřících křesťanů. Dosavadní církevní tiskoviny se oprostovaly od dřívějšího usměrňování komunistickou stranou, degradujícího je na „transmise“ vůle strany k věřícím. Totéž se týkalo deníku Lidové strany „Lidová demokracie“, jejíž náklad prudce stoupal. Věřící všech vyznání se mohli ke své víře veřejně hlásit a v životě jednat v souladu s ní, aniž se museli obávat — dříve hodně častých — existenčních i jiných postihů a diskriminací. Rozvijela se aktivní práce kněží s laiky mimo rámce kostelů a modliteben. Zejména v jihomoravském kraji utvářeli laikové síť farních rad. Dosavadní mírové hnutí katolického duchovenstva nahradila organizace Dilo kon-

cilové obnovy. K srpnu 1968, dle „Zprávy o současné politické situaci Československé socialistické republiky a podmínkách činnosti Komunistické strany Československa (k projednání předsednictvu ÚV právě v osudové noci na 21. srpen — k němuž již, pochopitelně, nedošlo), zpracované Utvarem svodně informace, plánu a řízení ÚV KSC pod vedením dr. J. Kašpara, zachycovala tato organizace již kolem jednoho miliónu občanů republiky.

V Pražském jaru nešlo o konjunkturální taktizování nebo ústup od principiálních marxistických pohledů na problematiku církvi a religiozity. Formování církevní a náboženské politiky v roce 1968 předcházely početné dialogy marxistů s křesťany, vrcholící již před lednem 1968 v r. 1967 mariánskolázeňským setkáním, za iniciativy a účasti vedoucí Sekretariátu pro věci církevní z r. 1968 dr. Eriky Kadlecové. Hledány a nacházeny přemnohé styčné body, zejména v úsilí o zachování světového míru a v oblasti etiky a morální výchovy. Je nepochybné, že plodný dialog „rovného s rovným“ by pokračoval, kdyby bylo nedošlo k tragickým srpnovým událostem a všemu hrůznému a regresivnímu, co z nich vyrostlo a postihlo národy naší země. Pokud se v dialogu objevoval nepochybně vedle hledání společného i názorový a světonázorový boj, kladli a kladou autentičtí marxisté těžiště protináboženského boje do odstraňování sociálních a potom gnoseologických jeho kořenů, základů a faktorů ožívání. Odmítají osvícenské osvětářství, administrativní přístupy k věřícím a jejich církvím, posměch „majitelů“ monopolní pravdy o přírodě, společnosti a jejich vývojových zákonitostech.

Dnešní režim si počíná vůči náboženství a církvím, zejména vůči katolíkům, nejen v politickém ohledu mimořádně *debilně*, ale také totálně antimarxisticky. Naše politika v osmašedesátém vedla k diferenciaci mezi kněžími a věřícími v tom smyslu, že jedni, daleko nejpočetnější, hluboce nábožensky věřící, si už konečně oddychli, že jsou zbaveni šikan let padesátých i pozdějších a začali se stále více vnitřně ztotožňovat s reformní politikou, orientovanou na plné zachování a rozmnožování náboženských svobod ; druzí, daleko méně početní, sledovali nerealistickou a objektivně věci demokratizace škodící a zahraničním i domácím stalinistickým odpůrcům reformem nahrávající klerikální politiku. Politika dnešních vládců v této oblasti naopak vede objektivně k sjednocování hluboce nábožensky věřících s politickými odpůrci režimu, nejen bojujícími za socialistické a demokratické reformy, nýbrž i představujícími vskutku antisocialistické společenské síly a proudy. Protože pak mezinárodní postavení Československa a celkový vnitřní vývoj v „soustavě“, v SSSR zvláště, mobilizuje dnes antireformní síly byrokracie do protiofenzivy proti reformním silám, mohou tyto zpátečnické síly jen uvítat tvorící se a upevňující jednotnou frontu nábožensky hluboce věřících lidí a uvědomělých odpůrců socialismu v jakékoli, humánní i antihumánní podobě. Spatřuji v ní, soudím právem, záminku k nástupu proti reformám vůbec, záminku, že ohrožují samotné základní principy socialismu. Takto se zdánlivě kuriózně a antilogicky spojují dvě síly : síla byrokratické reakce i odstředivá antisocialistická síla k frontálnímu protinástupu proti reformním silám v soustavě ! Cui prodest ? Vzhledem k reálnému poměru sil v „soustavě“ i ve světových měřítcích pouze udržení současného světového statu quo (či jeho zhoršenému vydání) . . .

Z výše uvedeného rovněž vyplývá kvalitativní rozdíl mezi náboženskou a církevní politikou stalinismu a tvořivého marxismu. V teorii i praxi.

V té souvislosti si dovoluji kritiku, dle mého soudu paušalizujícího, vulgarizujícího a gnoseologicky zcestného pohledu Václava Bendy, bojovného integralistického katolika a aktivisty Charty 77, jak jej vyslovil v dopise britskému Scrutonovi. Benda bez argumentace a bez přihlídnutí k elementárním, alespoň zčásti mnou uváděným faktům o církevní politice reformních komunistů v Pražském jaru kategoricky prohlašuje, že i „socialismus s lidskou tváří“ je „hrůzným monstrem“, že „se z de zápasí o věc špatnou a dávno ztracenou“, že jde o „bludné vykročení lidského rozumu“, které nutno definitivně odepsat. Nemyslím, že se s ním ztotožňují přemnozí katolíci, kteří v praxi prožili „osmašedesátý“. Jako vejce vejci se podobá oněm ortodoxním komunistům třicátých let, kteří prohlašovali, že nacistická diktatura - buržoázní demokracie „vsjo ravno“, vsjo „diktatura buržoazie“, až je nacistické koncentráky poučily, že to tak „vsjo ravno“ není.

A další poznámka: Trvám na tom, že dialog marxistů s křesťany všech konfesí o dalším uspořádání palčivých otázek světa i naší země je užitečný a nezbytný, že naprosto neúnosné jsou teze a la: diskutovat možno se „svedenými“ a ne se „svůdci“, neboť Kristus na hoře také s ďáblem nediskutoval, nýbrž pravil: Apage satanas! — Polský episkopát se v letech krize i později — moudře — těmito vpravdě sektářskými radami neřídil a v době, kdy — již s Jaruzelským v čele — režim nabídl východisko z krize v podobě kompromisu, celonárodního usmíření, tento kompromis přijal u vědomí, že za režimní vládou již stojí jen reálná hrozba sovětské vojenské intervence. Žel, nepřijala jej „Solidarita“, jejíž mnozí vůdcové se domnívali, že „moc leží na ulici“ a stačí se pro ni shýbnout. A výsledek byl výjimečný stav a zhoršení možnosti, aby Polsko vybědlo z hluboké všestranné krize. (Blíže o tom jsem psal v letech 1981-83, kdy jsem uváděl i papežskou kritiku počínání Solidarity z úst i pera papeži blízkého kněze Morawského.) Při veškerých hlubokých a nepředstíraných sympatiích k dnešnímu, mohu již říci, že úspěšnému masovému hnutí našich, zejména slovenských

katolíků, nemohu nepozvednout varovný prst: nepřeceňujte, přátelé, své síly. Dnešní stalinistický, či neostalinistický režim je naprosto bezmocný proti tomu, aby vliv náboženství, církvi, katolické zejména, na masy obyvatel rostl. Ale má dostatek moci k tomu, aby brutálním násilím, jakožto součást byrokratických a antireformních sil „soustavy“ takováto a podobná hnutí potlačil a proti stále ještě nepřiliš silným reformním silám znovunastolil narušené byrokratické pořádky. Dbejte o to, aby žádoucí, a dnes silící společenské tlaky na režim nepřerostly v nežádoucí přetlaky, v pověstné „nahrávání mičudy na soupeřovu nohu“, aby docílil laciných branek!

Na režimní adresu nemohu nepoznamenat veliká a zásadní dějinná ponaučení: již Engels upozorňoval na úzkou spojitost porážek povstání otroků, kupř. Spartakova, se stavem zoufalství mas, a hledáním útěchy na „onom světě“ s triumfem křesťanství. Přesněji to vyjádřil Ch. Hainchelin: Les origines de la religion, Paris 1950: „A můžeme napsat, že Kristus zvítězil právě proto, že Spartakus byl poražen; po Spartakovi následoval Ježíš, po mstíteli pozemském mstítel nebeský, apokalyptický; po totálních boji rezignace, po skutečných nadějích poddání se zde na zemi a naděje na nebesích.“

Mohu k tomu jen dodat: dnešní nesporná vlna náboženské ofenzivy v zemích tzv. socialistické soustavy, nejen v ČSSR, úzce souvisí s tím, že v mocenském střetu druhé světové války zvítězivší „Spartakus“ se neosvědčil v řízení věci veřejných, zklamal naděje lidu, nevytvořil nejen „ráj na zemi“, ale ani snesitelný život. Plyn, policejní psi, obušky a záplava duchamorných a prolhaných statí na tom pranic nezmění. . . . Jediným východiskem je pozitivní demokratizační politika na všech úsecích. Tu ovšem nemohou vykonávat „mužové 21. srpna“, kteří upevnili na rozhraní let 1987-88 své mocenské pozice a řídí se proslulými slovy madame Dubarry z doby předvečeru Francouzské revoluce: „Po nás potopa“.

(Převzato ze samizdatového časopisu „Ze zásuvky i z bloku“, č. 16, 1988)

OLGA ŠULCOVÁ

V nemocnici

„Víte, jaký je rozdíl mezi citrónem a telegrafní tyčí?“ ptá se mě cestou k operačnímu sálu mladý sanitář. Nezapomněla jsem při tom žertování, kam mě veze, ale už mi to vadí málo.

„Vás operuje doktor V., to je machr,“ informuje mě sanitář. „Máte kliku . . .“

Pod velkými reflektory se nade mnou sklání chirurg. „Za dvě hodiny to budete mít za sebou,“ říká chlácholivě. A mladá anestezioložka, chápající se mé levé ruky, mě laskavě ujišťuje: „Za chvíli už nebudete nic vědět.“

Vždyť se vůbec neznáme, ani jsem nikomu nic nedala, dívím se vdychu tomu překvapivě zúčastněnému jednání cizích lidí. Ale dívím se jen krátce. Vlídná anestezioložka měla pravdu . . .

Zahnán do nemocnice, ocitne se člověk v jiném světě. Je v něm do určité míry chráněn před nárazy životního větru, ale jeho osobní nesvoboda se zvětší. Deptán klystýry a podobným násilím, páchaným na něm zdravotnickým personálem i o generaci mladším, někdy o sobě i několik hodin ani neví a cizí lidé se mu prohrabují v útrobach. Aby v následujícím čase fungoval, zavedou mu do těla různé hadičky a nechají ho tak několik dnů napospas neradostným pocitům a naordinovaným opiátům. Takto tísněn, člověk radikálně pozmění svůj dosavadní žebříček hodnot.

„Dneska jsem se prvně posadila a taky jsem už byla na záchodě,“ raduje se do telefonu na nemocniční chodbě elegantní čtyřicátnice, povoláním středoškolská učitelka. Kromě posledních věcí člověka jde totiž v nemocnici též o ty první a nejprvnější. Kdo tu není na návštěvě nebo zaměstnan, má za povinnost o nich každé ráno referovat svými slovy při vizitě. Zveřejněná tělesná intimita, nezbytná při spravování haprujících lidských organismů, vede k intimitě rozmanitých sdělení.

„Všimly jste si té paní, co dnes u mě byla?“ ptá se nás spolupacientka paní Maruška z Prahy-Libně. Je středa, den návštěv, právě se za nimi zavírají dveře. Paní Marušce přinesla sousedka už na pohled báječně šátečky s tvarohem.

„Pekla jsem je dneska dopoledne, aby byly čerstvé,“ povídala sousedka starostlivě, a bylo znát, že jí na paní Marušce záleží.

„Taková hodná ženská, pracovitá, nezištná, a takovou má smůlu,“ říká o sousedce paní Maruška. Říká to s odsudkem v hlase vůči nespravedlivému osudu, ačkoli by jistě byl na místě spíš údiv, kdyby tomu bylo naopak.

„M už jí nedovolil, aby šla do práce, chtěl mít doma všechno pohodlí. Ale přitom jí celý život dává málo peněz. Ona prodávala věci, které dostala k ježišku nebo k narozeninám, půjčovala si a taky chodila vypomáhat s úklidem do hospody. Načerno a potají, aby o tom její muž nevěděl. Až dostala nápad. Ten její si na tyhle věci strašně potrpí. On by to chtěl snad každý den. Ji to nebaví, ale chce mu vyhovět. Jednou, když zase přišel, mu rekla: „Ano, Venoušku, můžeš to mít, ale jedině za padesát korun . . .“

„No ne,“ žasne Blanka, nejmladší pacientka na operačním poschodí.

„On ten její Venda,“ pokračuje paní Maruška, „se z počátku cukal, ale co mu zbývalo? U cizí by ho to přišlo na víc. Tak od té doby soli pokaždé padesátku a sousedka si tak do měsíce přijde na slušné peníze. Ona je ale stejně vráží do domácnosti,“ končí svou libeňskou sexystory paní Maruška.

„To snad není pravda,“ zlobí se Blanka. „Kdyby si ta paní za to aspoň koupila něco na sebe . . .“ Odmlčí se. Možná počítá, kolik těch padesátek do měsíce asi je a co pěkného by za ně bylo. — Blanka leží vedle mne, čte nebo poslouchá tranzistorové rádio, a třetí nebo čtvrtý den našeho společného pobytu na pokoji číslo sedm se ptá, ukazujíc na knížku v mé ruce:

„Kdo je to Josef Škvorecký?“

„Vy jste o něm nikdy neslyšela?“

„Ne.“

„A říkají vám něco jména Kundera, Lustig, Vaculík . . .?“

„Ne,“ vrtí hlavou studentka střední pedagogické školy, nastávající maturantka. Na jejím nočním stolku leží knížky od Stýblové a Fraise. Hle, jak brzy lze pouhým mlčením zlikvidovat to, na čem stát nemá zájem. Neznala by ta budoucí učitelka ani jméno Karla Capka, nevyjít v padesátých letech v Moskvě studie bohemisty Nikolského, jež našeho nejproslulejšího meziválečného literáta zachránila pro zdejší poměry.

Blančino rádio jde od rána od večera, ať jeho uživatelka čte, pospává, nebo se vedle v koupelně sprchuje. Hudba je proložena částými řečmi a ty se týkají ledačeho, například palestinských uprchlíků, M. Jakeše nebo Karla Gotta. Dojde-li v rádiu řeč na posledně jmenovaného, okamžitě se rozpře debata na gottovské téma. Debátovat na téma jakešovské nebo podobné tu nepřichází v úvahu. Pokud by to někdo zkusil, v nejlepší případně z postele u okna, na níž leží úřednice bytového podniku paní S., uslyší: „Mluvme o něčem veselejší!“ a bude následovat třeba popis výroby chutných kouli s vaječno-koňakovou náplní. Vite, že se dělají z nastrouhaných zmrzlinových kornoutků?

Podobně jako se dávné české emigrantky ve „svě“ newyorské nebo chicagské ulici s českým řezníkem a s českými sousedy obešly bez angličtiny a bez amerického světa, jenž pulzoval kolem, obejdou se dnešní obyvatelky pražské nemocnice bez veřejného kypění i bez jazyka, v němž kralují slova přestavba a odzbrojení.

Přijde-li do nemocnice člověk bez konexí, je dosti nesvůj.

„Pobýval jsem v posledních letech dvakrát na intenzívce, a přiznám se, že jsem měl tak trochu strach,“ píše mi přítel z Ostravy. „Nemocnice je přece také oficiální instituce tohoto režimu, právě tak jako třeba kriminál . . . Vynaložil jsem veškerou svou sílu i lstivost, abych byl tam odtud co nejdříve pryč . . .“

Podle rozšířeného mínění, panujícího v Československu před nemocničními vraty, je občan bez známostí a bez peněz pacientem, do něhož lze kopnout nebo se na něho vykašlat. Očekává nanejvýš nezúčastněné rutinní zacházení, a je velmi mile překvapen, když z neosobního mechanismu nemocniční péče naň vyhlédne něčí přivětivá tvář.

Možná že se zcela zbytečně vidíme v příliš špatném světle . . .

V noci, když nemohu spát, vzpomínám na nemocnici. Mé povzbudivé zážitky s lidmi od medicíny v ní nekoučily na operačním sále a netýkaly se pouze mne. Pokouším se tomu přijít na kloub: Samozřejmě, šlo o kliniku fakultní nemocnice a přitom v hlavním městě republiky; její budova je nová a má též nového ctihodného šéfa. Ale především na té zmíněné zdravotnické půdě působí skuteční profesionálové. Jejich práce je velice těžká a jejich výdělky jí nejsou úměrné. Oni ale přesto dělají všechno proto, aby staniční sestra nevolala příliš často: „Moníko, odvez tu exlou ze sálu!“ Kromě toho si najdou čas na neplacené vlídné slovo. Jsou důkazem toho, že není bezpodmínečně nutné zkazit se ve zkaženém státním prostředí.

Nebo jsem měla kliku?

Březen 1988

(Otištěno bez vědomí autorky)

EKONOMICKÁ DISKUSE

ZDISLAV ŠULC

Ještě jednou o strategii ekonomické reformy

Otázky a námitky obsažené v dopise, který mi zaslala mladá ekonomka a kterými reagovala na moji úvahu „Hrozící katastrofa a jak ji čelit“, napadly více čtenářům. Proto jsem se rozhodl svou odpověď spolu s plným zněním dopisu zpřístupnit okruhu svých přátel.

Vážený pane doktore,

dostala se mi do ruky Vaše práce „Hrozící katastrofa a jak ji čelit“. S řadou Vašich závěrů souhlasím, u některých mne však napadají otázky, na které si sama neumím odpovědět, případně při jejich zodpovězení docházím k jiným závěrům než Vy. Dovoluji si proto obrátit se na Vás s těmito problémy, neboť kromě snahy o poctivé uchopení problémů bude pro mne přijetí určitého stanoviska nutné vzhledem k perspektivě disertační práce přibližně na téma „Možnosti a meze zisku v úloze kritéria úspěšnosti hospodaření podniku“. Omlouvám se předem za krajní zjednodušení v následujících nastínění otázek.

Ve Vašem přístupu vidím problém především v otázce bezprostředního zavedení smluvních cen a patrně nebudu první, komu se vnucuje paralela s vývojem v Jugoslávii, případně v Maďarsku.

Současná ekonomika Jugoslávie se jeví (při možná povrchním hodnocení) jako ekonomika s relativně nízkou výkonností (a efektivností) a s vysokou inflací. Bylo by zkratkově považovat za příčinu inflace pouze uvolnění centrální tvorby cen a nastolení cen smluvních, byť tento krok patrně inflaci „spustil“. Z mého pohledu se věc jeví tak (byť zcela určitě nepřipustně zjednodušeně), že sama inflace je projevem *trvajících* nízké výkonnosti ekonomiky a její rovnováhy. Potom ale stojí otázka, proč nedošlo k zásadnímu intenzifikačnímu pohybu, jestliže předpoklady v soustavě řízení, tedy v motivační sféře, zdá se, vytvořeny byly. Jugoslávská zkušenost je drahá zkušenost, ale právě proto bychom z ní měli vytěžit maximum. To v tomto případě znamená udělat analýzu jugoslávské soustavy řízení, především pak ekonomické reformy, jejího zavádění, a hlavně jejich chyb. Bez takovéto analýzy se nedá očekávat snížení „opatnosti“ při prosazování a zavádění sebelépe *teoreticky* argumentovaných koncepcí.

Ke vztahu centrálně stanovených cen a makroekonomické nerovnováhy :

1) Základním zdrojem nerovnováhy je centrálně bilanční rozpis úkolů plus systém hmotné zainteresovanosti podniků na plnění plánu místo na uspokojení poptávky. *Produkt*em a druhou stranou tohoto sy-

stému řízení je též centrální stanovování cen, prakticky na úrovni individuálních nákladů. V tom všem se shodneme.

Ale: sama centrálnost stanovení cen nerovnováhu nevytváří anebo jen natolik, nakolik je součástí určitého systému plánování a hmotné zainteresovanosti.

2) Nerovnováha trhu (tj. nekrytá poptávka a neprodejné zásoby na druhé straně ať už výrobních prostředků, nebo spotřebních předmětů) se nahromadila za mnoho let a je obrovská. I když předpokládáme, že se podaří prosadit nový systém plánování a hmotné zainteresovanosti podniků, které by měly působit k postupnému odstraňování nerovnováhy, nedá se očekávat, že toto odstranění bude krátkodobou záležitostí. Zavedení smluvních cen proti plánovým, nýbrž právě inflační růst cen u prakticky celé šíře prodej-
něschopné nabídky, což je podle mého názoru startovacím knoflíkem zoufalé inflační spirály (možná že právě tohle je případ Jugoslávie). A hlavně — ten inflační nárůst by sice asi opravdu přizpůsobil ceny efektivní poptávce, ale tu věcnou, faktickou potřebu zboží a její nekrytí by sám o sobě neřešil.

3) Centrálně stanovené ceny (resp. závazný způsob přiblížení k zahraničním cenám), byť jsem si vědoma všech problémů, které s sebou nesou — viz diskuse v *Hospodářských novinách* — představují nerovnováhu, pokus o vnesení parametrů dobře fungujícího trhu, jestliže ten vnitřní je deformovaný.

Centrálně stanovené ceny (podle plus minus zahraničních relací) nelikvidují nerovnováhu, *ale ani nejsou jejím zdrojem*. Neodstraňují samy o sobě nedostatkovou ekonomiku, ale brání inflační explozi z nastřádané nerovnováhy. Z tohoto hlediska je považují za přípustnou berličku pro přechodné období a menší zlo než smluvní ceny rovnou.

Dovoluji se obrátit se na Vás přímo, neboť jsem na takto položené otázky mezitím v dostupné literatuře odpověď nenašla. Zbude-li Vám na ně někdy pár minut času, budu Vám velmi vděčná, protože vím, že ho i bez mých otázek nemáte mnoho.

* * *

Praha, 5. 2. 1988

Milá kolegyně,

Váš dopis mě potěšil, mimo jiné i proto, že je polemický, neboť se domnívám, že ke zlepšení současného, rozhodně neuspokojivého stavu čs. ekonomického myšlení, nic nemůže přispět více, než právě otevřená, svobodná výměna názorů, ve které se uplatňují věcné argumenty bez rozdvání známek s různými „ismy“. Ale k věci.

Jako první argument proti přechodu od plánových cen k cenám efektivní poptávky a nabídky (smluvním cenám) jako jedné z výchozích operací přestavby uvádíte zkušenost Jugoslávie, případně Maďarska. Plně s Vámi souhlasím, že „jugoslávská zkušenost je drahá zkušenost, ale právě proto bychom z ní měli

vytěžit maximum", i s dalšími vašimi větami na toto téma. Musím však, bohužel, konstatovat, že právě čs. ekonomická teorie i centrální regulativní praxe nic takového nepodnikají, a to nejen pokud jde o Jugoslávii, ale i o ostatní socialistické země, naši nevyjímaje (a kolik jsme už u nás měli reforem!). To, co se občas na toto téma objeví v čs. tisku, včetně odborného, jsou zpravidla jen dílčí, často velmi povrchní, ba i zkreslené informace bez jakékoli systémové analýzy. Na rozdíl od MLR u nás vůbec neexistuje srovnávací studium alternativních modelů mechanismů fungování soc. ekonomiky (Maďarská akademie věd pořádá letos v březnu již druhou mezinárodní konferenci na toto téma, nevím, zda se představitelé čs. oficiální vědy vůbec zúčastňují). Je paradoxní, že skutečně solidní, vědecky fundované práce s touto tematikou vycházejí hlavně na Západě (nemohu říci, že bych o nich měl úplný přehled, ale z poslední doby mohu např. uvést pozoruhodnou studii kolektivu autorů P. Geye, J. Kosty, W. Quaissera a dalších: *Socialismus und Industrialisierung — Die Wirtschaftssysteme Polens, Jugoslawiens, Chinas und Kubas im Vergleich*, Campus Verlag, Frankfurt/New York, 1985).

Zůstaňme však u Jugoslávie. Sama chápete, že závratně inflační vývoj zde nelze redukovat na uvolnění centrální tvorby cen a vyslovujete domněnku, že „sama inflace je projevem *trvajících* nízké výkonnosti ekonomiky a její nerovnováhy“ a kladete otázku „proč nedošlo k zásadnímu intenzifikačnímu pohybu, *jestliže předpoklady v soustavě řízení, tedy v motivační sféře, zdá se, vytvořeny byly*“. Odpověď na Vaši otázku je v přezkoumání té její části, kterou jsem podtrhl.

I Vy, jako ostatně většina našich ekonomů, ztotožňujete „soustavu řízení“ s „motivační sférou“. Již pojem „soustava řízení“ je matoucí, poplatný tradičnímu pojetí socialistické ekonomiky jako mechanismu, v němž rozhodující roli hrají vertikální vztahy; já považuji za adekvátnější pojem mechanismus fungování ekonomiky determinovaný souborem vzájemně podmíněných systémotvorných a regulativních prvků, který umožňuje postihnout celou složitost dialektiky vztahů v ekonomice, horizontálních i vertikálních, včetně zpětných vazeb — podrobně je to vyloženo v mých pracích *Stát a ekonomika* a *Ke kritice politické ekonomie socialismu*. Tak podléháte iluzi, že pouhá změna motivace v podnikové sféře by měla dostačovat k tomu, aby došlo k „zásadnímu intenzifikačnímu pohybu“. Této iluzi, bohužel, podlehl i značně míry i autoři sovětské reformy a u nás chystané přestavby, jak ji reprezentuje tzv. komplexní dokument, a proto nemohu počítat s jejím plným zdarem.

Základním problémem jakékoli ekonomické reformy je konstrukce takového mechanismu fungování ekonomiky, ve kterém jsou vztahy systémotvorných a regulativních prvků tohoto mechanismu *plně konsistentní*. Jakákoli nekonsistence mezi těmito prvky je zárukou frikci, jež dříve či později vedou k degeneraci, ba i kolapsu tohoto fungování.

Socialistická společnost, ať chce či ne, má pouze jedinou volbu: buď centrálně-přídělový mechanismus s centrálně bilančním ukazatelovým plánem jako základním systémotvorným prvkem a jemu odpovídajícími administrativně-direktivními regulativními nástroji (a s příslušnými důsledky pro ekonomický vývoj), anebo plánovitě regulovaný peněžně-tržní me-

chanismus, v němž základním systémotvorným prvkem je mechanismus cen efektivní poptávky a nabídky s jedinými reálnými penězi (na rozdíl od dvojích peněz — počítacích a reálných v centrálně-přídělovém mechanismu) doprovázený *plně konsistentním souborem regulativních nástrojů centra*, včetně specifické podoby centrálního plánování (podrobně o tom pojednává 3. díl mé práce *Stát a ekonomika*). Třetí cesta neexistuje. Jakýkoli pokus o kompromis, o vytvoření jakéhosi hybridu slučujícího prvky obou těchto reforem, které se o něco podobného pokoušely, to potvrzuje a zdá se, že si to zatím plně uvědomují pouze ekonomové maďarští a díky jim to v posledních letech začínají chápat i řídicí orgány politické.

Máme-li se však vrátit k samotné Jugoslávii, musíme konstatovat, že na rozdíl od u nás rozšířené představy o fungování peněžně-tržního mechanismu v této zemi, kterou zřejmě sdílíte i Vy, zde konsistentní mechanismus tohoto typu neexistuje.

Už představa o úplné volnosti cenové tvorby neodpovídá skutečnosti — i v obdobích největšího uvolnění zahrnovala maximálně 70-80 %. To však samo o sobě není podstatné, existují peněžně-tržní ekonomiky, kde platí úplná volnost tvorby cen a přitom inflace v nich nepřekračuje ekonomicky i společensky únosnou (ba někdy i prospěšnou) miru. Naopak pokusy jugoslávské vlády potlačit obrovskou miru inflace úplným zmrzačením cen zcela ztroskotaly.

Základní příčinou frikci a hrozícího kolapsu jugoslávské ekonomiky není míra volné cenové tvorby, ale nekonsistence mezi systémotvornými prvky ekonomického mechanismu (podniky postavené do podmínek peněžně-tržního mechanismu, v nichž tvorba jejich důchodů závisí na rozdílu mezi tržbami a náklady) a nástroji centrální regulace ekonomiky. Není zde ovšem místo na vyličení všech změn, kterými prošel jugoslávský ekonomický mechanismus za celou dobu svého trvání, zvláště pak po roce 1976, proto se omezím jen na stručnou charakteristiku hlavních prvků této nekonsistence.

První a rozhodující je fakt, že konstrukce jugoslávského ekonomického mechanismu nevedla k vytvoření dostatečně silného autoritativního plánově-regulativního centra, které by bylo s *tými nástroji adekvátními peněžně-tržní ekonomice* účinně působit na její rovnovážný růst. Zřejmě jako důsledek specificky jugoslávského pojetí samosprávy se zde vytvořila taková situace, kdy neexistuje jedna ekonomika, ale tolik ekonomik, kolik je zde národních států, z nichž každý aspiruje na maximální uplatnění svých vlastních zájmů v hospodářské politice. Tovedlo nejen k oslabení regulativní potence federálního centra, ale i k mimořádně silnému uplatnění *mimoekonomických preferencí* při ekonomickém rozhodování, zejména o investicích, kde se zpravidla neuplatňují kritéria dlouhodobé efektivnosti a návratnosti. A tak většina z nich není zdrojem růstu produktivity práce a konkurenční schopnosti budoucí produkce, ale stává se často trvalou zátěží ekonomiky (v některých republikách jsou dokonce vypisovány zvláštní daně pro krytí těchto ztrát) a jedním ze zdrojů inflačních procesů. Některé kroky, které měly zintenzivnit regulativní roli centra (např. zákon o plánování z roku 1976) situaci naopak ještě zhoršily, neboť vedly k posílení systémově neadekvátních nástrojů a naopak k potlačení nástrojů ekonomických (zejména fiskální politiky).

Neméně závažným faktorem, jehož ideologickým základem je rovněž specifické pojetí samosprávy, je její konkrétní realizace v podnikové sféře. Pojetí volených samosprávných orgánů jako vrcholné instituce podnikového rozhodování (ředitel je pouze jejím voleným orgánem) vedlo ke splynutí dvou zájmových rovin podniku (podnik jako ekonomická jednotka maximalizující zisk a podnik jako pracovní společenství maximalizující mzdy). Tak se vytvořil mechanismus, ve kterém si tyto cílové funkce chování rozdílných ekonomických subjektů nekonkurují, což je základní předpoklad pro efektivnost výroby, ale naopak, ve kterém jedna druhou potlačuje (při povaze volených samosprávných orgánů zpravidla vítězí cílová funkce maximalizující mzdu). Tento systémotvorný prvek se stal základem akceleračního mechanismu nákladové inflace, ve kterém podniky udržují svou „ziskovost“ tím, že mzdové tlaky, proti nimž mechanismus nevytvořil účinnou protiváhu, promítají do cen. Navíc ani centrální instrumentárium nemá k dispozici účinné nástroje preferující sklon k úsporám proti hypertrofovanému sklonu ke spotřebě. To pochopitelně dále prohlubuje propast mezi slabým sklonem k úsporám a silným sklonem k investování, což je další zdroj inflačních tendencí.

Zkušenost z jugoslávského experimentu potvrzuje, že polovičitost reformy, která v ekonomickém mechanismu kombinuje nedůsledné uplatnění systémotvorných prvků peněžně-tržního mechanismu s regulativními prvky převzatými z mechanismu centrálně-přídělového, zaručuje ještě hlubší frikce při jeho fungování, než k jakým dochází v „čistém“ modelu centrálně-přídělového mechanismu. Hlubší analýza zkušenosti z maďarské reformy by vedla ke stejným závěrům. Odkazují v tomto směru na pozoruhodné studie dvou kolektivů maďarských ekonomů uveřejněné v *Közgazdasági Szemle*, 1987, č. 6, které shodně docházejí k závěru, že příčinou současných vážných problémů maďarské ekonomiky není to, že reforma zašla příliš daleko při uplatňování prvků peněžně-tržního mechanismu, ale naopak to, že místo toho její pouze simuluje v podstatě starými metodami centrální regulace.

* * *

Opustíme však Jugoslávii a Maďarsko a vraťme se domů k problematice přechodu ke smluvním cenám, či přesněji k cenám efektivní nabídky a poptávky, neboť ty nemusí být vždy produktem smluvních vztahů, ale za určitých okolností mohou vzejít i z centrálního rozhodnutí (proto určitá míra centrálně určovaných cen např. základních surovin či potravin je konsistentní s podmínkami pro fungování plánovitě regulovaného peněžně-tržního mechanismu, pokud si ceny tyto vlastnosti v zásadě podrží).

Pokud jde o moji úvahu, zdá se mi, že jste dost nedocenila skutečnost, že nenavrhuji přechod k cenám efektivní nabídky a poptávky sám o sobě, za jakýchkoli podmínek, ale jako *součást celkového přebudování mechanismu fungování ekonomiky*. Navrhnout něco podobného pro mechanismus dosavadní či pro ten, který předpokládá zatím podoba „Komplexního dokumentu“, by bylo skutečně nezodpovědným dobrodružstvím.

Takový krok je možný jedině za předpokladu, že nový ekonomický mechanismus vytvoří účinné *barié-*

ry proti důchodové eskalaci jak na úrovni podnikové a jejím prostřednictvím i u obyvatelstva), tak i na úrovni centra. Ve fungujícím peněžně-tržním mechanismu *lze ceny udržet na uzdě jedině tehdy, podaří-li se na uzdě udržet důchody*, které určují efektivní poptávku. Moderní ekonomické vědy a pokeynesovská centrálně-regulativní praxe ve vyspělých peněžně-tržních ekonomikách už propracovala, prakticky ověřila a ve světle získaných zkušeností dále promýšlí bohatou škálu nástrojů důchodové regulace aplikovatelnou i pro plánovitě regulovanou peněžně-tržní ekonomiku *socialistickou*, bez soukromých vlastníků. Vy ovšem patříte ke generaci, která se k těmto poznatkům může propracovat jen jaksi ilegálně, na základě namáhavého soukromého studia předpokládajícího znalost cizích jazyků, protože naše ekonomické školství i vydavatelská činnost je buď zamlčují, anebo podávají ve zvlgarizované podobě „kritiky buržoazní ekonomie“ (je jistě příznačné, že překlad světoznámé Samuelsonovy učebnice, připravený k vydání v roce 1968, dodnes nemohl vyjít!). Proto se nedivím, že jste právě tyto aspekty v mé úvaze nepostřehla.

Vaše obavy se plně soustřeďují na rizika spojená s přechodem k cenám efektivní poptávky a nabídky při existující „obrovské nerovnováze na trhu“. V centrálně stanovených cenách (dokonce „plus minus zahraničních relací“) vidíte možnost zabránit „inflační explozi z nastřádané nerovnováhy“ a použít je jako „berličku pro přechodné období“ představující menší zlonež smluvní ceny. Ponechme stranou světové ceny, Vámi zmíněná diskuse v *Hospodářských novinách* právem upozornila na utopičnost takových ambicí v centrální cenové tvorbě, nemluvě o tom, že v jejich světle by se nerovnováha naší ekonomiky musela jevit ještě mnohem „obrovštější“, lépe bude vycházet z naší reality, přes níž se teprve můžeme — kde je to nezbytné — dostávat i k cenám světovým.

Především k onomu „bránění inflační explozi“. Podléháte zřejmě stejné iluzi jako naše centrum, které statistické údaje vykazující nevelký procentní růst cen považuje za důkaz, že v naší ekonomice (na rozdíl od kapitalistické) neexistuje inflace. A přitom vůbec nechápe, že když po prvním roce pětiletky redukuje plánové investice o desítky miliard korun, je to inflace „jako hrom“, stejně tak jako fantastická převaha poptávky nad nabídkou v tzv. odběratelsko-dodavatelských vztazích při současném růstu zásob rychlejším než růst národního důchodu. To vše je dilem makroekonomického plánování založeného na centrálně plánových cenách. Stejně tak nechápe, že akcelerace úspor obyvatelstva signalizující narůstající propast mezi efektivní nabídkou a poptávkou na spotřebním trhu a reálnými výkony nepodloženým růstem důchodů (přes všechnu centrální regulaci mezd) je stejně nepochybným jevem postupující inflace. V centrálně-přídělovém mechanismu *se inflace jenom realizuje prostřednictvím jiných jevů, než jsou ceny*.

Možná namítnete, že se tak brání tomu, aby nepříznivé důsledky inflace dopadly na obyvatelstvo. Ve skutečnosti však jde jen o odklad, který problém neřeší, ale naopak prohlubuje. To, co se nám v této chvíli jeví jako zisk, se dlouhodobě přeměňuje ve stále větší ztrátu. Neboť právě schopnost centrálně-přídělového mechanismu pomocí mechanismu centrálně určovaných cen zakrývat skutečnou inflační povahu jim vyvolaných ekonomických procesů je jednou ze základních příčin toho, že Švéd, Holanďan či západní

Němec, který po válce začínal zhruba na stejné (ba i horší) ekonomické úrovni než Čech, vyjadřuje dnes svou životní úroveň proti němu v násobcích.

Vraťme se však k nerovnováze, která skutečně problém startu nového mechanismu komplikuje, a zvažme její možné inflační důsledky při přechodu k cenám efektivní poptávky a nabídky ještě poněkud konkrétněji, než tomu bylo v mé předchozí úvaze.

Začneme základními surovinami a energií. Lze, myslím, považovat už dávno za plně prokázané, že mimořádně vysoká energetická a materiálová náročnost naší výroby je právě produktem dlouhodobého působení mechanismů centrálního ukazatelového plánování. Přestanou-li tyto mechanismy fungovat a budou naopak nahrazeny mechanismy, při nichž růst podnikového důchodu bude spojen s minimalizací těchto a vůbec všech výrobních nákladů, nejenže nebudou v podnicích důvody pro materiálově či energeticky náročné kombinace výrobních činitelů jako dosud, ale začnou se naopak vehementně vyhledávat kombinace právě opačné. Při *důsledném* přechodu k novému mechanismu (včetně cen efektivní poptávky a nabídky) lze proto předpokládat, že *agregátní poptávka* na tomto úseku trhu výrobních činitelů nejen nevzroste, ale naopak výrazně poklesne a že dosud převažující problémy zásobovací se promění v problémy odbytové, což je základní předpoklad toho, aby cenový růst narazil na bariéru efektivní poptávky. Pro nejednoho dodavatele vznikne otázka jeho další existence či omezení výroby, pro všechny pak nezbytnost adaptace, neboť nepochybně se objeví problémy strukturální. Např. v hutním průmyslu patrně poptávka po ušlechtilých druzích oceli stoupne nad okamžité možnosti nabídky a naopak poklesne poptávka po méně kvalitním sortimentu pod úroveň nabídky, což se při smluvních cenách nemůže neprojevit v jejich adekvátním pohybu. To však nejen nemůže být na škodu věci, ale naopak, ceny samy v této chvíli začínají fungovat jako aktivní činitel *nejen statické, ale dynamické rovnováhy* spojené s akcelerací progresivních strukturálních změn.

Vezměme další úsek trhu výrobních činitelů — dodávky strojů a stavebních prací pro investice. Vydeme-li z předpokladu, že v novém ekonomickém mechanismu bude důsledně uplatněno *důchodové omezení investiční činnosti* jak na úrovni podnikové (disponibilní zisk po splnění všech daňových a odvodových povinností), tak i v centru (rozpočtové omezení daně daňovým výnosem a úvěrová omezení bankovní soustavy založené na komerčním principu nedovolujícím překročit hranice dané rozsahem a povahou deposit i výši povinných rezerv a nezbytnosti předem zkoumat důvěryhodnost a platební schopnost potenciálního dlužníka), pak je téměř jisté, že dosavadní chronická inflační povaha poptávky na investičním trhu se změní hned ve výchozím bodě přestavby ve svůj pravý opak. Tu jistotu si může centrum navíc pojistit tím, že právě ve výchozím bodě spíše přežene tvrdost daňových sazeb (podrobnější zdůvodnění viz v předchozí úvaze). Cenový pohyb na trhu, kde agregát nabídky převyšuje agregát poptávky, se ovšem děje v podmínkách, kdy hlavní slovo má spotřebitel a základem cenového pohybu jsou strukturální změny.

Další zachování této dynamické rovnováhy bude ovšem nadále záviset na tom, jak dovedně bude centrum zacházet s adekvátními regulačními nástroji. (V daňové soustavě nemůže chybět typ daní regula-

tivních představujících jakýsi vestavěný regulátor rozdělování podnikových důchodů automaticky preferující jejich investiční užití před spotřebou, manipulace úrokovou mírou, peněžními kursy atp.) Jejich zabudování do ekonomického mechanismu je nepominutelným předpokladem jeho fungování.

Podobně bychom mohli probírat trh pracovních sil, kde důsledně uplatnění plánovitě regulovaného peněžně-tržního mechanismu může v krátké době přeměnit dosavadní problémy s nedostatkem pracovních sil na problémy s jejich přebytkem, a kdy se do zcela jiného světla dostane „cena“ pracovní síly a s tím související problém regulace mzdového vývoje. Nebo problémy trhu spotřebního zboží a služeb či zahraničního trhu (několik zmínek na toto téma již obsahovala má předchozí úvaha). Jak ukazují terénní šetření ve spotřebním průmyslu, je agregátně poptávka po spotřebním zboží uspokojena, absolutní nedostatkost se projevuje pouze u nevelké části sortimentu (např. u oděvních výrobků asi 80 %, *většinou jde o problém adaptability nabídky poptávce*, což nelze úspěšně vyřešit bez smluvních cen (samozřejmě spolu s dalšími kroky, zejména proti monopolizaci výroby).

Má odpověď však již začíná překračovat meze čtenářské trpělivosti, a tak se dále dotknou jen jediné otázky — maloobchodních cen.

Řešení této problematiky bylo z komplexu přestavby výslovně vyloučeno. Chápu, že je to politicky velmi choulostivá otázka. Odklad však obtížnost budoucího řešení spíše zvětší. Nezapomínejme, že např. zvýšení odvodu z mezd z 20 % na 50 % dále šíří sortiment dotovaného spotřebního zboží a vydatně zvětší objem dotací. „Řešení“ prostřednictvím změn v obrátové dani a rozšířením dotací dále neumožní přímý vliv spotřebitele na ekonomické chování výrobců se všemi známými nepříznivými důsledky pro rozhodování o sortimentu, kvalitě a efektivnosti výroby, takže mechanismus plodící nerovnováhu bude na spotřebním trhu dále působit a nutit centrum, aby mu čelilo administrativním nátlakem.

Přitom málokde jako právě zde je možno zcela přesně spočítat, jaká je „cena“ potenciální rovnováhy na spotřebním trhu: je přesně znám rozsah dotací kryjící rozdíl mezi individuálními cenami výrobců a spotřebitelskými maloobchodními cenami; nebude zřejmě nerešitelná kalkulace rozdílu mezi výší nájemného a skutečnými náklady reprodukce bytového fondu; nejinak je tomu u dotací veřejné dopravy atd. Obrovská suma těchto dotací nepadá z nebe, byla reálně vytvořena na jiných úsecích ekonomiky a je takto prostřednictvím centra přerozdělována se všemi známými negativními důsledky, zejména na ekonomické chování ekonomických subjektů.

Je však takovéto přerozdělování skutečně nutné? Není možné jiné rozdělení reálně vytvořeného národního důchodu, které nebude narušovat, ale naopak umožní plně rozvinout fungování peněžně-tržního mechanismu od samého začátku, aniž by přitom došlo k podstatnějšímu ohrožení dosažení životní úrovně obyvatelstva?

Jestliže centrum ve výchozím bodě přechodu k novému mechanismu „nasadí“ v daňové soustavě takové sazby, jejichž výnos pokryje i objem dosavadního souhrnu dotací, bude mít dostatečné zdroje k tomu, aby cenový pohyb směrem k reálným nákladům výroby či služeb v zásadě kompenzovalo. Tato kompenzace by přitom nepochybně kladla menší nároky na

centrální fondy než činí dosavadní souhrn dotací, neboť nemusí být stoprocentní a přišla by tedy centru levněji než dosavadní praxe. Např. relativně nízký podíl výdajů za potraviny u vyšších příjmových skupin obyvatelstva umožňuje omezit tyto kompenzace na skupiny s nižšími příjmy na hlavu, kde potraviny představují podstatnou část výdajů. Podobně u nájemného. Realizace těchto kompenzací prostřednictvím sociálních dávek (diferencované zvýšení důchodů, zvýšení příspěvků na děti atp.) by přitom nenarušila realizaci principu odměňování na základě reálných pracovních výkonů, která je nepominutelným předpokladem fungování peněžně-tržního mechanismu.

Takováto operace tak umožňuje přechod k rovnovážným cenám efektivní poptávky a nabídky založeným na realitě současných nákladů a tím i k přímému vlivu spotřebitele na výrobce. Vyšší maloobchodní ceny i při jejich částečné kompenzaci v příjmech obyvatelstva nutně omezí poptávku a zvýší její náročnost. Mechanismus cen efektivní poptávky a nabídky tak začne vyřazovat „ze hry“ výrobce s nejvyššími individuálními náklady nebo je nutit k jejich snížení či k jiným adaptačním krokům (změna sortimentu, zvýšení kvality, zavedení jiných výrob či služeb atp.).

Pravda, realita procesů, které zde bylo možno pouze naznačit, by byla nepochybně mnohem složitější a vyžadovala by samozřejmě především jejich přesnou makroekonomickou kalkulaci ještě před jejich „spuštěním“, i řešení mnoha dalších problémů, o kterých zde nebylo možno hovořit (např. problém ztrátových podniků, programů konsolidace či likvidace, o kterých jsem se skutečně zmínil v předchozí úvaze, nezbytnost protimonopolní politiky, změna povahy centrálního plánování atd.). Nešlo mi však o vyčerpávající popis všech kroků strategie přestavby ekonomického mechanismu, v níž přechod k cenám efektivní poptávky a nabídky patří k výchozím a nikoli závěrečným krokům, ale o pochopení, že na otázku ekonomické rovnováhy nelze přitom pohlížet prismatem dosavadního centrálně-přídělového mechanismu. Konsistentně pojatý plánovitě regulovaný peněžně-tržní mechanismus, v němž jsou systémiotvorné i regulativní prvky (včetně mechanismu cen efektivní poptávky a nabídky) ve vzájemném souladu, dodává pojetí makroekonomické rovnováhy i způsobům jejího permanentního obnovování zcela jiné dimenze. Namísto statického, „věcného“ (bilančně naturálního) pojetí charakteristického pro quasilánování v centrálně-přídělovém mechanismu nastupuje dynamické důchodové pojetí, při němž jak vnitřní motivace ekonomických subjektů založená na mechanismu cen efektivní poptávky a nabídky, tak i adekvátní instrumentarium centrální plánovitě regulace doslova každodenně nutí k adaptaci podle současné i očekávané reality, tedy k nezbytným krátkodobým i dlouhodobým strukturálním změnám. Každá momentální nerovnováha je podnětem k jejímu překonávání, k rovnováze na jiné úrovni (strukturální i co do efektivnosti).

Žel, není u nás mnoho ekonomů, kteří právě tohle do všech důsledků chápou, o pracovních plánově-regulativních institucích centra pak vůbec nemluvě. A proto je dost důvodů k obavám o výsledek připravované přestavby.

Srdečně Vás zdravím a přeji hojnost dobrých nápadů při práci na disertaci.

Albert Florián

Dva rozhovory

1.

„Dobrý den, soudruhu předsedo. Před několika dny jsem s vámi dohodl interview. Tak jsem tady.“

„Vy novináři si stěžujete, že s vámi podnikoví funkcionáři odmítají mluvit. Nechci vám k tomu zavdat příčinu. Prosím, ptejte se.“

„Jste již řadu let předsedou podnikového výboru KSC významného strojírenského podniku v Plzni. Před několika dny jste byl opět zvolen na další funkční období. Nejste unaven touto odpovědnou funkcí?“

„Ne. Vážím si důvěry, kterou mi tím strana dává a snažím se ji nezklamat. Souhlasím s vámi, že to není lehká a pohodlná funkce.“

„Domníváte se, že je správné, aby političtí pracovníci zůstávali tak dlouho ve svých funkcích? Nevede to ke stereotypu?“

„Nemyslím. Je to záruka kontinuity a předpoklad pro perspektivnější práci. Ostatně, vedení naší strany je toho příkladem.“

„Jste za vaši práci také někdy kritizován?“

„Dost často. Jak z nadřízeného stranického orgánu VJH, tak i z okresu. Občas i od členů strany v podniku.“

„Mají k vaší práci připomínky i nestraniční?“

„Doslechl jsem se o tom, ale přímo do očí mi to nikdo neřekl. Glastnost se zřejmě ještě nevězila.“

„Nemyslíte, že mají třeba obavu z nepříjemných důsledků této kritiky, anebo zkušenost, že se stejně nic nezmění?“

„Nemají důvod. Pokud si pamatuju, tak za kritiku nebyl u nás v podniku v posledních deseti letech nikdo šikanován.“

„To je chvályhodné. A jak se připravujete na přestavbu?“

„Myslím, že odpovědně. Máme připraveny tři kandidáty na místo ředitele, z nichž bude jeden radou podnikového kolektivu zvolen. Všichni tři jsou schopní a odpovědní pracovníci.“

„Jsou všichni členové strany? A kdo je vybíral?“

„Dva z nich jsou členové strany, jeden je kandidát. Byli vybráni z deseti návrhů, předložených základními organizacemi strany, ROH a některými odbornými útvary podniku. Jedním z těch tří je i dosavadní ředitel. Úžší výběr těchto tří kandidátů byl proveden na společném zasedání stranického výboru, ROH a vedení podniku a schválen zakladatelem.“

„Může se tedy stát, že bude zvolen stávající ředitel. Nebude pro něj obtížné změnit v sobě stávající návyky a způsoby řízení?“

„Bude to pro něj stejně obtížné, jako pro kohokoliv jiného. Každý z nás, ať dělá cokoliv, je poplatný prostředí a systému, ve kterém žije a pracuje.“

„Už před dvaceti lety byla ve vašem podniku rada pracujících a volil se ředitel. Jaký je v tom rozdíl?“

„Zásadní. Tehdy to bylo provedeno živelně, bez vlivu strany, dnes to strana organizuje a řídí.“

„Zjistil jsem v archívních materiálech, že i v té tehdejší radě bylo 70 % členů strany a zvolený ředitel

byl rovněž komunista.“

„To je sice pravda, ale většina z nich byla potom ze strany vyškrtána nebo vyloučena. Jednali totiž v podstatě proti zájmům strany. Ostatně, jistě jste si všiml, že platnost „Poučení z krizového stavu“ potvrdili nedávno naši nejvyšší straníční představitelé.“

„Jak si vy osobně představujete zvýšení demokracie u vás v podniku?“

„Podnik a lidé v něm budou ve větší míře rozhodovat nebo spolurozhodovat o své práci, o svém zaměření a o způsobech, jak dosáhnout společensky nejlepších výsledků. Hranice možností, vymezené zákony, obecně platnými předpisy a povinnostmi vůči státu, budou dostatečně široké, aby podnik mohl volit optimální cestu svého vývoje. A také za ni samozřejmě odpovídal.“

„A úloha strany v podniku?“

„Stejná jako dosud. Jako organizátorka a vedoucí síla veškerého dění. Strana nastoupila jako první k procesu přestavby. Je logické, že jej bude i řídit.“

„To znamená, že budete i nadále rozhodovat o kádrech na vedoucích i podvedoucích místech?“

„Strana nerozhodovala. Jen doporučovala nebo nedoporučovala. A jako vedoucí síla se nemůže vzdát vlivu na kádrovou politiku ani v období přestavby. Spíš naopak.“

„Jistě víte, že z celkového počtu zaměstnanců ve vašem podniku je 11,9 % členů strany. Ale u vedoucích pracovníků, počínaje vedoucími oddělení, mistry a vedoucími provozu a výš, je tento podíl už 89,2 %. Považujete to za správné?“

„Odkud máte tyto údaje?“

„Z počítače. Jsou snad tajné?“

„Ne. Ale poněkud neobvyklé. A zpravidla se neuveřejňují. Ale ten poměr je logickým vyjádřením vedoucí úlohy strany.“

„Chcete tím říct, že z přibližně čtrnácti tisíc nestraníků ve vašem podniku není takřka nikdo schopný zastávat vedoucí funkci?“

To netvrdím. Ale k tomu, aby někdo řídil, musí mít kromě odborné kvalifikace a organizačních schopností i vysokou odpovědnost. A člen strany ji má dvojnásob, jak vůči hospodářskému vedení, tak vůči straně.“

„Ze zprávy a z diskusních příspěvků na veřejném celopodnikovém aktivu jsem se dozvěděl, že za uplynulých dvacet let zestárlo výrobní zařízení podniku o sedm let, že se snížilo využití základních fondů, poklesla exportní schopnost výroby, jejíž technická úroveň je jen průměrná. Že stagnuje produktivita práce a energetická a materiálová náročnost výroby je stále vysoká. Do jaké míry jsou za to odpovědní vedoucí pracovníci — členové strany? A jaké důsledky z toho strana vyvodila?“

„Já to obrátím. V uplynulých dvaceti letech plnil podnik v podstatě všechny plánované úkoly. Jak kvalitativní, tak kvantitativní. Ale nepracujeme v izolaci. Jsme jako odběratelé i výrobci závislí na desítkách partnerů a na celkovém systému. Chápali jsme, že národní hospodářství nemá prostředky na investice pro nás. A je samozřejmé, že ne všechno se nám podařilo tak, jak bychom chtěli.“

„Jinými slovy, vedoucí pracovníci — členové strany svým úsilím zajistili plnění plánovacích úkolů. Za ty negativní tendence, které pravděpodobně považujete za okrajové, zřejmě nemůžou, ty se jim „jen nepodařilo vyřešit“. Tomu by odpovídalo i měřítko zásluh. Podle údajů počítače jsou příjmy členů strany v pod-

niku o 42,6 % vyšší než příjmy nestraníků. Podle vás je to také v pořádku?“

„Vidím, že vaše dotazy směřují spíš k diskreditaci strany. Takovou diskusi bych musel odmítnout. Ale znovu opakuji, příjmy členů strany jsou úměrné jejich funkcím a míře odpovědnosti.“

„Ještě poslední otázku. Mohou pracující podniku v rámci demokratizace vyjádřit např. nedůvěru vůči stranickému výboru, jestliže podnik nebude dobře řízen?“

Ne. Mohou mít připomínky k práci stranického orgánu, ale vedoucí úloha strany a jejich složek je dána historicky a zakotvena v ústavě.“

„Děkuji vám za rozhovor.“

Statistický dovětek

Počítač, to je hit budoucnosti. Věc neocenitelného významu, ale také nebezpečná zbraň. Vůbec se nedivím, že se toho určití lidé bojí.

Dal jsem si, samozřejmě ilegálně, našeptat našim podnikovým computerem pár zajímavých údajů z oblasti personální a mzdové agendy a nechal jsem chytrou mašinkou rozdělit je podle stranické příslušnosti. Posuďte sami:

(všechny údaje jsou v procentech)	členové	ostatní strany
z celk. počtu zaměstn. podniku	11,9	88,1
z toho THP (techn. hosp. pracovníci)	18,4	81,6
z toho dělníci	9,5	90,5
ze skupiny středních řídicích kádrů (mistři, ved. cechů, skupináři, ved. oddělení)	65,8	34,2
ze skup. vyšších vedoucích (ved. provozů, závodů, ved. odborů, náměstci, ředitelé)	96,4	3,6
THP s plat. tř. T12 - 14	52,7	47,3
dtto s plat. tř. T15 a výš	91,3	8,7
Průměr. příjem (průměr všech zaměstn. podniku - 100 %)	136,2	95,1
Kvalifikace (celk. počty straníků i nestraníků - 100 %) se základ. vzděláním (vč. v. vyučených)	54,6	56,4
se středoškol. vzděláním	39,1	36,4
s vysokoškol. vzděláním	6,3	7,2

Jak jsme si všichni krásně rovni! V podstatě ovšem jen v „úřední“ kvalifikaci. Jinak nám ta rovnost uhýbá jaksi šejdrem.

Jestliže akceptujeme fakt, že u nás platí jeden ze zákonů socialismu — každý podle svých schopností, každému podle jeho zásluh — a o tom jsme denně masovými médii ujišťováni, pak nezbyvá než tiše zírat a obdivovat. Obdivovat tu malou skupinu hrdinů, kteří na sebe vzali ústavou jim dané břemeno odpovědnosti za tento stát a nesou svůj kříž hrdě, statečně a třeba i proti všem.

Jen je trochu divné, proč v tom případě není naše

země už dávno tím rozkvetlým sadem, oplývajícím mlékem, strdím a ostatními výdobytky moderní civilizace...

2.

„Dobrý den. Ohlásil jsem se u vás před dvěma dny telefonicky. Máte pro mne chvíli času?“

„Samozřejmě, přestože vaše noviny neznám. Vždyť jsem vám to slíbil a sliby se mají plnit. I když to v tomto státě moc zvykem není.“

„Co od vás chci, je tak trochu neobvyklé. Dověděl jsem se, z několika míst, že jste proti přestavbě a že se tím netajíte. Jste asi jediný v tomto podniku a jeden z mála v tomto státě. A my od novin jsme zvědaví na všechno, co se vymyká běžné šarži.“

„To je hluboký omyl, pane redaktore. Proti přestavbě je u nás spousta lidí, nejenom já. Rozdíl je asi jen v tom, že já to říkám veřejně.“

„Nechápu sice vaše stanovisko, ale oceňuji odvahu, s jakou je otevřeně říkáte.“

„Mezi námi — ona to zas tak velká odvaha není. Mám dvě léta do důchodu, za „glastnost“ se nezavírá, alespoň dosud ne, můj referentský plat mně asi také nevezmou a dělá mi dobře, že jsem proti něčemu, když všichni ostatní jsou pro.“

„Ale tvrdíte, že nejste sám, kdo je proti. Znáte ještě někoho jiného?“

„Ovšem. Ministři, jejich náměstci, veksláci, funkcionáři „vedoucí síly“ všech stupňů, lenoši a blbci, kšeftmani s nedostatkovým zbožím a chybějícími službami, atd., atd. A já.“

„U všech, co jste jmenoval to zní logicky, i když oni sami říkají opak. Vy jste v podstatě pro, ale veřejně odmítáte. Proč?“

Z pohodlnosti. Když si náš podnik bude na sebe muset vydělat, tak za půl roku zkrachuje. Pak ho zlikvidují a já budu nucen si hledat jiný džob. A na to už jsem starý.“

„Sdíli váš názor víc lidí v podniku?“

„Určitě. I když se k tomu asi málokdo přizná. Všichni, kteří znají současné vedení a navržené „staronově“ budoucí, tak nevěří. A mají proč. Nedávno byl jeden kolega, který se před dvaceti lety angažoval v ekonomické reformě, požádan vedením, aby zpracoval připomínky k zákonu o podniku a jeho konkrétní aplikaci na naši fabriku. Souhlasil pod podmínkou, že k tomu dostane písemný příkaz. Na otázku proč, jim řekl: Před dvaceti lety jsem byl za

podobnou činností, jakou ode mne dnes chcete, vyloučen ze strany, zbaven funkce, byl mi snížen plat na polovinu a od té doby dělám pomocného subreferenta. Nechci, abych tak dopadl znovu.“

A víte, co se stalo? Svolali schůzi vedení, pak i partajní výbor a ten písemný příkaz mu nedali.“

„To zní jako špatný vtíp.“

„Bohužel je to tvrdá realita. A proto nejsem pro žádnou změnu.“

„Ale přestavba bude, ať chcete či nechcete. Je to rozumné proti tomu agitovat?“

„Něco vám povím. Soused spravoval králikárnu. Vyměnil jedno shnilý prkýnko, celou ji natřel térem, aby to vypadalo, přehodil samce do horního a samici s mladýma do spodního kotce a šel na pivo. V hospodě nám pak hrdě referoval, že provedl komplexní přestavbu svého soukromého hospodářství. Tak nějak to asi dopadne u nás. A s tím bych měl souhlasit?“

„Vidíte to moc skepticky. Nedávno jsem četl v RP, co všechno vedení vašeho podniku dělá pro přestavbu.“

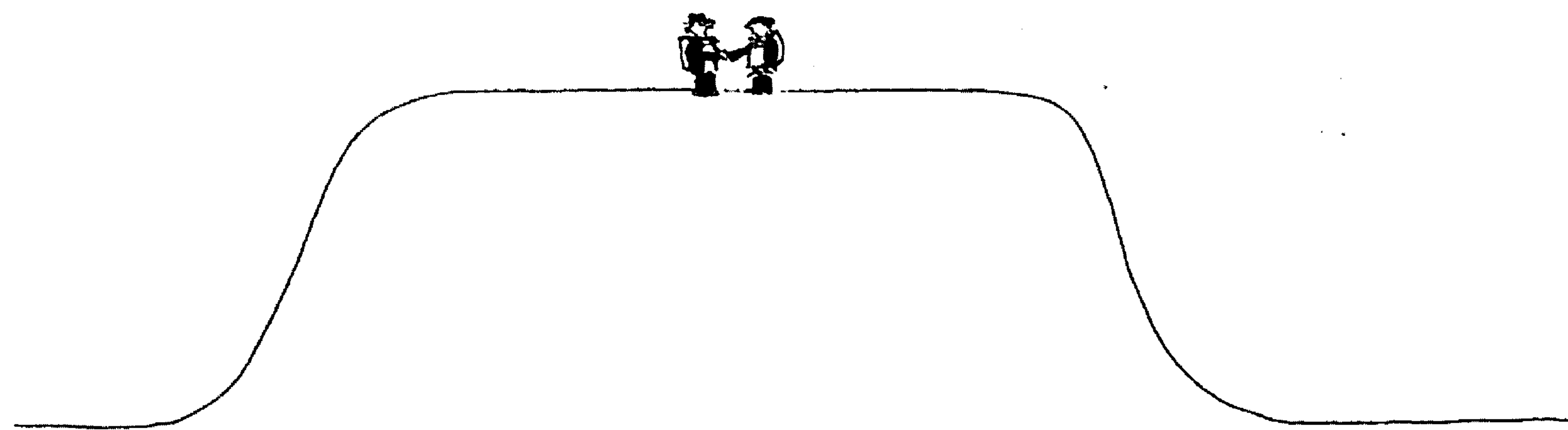
„Já vím, Kecá, aby se neřeklo, a čeká. Čeká, že přijde ta hodina „H“ a všechno se naráz samo od sebe zmizí. Dodavatelé se přetrhnou, jak nám budou cpát nedostatkové materiály, výrobní zařízení fabriky přes noc omládne o dvacet let, zákazníci nám budou rvát z ruky neprodejně zásoby, lidé si houfně zpevní normy a vytáhnou ze šuplíků stovky vynálezů, lidé si houfně zpevní normy a vytáhnou ze šuplíků stovky vynálezů, proslulý koncern „West Ham United“ nás uctivě poprosí, abychom devízové rezervy investovali do jeho filiálek a dostanem státní objednávku k výstavbě tří fabrik na elektroniku. Ona ta hodina „H“ sice asi jednou přijde, ale sama o sobě přinese jen to „h“.“

„Je vůbec něco, co by vás přimělo ke změně názoru?“

„Ano. Až budou vaše noviny, necenzurované, běžně k dostání na každém novinovém stánku, až je budou lidé pokládat za něco samozřejmého a nebudou se o něrvát jako o zakázanou raritu, pak přijďte. Vodku popijem, glasno pogovorim a uděláme perestrojku.“

„Děkuji vám za rozhovor. Ale obávám se, že to tak hned ještě nebude.“

Únor 1988

O právu na práci trochu jinak (fejton pracovní)

Na socialistech se mi vždycky líbilo, že zdůrazňovali ve svých ideových konceptech právo na práci — působilo to a stále ještě působí velmi dobře na vědomí řadového občana, neboť o práci se říká, že bez ní nejsou koláče a život bez koláčů je i podle přívrženců života v pravdě horší než život ve lži. Protože se hlásím jak ke slušné odrůdě socialistů, tak k životu v pravdě, můžete mi věřit.

Na kapitalistech — úspěšných podnikatelích se mi naopak líbilo, že oni o právu na práci nemluvili — zřejmě nikdy nečekali, až jim někdo nějakou práci nabídne, ale zato sami lákali čestně a poctivě pracující či vlastně nepracující do svých vykořisťovatelských institucí. Víím, co říkám, sám jsem se dal v životě párkrát nalákat.

Ještě je zde třetí druh lidí, kteří nikdy neschází tam, kde se o něčem přemýšlí — teoretici. Ti o práci jen mluví či píší, nanejvýš experimentují, ale aby to nevypadalo odpudivě, hovoří o práci jako o atributu, fenoménu, hodnotě či jevu.

A tak dnes máme kolem fenomenálního atributu práce obrovský intelektuální průmysl, který se zabývá nejen psychologii, sociologii či filozofii práce, ale vytvořil i pracovní teorii hodnoty, teorii společensky nutné práce, pracovní terapii a pracovní rehabilitaci, již je ovšem nutno odlišit od rehabilitované práce. Ano, jsou i tací, kteří mluví o tom, že lidské práci je nutno vrátit její důstojnost, čímž se chce naznačit, že nepracující svoji důstojnost ztratili.

Tady se dostávám k jádru tématu. V mládí jsem si nikdy nebyl jist, zda zaměstnaní, kteří hrávali na svazích Žižkova kolem Krejčárku gotes nebo čáru, se cítili v nedůstojném postavení. Víím, že jim vadil nedostatek peněz, neboť z něčeho museli být živí, ale kdyby jim někdo, mě nevyjímaje, nabídl pravidelný příjem peněz bez práce, rozhodně by to nepovažovali za nedůstojné, spíše za radostné i podivné zároveň. Nikdo takový se nenašel, nepočítám-li obecní úřad s jeho poukázkami v hodnotě 10,— Kč.

Když dělníci v minulém století zahájili svůj stoletý zápas o právo na práci, přesněji na zaměstnání, zasažovali se ne o práci jako takovou, ale o právo mít prostředky — peníze nebo naturálie — k průměrně důstojnému životu. Člověk totiž, když chce pracovat, nemusí být ani zaměstnán ani být za práci placen. Co nutně potřebuje, to jsou prostředky k životu, a spokojí-li se s příjmem ze zaměstnání za půl roku, aby druhou polovinu využil k cestování po světě, psaní antidramat nebo zhotovování antiobjektů, neměl by nikdo proti tomu nic namítat. Namítat ovšem budou ti, kdož dbají, aby čestně a poctivě pracující pracovali pro udržení jejich zcela neoprávněných privilegií.

Radový občan této země ví, že pracovat musí — ze dvou důvodů, aby se uživil a aby nebyl zahrnut mezi příživníky, o nichž se má zato, že nepracují, což je ovšem blud nebo alespoň předsudek živěný především

těmi, kdo práci sami moc nepěstují, rozhodně ne tu společensky nutnou. (Uvidíte, že až „nám“ zruší četné tajemníky, sekretáře, předsedy a plukovníky, společnost nejenom že se nezhroutí, ale naopak, mohla by teprve začít prosperovat.)

Nevykládejte si, prosím, můj způsob psaní o „fenoménu“ práce jako znevažování vážného — než jsem sám začal bádát o identifikaci pracovníků se závodem, strávil jsem notnou řádku let v pracovních skupinách, o nichž jsem udělal svůj první nezávislý soukromý výzkum, jenž teprve dodatečně nabyl glejt vědeckosti.

Udivuje mě, že odborníci v „laborologii“ nikdy náležitě neodlišili právo na práci, které nikdo nikomu nemusí zajišťovat, od práva na zaměstnání, o jehož právním nároku by bylo možno vést diskusi i od práva na prostředky potřebné k průměrně důstojnému životu, což je právo nediskutabilní. Navíc mě udivuje, že když už někdo trvá na právu na práci či na zaměstnání, pomíjí dva aspekty tohoto práva, pasivní a aktivní: právo na práci-zaměstnání dostat, ale také právo práci-zaměstnání poskytnout. To druhé, aktivní právo na práci-zaměstnání bylo v reálném socialismu položeno na lopatky, právo zaměstnat sám sebe či jiné bylo mravně diskvalifikováno; i tzv. svobodná povolání dokázal reálný socialismus znevolnit. Advokát, lékař, spisovatel či výtvarník musí mít svého zaměstnavatele — musí zde být nějaká organizace, která ho bude vykazovat ve svých aktivech v souladu s mravním imperativem beztrždní společnosti, podle něhož, kdo není zařazen je vyřazen a každý „takový“ je černou ovci společnosti.

Spisovatel, který není členem oficiálního svazu, nevydá oficiálně ani řádku — výjimky nepominutelných autorských osobností jako Seifert či Hrabal byly motivovány nebetyčným kulturním oportunismem. Advokát, který by si chtěl otevřít o bhájcovskou živnost vedle svého úvazku v advokátním sdružení, by patrně narazil na odpor. Lékař se soukromou ordinací není v této společnosti snem už ani samotných lékařů, natož pacientů. Znárrodněné dravotnictví poskytuje základní právo péče o zdraví, ale . . . nic navíc, žádnou extrapéči vyvolávající nerovnost občanů. Na ni má nárok pouze ten, kdo je zařazen do nomenklatury, instituce motivované mravy faraónů, což popravdě řečeno, kritizují jen proto, že tam nepatřím. Být v nomenklatuře, ani by mě nenapadlo psát ukoptěné myšlenky o nějakém aktivním a pasivním právu na práci. Jestli nějaká budoucí vláda autentických socialistů bude zřizovat demokratickou nomenklaturu, budu pro pasivní právo být v ní zařazen a o právo na práci ať se pro změnu starají ti ostatní.

(Převzato z Infochu, č. 5, 1988)

KULTURA

EDUDANT

Folkové a jiné realismy

Kdo by neznal tento obrázek: U žebříku, přistaveného ke zdi, stojí muž v placaté čepici a shlíží na druhého muže v kožené kukle, který smutně leží v troskách podomácku vyrobeného letacího přístroje a nostalgicky rekapituluje své počínání: „Let probíhal ve dvou fázích. V první, poměrně krátké, jsem si připadal jako orel, ve druhé fázi letu jako naprostý debil.“

Jistě — je to kreslený vtip z knihy Vladimíra Renčina poněkud symbolicky nazvané „Lety a pády“. Vyšla v roce 1986 v nákladu 157 000 výtisků, aby bezestopy zmizela z pultů. Dnes už lze mluvit o publikaci národní. Podobně v roce 1982 přišlo na výstavu Renčínových vtipů do síně Staroměstské radnice v Praze přes 140 000 lidí. To se nepoštěstilo žádnému jinému umělci, Trnku a Ladu nevyjímaje. Vladimír Renčín, ač bez titulu a v Hradci Králové k tomu, přesto je dnes už umělcem národním. Lidé často kupují časopisy jen kvůli jeho jednomu dvěma vtipům.

Nezbývá než dodat, že by taková situace nenastala, kdyby se Renčín v něčem významném nestrefil. Kdyby nezpodobnil něco tak typického i obecného, co všechny chytilo nejen za srdce, ale dalo jim to i podnět k přemýšlení. Kdyby nám neukázal nás samé. Přitom si musíme uvědomit, že kreslený humor jako umělecký žánr leží více méně na okraji. A právě tady se otevírá prostor k novému pohledu na naši kulturu.

Pokud jde o hluboké a pravdivé zpracování naší reality různými žánry, nevedlo se za poslední desetiletí příliš ani literatuře, divadlu či filmu, o televizi a novinách ani nemluvě. A tak vznikla paradoxní situace. Ve vedlejších a dříve okrajových uměleckých profesích zazářily osobnosti, jejichž tvorba brzy zlidověla. Na tyto okrajové žánry nebyla jednak zaměřena pozornost důstojníků StB, kteří začali po osmašedesátém kontrolovat kulturu, a jednak se jim i vymykaly z vlivu, jako v případě dynamického a neoficiálního rozvoje folku.

Je tak trochu komické, že se nejuznávanějšími a nejaktuálněji tvořícími osobnostmi dneška stali karikaturisté a písničkáři. Kreslený humor, minila oficalita, vlastně sám sebe zlehčuje, ostatně má velmi úzký prostor k výpovědi. A folk? Je přece organizován SSM a poslouží nám jako zbraň proti západní kulturní diverzi. Folk je náš.

Samozřejmě, kniha, která vypráví na 300 stranách o tom, jak složité a nesmyslně funguje naše hospodářství, a že po mnoha letech budování socialismu se nám zcela úspěšně daří plnit jen základní biologické funkce, by asi zůstala na indexu jako očerňující pamflet. Ale když se v časopise Mladý svět objeví kreslený obrázek se dvěma muži naklánějícími se za keř, z něhož se hrozivě zvedá polosvlečeným ladý muž a jeho dívka, je vše v pořádku. I když komentář je podobný. Možní voyeuři se totiž brání: „Nejsme

úchylní, ale máme upřímnou radost, když vidíme, že tady něco funguje.“

„Náhradní“ osobnosti, osobnosti odchované těmito doplňkovými žánry, (jež něco směly a něco si časem probouvaly), náhle přerostly v obry, snad právě proto, že kolem nich se táhla jen pustá, plochá krajina.

Nesmíme samozřejmě zapomenout, že ne všichni folkoví zpěváci a všichni karikaturisté se chopili své příležitosti, jen určité individuality měly dost umu i odvahy, aby beze slov či v stručném řádku pod kresbou nebo v zhutnělé výpovědi textem písně plnili své dobové poslání v naší národní kultuře. A odezva na sebe nedala čekat. Stovky kazet s Jaromírem Nohavicou putují od magnetofonu k magnetofonu, stále ošoupanější dalším a dalším přehráváním, desetitisíce lidí přímo zalily místnosti Staroměstské radnice s vystavenými Renčínovými kresbami.

Ona to byla svým způsobem manifestace, samozřejmě neuvědomělá, nedohodnutá, ale kdybychom si pečlivě rozebrali tento sociologický úkaz, tak se tady tisíce lidí shodly na stejném postoji k současnému světu, moci, zkrátka realitě, na postoji, který má velmi daleko k souhlasu.

Vladimír Renčín totiž odjišťuje rozbušku mezi námi a naší přítomností. Svým skalpelem řeže hluboko, snad nejhluběji. I když mu v tom velmi schopně asistují jak Vladimír Jiránek, tak třeba i Dušan Pálka anebo Miroslav Barták a další.

Renčín na rozdíl od pokleslých dikobrazích Bapů nekončí jen tím, že popisuje svět utíkající se od ideálů k životnímu konzumu: („Vítejte, posadte se u nás na zem vedle té sedací soupravy za 27 000“). A ni tím, že důsledně sleduje (v tom je už originálnější) druhou možnou únikovou cestu lidí naší doby — směrem k alkoholu: („Trochu oslavujeme. Letos je tomu sto padesát pět let, co byl vynalezen lodní šroub“). To všechno by mohlo ještě zavánět odleskem komunální satiry prostupující náš oficiální humor jako celek. Ale Renčín sonduje mnohem hlouběji.

Jeho vtipy jsou jakýmsi dlouhým seriálem jednotlivých příběhů, v nichž vystupují stejní hrdinové s neměnnými vlastnostmi. Snad i proto jsou jeho kresby vděčněji přijímány jako seriálovost vůbec.

Tady je ovšem namístě trochu zanalyzovat postavičky Dlabáčka a spol., neboť právě Dlabáček se svým kolegou (s nonšalantně povislou cigaretou v koutku úst) prochází mnoha obrázky a tvoří spojovací linii Renčínovy výpovědi, osu jeho světa a nakonec i filozofie. Oba hrdinové, i když předsunut bývá Dlabáček ve starém klobouku, aktivnější a více hovořící, mají podobné vlastnosti. V žádném případě to nejsou přehnaní optimisté. Není v nich zhora nic z obvyklých oficiálních uvědomělých či kritických občanů. V tomto směru Renčín naprosto přesně zpodobnil postoj a typ průměrného českého člověka poznamenaného dobou. Jeho hrdinové mají jemně ironický nebo mírný až laskavý přístup ke skutečnosti. Ale také odstup.

Na první pohled se dá podle jejich ošacení a ležérnosti i jistě bezprostřednosti vystupování odhalit, že

jsou to tuláci nebo vágusové, do určité míry asociálové. Z jejich „tuláctví“ vyplývá také základní postoj k světu: pozorovatelství a komentování. Člověk stojící mimo, na okraji se vyjadřuje volně k tomu, co jiné považují za závaznou nutnost. V podstatě je to úhel pohledu shodný s postojem nás všech, kteří jsme také jen komentátoři a pozorovatelé průběhu dnešní reality.

To hlavní a zásadní, co Renčín ve svém seriálu ze života postihnul, je pocit **OUTSIDERSTVÍ**.

Tento pocit jako bychom už obecně znali z postavy Charlieho s hůlkou, velkého předválečného outsidera. Jenomže v přesném komentování obrazu reality a lidí dohnaných občas až k fatalismu nabývají postoje Renčínových figurek našeho národního rozměru, odráží pozici národa, který už dvacet let nemůže být tím, čím by chtěl být.

Na druhé straně nám jeho postavy dodávají i to, co v naší době chybí. Filozofický odstup, ležérnost až k povalování, uvolněnost s onou výmluvnou květinou mezi zuby, kdy se dá tulácky zafilozofovat, což je vřele přijímáno všemi vrstvami: od pivních mudrců, přes balikářské řemeslníky až k tátovským a neschopným, ale přesto uschůzovaným papalášům.

Jsou to hrdinové, kteří nic neřeší, vědomi si toho, že ani nic vyřešit nemohou. Přesto se nevzdávají svého drobného boje, který je povětšinou založen jen na přesném komentáři k realitě, na tom, že si „manifestačně“ ponechávají svůj názor.

To je vše, co zbývá poraženým. Je to málo? Asi ano. Ale zároveň Vladimír Renčín kritizuje podstatu ušklebeného švejkovství. V jednom vtípu dokonce ironicky vykresluje podobu praotce Čecha v dlouhém rakušáckém kabátě, v ruce volský roh nikoliv s medovinou, ale s pivní pěnou a se Švejkovou hlavou ve vojenské čapce. Jistě nesdílí obdiv k veselému pseudolidovému blbství Švejka, který je pouhým zhmotněním Haškovy hospodské historky, ale jinak jako člověk nemyslitelný a tedy bez charakteru a skutečných činů. V Renčínově pojetí také všechny „švejkoviny“ Dlabáčka a spol. získávají neodmyslitelnou lidskou tragikomickou polohu.

A tak když obě postavy stojí s prázdnými pruty na břehu řeky a jedna z nich otvírá konzervu, zatímco Dlabáček v pomačkaném klobouku volá triumfálně do hlásné trouby: „Ryby, které se vzdají dobrovolně, budou požívat výhod ženevských dohod o zacházení s válečnými zajatci!“, vystupuje tu nejen komika, ale i hluboká tragičnost této činnosti. Nesmyslného zaměňování malosti a velikosti, nedůležitosti s důležitostí. Na stejné tragikomické hranici outsiderství se pohybuje i cítění a chápání národa, pro který své vtípy Vladimír Renčín kreslí.

Není to příliš veselý svět. Renčín zasahuje někdy až bolestně krutě, když se vyznává ze své ideové deziluze, stejně jako my, zpracováván porážkami posledních desetiletí. Reaguje na to v jednom vtípu „bez Dlabáčka“, kdy nakreslí velký balvan a na jedné straně odpočívající myslivce, z nichž jeden se udiveně ohlíží, aby zaslechl, jak na druhé straně kamele vyzývá matka zaječice svého synka: „Copak někdo zabíjí zajičky?! Zajičky, malé usmrkané zajičky?!... Jdi!“ A podává mu kus klacku. Když dodám, že ji u nohy hraje tranzistorové rádio, je obrázek této ideové deziluze celý. Na parafrázi Čapkovy schematické „Matky“ tak Renčín narazil náš svět, svět velkých idejí s jejich až k tragice směšnými

konci. Tak nás Renčín neustále přistihuje jako občany normalizovaného státu. Dlabáčkem je možná hrdina nazván právě proto, že se na všechno kolem, stejně jako my, snaží lidově řečeno „dlatat“.

Vladimír Renčín nám představuje také jeho protihráče: spořádaného občana Rambouska, často s rádičkou a přihlouplým výrazem štvaného člověka, který je až k debilitě uvrtán v dnešní realitě. Dlabáček mu vyslovuje takové pohrdání, že při fotografování snad zasloužilého Rambouska, který si lebedí na židli, šeptá Dlabáček svému spol.: „Položte vedle něho krabičku sirek, aby si každý mohl udělat představu, jak velký je to blbec.“

Rambousek je svědomitý, střídavý občan, protiklad obou hrdinů. Když ho náhodou potkají v samoobsluze, musí ho komentovat slovy: „Mléko, jogurt, kefir, Rambousek, vy pořád něco oslavujete.“ Rambousek žije podle všech předpisů: zdravě a hloupě.

Další seriálovou postavou, protikladnou k Dlabáčkovi a jeho tuláckému spolku, vytváří věčná manželka — tichá, malá, naondulovaná Marie, která jen přihlíží, jak její manžel (ať Dlabáček nebo Nedlabáček) komentuje realitu. Přihlížení a komentování je dnes osudem naší nové rodiny. Marie je pouze prototyp domácího robota, žena se zástěrou, které roky všednosti setřely všechny sexuální znaky (žádný vamp jako u snivého Borna), ale šedivá myška domácí s cancoury krátkých ponožek. Hrdinové Renčínových vtípů toto ženství přijímají fatalisticky: „Jsi báječná, fantastická žena, Marie, věčná škoda, že jsem tě nepoznal dřív než pivo.“

Celá tato Dlabáčkova rodina je pak konfrontována s nesmírným vnějším tlakem reality, který Renčín odhaluje až na kost. Zjevuje podstatu našeho

světa — bez hrdosti, občanskosti, bez hrdinů, mýtů i statečnosti. V neskutečně ironizující karikatuře kreslí naši minulou dvacetiletou existenci: Muž (v placaté čepici otočené kšiltem dozadu) vyráží bojovně na zápraží svého domu, na ruce dlouhou šermířskou rukavici a v ní kord, staví se do útočného střehu a za ním se bezradně tváří jeho myška Marie, zatímco on volá: „U všech všudy! Měl jsem takový pocit, že někdo napadl naši čest!“

Toto je doba v kostce. Renčínovy definice se tak stávají nejpřesnějšími sociologickými i psychologickými dokumenty. Blbost a ignorace doby je dalším z protihráčů Dlabáčka a spol. A tady přichází novum snad i ve světě kresleného humoru vůbec. Na scéně se objevuje nový hrdina (u Renčina také seriálový) — lidský mozek jako takový, oddělený od člověka, samostatný, dostatečný, symbolický. Vystupuje v úloze Dlabáčkovy pomocníka anebo možného pomocníka, snad jako naděje, kladný princip Renčina světa.

Až nostalgický je pohled na obrázek, kdena obvyklém zápraží vypouští Dlabáček s kolegou samostatnou mozkovou hmotu do světa se slovy: „Jen běž hezky mezi lidi, pamatuj, jak říkával Pierre de Coubertin, že není důležité zvítězit, ale zúčastnit se.“

I tato skepse je strašlivým odrazem doby. Ale budiž řečeno Renčínovi k dobru, že občas poskytuje také léčivý předpis: hrabalovskou okouzlenost maličkostmi, drobným životem, i když snad v trochu ironickém hávu, když před nás předestře Dlabáčka jásajícího a povykujícího radostí v rybárně, zatímco unyla prodavačka před ním za ocas drží jakousi nevzhlednou rybu: „Ach, to je krásná makrela! Stejně vám řeknu — život je nádhera.“

Na protější straně však stojí celá dlouhá serie černých vtípů, těch nejčernějších, jaké u nás byly nakresleny. Dlabáček a spol. v nich recept nenalézají, kromě rezignace anebo vnitřního masochismu. Například když Dlabáček s kolegou v placaté čepici volají číšníka, aby si objednali: „Chceme si s přítelem připít na naše úspěchy v osobním životě, dvě velké šarátice, prosím.“

V náladě životní deprese a silného existencionálního tlaku se pohybuje i další řada vtípů vrcholící „černými“ vtípy o dětech, což asi nemá ve světě obdobu. V jednom z nich stojí Dlabáček na štokrleti a za asistence mlčenlivé Marie vylévá splašky na své dvě děti, kterým už po té spršce září jen očka. „Mlč, Marie“, říká Dlabáček své nehovořící družce, „vím sám nejlépe, jak připravovat děti pro život.“

Ano, jsme outsidersy, žijeme jako oni a vychováváme své děti do podoby outsiderů. Ať chceme či nechceme.

A jako by to všechno Vladimíru Renčínovi nestačilo, jeho poslední vtípy zalidňuje Dlabáček a spol. s klaunskou maskou, přitšerně bílými obrovitými šaškovskými ústy zakroucenými do umělého úsměvu. Podobně český národ ironicky očekává blížící se těžký úder budoucnosti.

Naše outsiderství je cítěno silně zvláště celou mladou generací, která svým pojetím kultury (oblíbou dnešní podoby folku nebo heavy metalu, problematického punku či západních vzorů vůbec) jako by stále patřila na kulturní okraj. Ale outsiderství začalo přecházet i do sociální sféry: studenti humanitních směrů se často ocitají mimo svá povolání,

nyňější generace čtyřicátníků žije ve věčném stínu starců na vyšších místech či hlupáků s policejním a stranickým vzděláním. Dalo by se říci, že pocit outsidera prostoupil společnost jako celek.

Tento pocit by se dal charakterizovat jako stres vyvolaný okolní situací, která potlačuje základní lidské touhy a sny. U mladých je to spojeno s téměř nemožností vycestovat, s omezením poznávacího pudu, za což není adekvátní náhrada v hodnotách společnosti. U většiny zaměstnaných žen může tento pocit vznikat otláčením snu o vlastní domácnosti, který je rozbíjen každodenním sháněním, drobení frontami a zvyšujícími se životními náklady.

Pocit outsidera má tedy velká část národa, ale přitom neexistuje literatura, film či divadlo, které by ho odráželo, které by realitu outsidera lidem reflektovalo.

Ve filmech 60. let se objevil mladý, nezralý člověk, který jako novum přinášel čistotu, trochu zodpovědět si otázky, „nevěděl sice co chce, ale věděl, co nechce“. Velká část publika, zvláště mladého, se s ním mohla ztotožnit: (Černý Petr, Starci na chmelu, Lásky jedné plavovlásky atd.). Problém outsiderů, kteří mají už všechny otázky zodpovězeny, ještě neexistoval. V plné míře vznikl patrně během posledních dvaceti let.

V nich se oficiální kultura sice rozrostla směrem k „show“ podle receptů západní masové kultury, ale nikdy na ni nebylo dost peněz ani schopných osobností, bavičů. Prosadili se sice oficiální Kaiserové a Lábusové (jakoby nová vlna), posílil se střední proud pop music, který koketuje s realitou (Michal David a Kroky), ve filmech se začalo točit víc komedií (i když s nevelkým úspěchem) a produkují se pohádky. Ale většina českých filmů opět probíhá na plátnech bez zájmu publika.

Spontánní ohlas zaznamenaly v národě za poslední dobu snad jen dva filmy: Svěrákova a Menzelova „Vesnička má středisková“ a Olmerův „Jako jed“. Oba filmy jsou přitom spojeny osobností Zdeňka Svěráka, herce Cimrmanovského divadla. Ale znamenají v podstatě protipóly.

Zatímco první vypráví nepravdivou idylu, ke které lidé přilnuli jako ke skutečnému českému Hollywoodu, k něčemu na rozhraní pocitového kýče a přece zakotveném v realitě, znamená ohlas na „Jako jed“ věc mnohem závažnější. „Vesničku mou střediskovou“ nebylo možné přeložit do angličtiny jinak než jako „My sweet little village“ a film zžal zahraniční úspěch právě pro ono vykonstruované dobro, které obsahuje. „Jako jed“ je naopak jedním z nejskutečnějších filmů poslední doby. Olmer vypráví příběh inženýrka dnešních dní, nespokojeného v manželství spatrně movitou právníčkou „na úrovni“, která je ale studená jak psí čumák. Má tedy kromě ní pravidelnou samičí milenku, ale té zase nejde o nic jiného než jen „o to“. Citovou schizofrenii doplňuje i schizofrenie pracovní: typický brajgl typického českého podniku, kde se inžer ztrácí mezi papírováním, nesmyslnými objednávkami a úkoly. Objevení se krásně kolegyně ze Slovenska se zcela jiným temperametem, z namená pro českého inžera naprostý obrat v šedivé každodennosti, toužebný návrat k čistotě i pravdě. Samozřejmě, že to český inžer neunes, je už tak rozleptán prostředím a minulým životem, že se dokáže jen nostalgicky ohlédnout, romanticky hrát svou roli, zasnit se, zapomenout, vyřadit se z práce, než skuteč-

ně jednat. To ono prostředí je „jako jed“ a ne laska stárnoucího inženýra ke krásné ženě. Jistě — film nevypovídá tak jednoznačně, je v něm obvyklý rozpor české kultury: alibismus. Ale tím nejcennějším, nač lidé reagovali, zůstalo vyprávění o outsiderství, o zpackaném životě.

To je ovšem, pokud jde o masová media, asi všechno. I když dobře víme, že kreslíři jako Jiránek, Pálka a hlavně Renčín do oficiální kultury vlastně pronikli na zadních stránkách časopisů, a že folková vlna a Porta je dnes také masovou záležitostí. Pocit outsidera ale reflektuje jen část kreslířů a folkařů, i když těch nejvýznamnějších a nejlepších.

Třeba Wabi Daněk, gottwaldovský sanitař, se prodral se svým outsiderem až do středního proudu, deska „Rosa na kolejích“ byla přijata posluchači všech generací. Wabi zaujal nejen sentimentální a romantickou notou, příjemnou a lyrickou melodikou svých písní, zvláštní intimitou, ale také vyprávěním o outsiderovi. Jedna z jeho písní nese dokonce proklamativní název „Outsider waltz“, s heslem k organizování novodobých outsiderů:

Máš svůj svět a ten se ti hrouti
to dávno znám, já prožil to sám
kráčíš dál a cesta se kroutí
až potkáš nás na ni, tak přidej se k nám

Je to téměř výzva. Mladší outsideri se sformovali do folkové generace, kolem svých písničkářů, ale něco pro ty starší, omšelé, unavené a atomizované, stále chybí. Snad jakási strana outsiderů při Národní frontě. Další krásnou písní „Nevadí“ dává Wabi Daněk, jako psychoterapeut pacientů, jednoduchý návod, jak procházet touto situací. Vypráví příběh kluka, který z maminčinyh snů vchází do reality, kde se bez protekce nepřijímá na vysokou školu, do reality dvouletého zeleného neštěstí, rozpadlého manželství kvůli malému bytu („jenže už jste tři a máma s dvěma bráchy, starej dvoupokoják, špatnej vtíp“), aby si vždýcky opakoval „to svý nevádí“, i když v závěru je to jen Wabiho výzva k zdeptanému a depresivnímu hrdinovi.

Mnohem méně oficiálně úspěšní, ale mnohem tvrdší a srozumitelnější jsou písničkáři typu Nohavicy, Janouška nebo i Jahelky (Samsona Lenka, Nose, někdy i Lohonky a Plihalo a samozřejmě dalších), kteří zůstávají hluboko uvnitř vlastního světa odkud vše „ozpívávají“. Nohavica to ve svém „Blues o velkých prdelích“ nazývá folkovým realismem:

Ať žije folkový realismus
ať žijou ti, co se se mnou přáteli
já jim zpívám blues
o malých bytech, o malých mezích,
o malých židlich
a velkých, strašně velkých prdelích

Zpívají uvnitř, pro své obecnstvo, do cizího světa. O pocitech outsiderů dnešních dnů, tentokrát tvořených hlavně mladou generací. Slávek Janoušek například přesně odráží realitu dnešního sídlišťového outsidera, který žije uprostřed mravenišť ostatních („Náš dům je plný různých zvuků“). Kde se sice nikdo nebojí, ale kdokoliv k vám naopak může bezděčně zajít až na záchod, nikde nejste sám, protože: „jsem tu prostě pro všechny a všichni jsou tu

prostě pro nás“.

V jiné písničce zas popisuje „pracovní postup“ úředníka, jenž spočívá v těch nejobyčejnějších až banálních pohybech, kterým ovšem Janoušek přisoudí magický význam: „Odložil razítko, uchopil propisku, opravil nožičku křivého pismenka, odložil propisku, odsunul fascikly, přisunul formulář“, na což zírá náš společný outsider, který je vítán na začátku slovy: „Pořád někdo otravuje, to jste zas vy? Ty ksichty si člověk už pamatuje“. Bezmocnost člověka — outsidera před úřadem končí vzpourou na záchodě, kde vztekle splachuje své neorazitkované formuláře, aby nakonec objevil i „díl Cě“, kvůli kterému byl vyhozen.

I Slávek Janoušek má svůj recept jak přežít, i když mnohem krutější a individuálnější než Wabi Daněk. V jedné písni na podkladě mazlivé a snivě melodie indikuje také pro ostatní:

Až já budu velký, vytáhnu do boje
vezmu si na pomoc obě rady:
Ta první rada je: Nevěřit nikomu!

· · ·
Ta druhá rada je: Zataj své pochyby!

· · ·
Nevíra a zatajení svých pochybností o nevěře před ostatními. I tak se dá přežívat.

Podobně chmurné vyhlídky a vykreslení reality má i „zpívající právník“ Ivo Jahelka, který je pouze na povrchu zpěvákem kramářských písní o zajímavých a komických soudních případech. Kromě toho ale velmi přesně zprostředkovává pocit člověka ve státě se specifickým pojetím spravedlnosti, které je až tragikomické. Za vraždu existuje stejný trest jako za rozkradení státních peněz. Ty jsou ceněny a ochraňovány zdaleka nejostřeji jako výtěžek nové epochy. Přes odcizený svět právníkové mluvy a soudních termínů nás Jahelka uvádí do světa outsiderů, kteří jsou příliš maličtí před velikým zákonem. V písničce „Spravedlnosti mlýny“ nám ukazuje, kdy toto dělení začíná:

Křičí právní subjekty na porodním sále
právě teď jim život řekl: „Dálé“

A v refrénu obecně charakterizuje:

Žijeme, žijeme si v jednom právním státě
jedni nahoře a druzí v blátě
viníci, nevinní a vinní netrestaní
svědomí je bolí ze spaní

Kéž by. Svět Jahelkova právního outsidera dokresluje sesbírané výroky ze soudní „literatury“, které nejednou odráží úroveň soudců, citová rozpoložení souzených i symbolicky realitu jako takovou: „Ve chvíli, když jsem ho praštil hustilkou, neviděl jsem v něm člena MNV, ale normálního řadového obtěžovatele své choti, takže to nebyl útok na veřejného činitele, ale na proutníka.“ . . . „Zápis: Oslava na hřbitově byla důstojná. Usnesení: Pro příští rok je třeba včas zajistit klíče od hřbitova, aby nebylo nutno lézt s věnci přes zeď.“ . . . „Podávám mistopřísežné prohlášení, že se mohu mýlit, a tudíž nemusí být všechno pravda, protože i mistr tesař se někdy utne“.

Tragikomicky vyznívá také obhajoba muže lapaného v blízkosti státních hranic, outsidera, který se snaží o výlet bez devizáku. Ale v „Lidovém popěvku

chasníka v pohraničním pásmu“ se brání:

Ten žebřík na zádech starost vám dělá
já vo zeď ho vopírám, když k milý se ubírám
to je věc celá

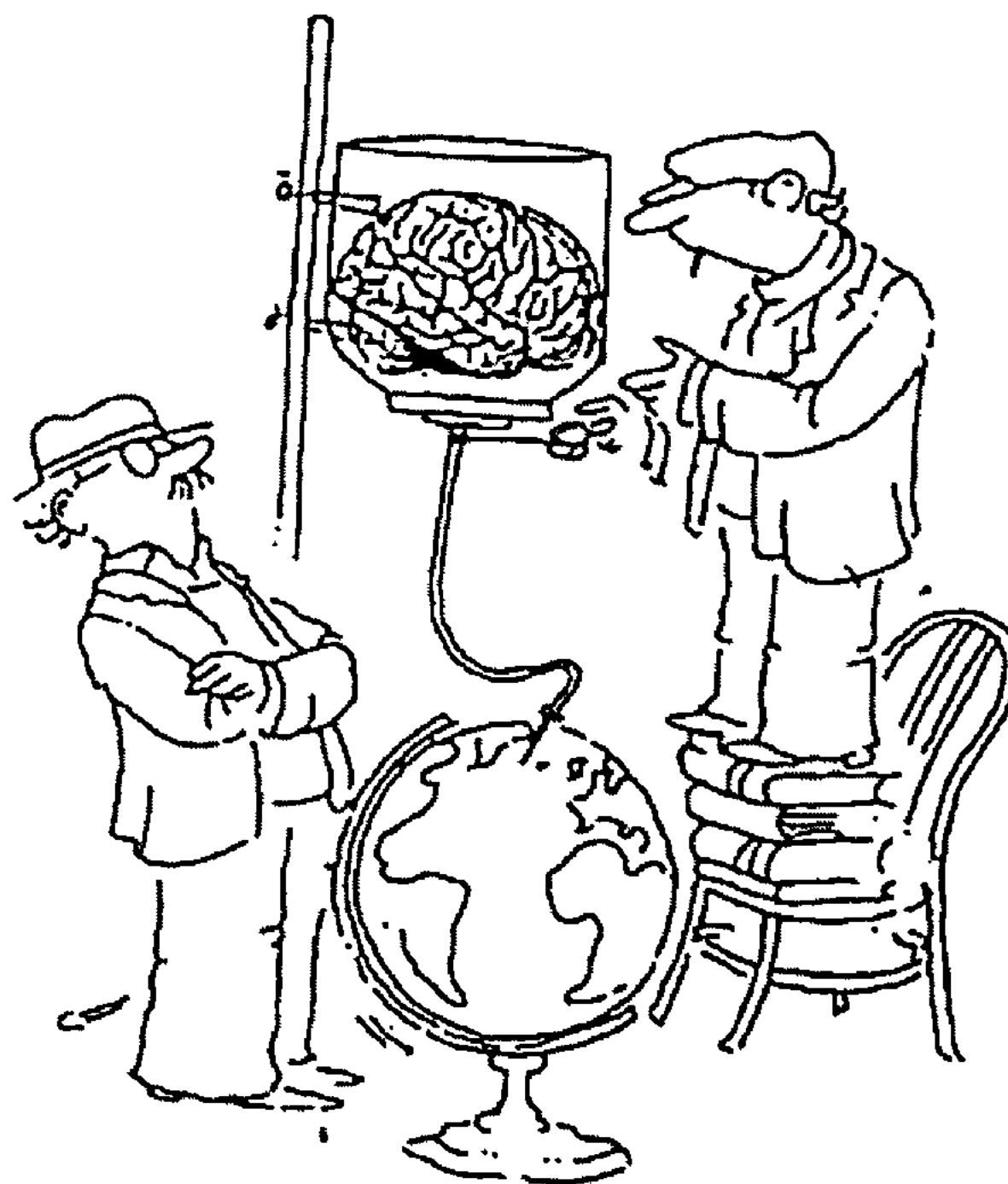
...
Ža kleště a mapu, kdo by mě soudil
kleště mám na růže, mapa mi pomůže
kdybych snad zabloudil

*Ivo Jahelka se svou skepsí intelektuála od soudu
moc naději dnešnímu outsiderovi nedává. V písničce
„Ať žije spravedlnost“ dokončuje:*

Žaludek se vobrací nad velkou lidskou zlobou
my za to nemůžem, my jenom žijem s dobou

...
Sámi si sebou jisti, šlapeme svoji cestu
kdo se z ní vodchýli, uniknout nesmí trestu
Uniknout nesmí trestu, co zákon trestat pravi
než na nás přijde řada, napijem se na zdraví

Tedy na zdraví!

Hovory o knihách a autorech

Výňatky z katalogu čtenářských záznamů Ivy Kotrlé

Oldřich Mikulášek : Druhé obrázky. (Čs. spisovatel, Praha 1986)

Poslední sbírka Mikulášková byla dopsána v lednu 1984. Opakuji: v roce 1984. V ČSSR se v knižní podobě stala dokladem nedbalosti nakladatelských pracovníků. Oldřich Mikulášek tuto sbírku pečlivě komponoval, pro desetiveršové obrázky vytvářel několik strojopisných verzí a nakonec vydá Čs. spisovatel jeho sbírku s tiskovými chybami! Nemluvě o tom, že do dvou let po básnickově smrti není schopen redaktor sdělit fakt jeho úmrtí v zařazené dataci čtenáři: dokonce i u tak důležité sbírky (První obrázky, nutně pro srovnání s nyní vydávanou) uvádí chybné rok vydání. (V informatoriu o básníkovi je uvedena datace Prvních obrázků 1960: ale to vyšlo v Čs. spisovateli už druhé vydání této sbírky. Redaktor nezvládne vyhledat ve vlastním nakladatelství hodnověrné informace časové!) Tu potom není divu, že ústřední nakladatelství v Praze je v ČSSR zahanbováno nakladatelstvím krajským: v Bloku vydali Mikuláškovu sbírku „Do posledního doušku“ už v roce 1985 (!) se zveřejněným datem úmrtí básníka (13. 7. 1985). A není bez zajímavosti, že do tohoto posmrtného výboru zařadili i některé básně z Druhých obrázků a v nákladu větším (4 500), než Čs. spisovatel se svým nesrovnatelně bohatším přidělem papíru v socialistické reglamentaci.

Druhé obrázky se přitom vinou nakladatelství dostaly ke čtenáři až na jaře 1987, současně se zveřejněným názorem ředitele Čs. spisovatele J. Pilaře o Mikuláškově „tvrdohlavé trucovitosti“ (Tvorba-Kmen 12/87). Tvrdohlavá trucovitost?(.....)

Sbírka je komponována tak, jako kdyby Mikulášek potřeboval v závěru života Druhými obrázky dořici obrázky první. Především: v Prvních obrázcích je na první pohled zřejmá neexistence principu *bytosně* vyššího. S plnou úctou v Prvních obrázcích oslovuje básník nejdůrazněji Nerudu (jako bytosť řádu vyššího). Cituji z Rady čtvrté, s. 80: „všude Vás potkávám, pane Nerudo! (Trochu i kulhám, pane Nerudo,) a to je všecko Vámi“.

V Druhých obrázcích se náhle setkáváme s někým, kdo v Prvních obrázcích se nikde neobjevil: s Bohem! A ne jen v básni jediné: pojem bytosti Boží zde nefiguruje jak atrapa socialistického zasloužilého umělce; je mu ponecháno nejen velké písmeno, ale i místo k pojmovému vyznění. Cituji např. básnikovo vyznění Má fuga (s. 72): „No budiž! Není nic. / Ale i nic je něčím, / za což jak jehně / vlčím zubům vděčím / a putuju dál v útrobách, / i když má duše se ani nehne, / nezešilevši šilejic / po klávesách svých vlastních stonů / ve strofě, jediném svém Bohu / ztracená jak ve fuze pan Sebastian Bach.“

Je pochopitelné, že J. Pilař, který kdysi v době stejné (jako Mikulášek) začínal ve své poezii s pojmy ne-socialistickými (a blízkými křesťanství), nyní po letech označuje Mikuláška jako trucovitého tvrdohlavce. Jsou totiž v Čechách básníci, kteří nevydrží po celý život ze „Svatého kříže“ (termin kdysi blízký Pilařovi) strouhat jen párátka do zubů!

Alexej Pludek : Rozhovor. (LD z 30. I. 1988)

Článek má podtitul : Rozhovor se spisovatelem Alexejem Pludkem o současné tvorbě a jiných aktualitách. A v rozhovoru čteme toto aktuální vyznání (v odpovědi A. Pludka na 4. otázku) :

„Pokládám totiž vlastenectví (společně s Palackým) za rys charakteru a zazlívám našemu výchovnému systému zanedbání této významné složky duchovního života národa. Pokusím se splatit dluh, pokud je jedinec schopen, alespoň něčím“, atd.

Splácení dluhu je věc závažná a proto ocituji, pro ozřejmění úmyslů A. Pludka v tomto směru, odpověď o jeho tvůrčích plánech :

„Současností jsem se zabýval nejen v počátcích své tvorby, ale i zcela nedávno. Ve smyslu objasněném výše : to je základní zápas o rovnost. Čtenáři mi poslední dobou zvláště připomínají můj román — spíš větší novelu — Vabank, která vyšla před čtrnácti lety, je dávno vyprodána a ani v knihovnách ji leckde nedostanete, protože byla jako opotřebovaná vyřazena. Zdá se, že ji mnozí rozumějí teprve nyní. Její hrdina, čestný nestraník, inženýr, se po letech setkává s několika kolegy z fakulty nebo koleje a s ohromením zjišťuje, že bývali nesnášenliví ideologičtí sektáři provedli náhle krkolomný skok a proklamují hlasitě reformy, při nichž by jim ovšem zase zůstal monopol mínění, jehož se v době svého sektářství zmocnili, a uchovali si tak dosažené pozice. Čtenářům ovšem nové vydání slibit nemohu, na to autor nestačí. Pokusím se však o zařazení novely do širšího vyprávění jako prostřední část ; první — Rošáda — se bude týkat události z roku 1948, druhou bude poněkud uzpůsobený Vabank a třetí pod jménem Pat současností roku 1988. Snad se mi to podaří.“

Alexej Pludek tedy doufá, že se mu „podaří“ poněkud uzpůsobený Vabank“ vydat i v době „glasnosti“. Vždyť : Dnešek je významná historická kategorie ! Současná literatura nemůže, než být ve svých oficiálních projevech věrným zrcadlem současné vládnoucí politiky : jestliže se nástupcem G. Husáka stal ten, kdo nejostřeji vylučoval své kolegy z politického života země, pak je logické, že po jeho nástupu k moci se česká literatura pochlubí opět — poněkud uzpůsobeným — Vabankem. Vabank byl totiž literárním počinem, který v české literatuře 70. let ideově nejodpornějším způsobem znevážil období roku 1968 : stal se (umělecky nedůstojným) vzorem, kterak naplnit ve vydávání knih „Poučení z krizového vývoje“, na němž stojí celá normalizační politika v ČSSR. Alexej Pludek jako nestraník svým Vabankem dokonce zaskočil KSČ vždy věrné pisálky : Jana Kozáka, Donáta Šajnera, atd. Jeho Vabank je dilem pokroucené optiky, jakou získává literát vystrašený svými minulými ideovými hříchy. Ty se snaží odčinit ; politickou moc vidí dosaženou na místě všemocného Boha a snaží se pak — ve zvrhlém stopování intelektuálního odkazu Augustina Aurelia — přimět moc k výroku (při hodnocení k nohám moci předloženého díla) : Ó, Felix Culpa ! Opravdu šťastná vina — i z hlediska předsedy Revizní a kontrolní komise ÚV KSČ, Miloše Jakeše. Jeho vrstevník zde, v první polovině 70. let a ve sféře umělecké prózy ukazuje ve Vabanku, jak ty statisíce vyloučených straníků hráli — všichni — vabank hru, pro udržení svých osobních — „pozic“ ! Byli to prospěcháři, české umění o tom ve Vabanku podalo čitelný důkaz — a proto byl za odměnu Alexej Pludek jmenován zasloužilým umělcem.

K. B.: Starý vlastenec. (Kmen, týdeník SČS, Praha 1988)

Ke stému výročí Komunistického manifestu se rozhodla nejvyšší moc v Československu prosazovat topos vznešeného původu jednotlivých občanů. Pokud se narodili ve správných rodinách, či převzali na sebe roli KSČ věrných publicistů a umělců.

V desetiletích po únoru 1948 se stalo naprosto normální, že zeť nejvyššího představitele KSČ jako ministr řídil kulturní kampaň proti katolické církvi, nebo se stal armádním generálem, dcera šéfredaktorkou, syn ředitelem uměleckého podniku Artie či ředitelem umělecké a publicistické produkce Krátkého filmu Praha, atd. Topos vznešeného původu vešel do podvědomí československého lidu natolik, že národní umělci tohoto socialistického lidu — i kvůli prostoru vznešeného pohřebiště — umějí svést boj přes mrtvoly!

Cituji z Kmene, ze dne 18. února 1988 :

„Je tak dokonale zapomenut, že i jeho hrob na Vyšehradě koupil nedávno jeden současný národní umělec. A téměř nikomu nevadilo, že spolu s ním přišla o místo posledního odpočinku i jeho žena, matka Tylových dětí. A také jedna Tylova dcera.“

Značka K. B. připomíná, že 9. února 1988 uplynulo 150 let od narození českého spisovatele J. L. Turnovského. Vzpomenuto je, že si vzal za manželku Annu Rajskou, švagrovou J. K. Tyla a matku jeho sedmi dětí, o něž se „zavázal pečovat“. Informace je uzavřena větou : „Ale vytčené životní poslání splnil : zachránil i Tylovy rukopisy“.

Jaké „vytčené životní poslání splnil“ — „současný národní umělec“ ? Aby potvrdil svůj topos vznešeného původu — *národního umělce* — zajistil si už předem *záviděníhodné místo hrobu* až legendárně nezištného českého umělce ! Značka K. B. naznačuje v Kmenu, že ztrátu místa posledního odpočinku si J. L. Turnovský spoluzavinil, cituji : „Svou skromností“. Ano, morálku národních a jiných umělců prověřuje reálný socialismus pouze věrností *k sobě vlastním strukturám*. Nic víc není k morálce zapotřebí : že je do tohoto mrtvolného příběhu zapojena i rodová krev národního klasika, k němuž se socialismus vehementně hlásí ? Taková vehementnost je přece silná pouze v pojmech, nikoli v činech. Vždyť pro uchování „nehynoucí památky“ je v ČSSR měřítkem (i pro umělce) pozitivní vztah k socialismu. Byl snad Ladislav Turnovský „průkopníkem socialismu“ jako jeho současník Ladislav Zápotocký ? Měl být — a jeho hrob by nebyl v ČSSR — zmarněn . . . Jen ten vskutku národní umělec, který je věrný — a ne ze skromnosti ! — především socialismu, má právo na hrob na současném Vyšehradě : úřední místa v ČSSR už svedou mu *toto právo* zajistit. V Komunistickém manifestu je psáno : „Všechny pevné, zrezivělé poměry se svým doprovodem starých ctíhodných představ a názorů se rozkládají, všechny nově utvořené zastarávají, dříve než mohou zkostnatět“. Jestliže ve zrezivělém hrobě tělesné pozůstatky českého spisovatele zkostnatějí, socialistický národní umělec už ví, jak s nimi naložit. (U tohoto národního umělce skutečně není důležité jméno, ale čin : pro topos vznešeného původu přesně ví, jak peníze získané služebností k reálnému socialismu — v ČSSR — utratit.) V Komunistickém manifestu čteme : „Buržoazie zničila všechny feudální, patriarchální, idylické poměry . . .“. Nežijeme v idylických poměrech : byly zničeny !

(Přetištěno z Obsahu č. 3 a 4/1988)

Nad knihou statí Zdenka Hejzlara

K dvacátému výročí události (roku šedesátého-osmého) vyšel v nakladatelství INDEX výběr z článků, rozhovorů a jiných příspěvků Zdenka Hejzlara z let 1970-1987, jimiž se vyslovoval k problematice Pražského jara a reformního komunismu, k situaci v Československu i v ostatních zemích sovětského bloku jakož i k mezinárodním souvislostem daných procesů.

K osobě autora — pro informaci mladších a nejmladších čtenářů Listů — několik základních životopisných údajů: Zdenek Hejzlar, ročník 1921, byl v letech 1946 až 1951 předsedou Svazu mládeže a po roce 1948 i členem ústředního výboru KSČ a poslancem Národního shromáždění. V roce 1952 byl označen za „pomocníka bandy Slánského“, vyloučen z KSČ a poslán na nucené práce v PTP. Od druhé poloviny padesátých let žil jako dělník a později učitel v Ostravě a podílel se na postupném formování opozice proti režimu Antonína Novotného.

V květnu 1968 byl rehabilitován a v červenci jmenován generálním ředitelem Československého rozhlasu; byl také zvolen poslancem a členem předsednictva České národní rady. Na vysočanském 14. sjezdu KSČ v srpnu 1968 byl zvolen členem ústředního výboru KSČ a členem jeho předsednictva. Na nátlak Moskvy byl už v září 1968 odvolán z funkcí a poslán jako diplomat do Vídně. Na zasedání ÚV KSČ v září 1969 byl Gustávem Husákem označen za jednoho z činitelů „pravického druhého centra ve straně“ a byl odvolán z Vídně. Nevrátil se do Československa, nýbrž emigroval do Švédska, kde se stal pracovníkem stockholmského Ústavu pro mezinárodní politiku.

Pro věc demokratického socialismu v Československu i mimo něj se trvale zasazuje na nejrůznějších mezinárodních fórech stejně jako ve skupině LISTY, kde je od samého počátku členem vedení. Tolik k biografii.

Rozsah Hejzlarových aktivit v exilu se zrcadlí zejména v jeho publicistické činnosti. Od roku 1970 uveřejnil vedle tří knížek přes 900 článků, komentářů a rozhovorů, a to v nejrůznějších sbornících, časopisech, novinách, jakož i v rozhlasových a televizních vysíláních. Klíč k pochopení pohnutek jeho neúnavného působení na veřejné mínění nabízejí slova, která pronesl v listopadu 1972 na pařížském semináři „Poučení a odkaz jara“:

„Bylo by velkým neštěstím pro evropský socialismus, kdyby komunisticky orientovaní západoevropští dělníci a intelektuálové podlehlí slepotě a přijali moskevskou a pražskou interpretaci čs. vývoje šedesátých let jako vývoje „protisocialistického a kontrarevolučního“. Stejným neštěstím by však bylo, kdyby socialisticky orientovaní dělníci a intelektuálové vyvodili z československé porážky závěr, že strukturální demokratická reforma společnosti východoevropských socialistických zemí je nemožná, a že to nemohou být reformní síly uvnitř komunistických stran těchto zemí, kdo se i v budoucnosti za určitých podmínek stanou iniciátorem a nositelem emancipačního pohybu.“

Vědomí hrozby takovéto obapolné desorientace

podnítilo také Hejzlarovo centrální zaměření na dva tomu odpovídající tématické okruhy. Jsou to, zkráceně řečeno, interpretace skutečného obsahu a dějinného smyslu Pražského jara a od ni zprostředkovaně odvozená argumentace o možné a perspektivně nevyhnutelné reformovatelnosti socialistických společností z iniciativy především komunistů samotných. Na tyto dva dominující látkové celky se zaměřuje i dnešní recenze — byť i na úkor řady spřízněných témat (eurokomunismus, „třetí cesta“, vztahy Východ-Západ) a dílčích otázek (orientace ruské emigrace, podpora Olofa Palmeho naší věci), k nimž se autor v textech sborníku vyslovoje. I jimi ovšem tou či onou měrou prolínají ony základní myšlenky, k nimž se Hejzlar upnul.

Do prvního z uvedených tématických okruhů spadají mezi jinými články s výmluvnými názvy „Vydat svědectví o tom, co bylo“, „Z čeho se rodilo Pražské jaro“, „Akční program KSČ“, „Vysočanský XIV. sjezd KSČ“, „Normalizační destrukce“, „Tři roky po lednu“, jakož i stať „Významná studie Zdenka Mlynáře“ s konstatováním, že „důslednější obrana reformního komunismu nebyla před Mlynářem vyslovena a napsána“ a že československá opozice ji dostává „významný programový podnět“.

Přímo kabinetní ukázkou stejnorodé obrany Pražského jara z pera Hejzlarova je polemika s propagandistickou konstrukcí tzv. „Poučení z krizového vývoje ve straně i společnosti po 13. sjezdu KSČ“, přijatého Husákovým vedením v prosinci 1970. Vzhledem k tomu, že se této brežněvovsko-bil'akovské verze přidržuje i současné staronové vedení Jakešovo, neztrácí na aktuálnosti ani zdrcující Hejzlarova protipropagandace („Dějiny se neprošvindluješ“). Zrekapitulujeme tu její hlavní body.

Úvodem Hejzlar prokazuje, že „Poučení“ splnilo především naléhavou objednávku Moskvy. Dokládá to mj. vpravdě nedojojsmyslným prohlášením Chňouška (na zasedání ÚV v prosinci 1970), podle něhož „formulace nalezená a použitá v Poučení... plně odpovídá textu publikovanému 22. srpna (1968) v moskevské Pravdě a je tedy adekvátní jak zásadám a požadavkům naší vnitřní politiky tak principům a našim internacionálním závazkům vůči socialistickým zemím“. Dalším zjištěním zasahuje pak Hejzlar sám neuralgický bod pražských normalizátorů. Píše:

„Do dějin politických kuriozit přitom jistě vstoupí ojedinělý jev, že totiž toto „zdravé jádro ústředního výboru“ tvoří takřka beze změn jeho většinu již od roku 1966 (s výjimkou několika případů jako Husák, Svoboda, Erban, Colotka, které naopak do tohoto sboru vynesla právě proklínaná polednová politika), a že se stejnou jednomyslností schvalovalo jak všechny akty „Novotného subjektivismu a bezprincipiálnosti“, jednomyslně zvolilo v lednu 1968 „kolísavého pravického oportunistu“ Dubčeka prvním tajemníkem strany, jednomyslně schválilo „revizionistický“ Akční program v dubnu 1968, tak také jednomyslně „zvolilo postup namířený proti nejvlastnějším zájmům strany a socialismu“. Odmítnutím tzv. varšavského dopisu v červenci 1968, bez odporu propustilo „revizionistický a protileninský“ návrh nových stanov (v čele komise stál Indra!) a jednomyslně schválilo „kooptaci mnohých prominentních oportunistických exponentů do svých řad“ na zasedání 31. 8. 1968.“

K postupnému vyvracení jednotlivých falzifikací používá pak autor svého druhu srovnávací metody, když skandálním nepravdám „Poučení“ nastavuje „nepodplatitelné zrcadlo stanovisek a názoru nikoho menšího než samého Gustáva Husáka“ z téhož osmašedesátého roku, který byl pak inkriminován. Ze čtyř knižních stránek jeho argumentace vyjmeme alespoň tyto úryvky:

„Nuže, v lednu 1968, kdy prý „pravice přešla do organizovaného nástupu“, se Gustávu Husákově podle jeho článku v *Kultúrném životě* z 12. 1. jevila situace takto: „V celé společenské základně nebyl uplatňován demokratický princip . . . Byly tu osoby, které se nestyděly vládnout metodami, užívanými jen v dětských školách . . . Říká se, že jsme státem, který dosáhl své zralosti . . . Občané každé země v dnešní Evropě chtějí vědět, co se v jejich zemi odehrává, chtějí tomu rozumět, chtějí mít právo vyjádřit se k tomu, chtějí o své budoucnosti a o svých životních podmínkách spolurozhodovat, chtějí své vedení volit a podle činů oceňovat, kritizovat, ale i odvolávat. . . Občané chtějí vidět v národní a státní reprezentaci ztělesněny své vlastní občanské a národní představy . . .“

„V březnu 1968, kdy prý „pravice . . . začala vystupovat před veřejností s revizionistickým výkladem smyslu lednového pléna a . . . organizovala řadu svých veřejných „akcí“, na jedné z takových „akcí“, na shromáždění v pražském Parku kultury 20. 3. prohlásil Husák: „Dnes je základní úlohou demokratizovat stranu a všechny instituce . . . budeme se muset zamyslet, institucionálně domyslet vzájemnou kontrolu státních, stranických a ostatních společenských institucí, aby nemohl jeden člověk nebo skupina lidí dělat z nás berany . . .“ A o den později, na besedě s novináři 21. 3., takto charakterizoval úkoly chvilu: „Jde však přece o revoluční změnu a hledání jiného přístupu k realizaci socialismu. Budeme muset vytvořit nový model socialistické demokracie. Pro nejbližší dny je nutně v zápase s konzervatismem splnit především tři úkoly: zbavit se typických představitelů konzervativního křídla, prosadit demokratické metody diskuse a kritiky jako trvalý stav naší společnosti a za třetí sjednotit síly v rámci progresivního proudu.“

V červnu 1968, to jest v období příprav ke 14. sjezdu strany, pro nějž bylo „příznačné ovzduší hysterie, zastrašování a teroru“, při rozhovoru pro *Novou mysl* z 5. 6., nic z této „hysterie“ neovlivňovalo Husákovu optimistický pohled do budoucnosti: „Nová náplň demokracie se bude projevovat na všech úsecích našeho života . . . Zabezpečení občanských práv jednotlivce podložené zákonem a zaručené v praxi, svoboda projevu a shromáždování, které už u nás v praxi existují, jsou nejlepší zárukou demokratické náplně všech našich institucí a tím i celého společenského mechanismu . . . A v předvečer intervence, která byla prý „jediným možným řešením a jedinou záchranou socialismu“, tedy 20. 8. při svém projevu v Žiaru nad Hronom, viděl Husák zřetelně jiné řešení a jiná nebezpečí: . . . Jsou tu tendence přibrzdit demokratický proces, trochu přivřít ty dveře, i před sjezdem KSS lze pozorovat velmi čilé úsilí různých lidí na vysezených místech, jak si místa udržet, jak si udržet moc v té či oné míře. Jsem pevně přesvědčen, že nový proud, představovaný soudruhem Dubčekem, je tak silný v českém i slovenském národě, že už není síly, aby mu někdo dveře přivřel, aby nás někdo dostal zpět, aby nám uzavřel další vývoj a další perspektivy.“

A však ani po vstupu intervenčních vojsk do Československa, nejevila se Husákově situace podle pravdy jako „kontrarevoluční“ a jako „pomoc třídních bratří“. . . Vždyť na 14. sjezdu KSS 28. 8. zřetelně prohlásil: „To, co se u nás dělo po lednu, bylo v širokém smyslu revoltou proti všem těm deformacím a přehmatům, proti všemu, co v lidech, v jejich svědomí a rozumu naráželo na nepochopení nebo na odpor. Šlo o očištění myšlenky socialismu, komunismu, marxismu. . . Těchto osm měsíců ve vývoji naší strany a našich národů je velké a světlé období . . . Já stojím plně úza Dubčekovou koncepcí, byl jsem při její tvorbě, já ho budu plně podporovat, budu s ním stát, nebo odejdu!“

Tolik z Hejzlarovy konfrontace Husákově někdejšího ostrého vidění s jeho pozdější předstíranou slepotou, již otevřel cestu k bezpodmínečné kapitulaci strany a země ji ovládané.

Do kategorie obrany Pražského jara před falzifikacemi Husákově režimu spadá také autorova polemika („K útokům oficiální propagandy“) s obłudnými pomluvami československého exilu vůbec a jeho socialisticky orientované části zvláště. V tomto kontextu mj. prokazuje, že normalizační režim spatřuje hlavní nebezpečí v těch, kdož — setrvávajíc na pozicích Pražského jara — vidí v reformním komunismu šedesátých let i nadále „reálnou alternativu byrokratické diktatury“ a „usilují o to, aby tato historická zkušenost byla integrována do výzbroje soudobého evropského socialismu“. Tímto zjištěním popsal Hejzlar současně jeden z úkolů, jež si v exilu předsevzal a který nás přivádí k druhému látkovému okruhu jeho publikací.

Tenor této tematiky vyniká nejlépe z názvu a obsahu stati „Reformní komunismus nepatří minulosti“ (1976). V období, kdy „degenerace stran sovětského komunismu“ bila do očí, neváhal Hejzlar nasměřovat pozornost i ke skutečnosti, že na postavení těchto stran ve společnosti a na jejich vnitřním stavu se kvalitativně nic nezměnilo, že jde o strany s milióny členů ze všech vrstev společnosti, že tito lidé nejsou imunní před působením rozporů, na něž narážejí, a že při každém zstřední společenské krize je vnitřní diferenciace nevyhnutelná. Toto základní východisko dovedl pak k důslednému závěru formulováním následujících tézí:

„Mocenský systém sovětského komunismu efektivně zabraňuje — a podstata nového sociálního systému nijak nepodporuje — aby vedle komunistických stran a proti nim mohly vyrůstat jiné dostatečně silné a integrující politické reprezentace. Tím je dáno, že především zahájení útoku proti byrokratické diktatuře je nesmírně obtížným a historicky zcela novým úkolem. Analogie z minulosti a z jiných struktur jen svádějí na scestí. Všechno nasvědčuje tomu, že otevření tohoto procesu může být i v budoucnosti provedeno jen rukama komunistů samých. Jen tlak z jejich řad může jako první překročit hranici protestu a kritiky a uvést systém v pohyb . . . Mimo politický systém působící „paralelní“ opoziční politická kultura má samozřejmě velký význam jako prostředek nátlaku, nikoli však jako prostředek otevření změn.“

Z této pozice neslevil ani v době, kdy se fascinující úspěchy polských dělnických mas sdružených v „Solidaritě“ zdály nasvědčovat tomu, že existuje protichůdná a nadějnější cesta k systémové změně než tradiční a předtím ztroskotavší reformně komunistická. Pozdější

bolestnou porážku „Solidarity“ v prosinci 1980 spojil pak Hejzlar nejen s bezvýhradným odsouzením vojenského režimu a moskevské politiky, nýbrž i s analýzou slabin, omylů a iluzí, jimiž k ní přispěla teorie a taktika demokratického hnutí samého.

Z jeho rozboru vyjmeme emancipační teorii „paralelních struktur“. Podle této teorie, kterou vypracovali v sedmdesátých letech „nejlepší lidé demokratické opozice“ (slova Hejzlarova), jsou možnosti komunistického reformismu po předchozích porážkách v Polsku i Československu trvale spotřebovány. Zevnitř komunistických stran a jimi vytvořeného systému, není už nic pozitivního k očekávání. Emancipační hnutí musí být proto budováno výlučně vně strany a systému. Režim musí být vystaven tlaku nezávislých sil, který jej jednak donutí k reformám, jednak — podle radikálnější varianty teorie — systém vyčerpá, učini bezmocným a nakonec nahradí systémem jiným, k jehož rysům bude patřit nový pluralismus a společenská samospráva.

Tato teorie, minil Hejzlar, odpovídala skutečným, v nichž se tehdy opoziční síly v bloku musely artikulovat, a taktika z ní odvozená sloužila do léta 1981 k posilování pozic „Solidarity“. Táž taktika se však stala problematickou po červencovém sjezdu PSDS a následujícím I. sjezdu „Solidarity“; „Další osud demokratických reformů stal se (v tomto období) závislým na možnosti součinnosti mezi silami působícími dosud vně systému a mezi reformně orientovanými silami uvnitř komunistické strany“. Jelikož tato nemohla — a podle zmíněné teorie ani neměla — být zbavena moci, bylo předpokladem dalšího pozitivního vývoje součinnost „Solidarity“ s reformistickými silami uvnitř PSDS. „Jejich nezastupitelná úloha v procesu ‚odnowy‘ nebyla komplikována jen jejich slabostí“, říká Hejzlar výslovně, nýbrž i „nezájmem ‚Solidarity‘ o takové spojení“ — a to vzhledem k přesvědčení, že institucionalizovaná hnutí nemohou „mit nic společného s komunisty“. Namísto k posilování pozic reformistů došlo pak k posílení pozic konzervativců v PSDS.

Diskusi o omylech demokratického hnutí v Polsku pokládal Hejzlar za potřebu v zájmu toho, aby nové emancipační možnosti v budoucnu mohly být využity úspěšněji než dosud. Že takové možnosti vykrystalizují nanovo bylo pro něj jistotou takřka deterministické povahy. Psal-li již v roce 1976, že „obecná stagnace“ komunistické režimy časem přinutí „odtabulovat reformismus“, formuloval nyní takovouto prognózu:

„Nejen situace v Polsku, ale i rostoucí hospodářské obtíže — tentokrát především v SSSR — odhalují tak velká napětí ve společnosti těchto zemí i v jejich blokovém seskupení, že jsou k očekávání jen nové a nové krize. Nikdo nemůže za těchto okolností spolehlivě předvidat, k jakým důsledkům povede blížký odchod Leonida Brežněva z politického vedení SSSR. Všude — dokonce i v SSSR a v Československu — objevují se již dnes první náznaky zatím nanejvýš opatrné a polooficiální debaty o „nevyhnutelnosti změn“. Samo toto přiznání mohlo by se postupně stát novou kvalitou.

Je velmi pravděpodobné, že stojíme na prahu nové situace, která by mohla otevřít i nové a nečekané emancipační možnosti, zejména ve středoevropských zemích bloku.“

Že tato nová situace povede vbrzku ke změnám tak revolučního dosahu, jichž jsme dnes svědkem, neoče-

kával zajisté ani on: naznačuje to jeho poměrně zdrženlivé hodnocení situace z doby těsně před historickým lednovým plénem ÚV KSSS („Sovětský svaz a země sovětského bloku na prahu 1987“). Nicméně náleží právě jeho osoba k oné malé hrstce analytiků, jež převratný vývoj za Gorbačova nemohl teoreticky zaskočít. Mnohé z toho, co patřilo k jeho vizi budoucích přeměn, stalo se mezitím — někdy v podobných formulacích — podstatnou náplní Gorbačovova programu.

Malý příklad: Před dvanácti lety minil pražský reformní komunista Hejzlar:

„Nikdo dnes nemůže předvidat ani tempo ani formy, v jakých se nový demokratičtější systém bude v zemích dnešního sovětského komunismu rozvíjet — až se jej jednou skutečně podaří otevřít. Podstatné bude — tak jako za Pražského jara — dostanou-li široké vrstvy příležitost do toho mluvit, aby se tak mohly postupně naučit pravidlům demokratické politické hry, a spoluvytvořit její institucionální rámce.“

Před necelým rokem postuloval pak sovětský reformní komunista Gorbačov: „Koncipujeme otázku tak, . . ., že pracující mohou mluvit do všeho. Je to jejich země, jejich zřízení a jejich společnost. Oni jsou hospodáři. Stranické organizace a kádry slouží lidu, lidu slouží i celá strana. A ne naopak.“ (Viz „Rudé právo“ z 2. října 1987). Snadně by bylo doložit také úsilí moskevských reformátorů, „rozvíjet nový demokratičtější systém“ v adekvátním institucionálním rámci, k němuž má patřit i budování „socialistického právního státu“. Na tomto převratném vývoji, o němž se nám ještě před dvěma třemi roky ani nesnilo, nemění nic ani skutečnost, že západ o lidskou tvář socialismu zemi evropského východu vězí teprve v začátcích a že v Československu samém stojí nanejvýš přede dveřmi.

Jistota, že reformní komunismus nelze umrtvit, že právě on bude cestou k obrodě východoevropských společností a že impulzy k tomu vyjdou obdobně jako v Praze 1968 z kruhů vládnoucí strany samotné, patřilo k trvalým konstantám Hejzlarova politického myšlení. To, co mnozí pohrdavě dezavuovali coby dogmatické krédo starého komunistického aparátníka, se pojednou ukazuje vědecky erudovanějším než stohy produkce celé plejády renomovaných sovětologů a než suveréně pronášené téze liberálů i radikálů o demokratizaci komunismu jakožto kvadratuře kruhu. To je prostě fenomén, který sotva může být něčím zastíněn.

Díky svým analytickým vlohám, bohaté zkušenosti výzbrojí a z toho pramenící „viry uhlířské“ jakož i vzhledem k řadě příznivých mentálních vlastností se Zdeněk Hejzlar exilových let profiloval jako svěbytný strážce pražskojarního krbu reformních komunistů, který neúnavně rekapituluje základní pravdy, vstěpuje realistickou orientaci a nedopouští ztrátu perspektivy ani za podmínek zdánlivě beznadějných. V tomto ohledu sehrál ve skupině Listy i daleko za její rámec prakticky nezastupitelnou úlohu. O to sympatičtěji působí text věnování, kterým svůj sborník uvedl a jenž zajisté mluví z duše přemnohým z našeho středu: „Jitřimu Pelikánovi, který se nejvíce zasloužil o to, aby náš slabý hlas v exilu nezaničl a nezplaněl.“ Probíráme-li se ovšem ročníky Listů nebo právě teď sborníkem Hejzlarových prací, nejsme si tak docela jisti, zda šlo vskutku jen o slabý hlas.

DOPISY

Přemysl Janýr

Alexandru Dubčekovi

Videň, 22. února 1988

Vážený pane doktore!

Se zájmem jsem Váš rozhovor v *Unitě* přečetl. Už proto, že jsem — ostatně nejen já — důvody Vašeho dlouhého mlčení nechápal. Ten, kdo takovým významným způsobem jako Vy jednou do historie obou národů vstoupil, nemůže podle mého názoru ať z jakýchkoli důvodů mlčet, jestliže jsou postihováni lidé, kteří ho podporovali a o které se opíral. Ale to je nepochybně důsledek našeho rozdílného výchozího chápání demokracie a demokratické odpovědnosti.

To však není důvod, proč Vám piši. V textu uveřejněném v *Unitě* 10. ledna je vsunut také odstavec o obnovení čs. sociální demokracie v r. 1968. Zařazujete to mezi „záporné jevy“ a pokračujete, že už v tehdejší fázi „dostali iniciátoři odpověď“, že historicky to bolo riešené zjednotením socialistického hnutia zlúčením KSČ a Sociálnej demokracie. Na Slovensku sa tak stalo už v priebehu národneoslobozovacieho boja. K významu tohoto zjednotenia sa v Prahe svolalo veľké shromáždenie. Mal som tam hlavné vystúpenie.“

Pane doktore, nechtěl bych znovu zahajovat diskusi, za jakých okolností byla čs. sociální demokracie v r. 1948 zlikvidována. Byla přece mezi námi, členy přípravného předsednictva čs. sociální demokracie a členy předsednictva KSČ, při našem jednání v květnu 1968 vyjasněna. Po našem odmítnutí této falešné verze jste byl průběžně o našich dalších přípravách k obnovení činnosti čs. sociální demokracie informován. Také jste ji nepovažoval za projev kontrarevoluce: v dopise pěti států z Varšavy jsme tak sice byli označeni, ale jak si jistě vzpomínáte, dostal jste naše ohrazení proti tomu a plénum ÚV KSČ ve své odpovědi na varšavský dopis nepovažovalo vůbec za nutné na toto obvinění reagovat.

To pokud jde o historii. Za důležitější však považuji politický aspekt.

Čtete-li *Rudé právo* a slovenskou *Pravdu*, musel jste zjistit, že v materiálech, které k 20. výročí Vašeho zvolení v lednu uveřejnily (a v kterých Vás napadaly), není o sociální demokracii ani slovo. Žijeme totiž v době, kdy generální tajemník KSSS Gorbačov zástupcům sociálně demokratických stran nabízí v Moskvě tribunu k přednesení i kritických stanovisek a kdy tato jejich stanoviska sovětská *Pravda* (ne však, to je pravda, *Rudé právo* a bratislavská *Pravda*) v plném znění přetiskují.

Budeme-li opravdu i my chtít očistit historii našich národů od „bílých míst“ jak k tomu dnes dochází v Sovětském svazu, bude nutné říci také pravdu o tom, jak to s tak zvaným sloučením čs. sociální demokracie s KSČ skutečně bylo. To, co o tom říkáte Vy, je interpretace z doby stalinismu a Brežněva. Dnes nebo zítra však bude nutné jít dál než bylo možné před dva-

cetí roky. (Ostatně po Vašem odchodu byly i tehdejší sporé kroky zmrazeny). I v Sovětském svazu jdou dál než v době Chruščova. Nechápu proto, proč *historii* dnes zkreslujete.

Jinou otázkou je, jakým způsobem se bude v blízké budoucnosti vytvářet přirozená názorová pluralita společnosti. Od roku 1968 dospívá nová generace, od násilné likvidace čs. sociální demokracie v r. 1948 už pomalu druhá. Změnil se svět, změnila se čs. společnost, změnily se i mnohé problémy, které politika bude muset řešit.

Jeden základní však zůstává. Je to problém demokracie jak je u nás obecně chápána a jak odpovídá našemu národnímu citění a tradicím. A je to také problém statečného zastávání se pravdy. Je těžké představit si formy a instituce, které si společnost pro to bude vytvářet. Reglementovat je vnášením otázek, které dnes nikdo neklade, nikomu neprospěje. Ani Vám v obraně proti Vaším odpůrcům.

Videň, 22. února 1988

(Zkráceno)

Jiří Sláma

Dr. Pavlu Měšťanovi v Bratislavě

Ve Vaši stati v bratislavské *Pravdě*, nazvané „Opozícia v socializme“ jste jako důkaz kontrarevolučních snah a velmi vážného ohrožení vedoucí úlohy KSČ v roce 1968 v Československu, uvedl ze souvislosti vytržený citát z mého článku „Socialismus bez komunistů“, uveřejněný v *Kulturní tvorbě* 28/68 z 11. 7. 1968.

Zabýval jsem se tam perspektivou vývoje socialismu v Československu v bližší a vzdálenější budoucnosti. Pro vzdálenější budoucnost jsem postuloval odumírání státu a politiky, a tím také komunistické strany. Předpokládám, že jste natolik seznámen s myšlenkami zakladatelů marxismu, že Vám taková úvaha není zcela neznámá. Snad také víte, že byla zavržena stalinistickým překroucením marxismu, a že ji znovu oživil XX. sjezd KSSS.

Vy jste se dopustil nejenom vytržení mých myšlenek z této souvislosti, ale také přímého zfalšování citátu. Uvedu Váš citát z mého článku, tak jak jste jej opublikoval:

Jiří Sláma: „Na otázku, či je možné, aby existoval socializmus bez komunistov, bez ich vedúcej úlohy, môžeme úplne jednoznačne odpovedať — áno. Je to nielen možné, ale dokonca nevyhnutné.“ Tam, kde jste na konci citace z mého článku udělal tečku ovšem žádná tečka není, nýbrž následuje čárka a věta pokračuje takto: „... jako je vůbec nutné odstranění státu, politiky, politických stran a politických bojů ze sféry spravování společnosti.“ Tedy jenom v této souvislosti platí co jsem řekl o existenci socialismu bez komu-

nistů. Zfalšováním mého citátu jste ovšem tuto základní souvislost dlouhodobého vývoje, na který se tato část mé úvahy vztahovala, zcela zamlčel.

Není obtížné dokázat, že pokud jde o aktuální vývoj, uvažoval jsem o úloze komunistické strany s jiným výsledkem, než s výsledkem jejího odumření spolu se státem, s politikou atd. Další citáty z mého článku ukáží celou Vaši operaci s mým článkem jako vědecký a politický podvod. Napsal jsem: „Soudím, že bychom měli být ochotni k diskusi s těmi, kdo se hlásí k socialismu, ale nesouhlasí s vedoucím postavením komunistické strany, i s těmi, kteří jsou proti socialismu. Avšak na pokus o násilné odstranění komunistické strany a její vedoucí úlohy (i kdyby se maskoval zájmem socialismu) bychom však nemohli odpovědět jinak než použitím mocenských prostředků.“

Už jednou jste se podobným způsobem, ale v jiné souvislosti zabýval tímto mým článkem. Bylo to v časopisem Odbory a společnost č. 1/1985.

Tenkrát jsem na Vaše falzifikace nereagoval. Dnes je ovšem jiná doba. Váš výkon je součástí velikého proudu lži a pomluv, který se na adresu československé reformy 60. let řine z československých sdělovacích prostředků. Jedná se o zoufalý a v brzku ke ztroskotání odsouzený pokus popřít hluboce podmíněnou podobnost a shodu mezi základním směrem Pražského jara a sovětské perestrojky. Oba procesy reagují podobným způsobem na stejnorodé konflikty téhož systému a na tutéž stagnaci a zahnívání, které se poji v Československu s politikou normalizace a v SSSR s politikou Brežněva, který byl ostatně patronem potlačení československé reformy i stagnace sovětské. On byl vůdcem těchže dogmatických sil v Sovětském svazu i v Československu, ke kterým musíme počítat i Vás.

Zatím ještě vypadá československá glasnost tak, že Vy a Vám podobní mohou mluvit a psát, aniž by byla slyšena druhá strana.

Tato situace nebude podle mého názoru dlouho trvat.

(Zkráceno)

Milan Hübl Listům

Výsledky dubnového pléna ÚV KSČ a zejména personální změny na něm provedené a schválené dávají možnost vrhnout zpětný pohled na komentáře Listů k vnitropolitické problematice Československa. Nesporně vyšla řada věcných, střízlivých a zpravidla dobře informovaných textů od takových autorů jako Zd. Jičínský, R. Slánský, Economicus, AZ, Zd. Šulc aj. Žel zdaleka o všech textech nelze vyslovit takový soud a to i když se milosrdně omezíme jen na poslední dvě čísla: č. 6/1987 a č. 1/1988. Ukazuje se, že neúměrně mnoho místa bylo věnováno hlasům neinformovaným a proto čtenáře matoucím a mystifikujícím.

Přímo odstrašujícím příkladem je text „Dopis z Prahy...“ podepsaný iniciálou K (č. 6, str. 6-8). Autor tam suverénně tvrdí, že od ledna tohoto roku a zejména po březnovém plénu ÚV KSČ se začal vývoj

obracet ve prospěch štrougalovců...“ (!!!) Dokazovat, že opak byl pravdou je snad dnes úplně zbytečné. Je přece evidentní, že tehdejší nástup Hoffmanna do funkce tajemníka a příchod Zavadila byl počátkem konce šancí Štrougala na funkci genseka KSČ a prosazení jeho koncepce reforem. Naopak tam vzešla Jakešova hvězda, začínající zářit od Gorbačovovy návštěvy. A právě když text vyšel v Listech, vrcholily akce k zatlačování štrougalovců do kouta. Prostě K. se projevil jako neschopný orientovat se v houšti fám a odlišit v nich hodnověrné informace od výmyslů. Chtějí-li si Listy udržet pověst dobře informovaného a solidně komentujícího listu, měly by se vyhýbat autorům takových textů.

Tentýž autor K. dále vypráví o polarizaci ve vedení na gorbačovovce a bil'akovce. Především je nutno podotknout, že skuteční gorbačovci ve vedení KSČ vůbec nejsou. Nepostřehl ani, že právě v březnu 1987 získala hegemonii frakce jakešovců, která nabyla vrchu nejen nad štrougalovci, ale i bil'akovci. Když už dělat exkurs do vrcholů mocenské pyramidy, kde se rozhodují mocenské souboje v aparátu a sekretariátu ÚV KSČ, tak bylo třeba zaznamenat, že Jakešovými stoupenci byli vedoucí nejmocnějších oddělení ÚV KSČ. Jeden z nejmocnějších mužů v pozadí, vedoucí branného a bezpečnostního oddělení Vl. Blechta, jenž získal prostřednictvím ministrů Vajnara a Václavíka podporu bezpečnosti a armády. Dále vedoucí svodného oddělení J. Molek, ekonomického oddělení Zb. Soják, oddělení společ. organizací a státních orgánů Jenerál, vedoucí oddělení kultury M. Müller. A nakonec k nim přeběhl i Husákův vedoucí organizačního úseku tajemník ÚV KSČ „Miki“ Beňo. Bil'ak měl pod kontrolou mezinárodní oddělení (Štefaňák a Dmitrij Bil'ak syn). Vasil Bejda, vedoucí ideologického oddělení, byl Bil'akův člověk, byl pod vlivem Jakešova spojence Fojtíka. Husák měl ve chvíli rozhodování na své straně jen vedoucího sekretariátu a z tajemníků ÚV KSČ Hamana a Havlina. Štrougal měl v aparátě tradičně slabší pozice, nestál za ním žádný z vedoucích oddělení, do jisté míry s ním sympatizoval Poledník. V předsednictvu Štrougala podporoval v rozhodné chvíli již jen Kapek a to je kapku málo. Jistě lze namítnout, že Štrougal měl své stoupence mezi ministry federální vlády (po příchodu Adamce ne už mezi ministry české vlády) a ve špičkách vládní moci. Jenže v této zemi nevládne vláda, ale aparát ÚV KSČ a jeho vedoucí oddělení, kteří stranicky řídí ministry a dávají návrhy na jejich výměnu i jmenování. To vše K. buď neví, nebo nebral v úvahu a proto byl tak vzdálen skutečnosti ve svém komentáři.

Další příklad nerespektování představuje komentář „Čtyři dny, které otřásl KSČ“ (č. 1) podepsaný pseudonymem Severus. Už v úvodu prozradil autor svou neinformovanost, když neví, že porada krajských tajemníků KSČ je svolávána před každým plénem a vždy se koná za účasti celého předsednictva a sekretariátu. Tváří se zasvěceně a přitom tvrdí, že na plénu celé předsednictvo KSČ mlčelo, prý včetně Kapka, „ani jeden z nich nedostal slovo v diskusi“. Kdyby si přečetl aspoň komuniké ze zasedání věděl by, že právě Kapek diskutoval a z dalších pramenů se ví, že zopakoval své vystoupení z předsednictva a kritizoval způsob řešení prosazovaný Hoffmanem a podporovaný Indrou, Bil'akem atd. Je pravda, že sám Štrougal mlčel a vyčkával jak se věci vyvinou.

Severus i jinak dosti kombinuje, když tvrdí, že

Husák, Biľak a Indra z oslav v Moskvě odjeli předčasně na „protest“ proti vystoupení Smirnova na tiskové konferenci. Vzhledem k tomu, že termin slavnostního zasedání KSČ k 70. výročí VŘSR byl stanoven předem a byl oznámen přenos v televizi v pátek 6. 10. ve 14 hodin již o týden dřív je jasné, že celá čl. delegace odjela podle původního časového rozvrhu. Jaruzelsky ostatně odjel také. Příliš mnoho kombinací škodí. O nedbalé práci s fakty svědčí i tvrzení, že sekretariát ÚV KSČ sídlí v „budově dřívějšího ministerstva obchodu“ (!). Stačí se podívat na střechu budovy s okřídlenými koly, která svědčí o tom, že jde o bývalé sídlo ministerstva železnic. Ostatně dnešní ministerstvo dopravy sídlí v budově u Prašné brány, kde byl kdysi „barák“ a v Hybernské, kde kdysi sídlil Pražský kraj.

Snad, aby se časopis POKUS přejmenoval na Hokus-pokus.

Jistě nehřeší tak jenom Listy. Národní politika, České slovo a další propadají z neinformovanosti a předpojatosti ještě divočejším kombinacím, ale ty nemají takovou možnost oddělit fámu od skutečnosti. Velmi mne mrzelo, když i takový Ota Šik, jehož soudy o ekonomické reformě sovětské i československé si mnozí právem považují, se nechal mystifikovat. Ve „Sternu“ se dal slyšet, že prý dogmatictí tajemníci, jako nový tajemník ÚV KSČ Hoffmann, nejsou prý zváni na schůze vedoucích orgánů strany a dá se prý předpokládat, že skalní dogmatici budou staženi z první linie (150 000 Slov. č. 18, str. 4). A tvrdil to ve chvíli, kdy se Hoffmann stával jedním z nejmocnějších mužů v aparátu a straně, kdy dnes kontroluje celý organizačně-kádrový úsek. A do pozic postoupili další „muži 21. srpna 1968“.

Proč to připomínat, když většina čtenářů si to už stejně nepamatuje nebo to pozapomněla? Aby se takové chyby co nejméně opakovaly, protože takové texty zpochybňují hodnotu všech, i těch kvalifikovaných a seriózních informací.

Odchod Kapka a Havlína z politiky po 9. plénu KSČ, odchod Hamana z funkce tajemníka ÚV KSČ a přechod do Středočeského kraje, přesun Poledníka na uvolněné Himlovo místo, jsou posuny právě v opačném směru než předpovídali autoři K. a Severus. Také nová jména v sekretariátu a mezi členy ÚV KSČ jsou tohoto druhu. Za zvýšenou pozornost stojí M. Štěpán, nový pražský tajemník, o němž by se v budoucnu mohlo ještě mnoho slyšet (je mu teprve 43 let). Ještě mladší je Mohorita. Konovjánek, nový ředitel Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSČ byl kooptován za člena ÚV, byť se dosud neprokázal žádnou vlastní vědeckou prací (ne každý ideolog má strýčka jménem M. Jakeš).

Ještě příznačnější jsou změny v ÚV KS Slovenska. Ten už dávno přestal být Husákovou baštou, když v době čistek obětoval většinu svých opor jako byl Pavlenda, Zrak, Ťažký, Turček, Graca, Koscelansky, Kusý, Uher, Laľuha, Kočtůch a později Sádovský. Nyní byl z funkce tajemníka a předsedy ideologické komise odvolán Pezlár, takže z Husákových lidí zbyl Plevza a do jisté míry Válek. Na Pezlárovu místo přišel Gejza Šlapka, který jako městský tajemník měl hlavní slovo při potlačení nedávné demonstrace v Bratislavě. Lenárta, který přešel do Prahy, kde nominálně bude Jakešovým nástupcem jako ekonom, tajemník a zás-

tupcem genseka. Další „východniar“ Ignác Janák se stal prvním tajemníkem na Slovensku, krajským tajemníkem pro východní Slovensko se stal další Biľakův člověk Michal Špak, mnohaletý tajemník v Prešově. Za člena ÚV KSS byl převeden Biľakův zet' Jozef Ševc, vedoucí oddělení školství, vědy a kultury na ÚV KSS. Tedy vesměs Biľakovi lidé. Souhrmně lze říci o Slovensku ještě méně, že by se tam splnily prognózy K.

Prim mají ti, které kdysi v roce 1968 Husák označil za „politické trasorit'ky“.

Příští plénum ÚV KSČ má být věnováno ideologickým otázkám a jeho přípravu po dohodě s Jakešem řídí Jan Fojtik. Zaměření bude v podobném duchu jako jejich dosavadní vystoupení. Má k němu dojít po XIX. všesvazové konferenci KSSS. Zřejmě v mnohém se bude vyčkávat na její průběh a výsledky a do té doby budou věci interpretovány mnohoznačně. Aby bylo možné dělat potom politiku v duchu přibrzděné gorbačovskému nebo třeba taky ligačovskému. Prostě „slivovica, borovica, ešte radšej terkelica“.

Praha, 20. 4. 1987

(Uveřejněno bez souhlasu autora)

DOKUMENTY

Zpráva Demokratické iniciativy generálnímu tajemníkovi M. Jakešovi

Z Prahy přichází zpráva, že demokratická iniciativa, která od září do prosince minulého roku zaslala jménem 184 signatářů poslancům Federálního shromáždění návrhy demokratizačních opatření v nejrůznějších oblastech života země a státu, shromáždila nyní tyto návrhy a požadavky a zaslala je generálnímu tajemníkovi ÚV KSČ Miloši Jakešovi.

V dopise generálnímu tajemníkovi ÚV KSČ se demokratická iniciativa nejprve stručně dotýká demokratizace v oblasti hospodářské a sociální politiky. Uvádí, že jejím předpokladem je, aby nezůstávaly „stranou bezprostřední zájmy každého jednotlivého člena společnosti. Tyto bezprostřední individuální zájmy — uvádějí autoři dopisu — se soustředí kolem naší životní úrovně. Týkají se reálné mzdy, sortimentu i přístupnosti zboží a služeb, množství volného času a možnosti jeho využití, čistoty či naopak nečistoty životního prostředí atd. Velká většina občanů si přeje, aby se hospodářská politika státu obrátila směrem k zabezpečení těchto bezprostředních potřeb jednotlivců . . .“ V souvislosti s tím připomíná dopis demokratické iniciativy znovu dvě obecné zásady, které jsou předpokladem demokratizačního procesu: zrušení dosavadní kádrové politiky podle nynějších kádrových dotazníků a zavedení objektivní informační soustavy, která by umožnila všeobecný přístup k pravdivým, věcně neupravovaným informacím.

Autoři dopisu dále poukazují na to, že má-li se

v Československu uskutečnit přechod k demokratickému způsobu vlády, je k tomu nezbytné nastolení politické a náboženské snášenlivosti. Piší: „V Československu až do nynější doby komunistická strana, která je výhradní držitelkou státní moci, nebyla tolerantní ani k lidem, kteří mají odlišné přesvědčení a názory, ani k zprávám či informacím pro vládu z toho či onoho důvodu nepřijatelným. Všichni víme, k jakým důsledkům tento nedemokratický způsob vlády vedl. (...) Děletrvajícím ochromení veřejného života, znerovnoprávnění odlišné smýšlejících občanů a znemožnění komunikace mezi jednotlivci i sociálními skupinami mají obvykle za následek vzrůst zloby, nepřátelství a nenávisti ve společenském měřítku.“ Nyní jde, jak soudí autoři dopisu, „o zásadní uznání práva obyvatelstva být základem politického, hospodářského i obecně kulturního dění“.

Dopis demokratické iniciativy generálnímu tajemníkovi ÚV KSČ se o toto právo hlásí a jeho jménem vznáší požadavky pro započetí demokratizačního procesu v Československu:

- vyhlášení amnestie pro osoby stíhané z politických nebo náboženských důvodů;
- celkové rozšíření edičních možností a odstranění zábran pro vystupování v hromadných sdělovacích prostředcích;
- poskytnutí prostoru společensky orientovaným spolkům a dobrovolným sdružením i uměleckým skupinám a hudebním souborům;
- odstranění direktivní kontroly církví a nastolení takového soužití s církvemi a věřícími, které by respektovalo hlavní principy náboženské svobody.

Stejně jako předchozí dopisy i tento podepsali Emanuel Mandler, Miroslav Štegl, Jan Štern a Karel Štindl a spolu s nimi tentokrát ještě sedm dalších: Bohumil Doležal, Jana Chrzová, ing. Josef Voseček, Petr Pithart, Martin Litomiský, dr. Jan Stráský a Ondřej Horák.

Setkání mírových hnutí v Benešově

V Benešově u Prahy proběhlo ve dnech 14. - 15. května 1988 oficiální setkání Československého mírového výboru se zástupci západních mírových hnutí, kterého se mimo jiné zúčastnili i zástupci západoněmecké strany Zelených a holandské IKV (křesťansky orientované mírové seskupení).

Jako hosté Mienta Jan Fabera, zástupce holandské mírové rady, byli jednání přítomni českoslovenští občané Jaroslav Šabata a Rudolf Battěk, a to pouze jako osoby soukromé, nikoli jako představitelé jakékoli skupiny. Na návrh Uli Fischera, zástupce strany Zelených, vystoupil Jaroslav Šabata v hlavní komisi, která se zabývala vzájemnými vztahy mezi různými proudy mírového hnutí. Ve větším projevu na téma odsun vojsk ze země střední Evropy zdůraznil Šabata význam, který by to mělo pro Československo i pro atmosféru důvěry mezi Východem a Západem, narušenou vstupem sovětských vojsk na československé území v roce 1968. Dále podal zprávu o rozhovoru, k němuž bylo nezávislé československé mírové sdružení Iniciativa za demilitarizaci pozváno oficiálním Československým mírovým výborem. Přesto, že v tomto dialogu nebylo zatím dosaženo žádných výsledků, navrhl Šabata v rozhovoru pokračovat a přizvat další zájemce z nezávislých iniciativ. Jeho

návrh nebyl v zásadě odmítnut. V diskusi se pak Jaroslav Šabata zmínil o potřebě dialogu mezi československými křesťany a komunisty a připomněl roli Milana Machovce v podobném dialogu v šedesátých letech. Zdůraznil důležitost názorové konfrontace i mezi marxisty samými a sám se k takové diskusi nabídl. S jednou poznámkou se přihlásil i Rudolf Battěk.

Oficiální českoslovenští zástupci prohlásili, že nemohou bránit tomu, aby si němečtí a holandské přátelé pozvali hosty, ale zdůraznili, že oni sami s těmito osobami nemají nic společného a nenesou za jejich vystoupení odpovědnost.

Jako klíčovou vytyčil Jaroslav Šabata tézi: Navrhne-li se vytvoření pásma důvěry na linii dotyku mezi bloky, je stejně důležité vytvářet pásma důvěry na linii dotyku mezi oficiálními institucemi a nezávislými hnutími, na něž se zatím strana vládnoucí v Československu dívá jako na nepřátelské. Šabata rovněž zdůraznil, že míru by neprospělo vytváření různých světových center moci, z nichž každé by mělo své sféry vlivu — zatímco vytvoření společné demokratické Evropy by mohlo ovlivnit světový vývoj směrem k míru.

Ustavilo se Nezávislé mírové sdružení

V prohlášení Nezávislého mírového sdružení, uveřejněném 16. 4. t.r. v Praze a zasláném prezidentovi republiky, vládě, ÚV KSČ a dalším institucím se píše:

Život v míru je základním právem člověka. Odstranění zbrani však skutečný mír nezajistí, ani nezaručí jeho trvalost. Je úkolem každého národa vytvářet vnitřní předpoklady pro to, aby mohl stav bez zbrani zvládnout, a na tomto úkolu musí spolupracovat všichni občané.

Podepsání sovětsko-americké dohody o odstranění raket středního a kratšího doletu z evropského území, stejně jako ochota představitelů obou supervelmocí pokračovat v započaté cestě, v nás vzbudilo novou naději, že dějiny lidstva nejsou předurčeny vyústit v jadernou katastrofu.

Tento nový aspekt ve světových dějinách vzbuzuje radost. Nechápeme jej však jako úlevu, ale naopak jako posilu k nové práci. Otázky míru a mírové budoucnosti země nejsou jen věci dvou supervelmocí, jejich představitelů a jejich lidu, ale jsou věci každého občana každého státu.

To, co platí o ostatních otázkách společenského života, platí plně i o otázce míru. Mír je věcí každého člověka, a to zejména v tom smyslu, že nezačíná a nerozhoduje se toliko na nejvyšší úrovni, ale v každém jednotlivci, v každé rodině, v mezilidských a občanských vztazích, v každém městě a státě. Jsme přesvědčeni, že na těchto rovinách je dostatečné pole působnosti pro mírovou práci každého člověka, a máme naději, že takové působení může mít dalekosáhlý dopad.

Nezávislé mírové sdružení nemá organizační strukturu, ale vzniká jako volné sdružení lidí, kterým není lhostejná budoucnost lidstva a vlastního národa, kteří pozitivní posun ve světových dějinách chápou jako výzvu a závazek k občanské a osobní angažovanosti. Jedná se o sdružení, které není a nechce být vázáno na žádný politický, ideologický či náboženský systém, ale je spojeno touhou po důstojném životě.

K tomuto společenství se může podle svých možností připojit každý, pro koho mír znamená víc než odvrácení válečné hrozby a kdo chce o takový mír usilovat.

Nezávislé mírové sdružení vzniká vedle jiných mírových iniciativ z vědomí potřebnosti takové iniciativy, která není vázána na žádnou fungující strukturu.

Nezávislé mírové sdružení spojuje lidi, kteří se chtějí angažovat zejména v těchto směrech :

- Jsme pro otevřenost ve všech oblastech života, neboť si uvědomujeme, že každé skrývání faktů vzbuzuje skryté nepřátelství, a tím i ohrožuje mírové soužití uvnitř národa i mezi národy navzájem. Jsme pro to, aby nedůvěra a nepřátelství byly překonávány otevřeností. Chceme se zasazovat o to, aby se i vojenská problematika stala předmětem otevřené veřejné diskuse.
- Chceme usilovat o překonávání bariér „posvěceného“ nepřátelství. Odmitáme ideologie, které ličí příslušníky druhého tábora jako apriorní nepřátele a které toto nepřátelství povýšily na ctnost.
- Chceme usilovat o to, aby výchova, kultura i politika vycházely z úcty k životu a ke všem hodnotám, které lidský život spoluvytvářejí, a to od výchovy ve školách až po výchovu v armádě, od kulturního a uměleckého působení až po působení prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků.
- Chceme se zasazovat o to, aby právní normy i organizace života v armádě vytvořily podmínky, které by umožnily občanu chápat službu v ozbrojených silách jako čestnou povinnost a ne jako nutné zlo vyvolávající spíše pocit uvěznění a naprosté marnosti. Uznáváme také právo jednotlivce odmítnout službu v ozbrojených silách a jsme proti tomu, aby za tento postoj byli lidé předváděni před soudní tribunály. Mělo by být zájmem každého státu hledat pro tyto lidi možnost náhradní služby.
- Jsme pro jednání na všech úrovních, které posílí bezpečnost a důvěru mezi národy. Chceme podporovat všechny snahy o rozumná mírová řešení konfliktů, chceme podporovat všechny kroky naší země, které směřují k posílení mezinárodní důvěry a k odzbrojení.

Signatáři: Tomáš Dvořák, Jan Chudomel, Jáchym Kaplan, Hana Marvanová, Jiří Pavlíček

Z. ABEL

Tvář KMENE

Sledoval jsem s velkým zájmem každé nové číslo dvanáctistránkového týdeníku KMENE, od té doby, co se počátkem roku za halasně reklamy osamostatnil. Nebyl jsem sám, kdo se kojil naději: vyjádřily ji desítky respondentů ankety, kterou KMEN na přelomu roku otiskl. Myslím, že po třinácti číslech už nikomu neukřivdím, když budu bilancovat. Tu a tam se sice zablýskalo na lepší časy (např. článkem „České divadlo je v krizi“ nebo sérii článků zaměřených na současnou literaturu USA), ale celkový dojem je chmurný.

A jaká je tvář? Matná, neurčitá, maskovaná. Směs

Dikobrazu a informačního bulletinu. Nejpriznačnější pro novou éru týdeníku je pochybné vtipákovství tandemu Sýs-Neff. Nechce se mi říkat humor — na dobrý humor máme v zemi werichovské tradice přece jen jiné nároky. Novým rysem je rozšíření informativní části, byť často informující o banalitách nebo o tom, co čtenáře nezajímá. Původní prózy a poezie je stále pramálo. Rejstřík publikovaných autorů se příliš nemění a je nazáživný. Několik básniček Ivana Wernische v čísle 13 tvoří výjimku. Mnoho místa, které by se mohlo využít pro původní uměleckou tvorbu, zabírá vata, do literárního časopisu nepatřící: např. článek o odsunu sovětských raket nebo reportáž z horolezecké výpravy apod. Recenze mají sice více místa, ale je to stále tentýž plytký a nudný střední proud normalizované kritiky. Chybí názor, skutečná polemizující a provokující kritičnost. Kritiky typu Rejzka či Lukeše zde nenajdeme. (Rejzkovi se pouze dostalo informativního sloupku.) Nezapomeňme, že ještě nedávno se zdravé jádro (Peterka, Sýs apod.) snažilo zdiskreditovat nekonformního oficiálního kritika Jana Lukeše.

Základní zahraniční orientace KMENE je tedy sovětská, což dostává v současnosti podivně komické, kocourkovské zabarvení. Oficialita doma se snaží více méně maskovat, že na východě je proces reformy miněn poněkud odlišně, než u nás. Pouze z ojedinelých článků, citací, rozhovorů lze dedukovat, co se vlastně v SSSR děje. Zdá se, že z hlediska historického významu, rozsahu, převratnosti je to reforma podobná Pražskému jaru 1968. Jenomže nám staré vedení zůstalo, a píše sice písničku o přestavbě, ale jen na jeden motiv: ekonomika. Nikdo u nás nevolá po „morální obrodě“, „pokání“, nikdo u nás nevzdechne po „odstranění všach zákazů a tabu“.

A tak, když chce někdo nabrat čerstvý vítr, nechte KMEN, ale SCÉNU, anebo třeba i TVORBU, která se přes noc změnila v zajímavý přestavbový časopis, který sice drží lajnu, ale je pružný a přináší barvitější informace o kultuře v Československu než propuštěnec KMEN. Ovšem původní nekonformní beletrii nenajdeme stále nikde.

V čísle 13 se pustil šéfredaktor Sýs do přestavby po svém. V článku „Nechod, Vašku, s Čechy na led“ to mele hlava nehlava, bez ladu a skladu na téma dostavba Staroměstské radnice. Sýs cituje výroky z výstavní knihy a, zamíchav je do guláše s reakcemi na hokejový neúspěch v Calgary, zamýšlí se nad českou otázkou. Co vymyslel? Nic nového. Zjistil, že jsme vyklidili pozice nejen v hokeji, ale ve všem všudy. „Naše zlaté ručičky už dávno zkorodovaly i s našimi mozečky. Naše botičky už odmítají nosit i pygmejské dětičky“. Básník se nezapře. Sýs „odvážně“ vyslovuje starou známou pravdu, aniž by ukázal na skutečné viníky. Otázku, kdo je vinen, nechává bez odpovědi. Tim pádem jsme vinni všichni stejně. Z pisatelů ve výstavní knize, kteří nedůvěřovali našim modernistům-architektům (tvůrcům odstrašujících sídlišť, neorganické Nové scény, Paláce kultury a naposledy právě vztyčovaných obřích rour televizního vysílače nad Žižkovem), dělá blbečky, ustrašené, starosvětské, nerozhodné brzdy pokroku.

A no, nechme příslušné orgány rozhodovat a za pár let nám stavbaři postaví mezi baroko a gotiku na Staroměstském náměstí nějaký kontejner, plastický nebo skleněný. Paříž má Eiffelovku, my budeme mít tři Roury.

Demokratická iniciativa k novelizaci zákoníku práce

Dva měsíce, které jsou vyměřeny pro diskusi o Zásadách novelizace zákoníku práce, je doba neobyčejně krátká. Samo posouzení navrhovaných změn není snadné; není to však vše, oč v tomto případě jde nebo mělo by jít. Předložené Zásady se vztahují jen k menší části zákoníku práce; obsahují tak samozřejmý předpoklad, že smysl a podstatná část zákoníku zůstanou nezměněny. Posouzení této věci, to znamená ducha a smyslu nynějšího zákoníku práce, je přinejmenším stejně důležité jako posouzení navrhovaných změn.

Demokratická iniciativa spatřuje své poslání v poskytování podnětů sloužících k demokratizaci naší společnosti i v upozorňování na to, co demokratickému vývoji stojí v cestě. Považujeme proto za svou povinnost upozornit, že podklady k diskusi o novelizaci zákoníku práce (Zásady novelizace) jsou krajně problematické.

* * *

Nynější zákoník práce je souhrnem velmi různorodých právních norem. Z nich jen malá část slouží k nezbytnému právnímu zajištění vztahů mezi zaměstnanci a zaměstnavateli. Z hlediska pracovně právních vztahů je to podstatný nedostatek; lze si ho však vysvětlit tím, že při sestavování zákoníku šlo o to vyjit vstříc určitým účelům.

A prvořadým účelem dosavadního zákoníku práce není zajišťovat pracovně právní vztahy mezi zaměstnanci a zaměstnavateli, nýbrž sloužit potřebám *ekonomického provozu společnosti*. Tento účel podstatně ovlivňuje, často pak přímo určuje obsah a smysl jednotlivých článků zákoníku (například na rozdíl od Zásad novelizace se dosud platný text zákoníku práce v I. hlavě snaží zabránit zaměstnancům, aby rozvázali existující pracovní poměr, nebo jim to alespoň co nejvíc znesnadnit).

Zákoník práce tedy především slouží ekonomickému provozu. A v souladu s praxí i s ostatními platnými zákony předpokládá, že jde o provoz *ústředně direktivně řízený*. Tento způsob řízení pak zákoník práce zajišťuje a podporuje.

Především stanovuje *jednotné směrnice* pro pracovně právní pravomoc podniků (jednotné mzdové tarify, jednotná úprava pracovní doby, povolených přesčasů, dovolených, kárných opatření apod.). Součástí těchto směrnic jsou závazná ustanovení pro ROH (takže jediná povolená odborová organizace se už jen působením zákoníku práce stává pouhým pomocníkem zaměstnavatele). Pracovně právní směrnice stanoví zákoník práce všeobecně; výsledkem jsou podniky jednotně uzpůsobené a jednotně působící. Takové podniky postrádají iniciativu i operativnost a vyznačují se nízkou produktivitou, vytvářejí však efektivní základnu pro jednotný pracovní vztah všech zaměstnanců („pracujících“) ke státu.

Neméně důkladně je tento vztah v současném zákoníku práce zajištěn jednotnými směrnicemi pro zaměstnance, z nichž nejdůležitější a nejzávažnější důsledky má stanovení *pracovní povinnosti* pro každého dospělého člověka. Tím je znehodnoceno právo na práci.

Obdobně mají *základní omezení* také další práva pracovníka (například: mzda nepřísluší zaměstnanci podle zásluhy, ale podle jednotného mzdového tarifu, pracovníkům smějí být povoleny přesčasy, ale jen do určitého — nízkého — limitu, atd.) a jsou tím značně zproblematizována.

Na druhé straně zákoník práce tím, že důsledně obchází existenci *kádrové a nomenklaturní soustavy*, která je součástí každého podniku a od určitých kvalifikačních tříd značně ovlivňuje přijímání, postup i platy pracovníků, umožňuje, aby se celá oblast pracovně právních vztahů uskutečňovala zcela mimo zákonné normy.

Předchozí odstavce měly ozřejmit, že dosavadní zákoník práce ustavuje na základě pracovní povinnosti vztah podřízeného, nerovnoprávního poměru pracovníka vůči zaměstnavateli, a to jako součást direktivního řízení ekonomického provozu společnosti. Jen malá část zákonných norem obsažených v zákoníku práce zajišťuje nezbytné pracovně právní vztahy, ostatní normy nahrazují vládní či ministerské směrnice nebo dohodu podniku a zaměstnance.

* * *

Již zběžné pročtení Zásad pro novelizaci zákoníku práce prokáže, že většina navrhovaných změn je v soulase s těmi jeho rysy, o kterých právě byla řeč. Jde většinou o jednotné směrnice pro podniky — a ROH — a o limitovaná práva zaměstnanců. Existuje však důležitá výjimka: dalekosáhlé uvolnění předpisů pro výpověď z pracovního poměru — a to jak ze strany pracovníka, tak podniku (kterému se má dostat tolika možností pro rozvázání pracovního poměru se zaměstnancem, že uváděná omezení jsou prakticky nevýznamná). Rozvázání pracovního poměru se v tomto textu značně liberalizuje, a to opět — jak je v textu samém uvedeno — z vnějšího popudu: pro usnadnění mobility pracovních sil za účelem zvýšení produktivity národního hospodářství.

Možnost svobodného pohybu pracovních sil je nezbytnou součástí každého produktivního hospodářství. Takové hospodářství ovšem musí být založeno na mnohem větším množství svobodných možností, než jak je tomu v případě direktivně řízeného hospodářství československého. Pracovních příležitostí se to týká na čelném místě. Všeobecně se očekává, že v blízké budoucnosti se jejich počet značně sníží a že také dojde k velkým změnám v pracovním zařazení; je pravděpodobné, že hodně lidí se bude muset vyrovnat s hrozbou ztráty zaměstnání nebo přechodu na nevýhodnější práci. V žádném případě by se však nemělo stát, aby v současné situaci, kdy prostí občané si žádné své vlastní zaměstnání zřídit nemohou (na velké státní a družstevní podniky nemají vliv a drobné soukromé hospodářství není zákonem povoleno), byli zbaveni jakékoli faktické pracovně právní ochrany před výpovědí; ROH jim ji neposkytne.

Je zřejmé, že novelizace zákoníku práce se bez podstatných změn článků o výpovědi neobejde. To však

neznamená, že by československá společnost měla vykročit vstříc nejisté hospodářské budoucnosti s pracovními normami odpovídajícími direktivnímu řízení a s menší pracovní právní ochranou jednotlivých občanů, než jaká platila dosud. A rozhodně by snahy o něco takového neměl provázet souhlas veřejnosti.

Ze všech výše uvedených důvodů se obracíme na československé sdělovací prostředky se žádostí, aby poskytly co nejvíce prostoru pro diskusi o Zásadách novelizace zákoníku práce, aby usilovaly o získání co největšího počtu nezájatých a věcných připomínek a aby spolu s námi požadovaly posunout ukončení této diskuse o tři měsíce.

Domníváme se, že se diskuse o Zásadách novelizace zákoníku práce nemá v žádném případě vyhnout těmto otázkám:

1. Souvislost zákoníku práce s hospodářským, sociálním a politickým vývojem naší společnosti.
2. Funkce odborové samosprávy pro uplatňování zájmů zaměstnanců.
3. Vztah základních sociálních a hospodářských práv, povinností a svobod v naší společnosti (právo na práci — pracovní povinnost — svoboda práce).
4. Souvislost drobné soukromé a družstevní hospodářské aktivity se sociálními a hospodářskými právy.
5. Spojitost negativně společensky působících částí československého právního řádu s nynějším zákoníkem práce (pracovní povinnost — zákon o příživnictví atd.).
6. Působení kádrové a nomenklaturní soustavy na pracovní právní vztahy.

V Praze dne 31. března 1988

(Uveřejněno bez souhlasu pisatelů)

Bohumil Doležal, Emanuel Mandler

VÁCLAV HAVEL

Za Pavlem Wonkou

Loučíme se s mladým mužem, který podřídil svůj život jedinému cíli — boji za to, co nazýval právní kulturou. Jeho smrt ve vězení otrásojícím způsobem stvrzuje oprávněnost jeho boje. Všechny svými okolnostmi vrhá totiž prudké světlo na právní nekulturnost, tedy tu nekulturnost, na kterou tak houževnatě a po mnoho let tento muž poukazoval. Vim, že to pramálo může utišit hoře jeho rodiny a jeho blízkých. Toto hoře snad může zmírnit pouze fakt, že svou smrtí neúmyslně, ale výmluvně potvrdil Pavel Wonka to, co dal za života nejednou najevo: že svou věc považuje za tak důležitou, že se nezastaví před žádnou obětí. Dal tedy oběť nejvyšší. V tom, co si sám pro sebe nazývám „dějinami bytí“, zůstane už natrvalo přítomen jako osobnost úctyhodně celistvá a pravá, takřkajíc až za hrob.

My, kterým ještě nějaký pozemský čas zbývá, nemusíme mít tudíž starost o mír jeho duše. Máme však jinou starost: starost o jeho odkaz. Tímto odkazem je připomínka, že bez osobního nasazení každého z nás není možná obecná náprava poměrů. Svůj díl odpovědnosti za Pavlovu smrt nenesou jen hostejní a otupělí soudci a prokurátoři a demoralizovaní vězeňští činitelé. Nese ho celá společnost, která dopustila onen úpadek právní kultury, a tím i úcty k lidskému jedinci. Nese ho tedy i každý z nás, a na každém z nás je, aby způsobem přiměřeným jeho možnostem a schopnostem zesílil tvář v tvář této oběti svou snahu zasazovat se za vítězství pravdy a práva.

Pavlu Wonkovi mohou věřící z nás pomoci snad už jen modlitbou. Všichni ale můžeme velmi prakticky svou každodenní práci a svými každodenními postoji pomoci svým bližním i sobě samým. Stačí, když se budeme aspoň ve stonásobně menší míře držet imperativu, kterého se držel on a který nám tu zanechal jako vnitřní poselství své smrti.

Pavle, loučíme se s Tebou jménem Charty 77, Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných a jménem všech, kteří o Tvé práci věděli a s obdivem ji sledovali.

(Nad hrobem Pavla Wonky přečetl 6. května 1988 Stanislav Devátý, mluvčí Charty 77.)

Alarmující smrt Pavla Wonky

V pátek 6. května jsme se ve Vrchlabí naposledy rozloučili s Pavlem Wonkou. Vytrvalost a neohroženost, s níž tento právník-samouk bojoval proti všem druhům a projevům bezprávi a nespravedlnosti, sklízela už dlouho náš respekt. Nenávist, kterou jeho práce vyvolávala u různých institucí jeho kraje, nás přitom vedla k obavám o jeho osud. Tyto obavy se teď nečekaně tragickým způsobem naplnily: Pavel Wonka zemřel, přičemž spoluodpovědnost justičního a vězeňského aparátu za jeho předčasnou smrt ve vězení je naprosto zřejmá. Nesmyslné a nezákonné bylo už Wonkovo odsouzení v roce 1986 za jeho pokus kandi-

dovat do Federálního shromáždění. Wonka prokázal, že při tomto odsouzení bylo bezpočtukrát porušeno právo, považoval proto svůj rozsudek za neplatný a odmítal se mu podrobit. Ve vězení, kde byl za svůj postoj vystaven vystupňované perzekuci, bylo vážně podlomeno jeho zdraví. Celý případ Pavla Wonky byl tehdy podrobně sledován a dokumentován v mnoha sděleních VONS. Koncem roku 1987 požádal americký lékař prof. R. S. Lawrence ve svém dopise prezidentovi republiky, aby směl Wonku ve vězení zdravotně vyšetřit, avšak ani na výzvy VONS a Charty 77, ani na žádost amerického lékaře, ani na petice, řetězové hladovky a žádosti o milost mnoha československých občanů žádný příslušný úřad náležitě neodpo-

věděl. Když se Pavel Wonka koncem letošního února z vězení vrátil, byl značně nemocný, zesláblý, téměř neschopný chůze.

Ale ani tím nemělo jeho utrpení skončit. Součástí rozsudku byl i tříletý ochranný dohled, jemuž se Wonka z principiálních důvodů odmítal podrobit, nehledě na to, že z něj vyplývající nelidské podmínky vzhledem k zdravotnímu stavu byl jen stěží schopen plnit. A tak po pěti týdnech byl náhle znovu zatčen za maření výkonu úředního rozhodnutí, obviněn a uvržen do vazby. Dne 20. dubna byl odsouzen na dalších pět měsíců nepodmíněně, a to zcela zjevně v rozporu se zákonem, který stanoví, že trestní stíhání je nutno přerušit, pokud obviněný trpí těžkou nemocí. V případě Pavla Wonky byla tato nemoc naprosto zřejmá. K hlavnímu líčení byl dopraven v pojízdném křesle a byl tak zesláblý, že hovořil jen šeptem. Dne 26. dubna Pavel Wonka ve věznici zemřel. Bylo mu teprve 35 let.

Jeho rodina nebyla oficiálně vyrozuměna ani o jeho vzeti do vazby, opět v rozporu se zákonem, ani o konání hlavního líčení, kterého se tudíž nemohla zúčastnit. Dodnes nedostala ani opis rozsudku. O výsledku soudního líčení byla informována pouze písemně obhájcem, který zároveň upozorňoval na Wonkův vážný zdravotní stav. O jeho smrti byla rodina zpravena toliko stručným telegramem. Nikdo z vězeňské správy se nenamáhal uvědomit ji o Wonkově smrti a jejích příčinách osobně či dopisem. Rodina tak zůstala dlouho odkázána jen na útržkovité zprávy ze zahraničního rozhlasu. A aby snad cynismu nebyl konec, od smrti Pavla Wonky až do jeho pohřbu byli pozůstali pod neustálým policejním dohledem.

Domníváme se, že i tento stručný výčet snadno doložitelných faktů podává otřesné svědectví o pokleslosti české justice, nelidskosti právních předpisů a marasmu českého vězeňského aparátu. Wonka na tento úpadek po celý svůj život upozorňoval a nyní ho musel dosvědčit i vlastní smrtí. Jeho případ byl obecně znám a mezinárodně sledován. Otázkou však zůstává, kolik neznámých lidí, o jejichž utrpení se veřejnost nikdy nedozví, se už stalo a stále stává obětí této upadlé justice.

Žádáme proto Českou národní radu, aby okamžitě zahájila kompletní revizi soudobé české justiční praxe a českého vězeňství. Charta 77 v mnoha svých dokumentech podala v tomto směru už zcela konkrétní návrhy, na něž se tu odvoláváme. Některé kroky je však nezbytně učinit hned :

1. Jsme přesvědčeni, že vážnost svého úmyslu zabývat se stavem zákonnosti může prokázat Česká národní rada v tuto chvíli jediným možným způsobem — odvoláním ministra spravedlnosti ČSSR dr. Antonína Kašpara, který nese za oba sektory, justici i vězeňství, přímou a ústavní odpovědnost a který se o jejich smutný stav nejednou osobně zasloužil. Bude-li ministrem on, lze se jen stěží nadít skutečné nápravy. Zatím musíme s politováním konstatovat, že jako přímý výsměch do očí celé naší veřejnosti jsme pouhý jeden den po smrti Pavla Wonky zaznamenali zprávu, že dr. Kašparovi byl prezidentem republiky propůjčen Řád Vítězného února.

2. Znovu zdůrazňujeme, že je nezbytné do nejmenších podrobností vymezit osobní odpovědnost prokurátora, soudce i orgánů a příslušníků Sboru nápravné výchovy ministerstva spravedlnosti ČSR za tragický osud Pavla Wonky a z jejich jednání vyvodit patřičné závěry. Zároveň žádáme, aby byla při České národní

radě vytvořena komise nezaujatých právníků, která by objektivně posoudila opodstatnělost Wonkova trestního stíhání a věznění. Těto komisi nabízíme svou spolupráci.

3. Žádáme okamžité propuštění všech politických vězňů na svobodu. Zvláště naléhavé jsou případy Jiřího Boháče, Vladimíra Červeně, Viktora Dedery, inž. Petra Hauptmana, Dalibora Helštýna, Ondřeje Hocha, Waltra Kani, Michaela Kellera, Petra Obšila, Kamila Petrovického, Ivana Polanského, Jozefa Römra, Františka Veise a Jiřího Wolfa. Mnozí z nich jsou navíc ve velmi špatném zdravotním stavu. Je proto nezbytné, aby se okamžitě utvořila nezávislá komise, složená z lékařů, zástupců Červeného kříže a dalších odborníků, která prověří soudobou zdravotní péči v českých věznicích. Současně žádáme, aby se skoncovalo se zneužíváním zákona o ochranném dohledu v případech propuštěných politických vězňů.

4. Dále žádáme, aby byla okamžitě vytvořena zvláštní nezávislá komise, které bude komplexně zkoumat celkový stav české justice a českého vězeňství a vypracovávat příslušné zprávy i zákonné podklady pro jeho důkladnou reformu a předkládat je České národní radě. I této komisi nabízíme spolupráci.

5. Je nezbytné, aby vězeňství bylo podřízeno veřejné kontrole a aby z věznic a tzv. nápravně výchovných ústavů bylo snato ono tabu, kterým je obestírají orgány státní moci už od padesátých let. Jedině kontrolou veřejnosti, jejím zájmem o vězeňství může být dosaženo nápravy. V tomto smyslu je třeba novelizovat zákon o výkonu trestu odnětí svobody a řád výkonu vazby.

Případ Pavla Wonky alarmuje. Chce-li se Československo sedmdesát let po svém vzniku počítat mezi kulturní a civilizované státy, musí tento alarmující hlas slyšet a na jeho výzvu odpovědět.

Stanislav Devátý, Miloš Hájek, Bohumír Janát
mluvčí Charty 77

Ladislav Lis
místopředseda Mezinárodní federace pro lidská práva
(FIDH)

12. 5. 1988

(Dokument Charty 77 č. 29/88, zasláno České národní radě a vládě ČSR)

Z dokumentů Charty 77

Setkání amerických senátorů se zástupci Charty 77

Dne 5. dubna ve večerních hodinách se šest amerických senátorů setkalo se signatáři Charty 77. Skupinu senátorů tvořili John Glenn, demokrat z Ohia, Ted Stevens, republikán z Aljašky, Barbora Mikulská, demokratická senátorka z Marylandu, republikán Christopher Bond z Missouri, demokrat Vincent Reid z Nevady a republikán Thad Cochran z Mississippi. Za Chartu 77 byli přítomni její mluvčí Miloš Hájek a Bohumír Janát, místopředseda Mezinárodní federace pro lidská práva Ladislav Lis, Eva Kantůrková a

Václav Malý. Setkání se též zúčastnil velvyslanec USA v ČSSR Julian M. Niemczyk.

V úvodním slově představil senátor Reid vedoucí osobu americké delegace, senátora Glenna, jako člověka, který byl ve své době coby první americký kosmonaut označován za hrdinu našeho věku. Zároveň vyjádřil i jménem amerického lidu přesvědčení, že skutečnými hrdiny současnosti jsou ti, kdo se i za cenu osobního nasazení v těžkých podmínkách angažují za věc lidských práv a důstojnosti člověka. Američtí senátoři se zajímali o činnost Charty 77, o změny v současném Československu, zejména v oblasti náboženského života, i o situaci jednotlivých občanů po stránce ekonomické a sociální. Diskuse o těchto otázkách byla živá.

V závěru rozhovoru vyjádřil senátor Cochran názor, že fronta boje za lidskou důstojnost a život v pravdě probíhá nad hranicemi států a ujistil přítomné zástupce Charty 77, že jejich úsilí je ve světě výrazně slyšitelným tónem.

(Charta 77/17/88 — 6. 4. 1988)

K návrhu na vytvoření pásma důvěry — na vědomí gen. tajemníkovi Jakešovi

Z hromadných sdělovacích prostředků se dozvídáme o iniciativě k vytvoření pásma důvěry, spolupráce a dobrých sousedských vztahů na linii dotyku mezi Varšavské smlouvy a Severoatlantického paktu. Podle informací tisku má toto pásmo zahrnovat „politickou, vojenskou, ekologickou a humanitární oblast“. Ačkoliv důvěra je věcí principiálně nedělitelnou a mezinárodní úmluvy spíše podmiňuje, než aby jimi mohla být deklarována, pokládáme právě zdůraznění faktoru důvěry za mimořádně pozitivní rys této iniciativy. Nemá-li však „důvěra“ být jen pouhým propagandistickým heslem, musí jejímu nastolení předcházet splnění jistých elementárních podmínek :

1) Projednávání a uskutečňování této iniciativy nemůže a nesmí být výlučně záležitostí vlád a jejich diplomatického, vojenského či byrokratického aparátu ; od počátku musí být v tomto procesu plnoprávně zakotvena úloha veřejnosti, úloha jednotlivých občanů a jejich nezávislých seskupení po obou stranách „linie dotyku“.

2) Faktor důvěry, který se ukázal být základním momentem pro zlepšení vztahů mezi státy rozdílných soustav a režimů a měřítkem poctivosti mírových úmyslů každé vlády, není dán jejími proklamacemi, že ve stycích s jinými státy nepoužije síly ani hrozby silou, nýbrž konkrétními kroky její zahraniční politiky a její denně proklamovanou ochotou respektovat základní práva a svobody svých občanů, podrobovat se otevřené veřejné kontrole a plnit tak své již přijaté mezinárodní závazky, vyplývající z podpisů pod jednotlivými dokumenty KBSE, z ratifikace paktů o lidských právech i jiných mezistátních úmluv.

Charta 77 usiluje již od svého vzniku o dialog mezi občany a státem v oblasti lidských práv. Tento dialog je nemyslitelný bez jistého stupně důvěry. Také pásmo důvěry mezi státy je pro nás myšlenkou v zásadě přitažlivou. Jsme proto připraveni podpořit tuto pozitivní iniciativu Miloše Jakeše, generálního tajemníka ÚV KSČ, bude-li alespoň minimálními gesty zaručena její věrohodnost. Za taková minimální gesta pokládáme :

1) Okamžité propuštění všech osob, vězněných za pouhou nenásilnou obhajobu či konkrétní aplikaci

práv, garantovaných i v Československu příslušnými mezinárodními ustanoveními. Konkrétně upozorňujeme na případ Jiřího Wolfa, který si od roku 1983 odpykává 6 let vězení za zveřejnění informací o poměrech v československých nápravných zařízeních, na kněze Štefana Javorského, odsouzeného k osmi měsícům vězení za odsloužení jediné mše bez státního souhlasu, a na stovky vězňů, pykajících za pokus o uskutečnění svého nezadatelného práva opustit svou vlastní zemi.

2) Skoncování s diskriminací všech občanů, jejichž politické, náboženské či kulturní postoje nevyhovují momentálním požadavkům státní moci a státem proklamované ideologie. Tato diskriminace, postihující valnou část společnosti co do zaměstnání, vzdělání a společenského uplatnění v nejširším slova smyslu, je faktickým apartheidem a je v rozporu s československou ústavou, celým právním řádem a závazky z mezinárodních paktů a dohod.

3) Zastavení perzekucí občanských iniciativ pro do držování závazků v oblasti lidských práv.

4) Volnost cestování do zahraničí, zvláště do zemí zahrnovaných do navrhovaného pásma důvěry.

5) Okamžitou úpravu existujících československých právních norem i praxe jejich uplatňování tak, aby byly v souladu s ustanoveními mezinárodních paktů o lidských právech, které se ratifikací a zveřejněním ve Sbírce zákonů pod číslem 120/76 Sb. staly platnou součástí našeho právního řádu. Charta 77 od roku 1977 v tomto směru podávala konkrétní návrhy a je ochotna i v dalším přispět ke splnění této závažné povinnosti ČSSR. Upozorňujeme, že jak přistoupením k těmto paktům, tak podpisem Výsledného dokumentu KBSE z Madridu 1983 (který se usnesením vlády stal závazným pro všechny státní orgány ČSSR) výslovně převzala závazek neprodleně provést potřebné změny ve svém právním řádu. Každé další otálení proto podkopává důvěryhodnost československého státu jako partnera mezinárodních smluvních závazků a tím zpochybňuje i tuto konkrétní československou mírovou iniciativu.

6) Přiznání plných pravomocí Výboru pro lidská práva podle čl. 14 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a přistoupením k opětnému protokolu tohoto paktu, jímž je zmíněnému výboru přiznána kompetence přezkoumávat stížnosti jednotlivců na porušování práv zaručených paktem.

(Charta 77/18/88 — 11. 4. 1988)

Ze sdělení VONSu

jsme od 2. čísla Listů zaznamenali tyto dokumenty: č. 727 o protiprávním stíhání Jiřího Kubina, č. 728 o policejní akci v souvislosti s mší v katedrále sv. Víta dne 6. března 1988, č. 729 o represivních akcích Státní bezpečnosti mj. proti Miroslavu Jirovcovi, Jiřímu Fialovi, Františku Štárkovi a Martinu Věchtovi. Petr Uhl byl zadržen ve Špindlerově Mlýně, eskortován do Hradce Králové a vyslýchán majorem Stb Žákem. Doklad č. 730 registruje odvolací řízení čtyř odsouzených punkerů proti rozsudku okresního soudu v Hradci Králové. Nezákonné policejní akce jsou předmětem sdělení VONSu č. 731 a 732, v následujícím č. 733 je dokumentován zásah proti společnosti

TGM. Sdělení č. 734 informuje o obvinění mluvčího Charty 77 Stanislava Devátého, při němž **major Státní bezpečnosti Vlastimil Daněk vyhrožoval Devátému zlikvidováním**. Č. 737 dále informuje o šikanování punkerů v Pisku, 738 oznamuje podmíněně propuštění Ervina Motla. Sdělení č. 739 se vrací ke karlovarskému případu údajné propagace fašismu. Senát okresního soudu ve složení JUDr. Blanka Backerová, Vít Prošek a Viktor David odsoudili obžalované k trestům, jež už byly odpykány vazbou nebo jež mají odkladní lhůtu jednoho roku. Jak vyplývá ze sdělení č. 740 byli Zdislav Šulc a Zdeněk Urban neoprávněně zadrženi v pohraniční stanici Rusovce, když chtěli navštívit Maďarsko. Další záznamy VONSu č. 741 a 742 se týkají uvalení vazby na Kamila Petrovického, zbití dvacetiletého Jana Koláře na strážnici v Pisku. Násilí a sadistických metod použili přitom nadstrážmistr Kačirek a podpraporčík Timelka. Sdělení č. 743 se týká brutálního rozeznání manifestace věřících v Bratislavě (referujeme na jiném místě). Zpráva číslo 744 se vrací k opakovanému uvěznění Pavla Wonky, jež potom tak tragicky skončilo. Sdělení č. 746 registruje zastavení trestního stíhání Jiřího Kubina za účast na manifestaci v Praze.

Policejní zásah proti kolektivu mluvčích Charty 77

Dne 10. 4. 1988 vtrhla do bytu manželů Vodrážkových v Praze na Starém Městě Státní a Veřejná bezpečnost. Mezi příslušníky StB byli poznáni pplk. K moch a kpt. Karel Procházka. V bytě se konalo jednání kolektivu mluvčích, jehož se účastnili současní mluvčí Charty 77, většina bývalých mluvčích a další signatáři a stoupenci Charty 77. Všech 29 přítomných bylo odvezeno policejními vozy na pět různých oddělení VB, kde byli dvě až šest hodin zadržováni, podrobeni krátkému výslechu a poté propuštěni. Tímto nezákonným postupem byli postiženi: Rudolf Battěk, Ján Čarnogurský, Josef Danisz, Stanislav Devátý, Jiří Hájek, Miloš Hájek, Václav Havel, Bohumír Janát, Eva Kantůrková, Ivan Lamper, Ladislav Lis, Jan Litomiský, Václav Malý, Lenka Marečková, Anna Marvanová, Pavel Naumann, Martin Palouš, Radim Palouš, Jan Ruml, Jiří Ruml, František Stárek, Jana Sternová, Jaroslav Šabata, Jan Štern, Petruška Šustrová, Petr Uhl, Miroslav Vodrážka, Iva Vodrážková a Saša Vondra. Již cestou na schůzku byli zadrženi Bedřich Placák, Libuše Šilhánová a Jan Urban; Jiří Dienstbier byl zadržán, když odcházel z domu, v němž bydlí. Tomáš Hradílek byl po celý den střežen v místě jeho bydliště v Lipníku nad Bečvou.

Příslušníci StB účastníky kolektivu mluvčích protiprávně filmovali; filmovali i byt manželů Vodrážkových a existují náznaky, že v době jejich zadržování znovu vnikli nezákonně do bytu.

K nejzávažnějšímu porušení zákona došlo při této akci v případě Jaroslava Šabaty, kterého tři příslušníci StB zavezli po 21. hodině do lesa za Štěchovicemi asi 30 km od Prahy, kde ho zadržovali. Poté ho tam zanechali. V tuto hodinu není již ze Štěchovic do Prahy žádné spojení. Státní bezpečnosti je přitom dobře známo, že 60letý Jaroslav Šabata je kardiak, který prodělal dva infarkty a je po více než sedmiletém žalářování v 70. a 80. letech ve špatném zdravotním

stavu. Způsob, jakým s ním bylo naloženo, naznačuje možnost návratu k teroristickým tendencím, které se v nezákonné činnosti Státní bezpečnosti projevovaly zejména v letech 1978-82.

(č. 745 — 14. 4. 1988)

Miloslav Mareček odsouzen

Dne 17. 2. 1988 proběhlo před okresním soudem v Hodoníně hlavní líčení v tr. věci Miloslava Marečka, o jehož případu jsme informovali ve sdělení č. 719. Miloslav Mareček je obžalován z trestného činu útoku na veřejného činitele podle § 156/2 trestního zákona, jehož se měl dopustit údajnými slovními útoky na příslušníky SNB, kteří ho předváděli a poté na oddělení VB v Kyjově vyslychali. Obžalobu podal okresní prokurátor v Hodoníně JUDr. Jaroslav Obrázek.

Samosoudce JUDr. Antonín Flašar uznal M. Marečka vinným ve smyslu obžaloby a odsoudil ho k trestu odnětí svobody v trvání šesti měsíců s podmíněným odkladem na dva roky. Miloslav Mareček se proti rozsudku odvolal.

V výpovědi zúčastněných příslušníků VB, pprap. Slovák a pprap. Hajného je nutno chápat jako projev msty za to, že Miloslav Mareček nebyl ochoten mlčet o násilí, jehož se vůči němu tito příslušníci VB dopustili při zjevně nezákonném zadržení a potom na OOVV v Kyjově.

Rozsudek má zjevně odradit každého, kdo by chtěl protestovat proti násilí ze strany SNB nebo si na ně stěžovat.

Odvolací řízení v této věci probíhá u krajského soudu v Brně. Dne 25. 3. 1988 začalo před senátem tohoto soudu, jemuž předsedal JUDr. Jaromír Papírník, veřejné zasedání. Obhájce obžalovaného upozornil na okolnost, že trestní stíhání bylo zahájeno až poté, kdy M. Mareček podal prokurátorovi na jednání příslušníků VB stížnost. Později bylo toto jednání odročeno na 29. 4. na 8,30 hodin do místnosti č. 162/III budovy krajského soudu v Brně v Rooseveltově ulici.

(č. 747 — 14. 4. 1988)

(Dokumenty Charty přetištěny z INFOCHU
č. 1-8/88)

Nezávislé mírové sdružení pozváno na ČMR

Dne 10. května 1988 byl pozván na Československou mírovou radu v Panské 7 v Praze člen nově vzniklého Nezávislého mírového sdružení Jáchym Kaplan. Spolu s ním se o 17. hodině dostavili Tomáš Dvořák, Hana Marvanová, Jiří Pavlíček a Luboš Vydra. Byli přijati Ivanem Fialou, Zdeňkem Kutinou a místopředsedou Československé mírové rady inž. Krejčím a dotázáni na cíle své činnosti. Oficiální československé mírové hnutí má prý s touto nezávislou mírovou iniciativou mnoho styčných bodů. To se však v další diskusi nepotvrdilo. Spornými body zůstaly: zkrácení vojenské služby, odpírání služby náhradní, v afghánské otázce, Československo jakožto velký vývozce zbraní, milice, otázka mezinárodní důvěry, kterou nelze uskutečnit bez dodržování lidských práv.

Jaromír Šavřda

JANTAROVÁ HORA

*A to je všechno co jsem zažil při
té plavbě
Mezitím totiž našla si svůj cíl
(nebo spíš cíl si našel naši loď)*

Legendární Jantarovou horu

*Ještě jsme nepřistáli u onoho mrtvého
pobřeží
odkud není úniku kde je jen zánik
Ještě není vidět vraky při útesech
Vybělené kosti v písku pobřeží*

*Zatím je
jen divná žlutá záře divná žlutá záře
jakoby polární*

*Všichni ji vidíme Všichni
A všichni víme též co znamená
Tváříme se však jako bychom neviděli
jako by nebyla (A jestliže je přece
a jestli svítí už tak silně že ji
nevidět nelze*

*tedy jako by
nám přinášela něco krásného
například svobodu)*

*Zejména otrokáři to pečlivě předstírají
Nemohou totiž nikdy připustit
zmýlenou navigaci
A že konec nás
bude i koncem jejich*

*My tu lež předstíráme kvůli nim
Neumět předstírat by znamenalo
zahynout dřív
(a tím se připravit
o potěšení z toho jejich konce)*

Takže zatím platí

*Není Jantarové hory
a žluté záře (Zejména ne napsal
už zcela čitelný pro toho kdo chce číst
že MENE TEKEL UFARSIN)*

*A kdyby přece jenom
pak přináší nám něco krásného
na způsob*

ARBEIT MACHT FREI

o o o

*A to je všechno co jsem zažil při té
plavbě
Vše o čem nikdy nepodám svědectví
(Začíná být vidět vraky na útesech
Vybělené kosti v písku pobřeží)*

*Zbývá už dodat docela málo
Jenom pár slov
jen malé umírání*

ale to nic

Já nic už nedodám

*Nemocniční oddělení brněnské věznice,
červen - červenec 1979*

Slovo za Jaromírem Šavřdou

V pondělí 2. května 1988 zemřel náhle v pozdní noční hodině ve svém ostravském bytě signatář Charty 77, básník a spisovatel PhDr. Jaromír Šavřda. 25. května by se dožil 55 let.

Ostravský rodák, vrátil se do Ostravy na podzim 1957 po dokončení studií české literatury na Karlově univerzitě v Praze. Nejdříve pracoval jako knihovnik, od r. 1963 jako středoškolský profesor a posléze jako spisovatel z povolání. V dubnu 1968 byl přijat do redakce krajského denníku Nová svoboda. Po vpádu vojsk burcoval svědomí čtenářů proti rezignaci a malověrnosti. Když stalinisté pod ochranou cizích tanků zesílili své tlaky, musel Jaromír Šavřda spolu s jinými z redakce odejít. Na krátký čas našel ještě útočiště v mládežnickém vydavatelství Puls. Když byl Puls zrušen, hledal Šavřda několik měsíců marně zaměstnání. Byl přijat v Geologickém průzkumu jako skladník. V roce 1975 mu byla dána výpověď s odůvodněním, že „nesplňuje náležitou kvalifikaci a školní vzdělání“. Tehdy onemocněl na tuberkulózu ledvin a byl mu přiznán invalidní důchod.

Jeho knižní prvotinou byl kriminální příběh „Půjdeš a nevrátíš se“. Závažnějším dílem byla jeho druhá knížka, sbírka vědecko-fantastických povídek „Příběhy středního času“, která vyšla v roce 1967 v Mladé frontě. Posledním dílem, které mu v Československu knižně vyšlo, byl silně aktuální fantastický román „Kniha královrahů“ z roku 1970, inspirovaný atentátem na prezidenta J. F. Kennedyho. Kniha byla záhy stažena z knihkupeckých pultů. Další práce už Jaromír Šavřda publikoval ve vlastním a pražském samizdatu. Jsou to sbírky básní, historické reminiscence, detektivka „Ulice se zákazem vjezdu“, sbírka povídek „Autostop v sobotu odpoledne“, vězeňské vzpomínky „Přechodné adresy“, poema o Janu Palachovi „Česká kalvárie“, epos „Santa Maria“ a dvě sbírky vězeňské poezie „Cestovní deník“ a „Druhý sešit deníku“, které vyšly v mnichovském nakladatelství Poezie mimo domov. Posledním dokončeným dílem je próza věnovaná jeho velkému koníčku — chovu „chomejnek“ (jak s úsměvem nazýval své perské kočky) — s titulem „Kočky z mého domu“. Ve stroji mu zůstala nedokončená poema „Růženec Jerzyho Popieluszka“. Z ruštiny pak přebásnil verše ze sbírky „Rekviem“ Anny Achmatovové.

K odkazu zesnulého patří nejenom jeho básnické a prozaické dílo, ale i jeho neohrožený boj za lidská práva a proti normalizační svévoli, devastující kulturní hodnoty národa. Přivítal zrod Charty 77 a záhy se stal jejím signatářem. Jako jeden z prvních u nás začal vydávat samizdaty pod názvem „Libri prohibiti“.

Úryvek z dopisu z domova :

... přestáváme tomu všemu rozumět, piší čtenáři — a to masově — do redakcí nejrůznějších našich novin. Kdyby měly být všechny dopisy zveřejňovány, musely by být noviny jednou tak tlusté. Místo toho je selekce přísnější, než kdy jindy. Říkal mi kamarád z *Rudého práva* : zatímco v Rusku, v rámci rehabilitaci Bucharina a jiných, se začíná objektivněji mluvit i o Trockém, a skutečnost, že jej nechal Stalin zabit prostřednictvím svého agenta sekáčkem na led, je dost všeobecně známá, u nás vytahují znovu Trockého na světlo jako arcibubáka kontrarevoluce. Neřeknou přitom, že vraha, dávno po odhalení Stalinyých zločinů, přivezl český tajný policista na příkaz KGB z Mexika do Prahy, aby mohl pak klidně dožít v první zemi socialismu, zato však do své bondyovské omáčky namáči třeba Petra Uhla, ba i Šamalika nebo Pittarta. (Článek v RP 8. 6. o Uhlovi začal strašidelně : „Žije mezi námi. Využívá našich vymoženosti. Jezdí možná s vámi v tramvaji, chodí možná nakupovat tam, kam vy . . .“, v podtónu : to riskujeme svou velkorysostí, co? Mohli bychom ho také zlikvidovat, ale je u nás přece svoboda . . . V leccems s jmenovanými nesouhlasím a nevím, zda se hlásí Uhl k trockismu nebo ne, a je mi to vlastně úplně jedno, ač některé Mandelovy trockistické spisy znám a považuji je za zajímavé, nicméně představovat je všechny jako konspirátory, kteří chtějí (a mohou) svrhávat systémy a vítali by i válečný konflikt, je stupidní. Tak velké a hloupé lži si nedovolil ani Göbbels. Do RP přišlo několik dopisů, v nichž se lidé ptají na „toho Uhla“ a podotýkají, že leccos, co bylo z jeho práce (Program společenské samosprávy — Index) citováno, jako například, že by mělo být zrušeno jízdné v místní dopravě, že by se měly zrušit či omezit poplatky za jesle, elektřinu, plyn a že automobilovou dopravu je v budoucnu stejně třeba omezovat a vojska zrušit apod., se jim velice líbí, ba leccos z toho probírali prý už dávno na stranickém školení jako cíle budoucí komunistické společnosti. Tak proč je to teďko zase úchylka?

Spousta dotazů se týká Pelikána, Šika a dalších. Jak to tedy s nimi vlastně bylo a je? Jde o dotazy potouchlé, naivní i dogmaticky zlé. Těm posledním se nelíbí, že např. *Zemědělské noviny* v kritice „Neutralizovaný profesor“ připouštějí, že Šik říkal, že je třeba upevňovat socialistické vlastnictví a že si „neumíme představit život jinak než za socialismu“, když jde přece o „placeného agenta imperialismu“. Ti první či druzí se naopak ptají, co je špatného na Šikově tvrzení, že trh má být korektorem subjektivních, plánovacích omylů? A proč je špatné, že by rady pracujících měly mít právo poradního hlasu v rozhodování o osudech podniku? Argumentují přitom docela zdařile sovětským tiskem, našim novým zákonem o podniku, atd.

Výstavním příkladem „matení mysli“ byl tiskový ohlas na návštěvu známého harvardského profesora Daniela Bella v Praze. Měl možnost mluvit k pracovníkům třech vědeckých ústavů, byl tam kdekdo. V jednom případě jsem ho slyšel osobně. Byl perfektní a mluvil nám v mnohém z duše. Jeho stanovisko k marxismu je objektivní, perfektní. Má marxismus za nejúčinnější „schéma“ k pochopení industriálních společností v druhé polovině minulého a v první polovině tohoto století při analýze vývoje kapitalismu. Vidi však i díry marxismu, stejně jako díry u druhých schémat, teorií a škol. *Svět v obrazech* s ním přinesl dlouhý,

otevřený a nezcenzurovaný rozhovor. Bell v něm rozlišoval velice přesně mezi marxismem a stalinismem. Končil: „Domnívám se, že až zanikne vliv stalinismu v ekonomice, politice, vědě a kultuře, pak se otevře prostor pro tvořivé složky marxismu. Potom bude možný i otevřený dialog . . .“ Potrefeni houseři se ozvali. Jeden z nich, vědecký nýmand, Jaroslav Tůma z Ústavu marxismu-leninismu, ve stejném časopise, snad aby se dopad rozhovoru s Bellem vyvážil, pana profesora sprdnul, že neřekl v Praze nic nového a že jeho hlediska se dají označit jako : konec marxismu! Tůma tak shmul nikoli Bella, nýbrž zřejmě své vlastní potlačované obavy. Vědecká obec se nad jeho článkem dost nachechtala, zvláště když uděloval Bellovi rozhrěšení slovy : „Neříkám, že Bellovy přednášky byly bez zajímavosti. Odsuneme-li stranou jeho neskrývanou bagatelizaci a odmítání marxismu, jež je hlavní propagandistickou náplní jeho přednášek, lze najít určité styčné body, ve kterých se projevuje, že ani buržoazní ideolog si nemůže dovolit falešné poznání světa v mezích, které mu buržoazní společnost svými zájmy vytváří.“ To jen, aby sis uměl představit, jak velcí volové jsou u nás mezi kandidáty věd a kolik drzosti je v nich skryto, berou-li si slovo ve chvíli, kdy jinde vlna přeideologizovaného vidění opadá a lidé hledají upřímně styčné body a kousek objektivní pravdy.

Jinou takovou bombu, o níž se teď velice mluví, vypustila bratislavská *Pravda* v podobě článku „Uzakonenie samizdatu“. Velice podrobně v něm referuje o plánech sovětských spisovatelů a o usnesení Státního výboru SSSR pro vydavatelskou činnost umožňujícím vydávání knih z prostředků autorů. V Litvě prý již první taková kniha vyšla. Usnesení stanoví výši nákladu (500 až 3000 výtisků) a upřesňuje ekonomické otázky, autorská práva a podobně. „A vlastně přecoz čto?“ dodává *Pravda*. Nevěřil bys, kolik autorů má svá díla v šupletech. V redakcích se v posledních dnech nehovořilo o ničem jiném. Mám dojem, že samizdatová edice Petlice, Expedice, či jak se ty dnešní všechny jmenují, dostanou brzo dílem nevlastní sourozence. Kéz by, a brzo.

Ostatně : viděl jsem také Vaš videozáznam s Hejzlarrem, Škvoreckým, Pelikánem, Seluckým a dalšími : stanoviska dnes k Pražskému jaru. Je to opravdu dobré, ta různost názorů, spontánní výpovědi, včetně divokého Svitákovy desatera. Je tady ten záznam snad jen jednou a u majitelů videorekordérů se na to asi budou muset stát fronty . . .

Nepopíratelné jsou v celé té zatuchlosti našeho tisku cítit závaný čerstvého vzduchu. Zvláště čteš-li tisk odborný. Nejdále jsou ekonomové, těm je těžko se maskovat, zajímavé jsou i některé studie historické, probouzejí se sociologové, filozofové, dobří jsou někteří futurologové . . . Snad se dá shrnujícím říci, že do módy se pomalu vrací odbornost a serióznost, i když ještě ne zcela odvaha a angažovanost. I někteří vědátři a žurnalisté, kteří byli normalizací pošramoceni a v strukturách stáli jen jednou nohou a druhou v jakési vyčkávací pozici, se teď začínají přece jen více topořit. Snad bychom si měli i my — doma i venku — říci, že méně je více a přísněji posuzovat vlastní tvorbu. Pouhá polemika, ironizace, nadsázky, radikální bonmoty, to všechno, jaksi, ztrácí na významu . . .

•Z. Z., Praha

Temelín

Jestliže slovu „politický“ přisoudíme jeho původní a základní význam vyjadřující obecně potřebné a prospěšné, objeví se před námi jiný výraz než jaký dnes a zejména pro naši zem má. Vystoupí před námi jeho degradace na zvlášť mocensky koordinovaného „uspořádání“ společnosti. Skutečné potřeby a zájmy lidu leží pak ignorovány daleko od záměrů takového „uspořádání“. Normalizace a konsolidace byly a jsou způsobem takových záměrů. V této poznámce mi nejde o teoretický problém politiky, a proto se spokojím jen tím co jsem uvedl. Zatímco povaha politiky redukované na mocenské zájmy projevuje tvrdošjnou stálost, namlouvá ji lidem a přemlouvá je tak k bezmocnosti, skutečné potřeby společnosti nezahálejí a vyvíjejí se. Pro Československo už dlouhou dobu vystupuje do popředí akutní potřeba zastavit ničení ekologických rovnováh přírody a obrodit její zdravou obyvatelnost. Ničení postoupilo tak daleko, že krajně ohrožený se stal základní lidský statek, zdraví, a právo na něj. Především jsou ohroženy děti. Dostávají se do situace nevinně předem odsouzených. Kdyby mohly být provedeny a uveřejněny důkladné průzkumy zdravotního stavu dětí, vystoupily by hrozné obrysy alarmující výzvy k politickým činům první důležitosti. Z potřeby zastavit ničení životního prostředí naší země by měla vyplývat povaha politické práce a veškerého politického snažení všech, kteří tak či onak k politickému myšlení přispívají. V poslední době se ujala skoro módní floskule charakterizující politiku jako „umění možného“. Takový neanalytický, povrchní přístup je poplatný „realisticky strážlivému“ posuzování situace v rámci „objektivně možného“. I vůči neživé přírodě by takový přístup znamenal zastavení vývoje. Na základě „nemožného“ posloucháme rozhlas, přehráváme si kazety, díváme se na televizi, přehráváme si video, nebo dovidáme se konkrétní údaje o atmosféře Venuše. I sama věda se vysmívá svému racionalismu (jádro realismu) nálezkem, že podle něj je vesmír a jeho řád, život na této planetě a existence nás samých zcela nepravděpodobná, tedy vlastně nemožná. Tak se ukazuje, že to co označujeme jako nemožné, je projev naší realistické uzavřenosti a slepoty vůči veškeru. Skutečnost, pokud není přeměňována na zvyk, nám zřetelně ukazuje člověka jako bytost, která dovede měnit nemožné na možné. A to nejen v pozitivním ale také v negativním smyslu. Ještě před několika málo desítkami let by se byl každý odborník usmíval názoru, že člověk svou činností ohroží život na celé planetě. Klíč ke schopnosti člověka měnit nemožné na možné je v jeho vědomí. Jeho myšlení, jeho poznávání, jsou nástrojem takové přeměny. To jen redukcionistický zvyk, strach a mocenský zájem předvádí člověka bez této schopnosti. Předvádí společnost konzervovanou do schemat ubohých představ o omezení lidí „objektivními možnostmi“, lidí uskrtnutých do „objektivních podmínek“. Jak by asi vypadalo počínání Františka Kriegla, kdyby byl člověkem přemýšlejícím o tzv. objektivních podmínkách? Svým jednáním vytvořil příklad, jak člověk mění nemožné na možné, řídí-li se pravdou, mravností, a nikoliv realismem. Naproti tomu na mimořádném XIV. sjezdu, který se sešel v oněch pohnutých

dnech, byl také podán návrh, vyzvat československý lid ke generální stávce. Návrh byl dlouhým výkladem zmrazen. Vidím v tom příklad „realistického myšlení“ orientovaného na respekt k mocensky určeným „objektivním podmínkám“. Jsem přesvědčen, že lid potřeboval takovou výzvu. Kdyby pro nic jiného, tak pro své sebevědomí. Svou potřebu dokazoval nesčetnými samostatnými činy v nejrůznějších souvislostech. Lid nebyl opuštěn těmi, kteří pracovali ve sdělovacích prostředcích, ale zůstal bez vedoucích myšlenek. Dnes je naše země dovláčena až k ohrožení zdraví a vlečena cynicky tím směrem dál. Mravní pravda nás volá k povinnosti změnit nemožné, určené „objektivními podmínkami“, na možné, jak přikazuje nutnost. Nebo se snad chceme stát vědomými spoluviníky na odsouzení dětí ke ztrátě zdraví? V našem národním osudu se často ozvala životní skepse heslem neprohrát „ještě víc“ i když už jsme byli na dně svobody, a srážela se s mobilizující potřebou lidské důstojnosti nenechat se dovláčet až na kraj zániku. Biologické hodiny naší země nám říkají, že v takové situaci již jsme. A v ničení a nesvobodě klesáme rychle dál. Stačí uvést jen jeden příklad. Pro potřeby těžkého průmyslu, tvrdou nohou dupajícího naší zem již 40 let, služebně vyrábějícího ocel, kterou bychom mohli nakoupit levněji než ji vyrobíme, potřebujeme zvyšovat produkci elektrické energie. Začali jsme stavět jadernou elektrárnu Temelín, gigant o 4000 MW. V oblasti jižních Čech, na horním toku Vltavy. (Další má být postavena v Beskydech). Jaderná elektrárna v Temelíně bude potřebovat 4,5 až 5,75 kubických metrů vody za vteřinu. Z tohoto množství se 90 % vody odpaří. Zbytek, odpadní vodu, která bude z části vysoce radioaktivní, bude potřeba někde vypouštět. Za den provozu tvoří tato pronikavě radioaktivní část (supertěžká voda, obsahující radioaktivní tritium, poločas 12,3 roku!) asi 18 m³, za rok 6500 m³. ČSAV doporučila vozit tuto vodu do severních Čech a vypouštět ji do dolního Labe, kde by prý byla již silně zředěna. Snad?! Realizace by si však vyžádala velké naklady. Takže se navrhuje vypouštět tento odpad do Vltavy pod Temelínem. To je prý možné při dobrém promíchání a dostatečném zabezpečení množství přitékající vody. Tedy opět řešení značně náročné, vyžadující výstavbu několika nádrží. Kdysi, před dvaceti lety, neschválil hygienik brát vodu pro zavlažování zamýšlené ovocné výsadby strání nad Vltavou z vltavské vody pod jaderným výzkumem v Řeži. Nyní je plánováno vypouštět vysoce radioaktivní vodu do Vltavy na jejím horním toku. Tak by byla užívána k zavlažování zeleniny pěstované pro Prahu, dále jako voda upravená pro vaření piva, a pravděpodobně jako část pitné vody pro Prahu z vodárny v Podolí.

Co proti takovému dále stupňovanému ohrožení udělá beráncí politika jako „umění možného“? A co asi dělá inteligence, která vypracovává odborné podklady, návrhy na taková ničivá díla, řídí jejich výstavbu a dokonce pomáhá někdy umlčovat pravdu a vyrábět desinformace?! Platí snad v této situaci heslo „každý chce žít s tichým dovětkem „bez ohledu na toho druhého“? Kdo je ten „druhý“? Není to vlastně taky „ten první“? Nebo snad přijmeme nuzácký pseudo-filozofický podvod, že lidská společnost jsou pouze „konkrétní“ jednotlivci? Budeme-li se řídit takovým názorem, necháme se jeden po druhém, pěkně od sebe oddělení, otrávit jedy, které si sami na sebe vyrobíme.

JARO JE TADY

(fejton)

Jaro je osobní dar zeměkoule nám, lidem chladnějšího pásma. Zvířata a rostliny by jistě daly přednost rovnoměrnému běhu životní síly a osudu, bez těch zimních poklesů a přeryvů. Nás lidi však zima naučila mnoha řemeslům i ctnostem, a vůbec nás drží v pozoru celý rok. Její úkoly nesvobodno odkládat. Rytmizuje budoucnost, ba říkám si, či právě ona nevzbudila v člověku pojem budoucnosti. Vychovala v něm vytrvalost, podnikavost a myšlení. „Jsem psancem až do mužných jar, (protože jsem Severan.) Mám tvořivého, nezlomného ducha, (protože jsem Severan . . .“ napsal kdo — básník Tomáš Baťa.

Jaro je úlevou po zimě. V poušti šedých plískanic či táhlých mrazů je cílovým bodem, „často zaslíbeným“. Když se po zmrzlé pustině zatočí teplejší vítr, hned kde se zdálo mrtvo, povstává život. Najaře se pokaždé dovidáme, že smrt není poslední slovo. Sladké jaro jako by dávalo naději i našim hrobům. A jestliže se Země jednou opravdu vychýlí ze své dráhy a zamíří do pustin tmy, tu člověk cepovaný zimou a odměňovaný jarem bude na ni, zmrzlý, čekat na vzkříšení ptáčků a trav. Všimněte si, že v každém katastrofickém románě a divadelním kusu o konci světa nechá si autor pro nás nějaké zapomenuté nemluvně, poslední ženu či aspoň její telefonní hlas, ztracený v mrtvém veleměstě. Proč? Přece aby i další autor měl z čeho začít spisovat!

Jaro v přírodě působí na lidi tak mocně, až zapomínají na jeho přírodní význam vedle významů symbolických. Jaro, jaro! křičí výlohy obchodů, plakáty a kameloti, a mají na mysli dámské pláště, turistické zájezdy a takzvanou matějskou pouť v Julděfuldě. Kdo však by chtěl Pražany poctivě upozornit na jaro, ten by do výlohy Domu módy vyvalil bagrovou lžičku zeminy, aby tam krásně ožívala mrvením červíků a broučků. V Domě potravin by nechal kvočet na slámě slepice, aby se k velikonocům vyklubala přírodní kuřátka. Podobných nápadů našlo by se víc, mám zrovna jeden také výborný, pro Leninovo muzeum: každé ráno by speciál Aeroflotu přivážel čerstvého ruského sněhuláka, aby tam veřejně tál. Hned by se našim kosům lépe pískalo!

Vidíte: i český fejton se už dle staleté tradice víc obírá jarem jen obrazným: i když začne s ptáčky, stejně skončí u jarního zasedání parlamentu! Jako by samo jaro nedávalo dost látky. Proto já se letos budu s úmyslnou prostotou držet jara v přírodě a ani slovem nezavadím o Pražské jaro 1968.

Přírodní jaro nevykřikuje a dělá. Ono stěhuje ptáky a mění nosnost krátkých vln. Na Vltavě zvedne o dva metry hotel Albatros. Splavuje české igelity do Německa, správně. Otvírá studánky petrklíčem, ale hlavně přirozeným způsobem blbne lidi: „Jaro, tvé jméno je žena!“ píšou pak na obchodní dům Kotva.

Jenže toto jaro, až konečně přijde, bude asi trochu zklamáno uvítáním: od vánoc se motá mezi dveřmi, a přichází, když mnozí z nás ještě čekali kus pořádné zimy. Ne, ani jaro nevyzní bez správné zimy. Teď si jistě mnozí lámou hlavu nad naším kanadským nezdarem, ale mně je to jasné: jaká zima, takový hokej. Přírodní jaro, na rozdíl od umělého, nedá se předstírat, ale ani zastírat: voda rozmrzla, musí téct. Už proto nepatří Pražské jaro 1968 do tohoto fejtonu: šlo ještě v srpnu zastavit! Proto já jsem s básnickým jarem opatrný: nepatřím k lidem, co čtou jarní noviny, a už slyší trávu růst.

Minulý týden vysílala ostravská televize pořad o lidech nejvíc ohrožených ejdšem. Mluvili narkomani, homosexuálové a prostitutky. Na mě to působilo strašidelně. „Nebojíš se půjčovat si stříkačku?“ ptal se reportér chlapce, z něhož bylo vidět jen obrys. „My si věříme,“ odpověděl, „my jsme kamarádi.“ Nemohl jsem se rozhodnout, co mi vadí víc: zda narkomanská ubohost, nebo televizní drzost. Čím je dotlačili k řeči? Teplý hoch na stejnou otázku řekl s odkrytou tváří, že svou ochranu před hroznou nemocí vidí v čistotě sexuálního styku a věrnosti partnerovi. Zasl jsem, styděl jsem se a říkal si, že nejsem asi dost veliký, a kdovi, zda jsem normální, když mi to celé tak vadí! Určitě tedy toho večera poskočila televize kus dopředu: svým směrem.

Potom přišel dojem největší: měli tam, a já nevěřím, že s nimi šla dobrovolně, přírodní prostitutku. Bylo zvláštní, až úžasně, vidět v televizi kurvu, která slouží opravdu tomu, o čem mluví, a nevynáší se přitom nad námi svou úlohou. Ukazovali jí tak, že z obličejů byla jí vidět jen skráň, výběžek úst a nos. Ptali se jí, odpovídala nerada, bylo mi jí líto. Nejprve, zda to dělá za peníze. Ano. Zda vystřídá hodně mužů. Ano. Ale dodala, chudina, že má jeden stálejší vztah: je to cizinec, který za ní přijíždí . . . už jsem myslel, že je přece jen politická, ale další její odpověď to vyvrátila. „Nebojíte se, že se právě od něho nakazíte?“ Odpověděla správně, jak televize potřebovala: „Já spím přes gummy.“ Aspoň to kdyby dělaly politické!

Byl jsem vším tak pohoršený a rozčilený, až jsem se na sebe zlobil: jsem já připraven na nějakou „glasnost“? Vždyť oni opravdu a konečně mluví o tom, o čem mluví lidé, a tak, jak oni mluví. Konečně vstoupili pravdivě do rozhovoru na jedno téma! Lidé však nemluví jenom a nejvíc o ejdsu! Co přijde dál?

Představil jsem si příští pravdivý pořad, ostravácky drsný: Zády ke kameře sedí muž, z něhož vidíme jen ucho a nějaké vlásky. Reportér se neuvěřitelně ptá: „A když vás odvěkli na neznámém místě, nebál jste se, že vás zabijí?“ Muž odpovídá: „Napadlo mi všelicos . . .“ — „Takže jste raději podepsal.“ Muž cosi šeptne a reportér ho požádá: „Můžete se obrátit ke kameře a opakovat to?“

Ne, ne! To bych asi nesnesl! Bylo by mi ho jistě také líto. Nejsem připraven na tak rychlý postup jara. Vstávám a jdu k oknu. Šedá obloha venku valí nový sníh. Krásně to uklidňuje.

Březen 1988

MARGINÁLIE

ZDENĚK URBÁNEK

Nad Matoušem 5, 1-49, úplně citovaným
Josephem Brodskym

21. 1. 1986 — Někdy se díky přátelům odjinud octne v rukou skutečný tisk. A hned je tam o Zlu. Viz New York Review of Books, číslo ze 16. srpna 1984. Autorem je Joseph Brodsky. Ano, tak si už nějaký čas říká a píše vlastní angličtinou. Nadpis je nenápadný: Úvodní oslovení. Brodsky mluvil jako hostující profesor Williams College ve Williamstownu, Massachusetts, ke studentům a tady to otiskli. Z proslovu plyne hrozba výpiskářům: necitujte mimo patřičný kontext či dokonce chybně, též z toho plyne zlo. Už je v češtině raději piši s malým „z“, aby vyniklo, co Brodsky hledí prokázat a podle mne prokazuje: že je to postoj, jednání, způsob citění a myšlení lidských tvorů a lidského původu. Vypráví dvacet let starý příběh ze severního Ruska. Na jednom z „tamějších četných vězeňských dvorů“ dozorcí vyzvali vězně k „socialistické soutěži“ ve štípání dříví. Blížila se zima a na dvorech se vršily pyramidy špalků. Výzva vypadala logicky, ale v daných podmínkách byla vyděračná. Zmučení dědicové chybně citovaného Kázání na hoře (Matouš 5, 1-49, zvláště verš 39), uhození „do pravé tváře“, nastavili „i druhou“ a začali štípat. Jen jeden čtyřiaadvacetiletý vězeň odmítl. Dozorcí řekli, že tak jako tak štípat musí a za vzdor nedostane jídlo. Oběd nedostal a nedožadoval se ho: tvrdošíjně štípal dál. Stejně až do večere. I ta mu byla odeprána. Po dvanácti hodinách, za nichž se sekyra v jeho dlani nezastavila, padl na kavalec a spal. Výsledek? Ten byl naznačen už dřív: „V pět, v šest, v půl sedmé dozorcí i spoluvězňové přihlíželi zprvu zvědavě a pak sardonicky, ale na závěr ten výraz ustoupil napřed údivu a pak zděšení... Z a celou další dobu, kdy ten mladý muž byl vězněn, soutěž dozorců s vězni se už nekonala, i když se dříví na dvorech vršilo.“ A nyní Brodsky komentuje. Ten mladík si bezpochyby pamatoval příslušnou pasáž v úplnější podobě, než jak je běžně známa a jak ji v nepříslušně zkrácené podobě na oporu svých idejí a pokynů citují tak oslnivé autority jako Tolstoj, Gándhí, Martin Luther King. „Protože Syn člověka uvykl promlouvat v triádách, řečený mladík se možná upamatoval, že příslušné „verše“ o nastavení druhé tváře tím pokynem nekončí, ale „bez tečky i bez čárky pokračují „a tomu, kdo by se s tebou chtěl soudit o košili, nech i svůj plášť. Kdo tě donutí k službě na jednu mili, jdi s ním dvě.“ (Podíval jsem se na tu pasáž do Ekumenického překladu, 1979, a tam je mezi druhou tvář a košili přece jen středník. Ani můj exemplář anglicky jakubovské verze — vydaný pro vydatné odpůrce zlého, pro Americkou expediční armádu, za první světové války Ymkou v Paříži — nepotvrzuje, co říká Brodsky: za nastavenou druhou tvář a před košili a pláštěm dokonce je tečka a nově

očíslovaný odstavec; ale i kdyby Brodsky neměl doklady v literě, ve zkušenosti jich má nadbytek.) Tyto verše, citovány v úplnosti, mají velmi málo společného s nenásilným nebo pasivním odporem, se zásadami neoplácení zlého zlým a odpovídání dobrotou na zlo. Významem těch řádek je vše jiné než pasivita, protože podněcují k myšlence, že přehnanou realizací zla je lze usvědčit z nesmyslnosti; doporučují znesmyslnění zla tím, že se jeho požadavky zesměšní jako cosi trpasličího rozsahem úsilí, jímž jim vyhovíme, a snížíme tak hodnotu škody. Tak se oběť ocitá v postavení velmi aktivním — mentálně útočí...“ Bude třeba, aby Brodsky tu byl čten a slyšen častěji a úplněji. „Je jen výrazem střídmosti pomyslet si,“ končí Brodsky, „že jsou mezi vámi i potenciální zločinci, a je chybnou strategií prozrazovat tajemství odporu před potenciálními nepřáteli. Co člověka zbavuje obvinění ze zrady, nebo hůř, z promítání taktického statu quo do budoucnosti, je vyhlídka, že oběť bude vynalézavější a původnější ve svém myšlení a v činnosti podnikavější než zločinec. Tak se otvírá možnost, že oběť zvítězí.“

(Pretištěno ze samizdatového sborníku O divadle, III., 1987)

ТАКХЛЕ ТО ЧОДИ,
КДЫŽ НЕМАТЕ
НАХОРЕ ЗНАМОСТИ

Kresby Vlad. Renčina na stranách 73, 76 a 95

OBSAH č. 4/1988

Gorbačov, evropská levice a Pražské jaro <i>Jiří Pelikán</i>	1
Cortonské jaro <i>Karel Kyncl</i>	2
Domov můj — verše <i>Jana Čecha</i>	4
Paměť — očima <i>Josefa Smrkovského</i>	5
Krieglova cena Jaroslavu Šabatovi	6
K 20. výročí invaze <i>Alexander Dubček</i>	7
Přestupky paměti <i>Jaroslav Šabata</i>	10
Z paměti <i>Vasila Bilaka</i>	10
Pražské jaro 1968 a jeho kritiky <i>Zdeněk Jičínský</i>	14
Fejeton <i>Ludvíka Vaculíka</i> Srpnový apríl	17
100 dní Miloše Jakeše <i>Rudolf Slánský</i>	18
Hodina Bratislavy <i>Hana Ponická</i>	21
Jak se v KSČ přestavěli <i>K.</i>	23
Sirotci a fojtíci <i>Dalimil</i>	26
O čem Rudé právo nepíše <i>Z. H.</i>	27
Přísně utajená návštěva — méně utajené sympóziu <i>A. M.</i>	30
K dvacátému výročí Akčního programu KSČ	31
S Jiřím Pelikánem v Evropském parlamentu <i>Eman Pluhař</i>	38
Kde je jaro? fejeton <i>Lenky Procházkové</i>	41
Popis jedné cesty <i>František Janouch</i>	42
Jak jsme koneckonců nebyli generálně zatraceni <i>Vladimír Kolmistr</i>	47
Komu jarní slunce svítí <i>Eva Kantůrková</i>	50
Gorbačov zajedno s pražskými normalizátory? <i>Vladimír Horský</i>	52
Bylo Pražské jaro — a co teď? <i>Jiří Hermach</i>	56
Konvergence — ale kam? <i>Jiří Krupička</i>	57
Církevní politika státu v letech normalizace a rok 1968 <i>Luboš Kohout</i>	59
V nemocnici fejeton <i>Olgy Šulcové</i>	62
Ještě jednou o strategii ekonomické reformy <i>Zdislav Šulc</i>	64
Dva rozhovory <i>Albert Florián</i>	68
O právu na práci trochu jinak fejeton <i>Rudolfa Battěka</i>	71
Folkové a jiné reality <i>Eduardant</i>	72
Výňatky z katalogu čtenářských zájmů <i>Ivy Kotrlé</i>	76
Nad knihou stati Zdenka Hejzlara <i>Vladimír Horský</i>	78
Dopisy	81
Dokumenty	83
Demokratická iniciativa k novelizaci zákoníku práce	86
Za Pavlem Wonkou <i>Václav Havel</i>	87
Z dokumentů Charty	88
Z sdělení VONSu	89
Za Jaromírem Šavrdou	91
Z dopisu z domova <i>Z. Z.</i>	92
Temelín, úvaha od <i>Jiřího Hermacha</i>	93
Jaro je tady fejeton <i>Ludvíka Vaculíka</i>	94
Marginále č. 4 <i>Zdeněk Urbánek</i> o Matoušově evangeliu	95

LISTY řídí Jiří Pelikán s redakčním kruhem: Zdeněk Hejzlár, Milan Horáček, Vladimír Horský, František Janouch, Cyril John, Karel Kaplan, Jiří Kosta, Karel Kyncl, A. J. Liehm, Zdeněk Mlynář, Adolf Müller, Josef Pokštefl, Michal Reiman, Milan Schulz, Radoslav Selucký, Ota Šik, Zdena Tominová, Ruth Tosková, Čestmír Vejdělek (odpovídá za redakci). Texty otištěné v LISTECH a podepsané vlastním jménem, pseudonymem nebo šifrou vyjadřují názory svých autorů, nikoli nutně redakce nebo redakčního kruhu. LISTY jsou dvouměsíčník určený především čtenářům v Československu. Přečtěte a předejte známým!

V ZAHRANIČÍ je roční předplatné
 DM 25,— (nebo ekvivalent v jiné valutě) pro Evropu;
 DM 30,— pro USA, Kanadu, Izrael a další zámořské země (letecky);
 DM 35,— pro Austrálii, N. Zéland, Jižní Afriku a Latinskou Ameriku (letecky)
PŘEDPLATNÉ a PŘÍSPĚVKY na tiskový fond (nikoli objednávky!) posílejte pouze na: LISTY,
 Postscheckamt München 112 76-802.
OBJEDNÁVKY časopisu a ostatní korespondenci (nikoli peníze!) posílejte pouze na adresu redakce:
LISTY, Via del Corso 57, 00186 Roma.